

IDR

Institutul Diplomatic Român

POLITICA EXTERNĂ A REPUBLICII MOLDOVA

**DE LA INDEPENDENȚĂ
LA PREȘEDINȚIA
LUI VLADIMIR VORONIN**

VOLUMUL I

ILEANA RACHERU

Politica externă a Republicii Moldova
De la independență la președinția
lui Vladimir Voronin

Volumul I

IDR

Institutul Diplomatic Român

Ileana Racheru

**POLITICA EXTERNĂ
A REPUBLICII MOLDOVA**
DE LA INDEPENDENȚĂ LA PREȘEDINȚIA
LUI VLADIMIR VORONIN

VOLUMUL I

MONITORUL OFICIAL
Editură și Tipografie
București, 2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RACHERU, ILEANA

**Politica externă a Republicii Moldova : de la independență la
președenția lui Vladimir Voronin / Ileana Racheru. - București : Monitorul**

Oficial R.A., 2020-

vol.

ISBN 978-606-035-050-7

Vol. 1. - 2020. - Conține bibliografie. - ISBN 978-606-035-047-7

Cuprins

INTRODUCERE	9
Context	12
<i>Deruta psihologică și cunoașterea limitată a realităților de politică internațională</i>	12
<i>Politica internă</i>	13
<i>Literatura de specialitate și inovația cercetării</i>	14
<i>Procesul de elaborare a cercetării</i>	15
CAPITOLUL I	
Concepte, teorii, scheme de analiză. Un model de analiză a politicii externe a Republicii Moldova	17
Structura metodologică a studiului. Definierea conceptelor utilizate	18
CAPITOLUL II	
Politica externă a Republicii Moldova. Evoluții, procese, decizii și rezultate (1990 – 2009). Evaluare generală	23
1. Faza de tatonare (1990 – 1991).....	23
2. Faza de activism acerb (de construcție).....	24
2.1 Strategii de politică externă ale Republicii Moldova	25
2.2 Strategii, documente și primele tentative de soluționare a conflictului din Transnistria	27
3. Faza de consolidare (1993/1994 – 2000).....	28
3.1 Ieșirea din spațiul ex-sovietic. Primele vizite oficiale în Europa	28
3.2 Strategia de politică externă multivectorială.....	28
3.3 Noi negocieri cu Ucraina, România și Federația Rusă.....	29
3.4 Formalizarea relațiilor cu UE/NATO.....	30
3.5 Transnistria – un conflict cu soluții imposibile în favoarea Moscovei și a Tiraspolului	32
3.6 Neutralitatea.....	34
4. Faza de stagnare.....	34
4.1 Relațiile bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și România – noi dispute și cordialitate de conjunctură.....	35
Relațiile bilaterale cu Ucraina.....	36
4.2 Cooperarea în cadrul organizațiilor regionale	37
4.3 Iluziile integrării europene	39
Proiectul globalist al politicii externe în perioada președinției lui Vladimir Voronin	41

4.4 Relațiile Republica Moldova – SUA	41
4.5 Transnistria. Conflictul cu „soluții” rusești imposibile	42
4.6 Neutralitatea	46

CAPITOLUL III

Decidenți și raporturi de putere în politica externă din Republica Moldova..	47
Considerații generale	47
1. Atribuțiile președintelui în domeniul politicii externe.....	48
1.1 Consiliul prezidențial/Consiliul Suprem de Apărare.....	49
2. Atribuțiile guvernului în domeniul politicii externe.....	49
2.1 Ministerul Securității Statului/Serviciul de Informații și Securitate.....	51
2.2 Atribuțiile ministrului de externe în domeniul politicii externe.....	51
3. Atribuțiile parlamentului în domeniul politicii externe.....	52
4. Raporturile de putere dintre decidenți cu atribuții în domeniul politicii externe	53
4.1 Raporturile de putere președinte – premier (guvern).....	53
4.2 Raporturile de putere președinte – parlament.....	54
4.3 Raporturile de putere parlament – guvern.....	55

CAPITOLUL IV

Factori informali care au influențat decizia și procesul de politică externă din Republica Moldova	57
1. Politica externă a Republicii Moldova în „imaginile” președinților.....	57
2. Relațiile guvern – președinte ca factor de influență a deciziei de politică externă.....	64
3. Influența relației președinte – parlament asupra deciziei de politică externă.....	65
4. Relațiile personale dintre decidenți ca factor de influență a procesului de realizare a politicii externe.....	65
4.1 Relațiile personale președinte – premier	65
4.2 Relațiile președinte – ministru de externe	69

CAPITOLUL V

Influența opiniei publice asupra deciziei și procesului de politică externă din Republica Moldova.....	71
1. Cadrul legislativ cu privire la accesul opiniei publice la decizia de politică externă...	71
2. Clasa politică și participarea opiniei publice la decizia de politică externă.....	72
3. Opinia publică în procesul de adoptare a deciziei politice	73
3.1 ONG-urile și decizia de politică externă.....	74

CAPITOLUL VI

Dezbaterile de politică externă din Republica Moldova.....	77
1. Actori politici și programe electorale în dezbaterile de politică externă de la Chișinău	78
2. Occidenaliștii în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova	78
2.1 Regimul politic intern din Republica Moldova în viziunea occidenaliștilor	78
2.2 Statul moldovenesc în viziunea occidenaliștilor	80
2.3 Direcțiile generale de politică externă în discursul occidenaliștilor	82

2.4	<i>Relațiile cu spațiul ex-sovietic în discursul de politică externă al occidentalștilor</i>	87
3.	<i>Slavofilii în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova</i>	89
3.1	<i>Europa sau economia sovietică ca model pentru construcția regimului politic intern din Republica Moldova</i>	89
3.2	<i>Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale în viziunea slavofililor</i>	91
3.3	<i>Discursul despre relațiile Republicii Moldova cu Occidentul slavofililor</i>	91
3.4	<i>Relațiile cu spațiul ex-sovietic în viziunea slavofililor</i>	93
3.5	<i>Securitatea Republicii Moldova în viziunea slavofililor</i>	95
4.	<i>Pragmaticii în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova</i>	96
4.1	<i>Regimul politic intern în viziunea pragmaticilor</i>	96
4.2	<i>Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale în viziunea pragmaticilor</i>	97
4.3	<i>Direcțiile generale de politică externă în discursul pragmaticilor</i>	97
4.4	<i>Securitatea și neutralitatea Republicii Moldova în viziunea pragmaticilor</i>	99
5.	<i>Opinia publică și dezbaterile de politică externă de la Chișinău</i>	99
5.1	<i>Sondajele cu privire la existența statului</i>	100
5.2	<i>Natura regimului politic intern în viziunea populației din Republica Moldova</i>	101
5.3	<i>Sondajele cu privire la chestiunea transnistreană</i>	102
5.4	<i>Sondajele cu privire la direcțiile generale ale politicii externe</i>	103
5.5	<i>Neutralitatea</i>	103
5.6	<i>Societatea civilă în dezbaterile de politică externă</i>	104

Capitolul VII

	Relațiile politice bilaterale dintre Republica Moldova și Ucraina: <i>making of</i> pentru o cooperare (adesea) imposibilă	111
1.	<i>Cadrul general al relațiilor moldo-ucrainene</i>	111
1.1	<i>Chestiuni specifice ale agendei bilaterale moldo-ucrainene. Evoluția negocierilor</i>	112
1.2	<i>Delimitarea frontierei și schimburile teritoriale</i>	114
1.3	<i>Negocierile și disputele cu privire la realizarea controlului de frontieră în relațiile Republica Moldova – Ucraina</i>	117
1.4	<i>Reglementarea unor litigii patrimoniale dintre Republica Moldova și Ucraina</i>	119
1.5	<i>Relațiile economice Republica Moldova – Ucraina</i>	120
2.	<i>Relațiile Republica Moldova – Ucraina la nivel individual</i>	129
3.	<i>Relațiile Republica Moldova – Ucraina în dezbaterile de politică externă de la Chișinău</i>	134
4.	<i>Agenda relațiilor Republica Moldova – Ucraina în dezbaterile de politică externă de la Chișinău</i>	138
5.	<i>Influența societății asupra deciziilor de politică externă din Republica Moldova în relațiile cu Ucraina</i>	144
	Concluzii. Politica externă a Republicii Moldova. Evoluții, procese, decizii și rezultate (1990 – 2009)	149
	Anexa 1	159
	Anexa 2 – Interviu	161
	Bibliografie	177

Introducere

Cazurile cele mai cunoscute ale politicii internaționale, liderii cu o influență deosebită asupra maselor sau cei care iau decizii în conjuncturi excepționale sunt subiecte preferate de majoritatea cercetătorilor și nu sunt supuse unor chestionări cu privire la interesul comunității academice pentru subiectul respectiv. Aceste subiecte sunt ușor de identificat în arealul social și atrag aproape instantaneu curiozitatea și aprecierea academiei. Statele care au cel mai important rol în configurarea și implementarea normelor ce ghidează relațiile internaționale, conflictele în care sunt implicate direct sau indirect aceste state și evenimentele derulate în regiuni cât mai apropiate de cea în care cercetătorul trăiește sunt subiectele cel mai des abordate.

Pentru cercetătorii în domeniul relațiilor internaționale, prăbușirea URSS a anunțat noi subiecte de explorat. Rusia și, mai târziu, Ucraina au fost subiectele care au atras atenția majorității cercetătorilor din SUA sau Europa de Vest. Caucazul de Sud și Asia Centrală au intrat în atenția acestora după ce companiile care se ocupă de extracția și prelucrarea gazului și petrolului au fost acceptate pentru a investi în cele câteva state care dețin aceste resurse. Republica Moldova și politica externă a Chișinăului au reprezentat un subiect care nu a întrunit atribuțiile enumerate mai sus și a fost un caz puțin abordat de membrii comunității academice. Până la jumătatea anilor 2000, Republica Moldova a fost subiect de cercetare doar din partea a trei specialiști în științe politice din SUA¹ și Marea Britanie². Situația se explică prin dezinteresul UE față de un stat mic aflat într-un proces perpetuu de tranziție, fără niciun obiectiv clar de politică externă, și prin depărtarea geografică a Republicii Moldova față de granițele Uniunii (până la extinderea din 2007). La acestea s-au adăugat și percepțiile reale sau exagerate potrivit cărora Republica Moldova era un fel de fostă „colonie” sovietică sortită să rămână sub influența Rusiei. Academia din Europa Centrală și de Est (cu excepția României) nu a manifestat niciun interes pentru Republica Moldova, care a rămas o destinație puțin frecventată de clasa politică din aceste state. După venirea la guvernare la Chișinău a unei coaliții prooccidentale și lansarea Parteneriatului Estic de către UE, Republica Moldova a devenit subiect al dezbaterilor de *policy making* din state ale Europei Centrale precum Polonia sau Cehia.

Scrierea acestei cercetări a pornit de la cele mai frecvente asumții vehiculate în mediul academic cu privire la „cazul științific” al Republicii Moldova. Cea mai importantă asumție extensivă este cea care pornește de la premisa că politica externă a Republicii

¹ Charles King, <http://www.charles-king.net/the-moldovans/>, <http://www.wilsoncenter.org/staff/charles-king>, accesate la 25 august 2014.

Paul Daniel Quinlan, <http://daviscenter.fas.harvard.edu/about-us/people/paul-quinlan>, <http://www.providence.edu/history/faculty/Pages/pquinlan.aspx>, accesate la 25 august 2014.

² Dennis Deletant, <http://www.wilsoncenter.org/staff/dennis-deletant>, accesat la 25 august 2014.

Tom Gallagher, <http://www.bradford.ac.uk/research/our-researchers/gallagher-tom.php>, accesat la 25 august 2014.

Moldova este un subiect de cercetare „imposibil”, pentru că stabilirea unui cadru conceptual și teoretic este dificilă în contextul unei multitudini de variabile independente. Asumpțiile reduționiste susțin că politica externă a Republicii Moldova se explică prin demersuri științifice limitate la descrierea evenimentelor petrecute după prăbușirea URSS, redarea unor decizii adoptate conjunctural sau prin personalizarea excesivă a domeniului de către președinte. Aceste asumptii nu oferă răspunsuri la cele mai importante întrebări legate de politica externă a Chișinăului: *De ce un stat independent Republica Moldova și de ce nu s-a unit cu România după modelul reunificării Germaniei? Cum se explică influența liderilor de la Chișinău asupra politicii externe a Republicii Moldova? Care au fost conjuncturile, procesele sau evenimentele care au influențat deciziile de politică externă de la Chișinău? Cum s-au structurat raporturile de putere dintre principalii decidenți de la Chișinău? Cum s-a realizat politica externă în anumite situații concrete ale agendei bilaterale cu diverse state?*

Politica externă a Republicii Moldova nu pare să ofere perspective interesante de cercetare, descriind doar un șir de procese începute și reîncepute, întrerupte și reîntrerupte, care duc doar către rezultate „gri” și aproape nimic semnificativ, cu excepția unor situații de forță (presiuni majore din partea unor actori externi sau a opiniei publice care au intervenit în deciziile de politică externă de la Chișinău). Dincolo de prima impresie, care descrie acțiuni întâmplătoare și decizii conjuncturale, adoptate potrivit unor impulsuri de moment sau din cauza unei lipse totale de viziune cu privire la ceea ce înseamnă acțiunea externă, politica externă a Republicii Moldova oferă „un set de enigme fascinante” pentru cercetarea socială³. În general, politica externă a unui stat reprezintă un model de organizare instituțională, de ierarhizare a atribuțiilor de decizie și un proces legislativ. Pornind de la aceste afirmații, cazul Republicii Moldova oferă două excepționalități: faptul că procesul de politică externă s-a desfășurat pentru o lungă perioadă de timp în paralel cu crearea cadrului legislativ necesar funcționării acesteia și numeroasele situații care au recreat la nivel informal procesul de politică externă din Republica Moldova.

Această cercetare își propune să afle ce s-a aflat în spatele politicii externe a Republicii Moldova printr-un demers care urmărește deconstrucția factorilor interni care au influențat decisiv rezultatele acțiunilor de politică externă. Analiza este axată asupra procesului și deciziilor de politică externă într-un stat aflat într-un continuu proces de construcție la nivel intern și de afirmare în politica internațională. Cercetarea urmărește:

- 1) modul în care actorii politici de la Chișinău au stabilit și implementat cadrul de funcționare al procesului de politică externă;
- 2) dezbaterile generale de politică externă, argumentele principale cu privire la existența Republicii Moldova ca actor în relațiile internaționale;
- 3) cum au fost structurate și trasate interesele statului în relațiile cu alți actori ai scenei internaționale.

Implementarea acestui proiect a pornit de la premisa potrivit căreia „cercetarea trebuie să aibă relevanță pentru lumea reală”⁴. În discursul de politică externă de la

³ Graham ALLISON, Philip ZELIKOW, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, traducere de Mihaela Răileanu, Polirom, Iași, 2010, p. 77.

⁴ Robert KEOHANE, Gary KING, Sydney VERBA, *Fundamentele cercetării sociale*, traducere de Irina Culic și Bogdan Micu, Polirom, Iași, 2000.

București, interesul României pentru relațiile cu Republica Moldova a fost unul prioritar, situație dovedită și de semnarea *Declarației privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova* (27 aprilie 2010). Republica Moldova a fost, de asemenea, statul cu care România a avut cele mai controversate și aproape imprezibile relații. În relațiile cu aceasta au existat de-a lungul timpului mai multe situații paradoxale. Predicțiile primare pe care le-au făcut membrii Academiei și specialiștii în politică externă (funcționari guvernamentali, analiști din organizațiile neguvernamentale) au avansat fie:

1. posibilitatea reunificării Republicii Moldova cu România, după scenariul din 1918 sau cel al reunificării celor două Germanii în 1991;
2. apariția unui stat independent cu potențialul de a se transforma într-un *failed state* (stat eşuat) din cauza imposibilității de a se susține economic și/sau a conflictelor interetnice.

Al doilea scenariu a fost cel care a oferit cea mai mare acuratețe cu privire la evoluția postsovietică a Republicii Moldova. Liderii de la Chișinău au reușit să construiască un actor viabil în relațiile internaționale, chiar dacă politica externă putea fi descrisă după afirmația pesimistă a unui fost consilier prezidențial: „Când ați spus de politica externă a Republicii Moldova, eu care mă străduiesc să am imaginație, mi-am imaginat o vacă pe gheață. Aceasta e politica externă a Republicii Moldova. Am fost la Alma-Ata când a fost semnată aderarea condiționată a Republicii Moldova la CSI, care a fost ratificată doar în 1994, de parlamentul dominat de aripa agrară a Partidului Comunist, redenumit Partidul Democrat Agrar. Pornind de la realitățile de astăzi e aproape imposibil de imaginat gradul de naivitate, de nepregătire a noastră de a fi stat.”⁵

Prin urmare, un studiu asupra politicii externe a Chișinăului răspunde unor necesități ale României cu privire la înțelegerea mentalităților liderilor din spațiul ex-sovietic în contextul în care principalele obiective ale Bucureștiului în relațiile cu Republica Moldova sunt:

- „- afirmarea caracterului special al acestei relații, conferit de comunitatea de limbă, istorie, cultură, tradiții – realități ce nu pot fi eludate sau negate;
- dimensiunea europeană a cooperării bilaterale, având la bază obiectivul strategic al integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană.”⁶

În mod secundar, un studiu asupra politicii externe a Republicii Moldova răspunde necesităților de înțelegere a deciziilor, mentalităților și opțiunilor de politică externă în contextul programelor de cooperare propuse de UE pentru 6 state din spațiul ex-sovietic (Parteneriatul Estic) și a noilor procese integraționiste avansate de Federația Rusă (Uniunea Vamală/Uniunea Economică Eurasiatică).

⁵ Interviu al autoarei cu Oazu Nantoi, fost vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992; septembrie 2012, Chișinău.

⁶ „Republica Moldova. Relația politică”, Ministerul Afacerilor Externe, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1677#827>, accesat la 18 iunie 2014.

Context

Deruta psihologică și cunoașterea limitată a realităților de politică internațională

În 1990 – 1991, pe străzile din Chișinău mulțimile aclamau promisiunile democratice ale liderilor comuniști convertiți brusc la idealurile „națiunii moldovenești” și la politicile de implementare a unui regim democratic. Prăbușirea URSS a reprezentat pentru elita politică de la Chișinău un moment terminus aclamat cu fervoare în discursurile publice și dezavuat la nivelul gândirii profunde. Foști directori de cooperative agricole sau de brutării, generali-maiori ai miliției locale sau nomenclaturiști s-au găsit brusc într-un climat de politică internă în care ideile și mentalitățile dobândite în universitățile sovietice sau acumulate prin socializarea în cadrul întreprinderilor și în aparatul administrativ al URSS erau dezavuate de naționaliști și susținute fățiș de foștii aparatcici (adaptați la regulile jocului electoral democratic). Totuși, aceștia au socializat într-un mediu politic care nu le era total ostil pentru că „Aici [la Chișinău – n.a.] nu exista o opoziție conștientă față de regimul comunist, nu exista o conștientizare a faptului că noi suntem ocupați și nu exista nici măcar o dorință atenuată, retușată a populației de a avea statalitate. Există un segment foarte îngust de intelectuali romantici sau naivi care visau la unirea cu România, însă ei erau un fel de extraterestri în plan politic”⁷.

După proclamarea independenței, liderii de la Chișinău s-au aflat într-o nouă realitate politică. Cei mai mulți, ajunși mai mult din întâmplare în funcții politice cheie ale noului stat, trebuiau să ia decizii în conjuncturi excepționale sau să învețe reguli primare de socializare cu actori de prim rang ai politicii internaționale. Destrămarea URSS, în 1991, a dus la apariția a 15 noi state. Republica Moldova a fost cel mai atipic dintre acestea, inclusiv liderii care s-au afirmat în procesul de proclamare a suveranității și apoi a independenței (27 august 1991) nu credeau că statul va supraviețui ca actor independent în politica internațională. Istoria îndepărtată și recentă arătaseră două analogii la care se puteau raporta Academia, experții-strategi în geopolitică sau liderii de la Chișinău. Destinul noului stat părea să fie o reîntoarcere într-un proiect integraționist sub influența Moscovei sau revenirea în componența teritorială a României. Pornind de la exemplul altor foste republici sovietice care nu au avut experiențe istorice semnificative ca state independente, liderii de la Chișinău au creat în mod aproape accidental politica externă multivectorială pentru a asigura o independență formală. În același timp, multivectorialismul întărea în percepțiile mentale ale liderilor de la Chișinău ideile arhaice potrivit cărora „mielul blând sugerează la două oi” și „capul ce se pleacă, sabia nu-l taie”. Aceștia au ales soluția cea mai controversată, eludând opțiunile de a rămâne în

⁷ Interviu al autoarei cu Oazu Nantoi, fost vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992; septembrie 2012, Chișinău.

umbra Rusiei sau de a încerca un model de occidentalizare de tipul celui implementat de statele baltice. Au perfecționat un model de politică externă multivectorială a dublei integrări limitate în sfera de influență a Rusiei sau a Occidentului. În acest context, vreme de mai bine de 20 ani, Republica Moldova a experimentat procesul unei tranziții fără finalitate sau cu un rezultat incert concretizat în decizii conjuncturale care nu au permis structurarea unui „proiect de țară”, cu excepția unor deziderate comune tuturor statelor: recunoașterea și prezervarea independenței.

Politica internă

Construcția noului stat Republica Moldova a început după alegerile pentru Sovietul Suprem al RSS Moldovenească, organizate la 25 februarie – 10 martie 1990. În urma scrutinului, în Sovietul Suprem au existat 5 grupuri parlamentare: Viața Satului (agrarienii), Frontul Popular Moldovenesc (FPM), independenței, Sovietșkaia Moldavia (deputații care reprezentau raioanele din Transnistria) și Budjac (comuniști și găgăuzi)^{8,9}. Președinte al Sovietului Suprem a fost ales Mircea Snegur, prin constituirea unei majorități de către deputații din FPM și Viața Satului. După adoptarea *Declarației de suveranitate*, în Sovietul Suprem au apărut dispute cu privire la viitorul Republicii Moldova între adepții independenței (o parte a FPM, în frunte cu Mircea Snegur), unioniști (cealaltă parte a FPM, în frunte cu Mircea Druc) și susținătorii menținerii URSS (Sovietșkaia Moldavia și Budjac)¹⁰. În 1993, primul parlament al Republicii Moldova s-a autodizolvat, pe fondul imposibilității de a crea o majoritate.

Primele alegeri parlamentare organizate în Republica Moldova (1994) au dus la crearea unei majorități proruse (PDAM – 56 de mandate, PSM și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” – 28 de mandate) și a unei opoziții formate din independenți și unioniști (Blocul Țăranilor și Intelectualilor – 11 mandate și Alianța Frontului Popular Creștin Democrat – 9 mandate)¹¹. În decembrie 1991 au fost organizate primele alegeri prezidențiale din Republica Moldova care au fost câștigate de unicul candidat, Mircea Snegur. Alegerile prezidențiale din 1996 au reconfirmat înfrângerea forțelor politice proromânești și au fost câștigate de Petru Lucinschi cu 54,02% din voturi¹², candidat al forțelor de stânga. Rezultatul ambelor scrutine a fost de fapt un vot de blam dat de populație guvernării proromânești de la Chișinău, care nu reușise să adopte și să implementeze reforme minimale în domeniul economiei (inflația ajunsese la 300% în anul 1993)¹³, nu avusese timp să se adapteze la noile realități din spațiul ex-sovietic, era speriată de conflictul din Transnistria și de amenințările Moscovei. Votul populației nu a exprimat în mod clar și opțiuni de politică externă, deși majoritatea parlamentară creată după alegerile din 1994 era prorusă. Majoritatea electorilor s-au pronunțat totuși pentru refacerea ordinii economice și sociale din perioada URSS. În urma alegerilor parlamentare de la 22 martie 1998 au trecut pragul electoral PCRM

⁸ Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 57.

⁹ „Parlamentul de Legislativă a XII-a (1990 – 1994)”, <http://parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=expBy4709hc%3d&tabid=96&language=ro-RO>, accesat la 10 ianuarie 2019.

¹⁰ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 57.

¹¹ „Alegeri parlamentare anticipate în Moldova din 27 februarie 1994”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1994/>, accesat la 30 aprilie 2012.

¹² „Alegeri prezidențiale 1996”, <http://www.parties.e-democracy.md/electionresults/1996presidential/>, accesat la 30 aprilie 2012.

¹³ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 57.

(40 de deputați), BpMDP (24 de deputați), CDM (26 de deputați) și PFD (11 deputați)¹⁴. Scrutinul parlamentar anticipat organizat în anul 2000 a fost câștigat cu o majoritate covârșitoare de PCRM (71 de mandate), urmat de Alianța Braghîș (19 mandate), PPCD (11 mandate)¹⁵. La 4 aprilie 2001, Vladimir Voronin a fost ales Președinte al Republicii Moldova, cu votul majorității parlamentare a celor 71 de deputați comuniști. Rezultatul scrutinului parlamentar menționat anterior a fost din nou un vot de blam dat de populație guvernării anterioare, care nu reușise să redreseze situația economică a Republicii Moldova. Orientarea de politică externă a fost un element secundar sau care aproape nu a fost luat în considerație de electori. Singurii actori care au luat în considerație orientarea de politică externă propusă de partidele sau alianțele înscrise în cursa pentru alegerile parlamentare din Republica Moldova au fost reprezentanții societății civile, coalizați în jurul a diverse ONG-uri. Presiunile mediatice ale acestora au fost unul dintre factorii care au determinat PCRM să propună o politică externă proeuropeană la alegerile parlamentare din 2005¹⁶.

Literatura de specialitate și inovația cercetării

Studiile publicate cu privire la politica externă a Republicii Moldova sunt monografiile istorice care se limitează la descrierea diverselor evenimente¹⁷ sau analize ale unor aspecte particulare ale politicii externe a Republicii Moldova*^{18, 19, 20, 21, 22}.

Inovația acestei cercetări rezidă în realizarea unei analize ample a modului în care a fost concepută și realizată politica externă a Republicii Moldova. Studiul inovează și prin folosirea unor surse directe (acte normative, dezbateri parlamentare, memorii, interviuri realizate de autoare) care nu au mai fost utilizate în cercetările de știință

¹⁴ „Alegeri parlamentare în Moldova din 22 martie 1998”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1998/>, accesat la 2 mai 2012.

¹⁵ „Alegerile parlamentare anticipate din Moldova din 25 februarie 2001”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/>, accesat la 8 mai 2012.

* Temele preferate ale studiilor menționate sunt: conflictul din Transnistria, construcția identitară a națiunii „moldovenesti”, relațiile României și UE cu Republica Moldova.

A fost publicat, de asemenea, un volum care tratează un subiect deopotrivă controversat și dificil (de implementat ca subiect al unui demers academic): reunificarea celor două state. Este vorba despre *The Last Iron Curtain. An Exploration of the Romanian-Moldovan Possible Reunification*. Există și câteva studii care analizează descriptiv și sumar relațiile Republicii Moldova cu state ale spațiului ex-sovietic sau membre ale UE, fără a folosi însă un design teoretic.

¹⁶ În urma alegerilor parlamentare desfășurate la 6 martie 2005, în parlamentul de la Chișinău au intrat PCRM (56 de mandate), Blocul Electoral Moldova Democrată (34 de mandate), PPCD (11 mandate). „Alegerile parlamentare anticipate din Moldova din 25 februarie 2001”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/>, accesat la 8 mai 2012.

¹⁷ Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001. Gheorghe E. COJOCARU, *Politica externă a Republicii Moldova*, Civitas, Chișinău, 2001. Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, Marian ENACHE, Dorin CIMPOEȘU, *Misiune diplomatică în Republica Moldova 1993-1997*, Polirom, București, 2000. Iulian FRUNTAȘU, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Cartier, Chișinău, 2002. Petrance D. COJOCEA, *Istoria unui tratat controversat*, Zamolxe, Chișinău, 2000.

¹⁸ Paul D. QUINLAN, „A Foot in Both Camps: Moldova and the Transnistrian Conundrums from the Kozak Memorandum”, *East European Quarterly*, XLII, nr. 2, iunie 2008.

¹⁹ Iulian FRUNTAȘU, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Cartier, Chișinău, 2002.

²⁰ Ruxandra IVAN, *La politique étrangère roumaine (1990-2006)*, Université libre de Bruxelles, Bruxelles, 2009.

²¹ Stoica Cristinel POPA, *The Last Iron Curtain. An Exploration of the Romanian-Moldovan Possible Reunification*, Cavallioti, București, 2011.

²² Marcin KOSIENKOWSKI (editor), William SCHREIBER (editor), *Moldova: Arena of International Influences*, Lexington Books, Plymouth, 2012.

politică sau relații internaționale ale altor autori. În acest sens, necesitatea unei cercetări asupra politicii externe a Republicii Moldova se explică prin faptul că în ultimii ani au apărut surse noi (memorii ale unor foști decidenți) și pentru că foarte multe surse directe nu au fost folosite în studiile academice publicate până în prezent. Cercetarea este primul studiu exhaustiv al politicii externe a Republicii Moldova pentru o perioadă de aproape 20 de ani (1990 – 2009)²³. Studiul inovează, o dată în plus, prin procedura de reconstruire a procesului formal și informal de politică externă din Republica Moldova și prin testarea acestuia asupra a două studii de caz.

Procesul de elaborare a cercetării

Această cercetare este, în primul rând, rezultatul unor procese de socializare care au permis crearea unei rețele vaste de cunoștințe cu experiență academică și practică în domeniul politicii externe și al experienței acumulate ca jurnalist specializat în politică externă la *Revista 22*, cercetător în cadrul Institutului Diplomatic Român. Cercetarea este și o consecință a unui proces de coagulare a explicațiilor bazate pe interacțiunea directă cu persoane care s-au aflat în poziții politice cheie, cu experți care activează în societatea civilă din Republica Moldova. În al doilea rând, cercetarea este rezultatul unor stagii extensive de documentare în biblioteci din România (Biblioteca Centrală Universitară, Biblioteca Academiei Române, bibliotecile facultăților de Științe Politice și Istorie, Universitatea din București), Marea Britanie (Leicester University). Nu în ultimul rând, este rezultatul socializării în cadrul unei rețele de specialiști în evoluțiile politice din spațiul ex-sovietic care au facilitat stabilirea de contacte pentru interviuri, au dat sfaturi „prețioase” (ce au deschis noi piste de cercetare) și au oferit autoarei sugestii de adaptare la realitățile și mediul de cercetare din spațiul ex-sovietic.

²³ Perioada aleasă se explică prin faptul că președintele a fost principalul factor de decizie în politica externă și se suprapune cu mandatele prezidențiale ale primilor trei președinți ai Republicii Moldova. Mircea Snegur a fost ales președinte în 1991, dar începând cu 1990 a exercitat funcția de șef al statului în virtutea faptului că fusese ales Președinte al Sovietului Suprem al Republicii Socialiste Moldovenești în 1990.

Capitolul I

Concepte, teorii, scheme de analiză. Un model de analiză a politicii externe a Republicii Moldova

Sintagma „analiza politicii externe” conține referiri la un design de cercetare asociat teoriei relațiilor internaționale – *foreign policy analysis*. Cercetarea preia asumția formulată de teoreticienii care au creat *foreign policy analysis* potrivit căreia politica externă se constituie ca rezultatul a trei variabile: decizia, procesul de politică externă²⁴ și informațiile cu care s-au confruntat liderii în anumite situații²⁵. Această asumție are un rol definitoriu în clarificarea și stabilirea obiectivelor acestei cercetări. În acest sens, răspunsul la întrebarea: *Cercetarea se concentrează asupra unui studiu al deciziei, procesului de politică externă, a informațiilor cu care s-au confruntat liderii în anumite situații sau este un studiu exhaustiv care își propune să analizeze toate cele trei variabile?* este de importanță decisivă. Pornind de la constatarea că Republica Moldova este un stat mic care a înregistrat anumite constante în evoluția politicii externe, de la faptul că procedurile de adoptare a deciziilor și agenda de politică externă au fost aproape constante în perioada analizată în acest studiu, demersul de cercetare asumă parcursul temerar de a se axa asupra tuturor celor trei caracteristici ale politicii externe. Cercetarea preia schema *input-process-output* concepută de Michael Brecher²⁶, pe care o aplică în sens invers pornind de la *output* (considerat ca rezultat – acțiunea de politică externă implementată), retrasând și analizând *procesul*, descriind și analizând *input-ul*. Prin urmare, demersul de cercetare pornește de la identificarea deciziilor adoptate și continuă cu o analiză a procesului de politică externă și a informațiilor cu care s-au confruntat liderii. *Output-ul* reprezintă evenimente/subiecte care au fost înscrise pe agenda de politică externă a Republicii Moldova. *Procesul* reprezintă ciclul pe care un eveniment/subiect al agendei de politică externă îl parcurge până la transformarea în *output*. Pentru Brecher, analiza politicii externe presupune „explorarea conținutului și interrelațiilor acestor variabile cheie-mediu, actori și procese-toate plasate într-un cadru al cererilor de politici sau *inputs* și produse ale politicii sau *outputs*”²⁷. Decizia de politică externă este influențată de relația dintre mediul operațional sau extern (care

²⁴ Richard C. SNYDER, H.W. BRUCK, Burton SAPIN, *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics* (1954), în Laura NEACK; Jeanne A. K. HEY; Patrick J. HANEY, *Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice-Hall, Inc. A Simon & Schuster Company, New Jersey, 1995, p. 19. James N. ROSENAU, *The Scientific Study of Foreign Policy*, Frances Pinter and Nichols Publishing, New York, 1980, p. 109.

²⁵ Robert D. PUTNAM, „Diplomacy and domestic politics: the logic of two level games”, în *International Organization*, 42. 3, 1988, p. 430.

²⁶ Michael Brecher, *The Foreign Policy System of Israel. Setting, Images, Process*, Yale University Press, New Haven, 1972, p. 2.

²⁷ Michael Brecher, *op.cit.*, p. 2.

poate include caracteristici ce țin de capacitățile economice și/sau militare, structura politică internă, grupurile de interese și factorii externi) și mediul psihologic (interpretările și percepțiile decidenților cu privire la mediul extern)²⁸. În cazul particular reprezentat de Republica Moldova, politica externă a fost rezultatul interacțiunii dintre factorii individuali, structura politică internă și factorii externi.

Structura metodologică a studiului. Definirea conceptelor utilizate

Politica externă

Preluând asumțiile formulate de Ch. Hill, E. Jones și Ch. Wittkopf²⁹, acest studiu definește politica externă ca fiind suma relațiilor externe desfășurate de actori independenți, care sunt influențate de valorile, sensurile, instrumentele folosite pentru realizarea acestora.

Construcția statului

Expresia folosită în titlul cercetării nu desemnează un concept *per se*, face referire doar la modul în care actorii de politică externă de la Chișinău au imaginat rolul și statutul Republicii Moldova în relațiile internaționale. Studiarea acestui „subiect” nu poate fi eludată, pentru că reprezintă unul dintre subiectele dezbaterilor cu privire la politica externă a Republicii Moldova.

1. Individul ca factor de influență a politicii externe a Republicii Moldova

Studiul influenței variabilei individ asupra politicii externe a Republicii Moldova urmărește să răspundă la două întrebări: *Care a fost rolul liderului politic în decizia de politică externă din Republica Moldova? Au influențat sau nu anumite caracteristici ale liderului politica externă a Republicii Moldova?* În acest sens, analiza se va concentra asupra președinților Republicii Moldova, a imaginilor acestora despre diverse acțiuni de politică externă ale Chișinăului sau ale altor state. Studiul va lua în considerație și experiența șefilor de stat în domeniul politicii externe și percepțiile cu privire la rolul pe care îl aveau în politica externă. Pentru a analiza influența „imaginilor” individului asupra procesului de elaborare a politicii externe din Republica Moldova, cercetarea folosește definiția dată de J. K. Holsti cu privire la modul în care se formează „imaginile” decidenților politici fără a adera strict la aceasta. În acest sens, autoarea încearcă să recompună o variantă sintetizată a definiției oferite de Holsti³⁰. Prin urmare, definiția folosită este formulată astfel: *imaginile reprezintă propoziții general evaluative despre un fapt sau o condiție rezultate din socializarea politică sau experiențele personale ale liderilor, care sunt influențate de valori naționale și de credințe (care nu pot fi întotdeauna verificate)*. În cazul Republicii Moldova, valorile naționale, afirmate de toți liderii politicii (aflați la putere sau în opoziție) s-au identificat cu obiectivul unic al obținerii și prezervării independenței naționale. Credințele au însemnat pentru politicienii de la

²⁸ Michael Brecher, *op. cit.*, p. 2.

²⁹ Christopher HILL, *op. cit.*, p. 99; Eugene R. WITTKOPF, Christopher JONES, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, Thomson Wadsworth, Belmont, 2005, p. 17.

³⁰ Kaalevi J. Holsti, *op. cit.*, p. 325 – 328.

Chișinău tendința constantă de a porni de la premisa neverificată potrivit căreia Ucraina (pentru toți liderii politicii care au influențat decisiv politica externă) și România (pentru o parte a clasei politice) reprezintă parteneri care nu pot fi tratați cu încredere totală deoarece în virtutea unor realități istorice ar putea formula cereri teritoriale către Chișinău. Credințele s-au reflectat și în imaginile liderilor de la Chișinău despre Federația Rusă, care a fost în permanență privită ca un actor puternic căruia Republica Moldova nu-i putea contesta cu succes deciziile.

Autoarea va analiza influența individului asupra procesului de elaborare a politicii externe a Republicii Moldova pornind de la particularitățile studiului de caz selectat. Acestea sunt date de:

- a) faptul că liderii de la Chișinău au trebuit să-și construiască sau remodeleze după 1991 percepțiile cu privire la diverși actori de politică externă;
- b) cunoașterea individuală și colectivă cu privire la rolul președintelui în politica externă;
- c) arhitectura juridică a procesului de elaborare a politicii externe a Republicii Moldova;
- d) rețeaua informală de elaborare a politicii externe (relațiile președinte – premier/miniștri de externe/majoritatea parlamentară);
- e) instabilitatea guvernamentală.

2. Politica internă ca factor de influență a procesului de realizare a politicii externe a Republicii Moldova

Factorii interni de influență a politicii externe care vor fi analizați pe parcursul acestei cercetări sunt:

- a) cadrul legislativ care a reglementat raporturile de putere dintre decidenții cu atribuții în domeniul politicii externe;
- b) modul în care prevederile legale s-au găsit sau nu în practica de politică externă;
- c) modul în care s-a desfășurat procesul de realizare a politicii externe;
- d) influența societății asupra procesului de realizare a politicii externe.

Pentru a evalua influența cadrului legislativ asupra procesului de elaborare a politicii externe, studiul pornește de la asumția formulată de Ch. Hill, care a considerat că „în domeniul politicii externe, elementele structurii constituționale care influențează cel mai mult rezultatele [politicii externe – n.a.] sunt cele care țin de relațiile dintre executiv și legislativ”³¹.

În acest studiu, „opinia publică” este considerată ca fiind „opinii cu privire la chestiunile de interes național liber exprimate de persoane din afara guvernului care cred că au dreptul ca, prin opiniile lor, să influențeze sau să determine acțiunile, personalul sau structura guvernului”³². Opinia publică reprezintă procesul de comunicare dintre cetățeni și guvern și doar în mod secundar comunicarea între cetățeni³³. Brecher a identificat trei tipuri de grupuri de interes: instituționale, asociaționale și non-asociaționale. Grupurile de interes asociaționale sunt „cele care există pentru a promova interese ale uniunilor comerciale, organizațiilor de afaceri, asociațiilor țărănești și grupurile civice”³⁴.

³¹ Christopher HILL, *op. cit.*, p. 230.

³² Hans SPEIER, „Historical Development of Public Opinion”, *American Journal of Sociology*, vol. 55, nr. 4, 1950, p. 1.

³³ Hans SPEIER, *op. cit.*, p. 1.

³⁴ Michael BRECHER, *op. cit.*, p. 9.

Protestele, manifestațiile populare au fost numite de Brecher „izbucniri anomice” și definite ca „penetrări mai mult sau mai puțin spontane ale societății neorganizată în sistemul politic sub formă de greve, demonstrații, asasinat...”³⁵. În cazul Republicii Moldova, influența opiniei publice asupra deciziei de politică externă va fi analizată prin îmbinarea celor două definiții expuse anterior: *Opinia publică reprezintă idei cu privire la chestiunile de interes național liber exprimate de persoane din afara guvernului (reunite în grupuri de interes asociaționale sau care participă la proteste) care cred că au dreptul ca, prin activitățile lor, să influențeze sau să determine acțiunile sau structura guvernului.*

Ipotezele

Elaborarea și implementarea procesului de politică externă au fost influențate de hotărâri adoptate în circumstanțe excepționale sau de prevederi legislative ambigue care au avut ca efect centralizarea excesivă a deciziei de politică externă. „Imaginile” liderilor politici de la Chișinău au avut o influență primordială asupra deciziilor de politică externă.

Politica externă a Republicii Moldova a înregistrat o prevalență a influenței factorilor informali și influențe marginale ale actorilor politici autonomi.

Metodele de culegere a datelor

Cercetarea utilizează analiza de conținut tematică pentru a explora dezbaterile interne cu privire la direcțiile generale ale politicii externe a Republicii Moldova, percepțiile principalilor actori politici de la Chișinău despre relațiile cu România și Ucraina și pentru a identifica principalele poziții ale taberelor politice moldovenești în chestiuni specifice ale raporturilor bilaterale. Studiul folosește și analiza documentelor cu scopul de a urmări principalele teme ale discursului de politică externă și modul în care acestea au fost menținute sau nu în timp. Analiza documentelor va încerca să surprindă și modificările legislative care au influențat retrasarea raporturilor de putere dintre diferiții decidenți cu atribuții în domeniul politicii externe. Interviuurile nestructurate cu foști oficiali care s-au aflat în poziții-cheie în diferite perioade de timp vor fi folosite pentru a completa și pentru a asigura o paletă exhaustivă a datelor.

Alegerea și utilizarea surselor

Primul demers de culegere a datelor a însemnat cercetarea unor monografii istorice pentru a selecta cele mai importante evenimente ale agendei de politică externă a Republicii Moldova. Informațiile au fost obținute din monografiile semnate de Gheorghe Cojocaru (*Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*³⁶, *Politica externă a Republicii Moldova*³⁷), Dorin Cimpoescu (*Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*³⁸), Marian Enache și Dorin Cimpoescu (*Misiune diplomatică în Republica*

³⁵ Michael BRECHER, *op. cit.*, p. 10.

³⁶ Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001.

³⁷ Gheorghe E. COJOCARU, *Politica externă a Republicii Moldova*, Civitas, Chișinău, 2001.

³⁸ Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010.

Moldova 1993-1997³⁹), Calafeteanu și alții (*Istoria politicii externe românești în date*⁴⁰), Charles King (*Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*⁴¹). Informațiile prezentate de acești istorici sau politologi au fost confruntate și completate cu acelea publicate în cotidienele guvernului (*Moldova Suverană*), parlamentului de la Chișinău (*Sfatul Țării*) și ale partidelor politice (*Țara*). Cercetarea a folosit mai multe monografii ale unor autori diferiți pentru a evita situațiile în care relațiile cu privire la anumite evenimente „reprezintă o funcție a angajamentelor personale ale unui anumit autor, modul în care acesta se raportează la realitatea politică prezentă și alegerile metodologice care i-au ghidat cercetarea”⁴². În acest sens, informațiile și interpretările oferite pentru a analiza anumite evenimente au permis autoarei să evalueze atât varianta proromânească a istoriei politicii interne și externe a Republicii Moldova, cât și observațiile făcute de autorii din afara României și Republicii Moldova care nu au avut abordări emoțional sau politic partizane (Charles King). Cercetarea unei palete largi de monografii se explică și prin intenția autoarei de a identifica posibilele lacune în relațiile istoricilor sau persoanelor intervievate și completarea acestora.

Dificultăți logistice și modul în care acestea pot fi depășite

Cea mai importantă dificultate logistică cu care s-a confruntat autoarea acestei cercetări a fost disponibilitatea foștilor lideri politici de la Chișinău sau București de a acorda interviuri. Situația se explică fie prin faptul că aceștia au considerat că nu mai au nimic de spus față de informațiile publicate în interviuri de presă sau prin suspiciunea care planează în mintea foștilor lideri care au avut poziții antiromânești cu privire la intențiile ascunse ale românilor „veniți de la București”. Autoarea cercetării a încercat să depășească aceste obstacole prin accesarea tuturor interviurilor acordate de oficialii respectivi în perioada în care s-au aflat în funcții și după părăsirea acestora și prin compararea informațiilor oferite de o paletă cât mai largă a diverșilor actori implicați în procesul de politică externă. Lipsa interviurilor a fost suplinită cu informațiile furnizate în volumele de memorii.

O altă dificultate a fost reprezentată de volumul impresionant de surse. Acest obstacol a fost depășit prin accesarea surselor cu adevărat importante (cotidienele oficiale ale guvernului și parlamentului de la Chișinău, dezbaterile parlamentare, revista Ministerului de Externe de la Chișinău, Monitorul Oficial al Republicii Moldova). Autoarea a folosit, de asemenea, programele partidelor politice și informațiile oferite de cotidienele de opoziție.

Un alt obstacol a fost tendința diverșilor actori politici de a distorsiona adevărul, de a-i indica drept responsabili de situația din Republica Moldova pe diverși adversari politici. Pentru a asigura acuratețea datelor în aceste situații, autoarea a încercat

³⁹ Marian ENACHE, Dorin CIMPOEȘU, *Misiune diplomatică în Republica Moldova 1993-1997*, Polirom, București, 2000.

⁴⁰ Daniela BLEOANCĂ, Cătălin CALAFETEANU, Ion CALAFETEANU, Denis CĂPRĂROIU, Ion CONSTANTIN, Olimpia GRĂMESCU, Silviu MILOIU, Iulian ONCESCU, Cristian POPIȘTEANU, Șerban RĂDULESCU-ZONER, Valeriu STAN, Nicolae STOICESCU, Alexandru ȘERBAN, *Istoria politicii externe românești în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

⁴¹ Charles KING, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, traducere: Diana Stanciu, Arc, Chișinău, 2005.

⁴² Alexander L. GEORGE, Andrew BENNET, *Case Studies and Theory of International Development in the Social Sciences*, The Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 2005, p. 1562.

să compare informațiile oferite de cât mai multe surse. Aproape toate persoanele intervievate au fost de acord cu publicarea identității, cu excepția celor care se aflau în diverse poziții oficiale. Autoarea consideră că citarea anonimă, folosită și în cazul altor cercetări realizate în spațiul ex-sovietic,⁴³ nu va pune sub semnul întrebării calitatea studiului.

Întrebările de cercetare

Principalele întrebări de cercetare sunt:

- 1. Cum au fost elaborate și implementate deciziile și procesul de politică externă a Republicii Moldova?*
- 2. Cum au evoluat acestea de la o perioadă la alta?*
- 3. Care au fost principalele dezbateri și idei care au influențat procesul de politică externă a Republicii Moldova?*

Întrebările secundare de cercetare sunt:

- 1. A fost politica externă a Republicii Moldova rezultatul unui anumit design instituțional sau al unor jocuri informale?*
- 2. Care a fost influența individului și a percepțiilor/imaginilor sale asupra politicii externe a Republicii Moldova? Cine au fost cei care au influențat decisiv politica externă a Republicii Moldova?*
- 3. Care a fost influența actorilor politici autonomi (societatea civilă, experții, populația și protestele acesteia)?*

⁴³ Nicole J. Jackson, *Russian Foreign Policy and the CIS, Theories, Debates and Actions*, Routledge, Londra, 2003.

Capitolul II

Politica externă a Republicii Moldova. Evoluții, procese, decizii și rezultate (1990 – 2009). Evaluare generală

În acest capitol, autoarea își propune următoarele obiective:

- a) identificarea principalelor faze ale politicii externe a Republicii Moldova;
- b) surprinderea celor mai importante procese asociate demersurilor de creare a unei identități de actor de relații internaționale pentru noul stat;
- c) descrierea și identificarea principalelor orientări de politică externă.

Aceste obiective sunt subsumate scopului central al capitolului – descrierea și explorarea celor mai importante evenimente care au creat contextul în care a evoluat politica externă a Republicii Moldova.

1. Faza de tatonare (1990 – 1991)

Primele activități de politică externă întreprinse de oficialii de la Chișinău au fost cele din anii 1990 – 1991, inițiative care pot fi atribuite unei **faze de tatonare** și care s-au concretizat prin vizite personale ale oficialilor moldoveni în alte state, prin numirea primilor reprezentanți diplomatici ai RSS Moldovenească⁴⁴ sau prin încheierea unor documente cu privire la cooperarea în domeniul culturii. Destinațiile liderilor de la Chișinău au fost (în afară de Moscova) România, Italia și SUA. Obiectivele acestor vizite erau obținerea unor „asigurări” cu privire la susținerea demersurilor de ieșire din componența teritorială a URSS, recunoașterea independenței viitorului stat Republica Moldova și solicitarea de ajutor economic.

Liderii de la Chișinău au semnat primele documente care au consfințit colaborarea dintre RSS Moldovenească și un alt stat, România (*Convenția privind cooperarea în domeniul turismului – 27 septembrie 1990, Protocolul privind colaborarea dintre Ministerul Culturii din România și Ministerul Culturii și Cultelor din Republica Moldova – 20 iulie 1991*). În 1991, au fost trimiși primii diplomați ai statului moldovenesc la Moscova cu statut de observatori în Consiliul Republicilor al Sovietului Suprem al URSS⁴⁵. Primele contacte ale diplomaților sau politicienilor moldoveni cu Occidentul s-au stabilit prin intermediul unor vizite private, la nivel parlamentar, sau prin inițierea unor relații cu societatea civilă din aceste state. Statele europene cu care au încercat să stabilească relații în vederea recunoașterii independenței au fost România, Italia, Germania și Belgia⁴⁶, ulterior SUA. Destinațiile (cu excepția României) au fost alese fie după afinitățile profesionale ale liderilor de la Chișinău (limbile străine pe care le cunoșteau), fie după

⁴⁴ Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În acest studiu vor fi folosite abrevierile RSS Moldovenească și RSSM.

⁴⁵ Organ care a inclus doar reprezentanți ai Rusiei, Belarusului, Uzbekistanului, Kârgâzstanului, Tadjikistanului, Kazahstanului și Turkmenistanului.

⁴⁶ Italia (printr-o vizită privată a ministrului de externe Țău), Germania (o delegație condusă de deputații Osmochescu și Nedelciuc care a avut o întrevedere la Ministerul de Externe german și a adus pe agenda Bundestagului recunoașterea independenței RM), Belgia (vizită a premierului Valeriu Muravschi), participare la New York la Adunarea generală a ONU (prezența ministrului de externe, Nicolae Țău).

aprecierea care a fost acordată statului respectiv în politica internațională (în acest sens, au fost preferate SUA și cei mai importanți actori europeni), sau pentru că vizitele erau decontate de guvernele statelor care au inițiat invitațiile (oficialii moldoveni din perioada respectivă își amintesc că în foarte multe situații nu au realizat vizite externe pentru că bugetul RSSM nu avea sume disponibile sau pentru că Moscova sistase aprovizionarea cu kerosen a avioanelor de la Chișinău).

O destinație aparte a vizitelor oficialilor moldoveni a fost Turcia, aceștia încercând să afle cum se va raporta Ankara la situația din Găgăuzia. În această perioadă, liderii de la Chișinău s-au regăsit în situații în care RSSM era asociată cu URSS din teama diverșelor state de a nu periclita relațiile cu Moscova. Oficialii statelor în care au ajuns în vizită nu aveau cunoștințe primare despre viitorul stat Republica Moldova. Fostul ministru de externe, Nicolae Țâu, a menționat într-un volum de memorii, descriind evenimentele din timpul unei vizite în Turcia din august 1990, că: „La un moment dat am făcut trimitere și la găgăuzi, explicând amănunțit ce fel de poporație sunt ei și de când datează stabilirea lor în sudul Basarabiei”⁴⁷[...] „Șiukriu Iriur [ministrul industriei și comerțului din Turcia – n.a.], ușor jenat, deschide atlasul, se uită țintă la mine și, după câteva clipe de ezitare, zice: Domnule ministru, arătați vă rog, unde e situată Republica Moldova. Căci Uniunea Sovietică e uriașă și uneori ești nevoit să cauți cu lupa un spațiu geografic sau altul.”⁴⁸

Cele mai importante acțiuni întreprinse de liderii de la Chișinău în 1990 pentru ieșirea din componența URSS au fost: redactarea unei propuneri comune a delegațiilor moldovească și baltică, prin care deputații din cele două republici unionale au solicitat condamnarea *Pactului Ribbentrop-Molotov*⁴⁹ la Congresul al doilea de deputați ai poporului din URSS, și adoptarea de către Sovietul Suprem de la Chișinău a *Declarației de Suveranitate a RSS Moldovenești* (23 iunie 1990). Deciziile liderilor de la Chișinău au arătat, mai degrabă, un comportament haotic și strategii ambigue caracterizate de adaptarea la hotărârile adoptate de alte republici sovietice (în principal, statele baltice, Ucraina și Rusia). Conducerea de la Chișinău a participat la discuțiile cu privire la elaborarea unui nou tratat unional și a respins forma propusă de Moscova pentru că „din punctul de vedere al asigurării independenței și democrației, era net inferior celui din 1922”⁵⁰. Dar, în același timp, liderii de la Chișinău s-au pronunțat pentru crearea unei comunități de state suverane deoarece: „O altă decizie, la acel moment, nu putea fi luată. Căci factori obiectivi – de ordin demografic, etnic, psihologic (generații la rândul au fost educate în spiritul statalității unionale, existenței Republicii Moldova doar în componența URSS) – ne obligau să cântărim fiecare pas.”⁵¹

2. Faza de activism acerb (de construcție)

După proclamarea independenței la 27 august 1991, oficialii de la Chișinău au inițiat prima fază a politicii externe a Republicii Moldova (cuprinzând perioada 1991 – 1993), care s-a caracterizat printr-un **activism exacerb**. Au fost făcute numeroase demersuri în vederea susținerii cursului de independență și a recunoașterii noului stat. Forul legislativ de la Chișinău a elaborat și votat declarații cu privire la

⁴⁷ Nicolae ȚÂU, *Diplomație în culise*, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 38.

⁴⁸ Nicolae ȚÂU, *op. cit.*, p. 37.

⁴⁹ Nicolae ȚÂU, *op. cit.*, p. 46.

⁵⁰ Nicolae ȚÂU, *op. cit.*, p. 47.

⁵¹ Nicolae ȚÂU, *op. cit.*, p. 46.

acceptarea actelor similare ale noilor republici ex-sovietice. Începând cu momentul *Declarației de independență*, de la 27 august 1991, liderii de la Chișinău au considerat că politica externă trebuia să servească două obiective ale noului stat: recunoașterea independenței acestuia și stabilirea de relații economice bilaterale cu statele vecine pentru a asigura supraviețuirea Republicii Moldova. Obiectul major al politicii externe moldovenești a fost în **faza de activism** obținerea recunoașterii independenței de către acele state în a căror componență teritorială se regăsisse teritoriul Republicii Moldova în diverse momente istorice: Federația Rusă, România și Ucraina. Dintre cele trei state, cea mai importantă era decizia Moscovei, pentru că președintele Snegur a considerat că recunoașterea Republicii Moldova la nivel internațional depindea de recunoașterea acesteia de către Rusia. România a recunoscut independența Republicii Moldova chiar în ziua proclamării acesteia, în vreme ce Ucraina și Rusia au tergiversat procesul, deși Chișinăul a recunoscut imediat proclamațiile similare de la Moscova și Kiev. Ucraina a condiționat recunoașterea independenței de aderarea Republicii Moldova la CSI.

2.1 Strategii de politică externă ale Republicii Moldova

Proiectul regional

Politica externă a fost imaginată de liderii de la Chișinău sub forma a două *proiecte* (*strategii*): unul *regional* și altul *global*. *Proiectul regional* a însemnat construirea de relații bilaterale cu România și fostele republici sovietice (în special Federația Rusă, Ucraina și Belarus) pentru a obține recunoașterea independenței acesteia și pentru a menține sau a crea noi rețele de schimburi economice.

În **faza de activism exacerbat** a politicii externe a Republicii Moldova au fost inițiate negocieri sau semnate de către președintele Snegur tratatele bilaterale cu Ucraina, Federația Rusă și România. În 1992, președintele Snegur a semnat *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina*. În același an au început și negocierile pentru semnarea *Tratatului de frontieră* dintre cele două foste republici sovietice. Relațiile diplomatice cu Federația Rusă au fost stabilite în 1992, prilej cu care au fost demarate și negocierile pentru semnarea unui tratat politic de bază. *Proiectul regional* al politicii externe de la Chișinău s-a concretizat și în semnarea de către președintele Snegur a *Protocolului adițional la Convenția privind constituirea Comunității Statelor Independente și Declarația de la Alma-Ata*⁵² (1991). Mircea Snegur și echipa care a participat la evenimentele de la Alma-Ata au anunțat că semnarea documentului constitutiv al CSI a fost condiționată de participarea Republicii Moldova doar la activitățile economice ale organizației și de refuzul de a se implica în „discutarea problemelor vizând securitatea colectivă și colaborarea militaro-politică”⁵³. Republica Moldova a fost, de altfel, unul dintre cele trei state (alături de Ucraina și Azerbaidjan) care și-au rezervat dreptul de a avea un comandament independent al forțelor armate (ceilalți membri ai CSI au optat pentru crearea unui comandament suprem al forțelor armate unite ale CSI).

În perioada de **activism exacerbat**, clasa politică de la Chișinău a arătat doar o preocupare sporadică pentru relațiile Republicii Moldova cu Comunitățile Europene

⁵² Declarația a consfințit desființarea URSS. Acest capitol urmează cronologia realizată în Anatol MUNTEANU, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, editură neprecizată, București, 2005.

⁵³ „Semnarea actului de aderare la CSI”, *Moldova Suverană*, 20 aprilie 1994, p. 1.

sau cu Occidentul, *proiectul regional* al politicii externe a Republicii Moldova părea limitat la vecinătatea apropiată și la statele membre CSI. Referințele liderilor de la Chișinău la Europa au fost vagi și s-au găsit doar în două declarații ale președintelui moldovean. În ianuarie 1992, Snegur a susținut că „Drumul nostru este anevoios, dar, ține spre Europa”⁵⁴, iar în 1993 a declarat că „Moldova ca stat independent tinde să [...] revină în Europa [...] prin făurirea unui stat de drept, unei economii libere de piață”⁵⁵. Relațiile aproape inexistente cu Comunitățile Europene se explică prin deruta cu care Bruxelles-ul a tratat inițial fostele republici sovietice și prin faptul că Republica Moldova a fost oarecum ignorată sau tratată ca un partener de rangul doi în spațiul ex-sovietic. Bruxelles-ul a oscilat câteva luni între ideea de a transforma Acordul de Cooperare și Comerț dintre Comunitățile Europene și URSS într-un acord care să definească relațiile bilaterale ale Bruxelles-ului cu CSI-ul sau în acorduri semnate cu fiecare stat în parte. În iulie 1992, Comisia Europeană a optat pentru a doua variantă și a invitat toate statele din Europa Centrală și de Est, cu excepția Republicii Moldova, să înceapă negocierile pentru semnarea acordurilor de parteneriat și cooperare⁵⁶.

Proiectul regional al politicii externe a Republicii Moldova s-a concretizat în faza de **activism exacerbat** și în participarea Republicii Moldova la activitățile organizațiilor regionale: CSI, CSCE (redenumită ulterior OSCE) și Inițiativa Cooperării Economice la Marea Neagră (ulterior OCEMN). Admiterea Republicii Moldova ca membru al CSCE „asigura din oficiu recunoașterea *de iure* a independenței de către toate țările europene și ale Americii de Nord”⁵⁷, eveniment care a fost apreciat de elita conducătoare de la Chișinău ca un succes major al politicii externe. Liderii de la Chișinău au reușit să obțină și implicarea CSCE (OSCE) în procesul de soluționare a conflictului din Transnistria. OCEMN și-a propus să fie „un model unic și promițător de cooperare politică și economică multilaterală care are scopul de [...] a asigura pacea, stabilitatea și prosperitatea, încurajând relațiile de vecinătate și prietenie în regiunea Mării Negre”⁵⁸.

Proiectul global

Proiectul global a fost dedicat exclusiv recunoașterii independenței Republicii Moldova de cât mai multe state membre ONU. În acest context, cea mai importantă reușită a politicii externe moldovenești din perioada **activismului exacerbat** a fost admiterea ca membru al ONU la 2 martie 1992. Au fost stabilite relații diplomatice nu doar cu state vecine, sau din Europa Centrală, membre ale Comunității Europene, SUA, dar și cu țări cu care Chișinăul nu avea motive pentru a dezvolta ulterior mecanisme de cooperare (precum Singapore, Kuweit, Indonezia, Ciad, Panama, Argentina, Malaezia, Guatemala, Chile, Siria, Sudan, Liban, Nepal, Brazilia, Bangladesh, Zambia, Nicaragua). Până în 1993, la nivel de președinte au existat doar 3 vizite în Europa și Asia și nenumărate deplasări în Federația Rusă și alte state CSI⁵⁹. Oficialii de la Chișinău au

⁵⁴ „Discursul inaugural rostit de președintele Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, cu prilejul instalării în funcție”, *Sfatul Țării*, p. 1, 16 ianuarie 1992.

⁵⁵ „Mesaj Mircea Snegur pentru Bill Clinton”, *Sfatul Țării*, p. 1, 21 ianuarie 1993.

⁵⁶ Institutul pentru Politici Publice, *Strategia europeană a Republicii Moldova*, cap. 1-2, 21 februarie 2006, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517>, accesat la 30 iulie 2013.

⁵⁷ Nicolae ȚĂU, *op. cit.*, p. 46.

⁵⁸ BSEC, 25 iunie 1992, <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/bsec.aspx>, accesat la 22 iulie 2013.

⁵⁹ Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 60.

avut inițiative timide prin care au încercat să atragă ONU într-un proces de soluționare a conflictului din Transnistria, dar singurele rezultate au fost deplasarea în Republica Moldova a două misiuni ale organizației în perioada conflictului pentru a purta discuții cu părțile implicate în conflict. Boutros Boutros Ghali, secretarul general al Națiunilor Unite, a transmis și o scrisoare de condamnare a acțiunilor Rusiei în Transnistria.

În cadrul *proiectului global* al politicii externe a Republicii Moldova au fost plasate și relațiile cu SUA. Liderii americani au stabilit inițial relații cu Republica Moldova prin intermediul ambasadei SUA la Moscova, ultima rezervându-și dreptul de a recunoaște independența Republicii Moldova doar dacă și URSS va face acest lucru⁶⁰. Cu prilejul primelor vizite întreprinse la Washington de Mircea Druc și Nicolae Țău, oficialii americani le-au repetat mesajul că deciziile cu privire la eventualele relații dintre Chișinău și Washington erau negociate între Moscova și ultimul. Relațiile Republicii Moldova – SUA au fost condiționate de Washington de raporturile cu Moscova și, în special, de prezența Chișinăului în sfera de influență rusească și după adoptarea de către parlamentul de la Chișinău a *Declarației de Independență*. Foști oficiali de la Chișinău au susținut că, în 1991, SUA au recomandat Republicii Moldova să semneze documentul fondator al CSI⁶¹. Afirmările fostului ministru de externe au fost confirmate și de primul președinte al parlamentului de la Chișinău, Alexandru Moșanu: „Nici SUA nu ne-au încurajat mișcarea unionistă, ba chiar au descurajat-o. În septembrie 1991, Iurie Roșca mi-a organizat o vizită neoficială în SUA și Canada... Le-am vorbit americanilor despre românismul nostru, dar n-am avut reacția cuvenită. Apoi a venit și Vladimir Socor ca să mă convingă să sprijin poziția lui Snegur, care, la 21 decembrie 1991, a semnat, la Alma-Ata, documentul de aderare a Republicii Moldova la CSI”⁶². În 1992, secretarul de stat James Baker a întreprins prima vizită a unui oficial american la Chișinău, prilej cu care a confirmat faptul că SUA susțin prezența Republicii Moldova în CSI, oficialul american precizând într-o conferință de presă: „Dorim cu toții să vedem Moldova ca membru al Comunității Statelor Independente.”⁶³

2.2 Strategii, documente și primele tentative de soluționare a conflictului din Transnistria

Activismul exacerb a caracterizat și demersurile pentru identificarea unei soluții în conflictul din Transnistria. În perioada conflictului, președintele Snegur și parlamentul de la Chișinău au adresat numeroase apeluri „către popoarele și statele lumii”, prin care au solicitat sprijinul ONU, SUA sau al unor foste republici sovietice pentru a pune capăt ostilităților armate. În acest context, a fost încheiat acordul de încetare a focului dintre președinții Mircea Snegur și Boris Elțîn (3 iulie 1992), denumit *Convenția cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova*. Documentul a prevăzut că: „Unitățile Armatei a XIV-a a Forțelor Armate ale Federației Ruse, dislocate în Republica Moldova, vor respecta cu strictețe neutralitatea” și că „vor fi înlăturate imediat orice obstacole din calea circulației

⁶⁰ Gheorhe E. COJOCARU, *Politica externă a Republicii Moldova*, Civitas, Chișinău, 2001, p. 28.

⁶¹ Nicolae ȚĂU, *op. cit.*, p. 34.

⁶² „Alexandru Moșanu: Cei care se arătau a fi cei mai mari patrioți aveau alte misiuni...”, interviu în *Timpul*, 29 iulie 2011, <http://www.timpul.md/articol/alexandru-mosanu-cei-care-se-aratau-a-fi-cei-mai-mari-patrioti-aveau-alte-misiuni...-25731.html>, accesat la 6 februarie 2014.

⁶³ Declarația lui James Baker, ianuarie 1992, reproducă în Nicolae ȚĂU, *Diplomație în culise*, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 132.

mărfurilor, serviciilor și a oamenilor, vor fi luate măsurile convenite în vederea anulării stării de urgență pe teritoriul Republicii Moldova”⁶⁴. După încheierea ostilităților armate, demersurile pentru soluționarea conflictului s-au concretizat în apeluri fără rezultate ale președintelui Snegur pentru a obține prezența unor trupe de menținere a păcii sub egida ONU.

3. Faza de consolidare (1993/1994 – 2000)

În această perioadă a fost menținut *proiectul regional* și s-a renunțat la cel *global*. Obiectivele politicii externe a Republicii Moldova în **faza de consolidare** au fost dezvoltarea relațiilor bilaterale la nivel regional (aproape exclusiv în Europa) pentru consolidarea recunoașterii independenței, stabilirea și dezvoltarea relațiilor cu Occidentul pentru obținerea de credite financiare.

3.1 Ieșirea din spațiul ex-sovietic. Primele vizite oficiale în Europa

Faza de consolidare a politicii externe a Republicii Moldova s-a concretizat, inițial, prin primele vizite oficiale efectuate de liderii de la Chișinău în alte destinații decât spațiul ex-sovietic și România. Perioada a coincis și cu o semideschidere a Occidentului față de Republica Moldova, care până atunci fusese abordată doar prin comunicate trimise în perioada conflictului din Transnistria sau prin discuții între oficiali de rang înalt de la Chișinău și diplomați de rang inferior ai statelor respective. Până în 1995, Mircea Snegur a efectuat o singură vizită oficială în Occident (Paris, 1993) și nicio vizită în fostele state comuniste care nu au făcut parte din URSS. Alegerile parlamentare, organizate liber în februarie 1994, au reprezentat unul dintre testele cheie în funcție de care Occidentul și câteva state est-europene au decis dezvoltarea relațiilor cu autoritățile de la Chișinău. Cu excepția Franței, celelalte state i-au primit în vizite oficiale/de lucru pe oficialii moldoveni doar după scrutinul din 1994. Primul președinte al Republicii Moldova a vizitat Polonia (noiembrie 1994), SUA și Ungaria (1995), Marea Britanie (1996), iar Petru Lucinschi a fost primit în vizită oficială în Franța (1997). În mandatul lui Petru Lucinschi, vizitele la nivel înalt au fost întoarse de președinții Franței (1998) și Poloniei (1997). Un activism deosebit s-a înregistrat în reconsiderarea relațiilor Republica Moldova – UE în anii 1997 – 1998, când președintele Petru Lucinschi a încercat să obțină sprijinul unor „tinere democrații” cu statut de țări asociate la UE sau state occidentale pentru consolidarea raporturilor Chișinău-Bruxelles. Președinții Ungariei, Poloniei și României au vizitat Chișinăul și Petru Lucinschi a efectuat deplasări la Paris, Roma, București și Bruxelles cu scopul de a obține intrarea în vigoare a APC (Acordul de Parteneriat și Cooperare) și elaborarea unor acorduri de comerț liber⁶⁵.

3.2 Strategia de politică externă multivectorială

În **faza de consolidare**, politica externă a Chișinăului a oscilat între orientările prorusă și prooccidentală sau a adoptat strategia multivectorialității. În perioada

⁶⁴ „Convenție cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova”, în Anatol MUNTEANU, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, editură neprecizată, București, 2005.

⁶⁵ „Annex D. Deepening Moldova-European Union Relations”, în *Republic of Moldova: Strategy for Development*, Center for Strategic Studies and Reforms, 1998, <http://www.cisr-md.org/pdf/annex-d.pdf>, accesat la 19 iulie 2013.

1994 – 1995, orientarea de politică externă a fost una accentuat prorusă, evidențiată, în primul rând, prin ratificarea de către parlament a Acordului de aderare a Republicii Moldova la CSI (*Protocolul adițional la Convenția privind constituirea Comunității Statelor Independente și Declarația de la Alma-Ata*) în 1994. Documentul a fost votat de majoritatea agrariană și respins de opoziția din jurul FPCD (Frontul Popular Creștin și Democrat). Agrarienii au motivat semnarea acordurilor, la fel ca președintele Snegur, prin faptul că Republica Moldova, aflată deja în criză economică, era nevoită să mențină sau să reia cooperarea economică cu fostele republici sovietice. FPCD a respins ratificarea celor două documente pe motiv că: „Astăzi este arhicunoscut faptul că CSI n-a adus statelor membre nimic bun, principiile acordului fiind încălcate cu nerușinare și de nenumărate ori de aceeași Federație Rusă, când unele state independente, membre CSI, s-au orientat deja spre alte spații politico-economice, ratificarea acestui tratat ar constitui o gravă trădare și o evidentă renunțare la independență. Miza pe relații pur economice este absurdă, dovadă fiind nenumăratele intenții ale unor membri plenipotențari de a-i da CSI-ului un caracter suprastatal.”⁶⁶ Luptele politice interne și apropierea alegerilor prezidențiale din 1996 au determinat schimbări în orientarea politică externă a Republicii Moldova: președintele Snegur, care intenționa să câștige un nou mandat cu o platformă electorală proromânească, a revenit la agenda proromânească/prooccidentală, în vreme ce premierul Andrei Sangheli și președintele parlamentului, Petru Lucinschi, au candidat la funcția supremă cu platforme proruse. Competiția electorală s-a reflectat în politica externă prin vizite ale lui Mircea Snegur în România și numeroase deplasări ale lui Andrei Sangheli și Petru Lucinschi în Federația Rusă.

În faza de consolidare a apărut și primul document care a trasat obiectivele generale ale politicii externe a Republicii Moldova – *Concepția politicii externe*, publicată în 1995. Documentul a menționat o strategie de politică externă multivectorială care însemna „o politică externă elastică și echilibrată” ce balansa între relațiile cu statele membre CSI pentru că „de caracterul acestor relații vor depinde în mare măsură stabilitatea politică și succesul reformelor politice” și relațiile cu „țările Europei și Americii de Nord” „datorită potențialului economic” și „de securitate” al acestora⁶⁷.

În 1995 a fost adoptată și prima doctrină militară a Republicii Moldova care avea ca obiective „soluționarea pașnică a contradicțiilor apărute între state” și „stabilirea relațiilor politice, economice și militare care exclud lezarea suveranității și independenței statului” și „menținerea capacității de apărare a statului la nivelul care asigură securitatea militară”⁶⁸.

3.3. Noi negocieri cu Ucraina, România și Federația Rusă

Proiectul regional

În *faza de consolidare* a politicii externe a Republicii Moldova au fost reluate negocierile pentru încheierea tratatului cu privire la delimitarea frontierei cu Ucraina și tratatele politice de bază cu România și Federația Rusă. Tratatul cu privire la delimi-

⁶⁶ „Declarația Sfatului Frontului Popular Creștin-Democrat”, *Țara*, p. 1, 27 iulie 1994.

⁶⁷ „Concepția politicii externe a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial* nr. 20, 6 aprilie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306955>, accesat la 20 iunie 2013.

⁶⁸ „Doctrina militară a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial*, 14 iulie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306988>, accesat la 20 iulie 2013.

tarea frontierei cu Ucraina a fost semnat de președintele Petru Lucinschi în anul 2000, iar negocierile pentru agrearea unor documente similare în relațiile cu România și Federația Rusă au fost întrerupte sau amânate pentru termene neprecizate. Relațiile cu Federația Rusă au fost consolidate în anul 2000 printr-o vizită a președintelui Vladimir Putin la Chișinău și prin semnarea Parteneriatului Strategic dintre cele două state.

În **faza de consolidare, proiectul regional** al politicii externe moldovenești a căpătat noi dimensiuni. Republica Moldova a devenit membru al unor organizații regionale cu profil european prooccidental, create pentru a limita influența Rusiei (GUUAM) sau pentru a favoriza apropierea de UE, și a participat la crearea unor formate de cooperare trilaterală alături de România și Ucraina. În 1996, Republica Moldova a devenit membru al *Inițiativei Central Europene*, create pentru a servi unor obiective politice și economice și „pentru a oferi un semnal clar că diviziunea dintre cele două blocuri care au existat pentru multă vreme în Europa a fost depășită prin restabilirea unor rețele de cooperare într-un context regional, între state cu orientări politice diferite (membri NATO, foști membri ai Pactului de la Varșovia, state neutre și non-aliniat)” și „pentru a formula și dezvolta [...] programe specifice cu obiectivul de a armoniza structurile socio-economice ale statelor membre”⁶⁹. În 1997, reprezentanții Republicii Moldova au participat la o reuniune organizată de Consiliul Europei pentru a crea organizația regională GUAM. Formată din 4 foste republici sovietice⁷⁰, GUAM a fost creată cu sprijinul UE pentru a limita influența Rusiei în spațiul ex-sovietic prin „dezvoltarea cooperării cvadrilaterale, pentru întărirea stabilității și securității în Europa, bazându-se pe următoarele principii: respectarea suveranității, integrității teritoriale, inviolabilitatea hotarelor statului, democrație, supremația legii și respectarea drepturilor omului”⁷¹. Republica Moldova a participat, în 1999, la fondarea *Pactului de Stabilitate pentru Europa de Est*, considerat „prima inițiativă comprehensivă de creare a unei strategii de prevenire a conflictelor în sud-estul Europei” și „o rețea care să stimuleze cooperarea regională și integrarea în structurile europene și nord-atlantice”⁷². La sfârșitul anilor 1990, Republica Moldova a devenit un participant activ la evenimentele organizate în cadrul OCEMN.

3.4. Formalizarea relațiilor cu UE/NATO

Agenda prooccidentală a președintelui Mircea Snegur a avut ca rezultate și primele încercări de formalizare a relațiilor Republicii Moldova cu UE și NATO. Mircea Snegur a trimis, în noiembrie 1993 și ianuarie 1994, două scrisori președinților Consiliului European și Comisiei Europene, în care a subliniat că Republica Moldova este singurul stat din Europa de Est cu care UE nu a inițiat demersuri de cooperare⁷³. În 1994, la o întrevvedere cu membrii corpului diplomatic, Mircea Snegur a „atenționat asistența asupra

⁶⁹ *Central European Initiative 1989-2009*, <http://www.cei.int/sites/default/files/attachments/docs/CEI%20Booklet%201989-2009.pdf>, accesat la 20 iulie 2013.

⁷⁰ Inițial organizația a avut 5 membri (Georgia, Ucraina, Uzbekistan, Azerbaidjan și Republica Moldova), ulterior Uzbekistanul s-a retras.

⁷¹ Despre GUAM, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, <http://www.mfa.gov.md/despre-guam-md/>, accesat la 22 iulie 2013.

⁷² *About the Stability Pact*, <http://www.stabilitypact.org/>, accesat la 20 iulie 2013.

⁷³ Institutul pentru Politici Publice, *Strategia europeană a Republicii Moldova*, cap. 1-2, 21 februarie 2006, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517>, accesat la 30 iulie 2013.

necesității unor acțiuni consecvente vis-a-vis de problema raporturilor cu unele structuri europene și elaborarea strategiilor de comportament față de aceste structuri”⁷⁴.

În același an, Snegur a afirmat necesitatea unei cooperări mai strânse cu UE: „O atenție mai sporită merită participarea activă a Moldovei la cooperarea economică subregională în cadrul noii integrări europene”. În același an, Snegur s-a pronunțat pentru „inițierea negocierilor Acordului de Parteneriat și colaborarea dintre RM și UE” pentru a „permite stimularea și intensificarea comerțului și legăturilor economice ale Republicii cu cele 12 state membre, primirea unui sprijin concret din partea Uniunii Europene în promovarea reformelor”⁷⁵. În urma acestor demersuri, în 1994, a fost semnat *Acordul de Parteneriat și Cooperare UE – Republica Moldova*, cu scopul „de a stabili un dialog politic regulat [...] pentru a consolida apropierea dintre Comunitate și Republica Moldova și pentru a susține schimbările politice și economice care se desfășoară în țară”⁷⁶. La 2 octombrie 1995 a fost semnat *Acordul interimar privind comerțul între Republica Moldova și Uniunea Europeană*⁷⁷. Începând cu 1996, Republica Moldova a fost din nou ignorată de Bruxelles, președintele Petru Lucinschi a adresat scrisori repetate, în 1996 și 1997, președintelui Comisiei Europene și tuturor președinților statelor membre ale UE prin care a anunțat intențiile Chișinăului de a deveni în anul 2000 membru asociat al UE. Autoritățile de la Chișinău nu au comunicat nicio informație despre rezultatele acestor demersuri, situație care sugerează faptul că acestea nu s-au aflat în atenția liderilor UE.

În faza de consolidare a politicii externe a Republicii Moldova a fost redactat și primul document politic care a menționat integrarea europeană ca obiectiv strategic al politicii externe a autorităților de la Chișinău – programul de guvernare al cabinetului condus de premierul Ion Sturza. Prevederile documentului nu au fost aplicate pentru că guvernul Sturza a fost demis, situație care a dus la încordarea relațiilor cu UE, care a amânat acordarea unui grant important pentru susținerea balanței de plăți a Republicii Moldova, a reprogramat pentru o dată neprecizată întrunirea Consiliului de Cooperare Republica Moldova – UE și a decis ca Republica Moldova să nu fie inclusă în concluziile Consiliului European de la Helsinki cu privire la extinderea UE⁷⁸.

Politica externă multivectorială a președintelui Snegur s-a reflectat și în decizia liderilor de la Chișinău de a agreea, în 1994, participarea statului moldovenesc la *Parteneriatul pentru Pace*, care a trasat cadrul de „cooperare în domeniul apărării” cu scopul de a „întări stabilitatea și securitatea în întreaga Europă”⁷⁹. Hotărârea poate fi interpretată fie din perspectiva obiectivelor de apropiere de Occident sau ca o tendință de a contrabalansa influența rusă, având în vedere faptul că în același an parlamentul de la Chișinău a ratificat documentele cu privire la aderarea Republicii Moldova la CSI.

⁷⁴ „Întrevederea președintelui Mircea Snegur cu membrii corpului diplomatic și consular”, *Sfatul Țării*, p. 1, 20 ianuarie 1994.

⁷⁵ „Democrația oferă șansa făuririi. Discursul Președintelui Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, rostit în Parlament la 29 martie a.c.”, *Sfatul Țării*, p. 3, 2 aprilie 1994.

⁷⁶ *Partnership and Cooperation Agreement, full text signed by the European Union and the Republic of Moldova, 28 November 1994*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/august/tradoc_135737.pdf, accesat la 20 iulie 2013.

⁷⁷ Institutul pentru Politici Publice, *Strategia europeană a Republicii Moldova*, cap. 1-2, 21 februarie 2006, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517>, accesat la 30 iulie 2013.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ *Parteneriatul pentru Pace*, <http://nato.md/index.php/ro/despre-nato/programele-de-parteneriat-ale-nato/parteneriatul-pentru-pace>, accesat la 20 iulie 2013.

3.5. Transnistria – un conflict cu soluții imposibile în favoarea Moscovei și a Tiraspolului

În procesul de soluționare a conflictului din Transnistria, **faza de consolidare** a politicii externe a Republicii Moldova a însemnat de fapt resemnarea liderilor de la Chișinău față de susținerea acordată de Rusia regimului de la Tiraspol⁸⁰. În **faza de consolidare** a politicii externe, președinții de la Chișinău au acceptat cerințele Rusiei și ale Tiraspolului de a semna documente în care s-au găsit și semnăturile liderilor regimului nerecunoscut din Transnistria. Mircea Snegur a semnat, în 1994, o *Declarație comună* cu liderul regimului separatist, Igor Smirnov, și *Acordul între Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova*. Următorul președinte, Petru Lucinschi, a agreeat, în 1997, încheierea *Memorandumului privind principiile normalizării relațiilor moldo-transnistrene*. Documentul semnat de Mircea Snegur și Igor Smirnov a fost primul act oficial semnat între Președintele Republicii Moldova și liderul nerecunoscut de la Tiraspol și a avut ca scop principal „să elimine toate barierele care împiedică desfășurarea normală a relațiilor administrativ-economice și social-culturale, să asigure refacerea și dezvoltarea lor”⁸¹. Declarația nu a avut mențiuni concrete cu privire la soluționarea conflictului, stipulând doar vag și confuz că: „Părțile au căzut de acord asupra: a) necesității definirii statutului statal-juridic al Transnistriei; b) necesității unei programe etapizate privind stabilirea și realizarea relațiilor statal-juridice.”⁸² „Părțile [Transnistria și Republica Moldova – n.a.]” s-au angajat „să țină cont de recomandările Misiunii OSCE, de considerațiile Federației Ruse și de experiența pozitivă de reglementare pașnică a conflictelor din alte părți ale lumii”⁸³. Documentul nu a precizat dacă conflictul trebuia sau nu soluționat prin menținerea integrității teritoriale a Republicii Moldova. Semnarea de către Snegur a *Declarației comune* a fost criticată de opoziția politică care a considerat că „declarația respectivă marchează încă o etapă în procesul de aservire a Basarabiei intereselor rusești. Astfel exponenții Moscovei, aflați în posturile cheie ale Republicii Moldova, care au simțit în ultimii ani un dezacord zgomotos cu Tiraspolul, au aplicat o lovitură serioasă intereselor noastre naționale, subminând independența și unitatea statului [...] Declarația din 28 aprilie constituie o recunoaștere oficială a «Republicii Moldovenesti Nistrene», aceasta fiind pusă pe picior de egalitate cu Republica Moldova”⁸⁴.

Acordul între Republica Moldova și Federația Rusă cu privire la statutul juridic, modul și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse aflate temporar pe teritoriul Republicii Moldova a menționat că „formațiunile militare” ale Federației Ruse se află „temporar” pe teritoriul Republicii Moldova, fără a menționa un termen de retragere. Documentul doar a clarificat situația juridică a soldaților care făceau parte din „formațiunile militare” ale Federației Ruse⁸⁵. Snegur a constatat în 1994 că „nu e cazul să așteptăm până la soluționarea politică a consecințelor conflictului, că trebuie

⁸⁰ Interviu cu Igor Boțan, fost consilier prezidențial (1992 – 1994), politolog, Chișinău, septembrie 2012.

⁸¹ „Declarația comună”, 28 aprilie 1994, în Anatol MUNTEANU, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, editură neprecizată, București, 2005.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ „Poziția Frontului Popular Creștin Democrat față de «Declarația conducătorilor Moldovei și Transnistriei» din 28 aprilie 1994”, *Țara*, 29 aprilie 1994.

⁸⁵ „Acord între Republica Moldova și Federația Rusă privind staționarea Armatei a 14-a pe teritoriul Republicii Moldova, 21 octombrie 1994”, în Anatol MUNTEANU, *op. cit.*

să muncim intens pentru restabilirea relațiilor economice deteriorate”⁸⁶. În același an, într-un discurs ținut în fața Adunării generale a ONU, Snegur a precizat: „Acolo se încălcă flagrant drepturile omului. Nici până în prezent grupul Ilașcu, pentru eliberarea căruia militează autoritățile Republicii Moldova alături de o serie de organizații internaționale, între care și ONU, nu a mai fost pus în libertate. Moldovenii din stânga Nistrului sunt privați de dreptul de a folosi grafia latină... Liderii de la Tiraspol obstrucționează semnarea acordului privind statutul trupelor, modalitățile și termenele de retragere a formațiunilor militare ale Federației Ruse”, în vreme ce „autoritățile oficiale ale Rusiei dau dovadă de o înțelegere corectă a pozițiilor noastre”⁸⁷. Ambele exemple sugerează faptul că președintele de la Chișinău nu mai spera la posibilitatea unei soluții politice a conflictului într-un viitor previzibil, precum și o situație în care erau puse în practică metode mai soft de „apropiere dintre cele două maluri ale Nistrului” – cooperarea civilă.

În anul 1997, președintele Petru Lucinschi și Igor Smirnov au semnat *Memorandumul privind principiile normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria (1997)* care a menționat că „Republica Moldova și Transnistria își construiesc relațiile în cadrul unui stat comun, în frontierele Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești”, fără a stipula clar ce înseamnă expresia „stat comun”, situație care a fost, ulterior, folosită de administrația de la Tiraspol pentru a nega statalitatea Republicii Moldova așa cum fusese recunoscută la nivel internațional în 1992. Documentul a inclus și mențiunea potrivit căreia „Transnistria ia parte la realizarea politicii externe a Republicii Moldova – subiect al dreptului internațional – în chestiunile ce țin de interesele sale” și „Transnistria are dreptul de a stabili și de a susține în mod independent contacte internaționale în domeniile economic, tehnico-științific și cultural – iar în alte domenii cu acordul părților”⁸⁸. *Memorandumul* semnat în 1997 a fost primul document care a inclus precizări cu privire la faptul că Transnistria putea să aibă relații externe. În 1999, diplomația moldovenească a înregistrat la summitul OSCE, organizat la Istanbul, cel mai mare succes în chestiunea transnistreană – documentul final al reuniunii a menționat că „Federația Rusă își ia angajamentul să retragă sau să distrugă armamentul convențional”⁸⁹ aflat pe teritoriul Republicii Moldova.

Tot în această perioadă, conflictul din Transnistria a fost adus în mod real, pentru prima dată, pe agenda de discuții la reuniunile șefilor de stat și de guverne, miniștrilor de interne din țările membre CSI. În decembrie 1999 a fost organizată chiar o reuniune a miniștrilor de externe din statele CSI dedicată exclusiv discuțiilor cu privire la soluționarea conflictului din Transnistria. În acest context, autoritățile de la Chișinău au acceptat participarea la discuții și a unor oficiali nerecunoscuți de la Tiraspol⁹⁰. Discuțiile nu au avut nicio finalitate.

În **faza de consolidare** a politicii externe au fost adoptate și o serie de documente interne, prin care s-a încercat crearea unui cadru juridic pentru soluționarea conflictului și întărirea, cel puțin *de iure*, a poziției Republicii Moldova cu privire la prezența pe

⁸⁶ Mircea SNEGUR în „Semnarea actului de aderare la CSI”, *Moldova Suverană*, 20 aprilie 1994, p. 1.

⁸⁷ „Discursul președintelui Republicii Moldova, Dl. Mircea Snegur, rostit la cea de-a 49-a sesiune a Adunării generale a ONU”, *Moldova Suverană*, 4 octombrie 1994, p. 1 – 2.

⁸⁸ „Memorandum privind principiile normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria – 8 mai 1997”, în Anatol MUNTEANU, *op. cit.*

⁸⁹ OSCE, *Istanbul Document*, 1999, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>, accesat la 20 iulie 2013.

⁹⁰ Eugen REVENCO, Victor CHIRILĂ, „Cooperarea Republicii Moldova în cadrul Comunității Statelor Independente”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 111.

teritoriul său a trupelor armatei ruse. În acest sens, prima Constituție a Republicii Moldova, adoptată în 1994, a menționat că „localităților din stânga Nistrului le pot fi atribuite forme și condiții speciale de autonomie în conformitate cu statutul special adoptat prin lege organică”⁹¹. Aceste prevederi au stârnit proteste ale opoziției, coalizate în jurul Frontului Popular Creștin și Democrat și al Blocului Țăranilor și Intelectualilor care au refuzat să voteze legea fundamentală pe motiv că ar încălca statutul indivizibil și unitar al statului Republica Moldova și declarația de independență din 1991⁹². Iar doctrina militară apărută în 1995 a menționat că Republica Moldova „nu admite folosirea teritoriului propriu pentru dislocarea trupelor străine, cu excepția cazurilor prevăzute de acordurile internaționale privitor la dislocarea contingentelor forțelor pacificatoare”⁹³.

3.6. Neutralitatea

Un alt aspect cu influență definitorie asupra politicii externe a Republicii Moldova din **faza de consolidare** este modul în care au fost definite opțiunile majore cu privire la securitatea acesteia. În mod paradoxal, deși pe teritoriul acesteia se aflau trupe de ocupație, Constituția adoptată în 1994 a menționat că „Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă”⁹⁴. Textul Constituției a fost votat de majoritatea parlamentară a agrarienilor și respins de către opoziția din jurul FPCD și a Blocului Țăranilor și Intelectualilor. Niciunul dintre partidele de opoziție nu a solicitat însă, în 1994, modificarea articolului 11 (care menționa neutralitatea). FPCD a propus chiar un proiect alternativ la textul constituțional⁹⁵, care nu a făcut referiri la modificarea statutului de neutralitate, deși membrii partidului susțineau că sunt favorabili aderării Republicii Moldova la NATO. Cele mai importante cereri ale FPCD au vizat modificarea prevederilor cu privire la statutul regiunii transnistrene.

4. Faza de stagnare

S-a caracterizat prin politica externă multivectorială – planuri care au oscilat între o direcție accentuat proestică (perioada 2001 – 2004, 2007 – 2009) și una prooccidentală (perioada 2005 – 2006). La 25 februarie 2001, au fost organizate alegeri legislative. În urma scrutinului, în parlament au intrat PCRM (71 de mandate – 50,07% din voturi), Alianța Braghiş (19 mandate, 13,36% din voturi), PPCD (11 mandate, 8,24% din voturi)⁹⁶. La 4 aprilie 2001, Vladimir Voronin a fost ales președinte al Republicii Moldova, cu votul majorității parlamentare a celor 71 de deputați comuniști. Guvernarea PCRM a debutat cu un discurs de politică externă care alterna între strategia multivectorialității, prezentă, în special, în alocuțiunile prezidențiale, și integrarea profundă în spațiul

⁹¹ *Constituția Republicii Moldova*, art. 110 (2), 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 27 ianuarie 2014.

⁹² „În timpul votării articolului 111, deputații Alianței FPCD au făcut o declarație de protest și au părăsit sala de ședințe”, *Țara*, 2 august 1994. „Protestul unei fracțiuni parlamentare”, *Moldova Suverană*, p. 1, 30 iulie 1994.

⁹³ „Doctrina militară a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial*, 14 iulie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306988>, accesat la 20 iulie 2013.

⁹⁴ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, art. 11 (1), http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 6 august 2013.

⁹⁵ „Frontul Popular Creștin Democrat, Memorandum”, *Țara*, 2 august 1994.

⁹⁶ „Alegerile parlamentare anticipate din Moldova din 25 februarie 2001”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/>, accesat la 8 mai 2012.

ex-sovietic/rusesc anunțată de guvernul condus de premierul Vasile Tarlev. *De facto*, politica externă a Republicii Moldova a urmat o apropiere pragmatică față de Federația Rusă, acceptând și orice fel de cooperare cu Uniunea Europeană (care să nu pericliteze însă statu-quo-ul local al puterii de la Chișinău).

Proiectul regional al politicii externe

În perioada guvernării PCRM, proiectul regional al politicii externe a oscilat între integrarea în spațiul de influență al Rusiei, dublat de menținerea Republicii Moldova în organizațiile regionale cu profil european sau chiar de eforturi diplomatice însemnate pentru admiterea Chișinăului în noi structuri de cooperare create sub umbrela UE în speranța că Republicii Moldova i se va oferi un parcurs previzibil de integrare europeană.

4.1 Relațiile bilaterale cu Federația Rusă, Ucraina și România – noi dispute și cordialitate de conjunctură

Relațiile bilaterale cu Federația Rusă

În perioada guvernării PCRM, relațiile Republicii Moldova cu Federația Rusă au cunoscut etape caracterizate de cordialitate (2001 – 2004; 2007 – 2009) și de dispute majore (2005 – 2006). După victoria obținută de comuniști la alegerile din februarie 2001, liderul partidului, Vladimir Voronin, a făcut declarații care anunțau o continuare a politicii externe multivectoriale a lui Petru Lucinschi, fără a relua tema integrării profunde în structurile create sub umbrela Moscovei. Voronin susținea că politica externă multivectorială era cea mai bună soluție pentru situația în care se afla Republica Moldova din cauza dependenței de piețele economice din spațiul CSI și a nevoii de credite din Occident: „Gazul și energia electrică vin din Rusia, dar valuta vine din Vest. De aceea va trebui să excelez între Rusia și Occident, pentru a-mi apăra interesele.”⁹⁷ Voronin a menționat și intenția de a promova relații cordiale cu România și Ucraina, fără a menționa legăturile culturale și istorice cu Bucureștiul. Liderul comuniștilor a mai afirmat că este dispus să colaboreze cu orice țară, dacă cooperarea aduce avantaje economice Republicii Moldova: „relațiile cu Rusia sunt prioritare raporturilor economice [...] Dacă o altă țară, bunăoară, Turcia ori România, ne va oferi mai multe avantaje economice, vom acorda prioritate relațiilor cu această țară. Noi trebuie să vedem unde sunt interesele noastre.”⁹⁸ Programul de guvernare al cabinetului PCRM, condus de Vasile Tarlev, a propus o mixtură între politica externă multivectorială, relațiile privilegiate cu Federația Rusă și creșterea influenței culturale a acesteia. Republica Moldova trebuia „să urmeze calea de dezvoltare a socialismului contemporan”, inclusiv prin programe agricole finanțate de SUA. Cabinetul condus de Tarlev anunța și obiectivul aderării la Uniunea Rusia-Belarus, integrarea economiei Republicii Moldova cu aceea a Rusiei și a sistemelor energetice rus, ucrainean și moldovenesc...⁹⁹. Programul guvernului Tarlev a propus acordarea statutului de limbă oficială pentru limba rusă, în urma unui referendum. La 26 aprilie 2001, majoritatea PCRM a votat o lege care prevedea ca toate actele de stare civilă să fie redactate în limbile „moldovenească” și rusă.

⁹⁷ Vladimir VORONIN, *Moldova Suverană*, 21 aprilie 2001, p. 1 – 3.

⁹⁸ Vladimir VORONIN, în Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 185.

⁹⁹ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 221.

După învestirea în funcția de președinte, Voronin a efectuat prima vizită oficială la Moscova (16 – 17 aprilie 2001), prilej cu care a discutat despre aderarea Republicii Moldova la Uniunea Rusia-Belarus și la Comunitatea Eurasiatică. Voronin a promis Moscovei „o analiză atentă” în parlament (și cu contribuția societății civile), care va lua în considerație doar un statut de observator al Republicii Moldova¹⁰⁰. Câteva luni mai târziu, președintele Voronin a refuzat să comenteze o inițiativă a unor deputați din Duma de la Moscova care au invitat Republica Moldova să adere la Uniunea Rusia-Belarus pentru a facilita soluționarea conflictului din Transnistria¹⁰¹. Președintele Voronin a tergiversat și chestiunea cu privire la statutul limbii ruse, declarând, cu prilejul discursului de învestitură în funcția de președinte, că „problema statutului limbii ruse nu reprezintă o prioritate pentru noile autorități ale Republicii Moldova [...] asupra acestei chestiuni, se va pronunța populația în cadrul unui referendum, care va avea loc probabil anul viitor”¹⁰². Pentru ca ulterior să anunțe, cu referire la același subiect, că: „Noi trebuie să ne gândim la tot poporul, pentru mine nu mai prezintă interes să știu cine a votat pentru partidul nostru. Acum e important să ținem cont de opinia tuturor.”¹⁰³ Mesajele ambigue, contradictorii ale președintelui și premierului de la Chișinău aveau menirea de a tergiversa, fără a antagoniza Moscova, măsuri care ar fi putut transforma relațiile moldo-ruse după modelul celor belaruso-ruse. Relațiile Republica Moldova – Rusia au fost influențate în perioada guvernării comuniste și de comportamentul neloyal al președintelui Vladimir Voronin, care l-a invitat pe președintele Putin la Chișinău să semneze memorandumul Kozak, pentru ca apoi să-l anunțe cu doar câteva ore înainte de eveniment că a hotărât să renunțe la planul rusesc de soluționare a conflictului.

În perioada guvernării PCRM au apărut și primele discuții și dispute cu privire la rambursarea datoriei pe care Republica Moldova o avea către Gazprom pentru furnizarea de gaz natural. Guvernul de la Chișinău a propus Moscovei diverse scheme de plată a datoriei: privatizarea a 19 întreprinderi către companii rusești sau crearea de firme mixte moldo-rusești cu participare majoritară a rușilor; posibilitatea creării unei companii mixte ruso-moldovenești în Transnistria care să intermedieze vânzarea de energie către statele baltice¹⁰⁴.

Relațiile bilaterale cu Ucraina

În **faza de stagnare** a politicii externe de la Chișinău, relațiile bilaterale cu Ucraina au înregistrat atât perioade de cooperare, cât și situații de maximă încordare. În 2002 – 2005, în relațiile Chișinăului cu Kievul s-au înregistrat numeroase acuzații ale autorităților moldovenești cu privire la faptul că Ucraina susține activitățile ilegale din Transnistria: „regimul instaurat în stânga Nistrului funcționează doar datorită banilor proveniți din afaceri ilegale, legate de contrabanda produselor, a traficului de arme etc. Pentru a curma acest trafic ilegal, autoritățile Republicii Moldova au introdus, la 1 septembrie 2001, noile specimene vamale [...] Însă autoritățile Ucrainei au refuzat să se conformeze inițiativei respective [...] ceea ce a condus la un șir de învinuiri

¹⁰⁰ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 216.

¹⁰¹ Radio France Internationale, în Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 229.

¹⁰² Vladimir VORONIN, discurs învestitură, *Moldova Suverană*, 8 aprilie 2001.

¹⁰³ Vladimir VORONIN, în Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 185.

¹⁰⁴ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 247.

reciproce.”¹⁰⁵ Autoritățile celor două state au avut relații amiabile în anii 2005 – 2006 ca urmare a acceptării de către parlamentul de la Chișinău a unora dintre mențiunile planului propus de președintele ucrainean Viktor Iușcenko pentru soluționarea conflictului din Transnistria și a instituirii misiunii EUBAM la granița din regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Relațiile cordiale dintre cele două state s-au explicat și prin orientarea prooccidentală de politică externă a regimurilor politice de la Kiev și Chișinău.

Pe întreaga perioadă a guvernării comuniste nu au lipsit disputele cu privire la prețul energiei electrice achiziționate de Republica Moldova din Ucraina sau tergiversarea aplicării prevederilor agreeate cu privire la delimitarea frontierei dintre cele două state.

4.2 Cooperarea în cadrul organizațiilor regionale

Relațiile Republicii Moldova cu organizațiile regionale au fost caracterizate de oscilațiile dintre discursul prin care oficialii anunțau ca obiectiv prioritar cooperarea în cadrul CSI fără a renunța la integrarea în UE și apropierea de Bruxelles combinată cu critici la adresa Rusiei. În guvernarea 2001 – 2005, PCRM s-a declarat susținător al dezvoltării cooperării în cadrul CSI și, în acest sens, a găzduit un summit al organizației la Chișinău. În discursul de politică externă al liderilor de la Chișinău, Republica Moldova a devenit un membru foarte activ al CSI. La summit-ul CSI, desfășurat la Kiev în 2003, Vladimir Voronin a propus „dinamizarea procesului de dezvoltare a Comunității, ceea ce ar permite soluționarea tuturor problemelor pentru rezolvarea cărora au fost create un lung șir de organizații regionale”¹⁰⁶. În același timp, *Moldova Suverană*, oficiosul guvernului condus de PCRM a anunțat, pe prima pagină, că: „La Kiev, CSI și-a reconfirmat viabilitatea”¹⁰⁷, ca răspuns la criticile opoziției politice care aprecia că CSI este o organizație defunctă. În același an, Vladimir Voronin i-a propus lui Vladimir Putin „instituirea regimului de comerț liber între cele două state [Republica Moldova și Rusia – n.a.] și în întreg spațiul CSI”¹⁰⁸. Începând cu 2001, oficialii Republicii Moldova au preluat o parte din obiectivele și discursul de politică externă ale Federației Ruse. Astfel, Vladimir Voronin a declarat că GUAM, constituită ca organizație separată a unor state CSI fără participarea Moscovei, este „un organism inexistent”. Liderii de la Chișinău au împrumutat chiar și retorica rusă cu privire la dezarmarea în relațiile internaționale. În plus, Republica Moldova a inițiat contacte cu state – inamici tradiționali ai Occidentului – precum Irak, Libia și Siria¹⁰⁹. Retorica comuniștilor de la Chișinău a susținut însă, formal, pentru a elimina criticile opoziției politice, că Republica Moldova nu a renunțat la obiectivul integrării europene.

În guvernarea 2001-2005, autoritățile comuniste au menținut participarea Republicii Moldova la acțiunile organizațiilor regionale cu profil european la un nivel scăzut, deoarece acestea nu au fost foarte active sau pentru că puterea de la Chișinău s-a orientat către spațiul ex-sovietic. În primul mandat prezidențial al lui Vladimir Voronin

¹⁰⁵ Vasile Sturza, fost reprezentant al Președintelui Republicii Moldova la negocierile privind soluționarea problemei transnistrene, „Documentul propus de OSCE este singurul care ar face posibilă rezolvarea problemei transnistrene”, în *Moldova Suverană*, 4 ianuarie 2003, p. 3.

¹⁰⁶ „La Kiev, CSI și-a reconfirmat viabilitatea”, *Moldova Suverană*, p. 1, 30 ianuarie 2003.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ „După întrevvedere la Moscova a lui Vladimir Voronin cu Vladimir Putin avem elemente absolut noi”, *Moldova Suverană*, p. 1, 11 februarie 2003.

¹⁰⁹ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 229.

cel mai important eveniment legat de participarea Republicii Moldova la activitățile organizațiilor regionale a fost vizita la Chișinău, în anul 2003, a secretarului general al Organizației de Cooperare la Marea Neagră, prilej cu care președintele moldovean a propus dezvoltarea cooperării economice și de securitate în cadrul organizației¹¹⁰. Participarea Republicii Moldova la activitățile organizațiilor regionale cu profil european a fost subit revigorată în anul 2005, când PCRM a câștigat alegerile cu un program electoral prooccidental și într-un context extern favorabil (câștigarea alegerilor prezidențiale din Ucraina de către un candidat prooccidental și sprijinirea de către UE a inițiativelor regionale). Pentru prima dată în istoria politicii externe moldovenești, Chișinăul a fost gazda unui summit GUAM (2002). În anul 2006, Republica Moldova a devenit membră a *Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est (SEECF)*. În perioada 2008 – 2009, Republica Moldova a deținut președinția SEECF având ca prioritate „dialogul cu UE și consolidarea perspectivei europene a statelor din Europa de Sud-Est [...] susținerea aspirațiilor europene ale statelor participante în vederea aderării la UE”¹¹¹. În anul 2008, Republica Moldova a deținut președinția *Inițiativei Centrale Europene* cu „obiectivul principal de a susține aspirațiile europene ale statelor ICE care nu sunt membre ale UE” și de promovare a „proiectelor comune dintre UE și statele nemembre UE ale ICE”¹¹². În anul 2006, „după un efort diplomatic îndelungat” Republica Moldova a devenit membru al *Procesului de Cooperare în Europa de Sud-Est (PCESE)* și a aderat la *Acordul de Liber Schimb din Europa Centrală (CEFTA)*. Aderarea la PCESE a fost apreciată de ministrul de externe, Andrei Stratan, ca fiind un pas care „atribuie Republicii Moldova statutul de membru nu doar geografic, dar și politic al Europei de Sud-Est și reprezintă o avansare calitativă în calea spre integrarea în UE”¹¹³. Oficialii de la Chișinău sperau că Republica Moldova va fi inclusă în grupul de state din Balcanii de Vest pentru care exista un calendar al aderării la UE. Pe fondul reorientării direcției generale a politicii externe moldovenești către Occident, guvernarea comunistă a revenit la cooperarea în cadrul GUAM și a organizat chiar un summit al organizației la Chișinău în anul 2005. Președintele Voronin și echipa sa au susținut eforturile Ucrainei de a construi un cadru instituțional pentru organizație. Începând din 2008, pe fondul revenirii la relațiile privilegiate în raporturile cu Federația Rusă, președintele Voronin a refuzat să mai participe la summit-urile GUAM, fiind înlocuit de oficiali guvernamentali. Eșecul GUAM a fost determinat atât de faptul că organizația a fost subminată din interior de statele membre (și, în acest sens, Republica Moldova a avut o contribuție deloc de neglijată), cât și de presiunile Rusiei sau de faptul că UE nu a acordat susținere constantă organizației. UE a neglijat mai multe proiecte care puteau contribui la consolidarea GUAM, cele mai importante dintre acestea fiind proiectul TRACECA și propunerile

¹¹⁰ „Poziția geografică a Moldovei – factor important pentru antrenarea în diverse proiecte regionale”, *Moldova Suverană*, p. 3, 20 februarie 2003.

¹¹¹ *Chairmanship in Office of the Republic of Moldova to the South-East European Cooperation Process (SEECF)*, 30 ianuarie 2009, <http://www.mfa.gov.md/img/docs/report-chairmanship-2008-2009.pdf>, accesat la 5 august 2013.

¹¹² *Central European Initiative, Moldovan Presidency*, 2008, <http://www.mfa.gov.md/img/docs/report-of-the-cei-presidency.pdf>, accesat la 5 august 2013.

¹¹³ Andrei Stratan, discurs din 20 mai 2008, în Victor CHIRILĂ, „Cooperarea regională a Republicii Moldova în Sud-Estul Europei”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 127.

neimplementate de construire a unor coridoare energetice¹¹⁴. Vladimir Voronin și PCRM au folosit și în relațiile cu GUAM practica angajamentelor semnate și neasumate. În anul 2001, Vladimir Voronin a semnat *Carta GUAM*, documente prin care se urmărea instituționalizarea GUAM, dar parlamentul de la Chișinău a tergiversat ratificarea acesteia până în 2005. Un an mai târziu, Voronin a semnat *Acordul privind crearea unei zone de comerț în cadrul GUAM*, care nu a fost ratificat de parlament.

4.3 Iluziile integrării europene

După o perioadă de aproximativ 2 ani (1999 – 2001), în care relațiile Republica Moldova – UE au fost aproape înghețate, Bruxelles-ul a făcut publică, la sfârșitul anului 2001, *Strategia de țară pentru Republica Moldova 2002-2006*, document care a menționat că: „Relațiile economice și comerciale ale UE cu Moldova se află la un nivel minimal. Republica Moldova are un potențial comercial și de investiții limitat pentru UE. Dar, obiectivul UE este să ajute Moldova să depășească actuala criză economică prin diversificarea piețelor de export și prin creșterea exporturilor către statele non-CSI... Un alt obiectiv al UE este să asiste Moldova în lupta împotriva fenomenelor criminale, a corupției în sectoarele public și privat.”¹¹⁵ În 2004, Bruxelles-ul a lansat *Politica Europeană de Vecinătate*, program în care a fost inclusă și Republica Moldova cu scopul de a „răspândi stabilitatea, securitatea și prosperitatea din interiorul UE în statele vecine [...], printr-un format care este distinct de calitatea de membru al UE”¹¹⁶. În anul următor a fost agreat *Planul de Acțiuni UE-Moldova*, document în care au fost înscrise ca priorități: susținerea eforturilor pentru identificarea unei soluții viabile de rezolvare a conflictului din Transnistria, stabilitatea politică și impunerea normelor democratice și a supremației legii, organizarea alegerilor parlamentare din 2005 în acord cu standardele europene, respectarea libertății presei și a liberei exprimări, măsuri sociale (reducerea sărăciei), îmbunătățirea climatului de investiții, întărirea instrumentelor administrative și judiciare ale statului, asigurarea unui sistem eficient de control vamal (pentru prevenirea traficului de orice natură, migrației ilegale), negocieri și demersuri pentru acordarea Preferințelor Comerciale Autonome¹¹⁷.

În anul 2006, Bruxelles-ul a făcut public *Programul Indicativ Național pentru Republica Moldova 2007 – 2010*, care a precizat că „în funcție de evoluția procesului de soluționare a conflictului din Transnistria, Comisia Europeană va acorda asistență specifică Republicii Moldova în toate aspectele cu privire la soluționarea conflictului: promovarea democrației și a bunei guvernări, reforme administrative, reducerea sărăciei și creșterea economică.”¹¹⁸ Comunicarea Comisiei Europene cu privire la îndeplinirea sarcinilor asumate în Planul de acțiuni UE – Moldova, convenit în anul 2005, a menționat că, în perioada ianuarie – decembrie 2008, „Moldova a fost un partener care a făcut

¹¹⁴ Victor CHIRILĂ, „Cooperarea Republicii Moldova în cadrul GUAM”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 134.

¹¹⁵ „Country Strategy Paper for Moldova 2004-2006. National Indicative Programme 2005-2006 Moldova”, p. 6, http://eeas.europa.eu/moldova/csp/csp04_06_nip05_06_en.pdf, accesat la 20 iulie 2013.

¹¹⁶ „European Neighborhood and Partnership Instrument Republic of Moldova Country Strategy Paper 2007-2013”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.

¹¹⁷ „EU/Moldova Action Plan”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf, accesat la 31 iulie 2013.

¹¹⁸ „European Neighborhood and Partnership Instrument. Republic of Moldova. National Indicative Programme 2007-2010”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.

progrese substanțiale în adoptarea reformelor. Per ansamblu, Moldova a făcut progrese în cele mai multe domenii ale *ENP Action Plan*. Progrese importante au fost înregistrate în reformarea sistemului judiciar [...] cooperarea pozitivă cu Misiunea UE de Asistență la Graniță (EUBAM) [...] cooperare sporită cu UE în chestiuni regionale și internaționale”. Documentul a menționat, de asemenea, că „nu reprezintă o evaluare generală a situației politice și economice din Republica Moldova”¹¹⁹. Interesant este faptul că UE a propus constant noi programe de acțiune în relațiile cu Republica Moldova, chiar în situațiile în care autoritățile comuniste au comunicat deschis că sunt interesate de relațiile privilegiate cu Federația Rusă sau chiar dacă guvernul de la Chișinău nu a implementat reformele agreate la Bruxelles. În plus, documentele oficiale ale Comisiei Europene par să fie mai degrabă laudative la adresa autorităților comuniste și să nu acorde atenție faptului că acestea, de cele mai multe ori, au adoptat doar declarativ sau formal normele solicitate de UE (fără a le implementa).

Începând cu anul 2003, oficialii de la Chișinău au avut un discurs de politică externă proeuropean, președintele Voronin susținând că „aderarea Republicii Moldova la UE constituie una din prioritățile strategice ale politicii externe”¹²⁰. Guvernul PCRM a adoptat în anul 2003 și primul document intern care a detaliat parcursul european al statului moldovenesc – *Concepția integrării europene a Republicii Moldova*. În anii 2003 – 2004, autoritățile comuniste au creat și structurile instituționale care aveau în atribuții integrarea europeană a Republicii Moldova: a fost creată Comisia Parlamentară pentru Integrare Europeană, Departamentul pentru Integrare Europeană din cadrul Ministerului de Externe și subdiviziuni pentru integrarea europeană la nivelul tuturor ministerelor, a fost deschisă misiunea diplomatică a Republicii Moldova de pe lângă UE (și ca răspuns, la Chișinău a fost deschisă Delegația Uniunii Europene)¹²¹. În anul 2006, autoritățile de la Chișinău au elaborat în parteneriat cu societatea civilă primul document care a definit formal un parcurs european al Republicii Moldova – *Strategia Europeană a Republicii Moldova*. Documentul avea scopul de a „pregăti țara pentru aderarea în viitor la UE”¹²² și era structurat în funcție de obiectivele de cooperare propuse de Bruxelles în *Planul de Acțiuni UE – Moldova*¹²³.

Relațiile bilaterale ale Republicii Moldova cu UE, deși la nivel formal au înregistrat forme de cooperare care au avansat de la o etapă la alta, în cadrul informal au fost permanent afectate în percepția liderilor politici și a activiștilor civici de la Chișinău cu privire la faptul că UE nu a oferit niciodată un parcurs clar cu privire la integrarea europeană. Anunțurile venite de la Bruxelles cu privire la crearea unor cadre de coope-

¹¹⁹ „Commission Staff Working Paper Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008. Progress Report Republic of Moldova”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_514_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.

¹²⁰ „Aderarea Republicii Moldova la UE – o prioritate strategică”, *Moldova Suverană*, p. 1, 19 martie 2003.

¹²¹ Institutul pentru Politici Publice, *Strategia europeană a Republicii Moldova*, cap. 1-2, 21 februarie 2006, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517>, accesat la 30 iulie 2013.

¹²² *Ibidem*.

¹²³ Domeniile respective au fost: consolidarea statalității Republicii Moldova, edificarea statului de drept și consolidarea democrației, justiția și afacerile interne, reforme și dezvoltare economică, reglementarea raporturilor comerciale, politicile sociale și ocuparea forței de muncă, cooperarea transfrontalieră în domeniul mediului, energiei și transporturilor, știință, educație, schimburi interculturale, armonizarea legislației naționale cu acquis-ul comunitar, monitorizarea implementării Planului de Acțiuni UE – Moldova, asistența din partea UE.

rare cu Republica Moldova nu au atins niciodată obiectivul cheie declarat de clasa politică de la Chișinău, indiferent de culoarea politică – un parcurs clar cu privire la integrarea europeană. Clasa politică de la Chișinău a fost constant nemulțumită de faptul că UE a menținut, în perioada 1994 – 2008, *Acordul de Parteneriat și Cooperare* ca document fundamental al cooperării. Acest document a fost o dovadă a faptului că Bruxelles-ul nu era dispus să poarte discuții cu privire la eventuale perspective de integrare pentru Republica Moldova: „APC nu a satisfăcut, însă, așteptările clasei politice de la Chișinău, chiar dacă atât structura, cât și conținutul său au fost inspirate din acordurile europene de asociere semnate în anii '90 de UE cu statele din Europa Centrală și de Est [...] În pofida acestor elemente comune, APC nu a oferit Moldovei o perspectivă clară de integrare, așa cum a fost cazul acordurilor europene, ci a inițiat dezvoltarea unui parteneriat pe orizontală între țara noastră și UE.”¹²⁴ În anul 2003, când a fost lansată Politica Europeană de Vecinătate (PEV), Chișinăul a constatat cu dezamăgire că „state cu aspirații europene precum Moldova și Ucraina se află în PEV alături de state mediteraneene din Africa de Nord și Orientul Mijlociu care nu au aspirații europene și nici vocație europeană”¹²⁵. În tot acest timp, diplomații de la Chișinău au încercat să negocieze cu Bruxelles-ul includerea Republicii Moldova în grupul statelor din Balcanii de Vest.

Relațiile Republicii Moldova cu UE au fost influențate și de comportamentul lipsit de cordialitate sau care arăta inexistența interesului pentru aprofundarea raporturilor cu Bruxelles. Astfel de situații au apărut în perioadele în care Republica Moldova a avut o orientare de politică externă prorusă. Au existat situații în care Ministerul de Externe de la Chișinău a refuzat să trimită reprezentanți la întâlnirile cu foștii negociatori-șefi ai României, Ungariei, Letoniei și Lituaniei¹²⁶.

Proiectul globalist al politicii externe în perioada președinției lui Vladimir Voronin

4.4 Relațiile Republica Moldova – SUA

Relațiile regimului condus de Vladimir Voronin cu administrația de la Washington au avut un debut controversat în 2001, pe fondul declanșării de către Serviciul de Informații și Securitate de la Chișinău a unui scandal în care cetățeni americani au fost acuzați că ar fi adoptat ilegal copii din Republica Moldova. Ambasada Republicii Moldova la Washington și guvernul SUA au dovedit ulterior că acuzațiile erau nefondate¹²⁷. Relațiile dintre cele două state au fost reluate în anul 2002, când Vladimir Voronin a efectuat o vizită oficială în SUA. Ulterior, coordonatorii programului de asistență al SUA pentru noile state independente au vizitat Chișinăul aproape în fiecare an. Oficialul cu cel mai înalt rang care a vizitat Republica Moldova după 1991 a fost Donald Rumsfeld,

¹²⁴ Victor CHIRILĂ, „Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 50.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 70.

¹²⁷ Victor CHIRILĂ, „Relațiile Republicii Moldova cu SUA”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 91.

secretar al Apărării (2004)¹²⁸. Vizita lui Voronin a fost organizată de Departamentul de Stat în virtutea faptului că Republica Moldova a trimis contingente de soldați în Afganistan și existau premise pentru a trimite personal militar și în Irak.

În anul 2003, SUA au anunțat, prin vocea ambasadorului american la Chișinău, că susțin proiectul de soluționare a conflictului din Transnistria, elaborat sub egida OSCE la recomandarea președintelui Voronin¹²⁹, deși acesta era incomplet și propunea federalizarea Republicii Moldova, soluție contestată de opoziția politică. Cea mai importantă realizare a diplomației moldovenești în relațiile cu SUA a fost, în perioada guvernării comuniste, acceptarea de către Washington a statutului de observator în procesul de negocieri pentru soluționarea conflictului din Transnistria (formatul 5+2).

Relațiile Republicii Moldova cu SUA au fost influențate și de comportamentul neloial al președintelui Voronin sau de dezinteresul arătat de oficialii comuniști și de strategii MAE Chișinău față de raporturile moldo-americe. Vladimir Voronin a negociat un plan (Memorandumul Kozak) de soluționare a conflictului transnistrean în mod exclusiv cu reprezentanții Moscovei, fără a anunța în niciun fel Washingtonul, deși în mod repetat a declarat că susține implicarea SUA în procesul de rezolvare a situației din regiunea separatistă. Foști consilieri de la Ambasada Republicii Moldova la Washington au remarcat atât în anii 1990, cât și în perioada guvernării comuniste lipsa unei strategii pentru relațiile cu SUA: „La Chișinău a existat mereu tentația de a blama Ambasada Moldovei în SUA pentru lipsa unui dialog activ cu Washingtonul [...] Una dintre problemele majore ale diplomației moldovene rezidă în insuficienta comunicare și interoperabilitate între MAEIE și misiunile sale diplomatice [...] Nu au existat obiective clar definite nici în cazul problemei transnistrene, nici cu referire la programul SUA «Provocările Mileniului», nici cu referire la reluarea relațiilor Moldovei cu organizațiile financiare internaționale.”¹³⁰

4.5 Transnistria. Conflictul cu „soluții” rusești imposibile

Pe fondul venirii la putere a PCRM, cu o retorică electorală prorusă, și în contextul alegerii Moscovei de către oficialii comuniști de la Chișinău ca destinație pentru primele vizite oficiale, din Federația Rusă au fost trimise către Republica Moldova propuneri de soluționare a conflictului dezavantajoase Chișinăului. Moscova a propus Chișinăului asemenea soluții prin mesaje adresate de Dumă parlamentului de la Chișinău sau prin planuri inițiate în formatele oficiale de negociere. La 4 iulie 2001, Duma a adresat un apel către liderii de la Chișinău și Tiraspol, în care se menționa că „dată fiind voința politică a popoarelor din Transnistria și Republica Moldova, aderarea simultană a Tiraspolului și Chișinăului la Uniunea Rusia – Belarus constituie baza cea mai potrivită pentru soluționarea problemei transnistrene”¹³¹. Vladimir Voronin nu a comentat

¹²⁸ Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Republica Moldova, „Cooperare bilaterală”, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>, accesat la 31 iulie 2013.

¹²⁹ „SUA susțin inițiativele președintelui Voronin privind soluționarea definitivă a problemei transnistrene”, *Moldova Suverană*, 13 februarie 2003.

¹³⁰ Victor CHIRILĂ, fost consilier la Ambasada Republicii Moldova la Washington în perioada 2001 – 2004, „Relațiile Republicii Moldova cu SUA”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998 – 2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 96.

¹³¹ Moldpres și Infotag, reproduse în Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989 – 2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 230.

inițiativa deputaților ruși. Membrii parlamentului de la Chișinău au făcut declarații dure referitoare la inițiativa deputaților ruși din 2001. Vicepreședintele grupului de opoziție, PPCD, susținea că: „Proiectul de rezoluție aflat în examinarea Dumei de stat reprezintă un abuz și o ingerință grosolană în politica mai multor state, printre care și Republica Moldova. De fapt, acest demers al unor deputați din Duma de Stat de la Moscova se înscrie pe linia trasată de o altă decizie din 1996, prin care Duma a declarat partea de Est a Republicii Moldova [...] ca zonă de interes special a Federației Ruse. Ceea ce este în măsură să ne revolte și să ne indigneze este faptul că Transnistria este calificată ca stat independent, egal cu Moldova [...] este o primă recunoaștere oficială a Transnistriei, în cazul în care acest proiect va fi adoptat, fapt inacceptabil și care contravine spiritului documentelor interstatale, ce urmează să fie adoptate și ratificate de parlamentele celor două țări.”¹³²

Documentul a fost respins și de deputații puterii de la Chișinău, iar președintele parlamentului, Eugenia Ostapciuc, a adresat o scrisoare de răspuns Moscovei, care menționa că inițiativa rușilor reprezintă „un model de dinamizare a procesului de negocieri dintre Chișinău și Tiraspol, dar aceasta nu contribuie în niciun fel la apropierea pozițiilor părților [...] Un asemenea document ar scădea din autoritatea internațională a Federației Ruse în calitate de garant în procesul de negocieri”¹³³. La 18 mai 2001, cu prilejul unei reuniuni a miniștrilor apărării din CSI, desfășurate la Baku, Serghei Ivanov, ministru al apărării al Federației Ruse, i-a solicitat omologului moldovean să accepte Armata a XIV-a ca bază militară rusească pe teritoriul moldovenesc prin semnarea unui acord similar cu acela încheiat cu NATO (în cadrul Parteneriatului pentru Pace). Oficialul moldovean a declinat oferta, invocând neutralitatea inclusă în Constituția din 1994¹³⁴. *Tratatul de prietenie și cooperare între Republica Moldova și Federația Rusă*, semnat și ratificat tot în 2001, a menționat că: „Fiecare dintre Înaltele Părți Contractante se va abține de la orice acțiuni care ar cauza prejudicii celeilalte Părți Contractante, suveranității, independenței și integrității ei teritoriale. Părțile condamnă separatismul sub toate formele lui de manifestare și se angajează să nu sprijine mișcărilor separatiste.”¹³⁵

În **perioada de stagnare** a politicii externe a Republicii Moldova, regimul comunist a oscilat, la fel ca și guvernările anterioare, între tentative de a rezolva conflictul prin soluții propuse de Moscova și încercări a de a obține o implicare sporită a UE/SUA în chestiunea transnistreană. În anii 2002 – 2003, președintele Voronin a susținut soluționarea conflictului potrivit unui plan al OSCE – *Acord privind măsurile pentru soluționarea definitivă a problemei transnistrene* care prevedea o federalizare controversată a Republicii Moldova. Planul, publicat în februarie 2003, a avut prevederi incomplete cu privire la organizarea internă a viitorului stat federal. Documentul a prevăzut „recunoașterea Transnistriei în calitate de subiect al Republicii Moldova [și] formarea unui sistem cu două niveluri al autorităților publice, al legislației și al sistemului fiscal-bugetar cu repartizarea respectivă a atribuțiilor între puterea centrală și regiunea

¹³² Moldpres și Infotag, reproduse în Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 230.

¹³³ Pasaj reprodus în Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 229.

¹³⁴ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 232.

¹³⁵ „Tratat de prietenie și cooperare între Republica Moldova și Federația Rusă”, art. 5, <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1020435604807>, accesat la 25 iulie 2013.

transnistreană¹³⁶. Planul a prevăzut și adoptarea unei noi Constituții, dar nu a avut mențiuni cu privire la rolul statelor garante, deși acestea apăreau printre semnatarii Acordului. Documentul nu a făcut referiri nici la retragerea Armatei a XIV-a. În același timp, oficialii comuniști au acceptat să participe, în anul 2003, la întâlnirile tehnice moldo-ucrainene pentru discutarea chestiunilor legate de situația controlului vamal pe sectorul de graniță controlat de regimul de la Tiraspol, organizate sub coordonarea Comisiei Europene. În același an, Republica Moldova și Comisia Europeană au convenit introducerea unui sistem de dublu control pentru monitorizarea exporturilor de oțel din regiunea transnistreană către UE¹³⁷. Autoritățile de la Chișinău au reușit să convingă Consiliul UE să adopte, în februarie 2003, o poziție comună (agreată și de SUA) cu privire la elaborarea unei liste care să includă numele oficialilor transnistreni pentru care Bruxelles-ul a introdus o interdicție de călătorie în spațiul european. Cererea autorităților comuniste și poziția adoptată de UE și SUA au determinat reacții critice ale Federației Ruse, care a îndemnat la „abținerea de la orice acțiuni care ar submina dinamica pozitivă înregistrată în procesul de negocieri”¹³⁸. În anii 2002 – 2003, Federația Rusă a retras o parte din armamentul aflat în Transnistria, ambasadorul OSCE la Chișinău, William Hill, anunțând chiar că „reprezentanți ai Ministerului rus al Apărării mi-au prezentat un plan concret privind retragerea munițiilor din stânga Nistrului. Fondul voluntar al OSCE dispune de mijloace suficiente pentru a realiza acest plan.”¹³⁹

La sfârșitul anului 2003, Dmitri Kozak, consilier al președintelui Putin, a propus un plan de soluționare a conflictului care prevedea organizarea Republicii Moldova sub forma unei controversate „fedației asimetrice” în care Transnistria, Găgăuzia și restul teritoriului Republicii Moldova aveau drept de veto egal asupra legilor federale în Camera superioară a parlamentului – Senatul (organ legislativ care trebuia înființat potrivit prevederilor Memorandumului Kozak)¹⁴⁰. Memorandumul Kozak a prevăzut și că „subiecții federației [viitoarea denumire a Republicii Moldova ar fi fost Republica Federativă Moldova – n.a.] au dreptul să iasă din componența federației doar în cazul în care Federația se unește cu un alt stat sau își pierde suveranitatea”¹⁴¹. Președintele Voronin a acceptat planul propus de Moscova, pe care însă a refuzat să-l semneze în ultimul moment la presiunile Bruxelles-ului.

În anul 2005, Parlamentul de la Chișinău a adoptat, la presiunile opoziției¹⁴², o *Declarație cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene*, document care a menționat că „reglementarea politică a acestei probleme [conflictul din Transnistria – n.a.] urmează să fie realizată pe baza Constituției țării și normelor

¹³⁶ „Acord privind măsurile pentru soluționarea definitivă a problemei transnistrene”, *Moldova Suverană*, 14 februarie 2003.

¹³⁷ „Country Strategy Paper for Moldova 2004-2006. National Indicative Programme 2005-2006 Moldova”, p. 6, http://eeas.europa.eu/moldova/csp/csp04_06_nip05_06_en.pdf, accesat la 20 iulie 2013.

¹³⁸ „Federația Rusă și-a formulat poziția față de sancțiunile UE și SUA impuse liderilor Transnistriei”, *Moldova Suverană*, 7 martie 2003.

¹³⁹ William Hill: „Inițiativa președintelui Voronin creează posibilitatea unui progres real în soluționarea definitivă a problemei transnistrene”, *Moldova Suverană*, p. 3, 14 februarie 2003.

¹⁴⁰ *Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства (2003)*, <http://www.regnum.ru/news/458547.html#ixzz2GRbxhM9R>, accesat la 12 septembrie 2012.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Opoziția politică a refuzat să-i acorde voturi lui Vladimir Voronin pentru un nou mandat prezidențial dacă nu promovează integrarea europeană a Republicii Moldova.

de drept internațional în strânsă cooperare cu OSCE, Uniunea Europeană, România, Rusia, SUA și Ucraina, să prevadă democratizarea, demilitarizarea și decriminalizarea cât mai grabnică a regiunii transnistrene”¹⁴³. În același an, președintele Ucrainei, Viktor Iușcenko, a propus un nou plan de soluționare a conflictului, care a obținut susținerea UE, OSCE și SUA. Planul propus de președintele ucrainean Viktor Iușcenko a prevăzut că Transnistria trebuia să dobândească un statut special în cadrul Republicii Moldova, obținut în trei etape: crearea unui statut juridic al Transnistriei în cadrul Republicii Moldova (prin adoptarea de către parlamentul de la Chișinău a unei *Legi cu privire la statutul juridic special al regiunii transnistrene a Republicii Moldova*), diviziunea puterilor și competențelor autorităților centrale și ale Transnistriei (prin adoptarea unei *Legi cu privire la statutul juridic al regiunii transnistrene* de către deputații de pe ambele maluri ale Nistrului), semnarea unui acord între Republica Moldova, pe de o parte, și Federația Rusă, Ucraina și OSCE, pe de altă parte, cu privire la garanțiile de aplicare a *Legii cu privire la statutul juridic special al regiunii transnistrene a Republicii Moldova*. Planul propus de președintele ucrainean a stabilit și câteva principii care urmau să stea la baza implementării celor trei etape: menținerea integrității teritoriale a Republicii Moldova între granițele existente la 1 ianuarie 1990, dreptul Transnistriei de a ieși (pe baza unui referendum, organizat în acord cu legislația Republicii Moldova) din componența statului moldovenesc doar dacă Republica Moldova se unește cu un alt stat sau își pierde calitatea de subiect de drept internațional, organizarea de alegeri libere pentru Sovietul Suprem de la Tiraspol¹⁴⁴. *Legea cu privire la statutul juridic special al regiunii transnistrene a Republicii Moldova*, adoptată de parlamentul de la Chișinău, în iulie 2005, pe baza recomandărilor cuprinse în planul Iușcenko, a avut modificări cu privire la modalitatea prin care Transnistria putea ieși din componența teritorială a Republicii Moldova: „Transnistria este parte componentă inalienabilă a Republicii Moldova.”¹⁴⁵ Din componența teritorială a Republicii Moldova pot intra sau ieși „localitățile din stânga Nistrului în baza referendumurilor locale organizate în conformitate cu legislația Republicii Moldova”¹⁴⁶. Constituția Republicii Moldova prevede că: „Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statutului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale.”¹⁴⁷ Practic, legislativul de la Chișinău a încercat să blocheze o eventuală ieșire a Transnistriei din componența teritorială a Republicii Moldova.

Tot în anul 2005, *Planul de Acțiuni UE – Moldova* a menționat că: „UE se angajează să susțină soluționarea conflictului din Transnistria prin instrumente aflate la dispoziția UE și în strânsă colaborare cu OSCE. UE este dispusă să ia în considerație modalități de a

¹⁴³ „Declarație cu privire la parteneriatul politic pentru realizarea obiectivelor integrării europene”, *Moldova Suverană*, 29 martie 2005.

¹⁴⁴ *Ukrainian plan for settling the Transdnistrian conflict*, 2005, http://www.ipp.md/public/files/Comentarii/Yushchenko_plan_eng14.doc, accesat la 13 decembrie 2012.

¹⁴⁵ „Legea nr. 173 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)”, 22 iulie 2005, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004>, accesat la 1 august 2013.

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ *Constituția Republicii Moldova*, art. 141, 29 iulie 1994, <http://www.e-democracy.md/legislation/constitution/vi/>, accesat la 13 octombrie 2011.

spori implicarea sa în procesul de soluționare a conflictului.”¹⁴⁸ În același an, UE și SUA au obținut statutul de observatori în procesul de negocieri cu privire la soluționarea conflictului din Transnistria (formatul „5+2”).

Planul Iușcenko de soluționare a conflictului transnistrean a eșuat din cauza presiunilor economice („criza gazelor” și embargouri asupra importurilor de produse moldovenești și ucrainene) făcute de Rusia asupra Ucrainei și Republicii Moldova, precum și a schimbării orientării de politică externă de către guvernarea comunistă de la Chișinău.

4.6 Neutralitatea

În faza de stagnare a politicii externe a Chișinăului au fost reluate, fără implicații reale, discuțiile cu privire la renunțarea la statutul de neutralitate al Republicii Moldova. Abandonarea statutului de neutralitate nu a fost un subiect abordat direct, dar în programele electorale ale partidelor politice prooccidentale a fost menționat ca obiectiv de politică externă aderarea la NATO. Discuțiile au fost reluate pe fondul extinderii Alianței Nord-Atlantice prin aderarea României, în anul 2004.

¹⁴⁸ *EU/Moldova Action Plan*, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf, accesat la 31 iulie 2013.

Capitolul III

Decidenți și raporturi de putere în politica externă din Republica Moldova

Acest capitol este dedicat descrierii și analizei cadrului juridic care a reglementat procesul de realizare a politicii externe a Republicii Moldova. Obiectivul acestui capitol este de a răspunde la întrebarea: *Cine au fost cei care au avut atribuții formale în realizarea politicii externe a Republicii Moldova?* Pentru a-și atinge obiectivul, cercetarea va descrie și va analiza cadrul juridic care a reglementat atribuțiile în domeniul politicii externe a Republicii Moldova, precum și amendamentele aduse acestuia în perioada 1990 – 2009. În final, cercetarea va încerca să stabilească care au fost raporturile de putere (ierarhiile) care au stabilit cadrul formal al prerogativelor de politică externă.

Considerații generale

Procesul de elaborare și adoptare a deciziei de politică externă a fost consacrat juridic în Republica Moldova, după 1991, prin amendarea Constituției sovietice a RSS Moldovenească, prin Constituția adoptată în 1994, prin amendamentele aduse legii fundamentale în anul 2000 și prin legile tratatelor din 1992 și 1999. Demersul legislativ de definire a atribuțiilor în procesul de adoptare și implementare a deciziilor de politică externă din Republica Moldova a înregistrat două etape:

– **etapa încercărilor**, care a însemnat în practica legislativă un proces de modificări continue operate în legislația sovietică, adoptarea și amendarea la scurte intervale de timp a unor legi noi (perioada 1990 – 1994).

– **etapa consolidării**, un proces de clarificare și de completare a prevederilor legislației, adesea caracterizat de excese ale legiuitorului (perioada 1994 – 2000).

Până la adoptarea Constituției din 1994, ordinea legală a fost asigurată în Republica Moldova prin amendarea Constituției sovietice a RSS Moldovenească din 1978. Pentru a reglementa procedura de elaborare, adoptare și implementare a deciziilor de politică externă, precum și raporturile de putere dintre principalii decidenți cu atribuții în domeniul politicii externe au fost adoptate *Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la instituirea funcției de președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova*, *Legea cu privire la Guvern*¹⁴⁹ și *Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldova*.

¹⁴⁹ „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, 31 mai 1990, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, accesat la 16 aprilie 2013.

1. Atribuțiile președintelui în domeniul politicii externe

Președintele RSS Moldovenească avea, potrivit legii adoptate în 1990¹⁵⁰, cele mai importante atribuții de politică externă, care constau în reprezentarea republicii (încă unionale) în relațiile internaționale, prezentarea de rapoarte anuale Sovietului Suprem asupra celor mai importante probleme ale politicii externe ale statului și numirea membrilor Consiliului prezidențial (organ creat în cadrul administrației prezidențiale care „avea drept sarcină să elaboreze măsuri pentru realizarea principalelor direcții [...] ale politicii externe”). Legea din 1990 a cuprins și prevederi care făceau referiri indirecte la rolul șefului statului în politica externă a RSS Moldovenești, actul normativ menționând că funcția de președinte a fost instituită cu scopul de a „consolida ordinea constituțională și suveranitatea RSS Moldova”¹⁵¹. Atribuțiile Președintelui Republicii Moldova, stabilite prin legea din 1990, au fost întărite în 1991, prin mențiunile că: „Președintele RSS Moldova exercită puterea executivă supremă și de dispoziție în RSS Moldova”¹⁵², că ședințele cabinetului erau conduse de Președintele RSS Moldova și că: „Guvernul RSS Moldova este organul executiv și de dispoziție al RSS Moldova și se subordonează Președintelui RSS Moldova.”¹⁵³ Președintele Republicii Moldova a dobândit și competențe cu privire la formarea și desființarea ministerelor RSSM, a comitetelor de stat ale RSSM, după ce obținea aprobarea parlamentului. *Legea privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale*, adoptată în 1992, a oferit prerogative de reprezentare a statului moldovenesc în relațiile internaționale atât președintelui, cât și premierului și ministrului de externe, creând o dublă reprezentare fără a preciza strict domeniile în care cei trei reprezentanți ai executivului aveau atribuții. Legea tratatelor a confirmat, de asemenea, o dată în plus, supremația președintelui în domeniul politicii externe în fața guvernului prin faptul că membrii acestuia nu puteau să înceapă negocieri dacă nu obțineau împuternicirile acordate de președinte¹⁵⁴.

Constituția adoptată în 1994 a menținut, în general, atribuțiile de politică externă ale președintelui, așa cum fuseseră reglementate în anii 1990 – 1992, la care a adăugat doar prerogative de numire și retragere a membrilor corpului diplomatic. Legea fundamentală a specificat că șeful statului reprezintă statul moldovenesc, poartă tratative și ia parte la negocierea și încheierea tratatelor internaționale în numele Republicii Moldova, acreditează și recheamă reprezentanții diplomați ai Republicii Moldova, primește scrisorile de acreditare și de rechemare a reprezentanților diplomați ai

¹⁵⁰ „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la instituirea funcției de Președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova”, 3 septembrie 1990, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 115.

¹⁵¹ *Ibidem*.

¹⁵² „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldova”, 5 martie 1991, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 319.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 320.

¹⁵⁴ „Legea nr. 1137 privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 4 august 1992, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310837>, accesat la 10 aprilie 2013.

altor state, poate desființa sau schimba rangul misiunilor diplomatice ale statului moldovenesc, acordă ranguri diplomatice¹⁵⁵. În 1999 a fost adoptată o nouă *Lege a Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova*, care a stabilit atribuții ale președintelui în domeniul politicii externe¹⁵⁶. Textul acesteia este unul mai elaborat și conține o clasificare clară a tratatelor care pot fi încheiate de oficialii moldoveni: în numele Republicii Moldova (tratate interstatale), în numele guvernului (tratate interguvernamentale), în numele ministerelor sau departamentelor (tratate interdepartamentale)¹⁵⁷. Potrivit *Legii Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova* din 1999, Președintele Republicii Moldova poate încheia doar tratate în numele Republicii Moldova, care sunt cele mai importante documente prin care statul moldovenesc își asumă angajamente la nivel internațional. Inițiativa pentru încheierea tratatelor aparține „organelor responsabile pentru încheierea tratatelor” care pot trimite președintelui propuneri cu privire la inițierea de negocieri în cazul tratatelor care erau încheiate în numele Republicii Moldova¹⁵⁸.

1.1 Consiliul prezidențial/Consiliul Suprem de Apărare

Consiliul prezidențial a fost înființat în 1990, ca organ creat în cadrul administrației prezidențiale și „avea drept sarcină să elaboreze măsuri pentru realizarea principalelor direcții ale politicii externe”¹⁵⁹. În anul 1995, a fost redenumit sub titulatura Consiliul Suprem de Apărare, funcționând tot în cadrul administrației prezidențiale. Noul consiliu era un „organ consultativ care analizează activitatea ministerelor și a altor autorități administrative centrale în domeniul asigurării securității naționale și prezintă recomandări Președintelui Republicii Moldova în problemele de politică externă și internă ale statului”, iar membrii acestuia „nu au împuterniciri suplimentare de factori de decizie”¹⁶⁰. Șeful statului era Președintele *Consiliului Suprem de Securitate* și îi numea pe membrii acestuia. Atribuțiile noului consiliu au însemnat practic o limitare a participării acestuia la formularea deciziilor de politică externă față de prevederile legii din 1992, actul din 1995 menționând clar că rolul acestuia este doar acela de a oferi recomandări, fără a putea fi un factor de decizie.

2. Atribuțiile guvernului în domeniul politicii externe

Atribuțiile cabinetului de miniștri al RSSM, stabilite prin *Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la Guvernul Republicii* din 1990, au fost promovarea politicii

¹⁵⁵ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 27 ianuarie 2014.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ „Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 434 - 435.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la instituirea funcției de Președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova”, 3 septembrie 1990, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 115.

¹⁶⁰ „Legea securității statului nr. 618”, 31 octombrie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311700>, accesat la 16 aprilie 2013.

securității naționale, asigurarea conducerii activității de apărare a RSS Moldova, politica externă în conformitate cu competența sa¹⁶¹, de a „asigura respectarea și executarea legilor republicii, a legilor Uniunii RSS, ratificate de către Sovietul Suprem al Moldovei, a tratatelor și acordurilor în vigoare pe teritoriul RSS Moldova”¹⁶². Aceeași lege a menționat că Guvernul RSS Moldova „încheie contracte cu state străine, cu organizații internaționale și asigură îndeplinirea lor; stabilește relații multilaterale între RSS Moldova și state străine, organizații internaționale [...], prezintă Sovietului Suprem al Moldovei propuneri privitor la crearea reprezentanțelor RSS Moldova în state străine și la deschiderea de reprezentanțe ale altor state în Moldova”¹⁶³. În plus, guvernul „asigură realizarea politicii externe a statului”¹⁶⁴ și „crează condiții pentru stabilirea și asigurarea suveranității economice și politice a Moldovei [...] protejează interesele naționale în activitatea economică externă”¹⁶⁵.

În 1992, a fost adoptată *Legea privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale care a cuprins referiri la atribuțiile guvernului în domeniul politicii externe a Republicii Moldova*¹⁶⁶. Legea tratatelor din 1992 a menționat că președintele Republicii, prim-ministrul și ministrul afacerilor externe reprezintă statul în relațiile internaționale, și, în această calitate, încheie tratate în numele Republicii Moldova. Potrivit *Legii privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale* adoptate în 1992, Guvernul Republicii Moldova avea atribuții de inițiere a negocierilor cu privire la încheierea de tratate internaționale, după ce membrii acestuia obțineau împuternicirile Președintelui Republicii Moldova¹⁶⁷. Delegațiile guvernamentale negociau și încheiau tratate interguvernamentale și interdepartamentale pe baza împuternicirilor și aprobării componenței de către prim-ministru. Potrivit aceleiași legi, guvernul putea să negocieze și să încheie tratate interguvernamentale, iar parlamentul ratifica tratatele încheiate în numele Republicii Moldova, tratate interguvernamentale privind colaborarea politică și militară, tratate interguvernamentale care fac necesară adoptarea unor noi legi sau revizuirea legilor în vigoare, tratate interguvernamentale care implică un angajament politic al statelor sau se referă la regimul politic al statelor, teritoriul Republicii Moldova, statutul și drepturile persoanelor [...] care privesc participarea Republicii Moldova la organizații internaționale, orice tratat a cărui ratificare de către parlament este prevăzută în mod expres¹⁶⁸. Legea a creat confuzie prin faptul că a stabilit atribuții de negociere și încheierea de tratate în numele

¹⁶¹ „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la Guvernul Republicii”, 31 mai 1990, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 392.

¹⁶² *Ibidem*.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 396.

¹⁶⁴ „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, 31 mai 1990, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, accesat la 16 aprilie 2013.

¹⁶⁵ *Ibidem*.

¹⁶⁶ „Legea nr. 1137 privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 4 august 1992, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310837>, accesat la 10 aprilie 2013.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Ibidem*.

Republicii Moldova. Din textul *Legii privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale* din 1992 se poate deduce, deși nu este precizată clar, o clasificare a tratatelor internaționale care puteau fi încheiate de autoritățile de la Chișinău: tratate încheiate în numele Republicii Moldova (care puteau fi încheiate de președinte, prim-ministru și ministrul de externe), tratate interguvernamentale/interdepartamentale.

Constituția din 1994 a atribuit guvernului prerogative de realizare a politicii externe a Republicii Moldova. Potrivit *Legii Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova* adoptate în 1999, guvernul de la Chișinău avea sarcina de a adopta măsurile necesare pentru executarea tratatelor internaționale, implementarea prevederilor acestora și controlul asupra legislației referitoare la încheierea tratatelor internaționale¹⁶⁹. Potrivit legii din 1999, cabinetul de miniștri putea să propună inițierea de negocieri pentru încheierea de tratate în numele guvernului și al ministerelor sau departamentelor. Inițierea negocierilor cu privire la semnarea de tratate se efectua prin intermediul Ministerului de Externe în baza dreptului președintelui sau a unei hotărâri de guvern¹⁷⁰.

2.1 Ministerul Securității Statului/Serviciul de Informații și Securitate

Ministerul Securității Statului a apărut în anul 1991 prin redenumirea, la inițiativa președintelui Mircea Snegur, a filialei din RSS Moldovenească a KGB. Inițial, acesta a fost plasat în subordinea guvernului, iar în 1995 a fost redenumit Serviciul de Informații și Securitate (SIS) și subordonat parlamentului. A avut ca atribuții de politică externă „apărarea independenței și integrității teritoriale a Republicii Moldova” și „asigurarea Parlamentului, a Președintelui Republicii Moldova și a Guvernului cu informații, necesare soluționării problemelor asigurării securității statului în domeniul activității economice și politice externe”¹⁷¹. Începând cu 1995, parlamentul de la Chișinău exercită controlul asupra activității SIS prin audieri anuale ale rapoartelor conducătorilor acestuia, cercetări, interpelări ale comisiilor parlamentare sau ale deputaților¹⁷². Președintele Republicii Moldova și guvernul audiază rapoartele conducătorilor SIS și aprobă programele de activitate ale organelor securității statului¹⁷³.

2.2 Atribuțiile ministrului de externe în domeniul politicii externe

Atribuțiile ministrului de externe au fost stabilite inițial prin *Legea cu privire la Guvern* din 1990, care a menționat că demnitarul poate contrasemna, alături de premier, hotărârile și dispozițiile cabinetului „pentru exercitarea atribuțiilor constituționale și [...] organizarea executării legilor”¹⁷⁴. În același timp, ministrul de externe participă

¹⁶⁹ „Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 434 – 435.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ „Legea nr. 619 privind organele securității statului”, art. 3 (1 a, d), 31 octombrie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311701>, accesat la 22 aprilie 2013.

¹⁷² *Ibidem*.

¹⁷³ *Ibidem*.

¹⁷⁴ „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, 31 mai 1990, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, accesat la 16 aprilie 2013.

la negocierea acordurilor și a tratatelor, reprezintă statul moldovenesc în relațiile internaționale și poate iniția, prin intermediul ministerului de resort, propuneri cu privire la începerea negocierilor. Ministrul de externe trebuie să răspundă întrebărilor și interpelărilor parlamentului în chestiunile de politică externă. Potrivit *Legii privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale* din 1992, ministrul de externe avea atribuții de reprezentare a Republicii Moldova în relațiile internaționale și putea să încheie tratate în numele acesteia¹⁷⁵. *Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova* din 1999 a prevăzut că ministrul de externe are doar atribuții de semnare a tratatelor încheiate în numele guvernului. Ministrul de externe putea să facă parte din delegațiile pentru negocierea unui tratat dacă delegația era împuternicită și desemnată prin decret al președintelui sau prin hotărâre de guvern¹⁷⁶.

3. Atribuțiile parlamentului în domeniul politicii externe

Printr-un regulament propriu, adoptat în 1991, atribuțiile parlamentului în domeniul politicii externe au fost reglementate pentru prima dată. Documentul a prevăzut că „parlamentul examinează problemele de politică externă din proprie inițiativă [...] și poate face apeluri și declarații care exprimă poziția sa în problemele concrete privind politica externă a Republicii Moldova și relațiile internaționale”. Aceeași lege menționa că parlamentul ratifică și denunță tratatele Republicii Moldova cu alte state și că „ratifică legile URSS și alte acte juridice ale organelor de stat și ale administrației de stat ale URSS”¹⁷⁷. Legea fundamentală, adoptată în 1994, a menținut atribuțiile de control ale legislativului asupra deciziilor de politică externă, atribuind parlamentului următoarele prerogative în domeniul politicii externe: aprobarea direcțiilor principale ale politicii externe, a doctrinei militare a statului, ratificarea, denunțarea, suspendarea, anularea acțiunii tratatelor internaționale încheiate de Republica Moldova și declararea stării de asediu și de război. Atribuțiile parlamentului în domeniul politicii externe au fost lărgite prin înființarea în 1998 a *Comisiei pentru politică externă*, care avea ca atribuții „programe de politică externă; colaborarea cu parlamentele altor state și cu organismele interparlamentare; tratate, convenții, acorduri și alte acte internaționale; consultarea executivului în problemele de politică externă”¹⁷⁸ și a *Comisiei pentru securitatea statului și asigurarea ordinii publice*, care se ocupa de „problemele securității statului, apărării”¹⁷⁹. Potrivit *Legii cu privire la tratatele internaționale ale Republicii Moldova*

¹⁷⁵ „Legea nr. 1137 privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 4 august 1992, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310837>, accesat la 10 aprilie 2013.

¹⁷⁶ „Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 434 – 435.

¹⁷⁷ „Regulamentul provizoriu al Parlamentului Republicii Moldova”, 18 iunie 1991, vol. I, p. 208, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 225.

¹⁷⁸ „Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind înființarea comisiilor permanente ale Parlamentului”, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 306.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

din 1999, președintele Republicii avea inițiativa cu privire la inițierea negocierilor, dar „în cazul tratatelor de importanță deosebită, decizia cu privire la inițierea negocierilor este precedată de o consultare a *Comisiei pentru politică externă* a Parlamentului Republicii Moldova”¹⁸⁰. Atribuțiile de control exercitate prin procedura de ratificare de către parlament au fost reconfirmate prin legile tratatelor din 1992 și 1999. Spre deosebire de actul normativ din 1992, legea din 1999 a prevăzut și situațiile în care parlamentul poate să refuze ratificarea unui tratat: „dacă acesta limitează caracterul suveran, independent sau unitar al statului, precum și cele care afectează neutralitatea permanentă a statului, exprimate în particular prin cedare sau schimb de teritorii, transfer al competenței naționale în favoarea unei structuri supranaționale sau aderarea la organizațiile de securitate colectivă, decât după examinarea problemei în cadrul unui referendum republican.”¹⁸¹

Același document menționa că: „Guvernul RSS Moldova exercită controlul asupra activității ministerelor, departamentelor și altor organe subordonate lui.” Actul normativ a mai stabilit că decizia de politică externă este una dintre atribuțiile Consiliului prezidențial, oferind astfel un rol important președintelui, care îi numea pe membrii acestei entități. Decizia de politică externă a fost centralizată la nivelul administrației prezidențiale. Actul din 1990 a rezervat ministrului de externe și premierului atribuții de execuție în domeniul politicii externe. Aceași lege a mai stabilit raporturile de putere dintre președinte și premier/ministru de externe, în favoarea primului.

4. Raporturile de putere dintre decidenții cu atribuții în domeniul politicii externe

4.1 Raporturile de putere președinte – premier (guvern)

La nivelul raporturilor de putere dintre președinte și premier/cabinetul de miniștri, *Legea cu privire la Guvern*¹⁸², adoptată în 1990, a instituit un primat al șefului statului, care prezenta spre confirmare Sovietului Suprem candidatura pentru posturile de premier și miniștri, precum și propuneri cu privire la demiterea guvernului sau a membrilor acestuia, pentru că a acordat conducătorului statului posibilitatea de a numi șeful cabinetului și pe membrii acestuia. Legea din 1990 a acordat Sovietului Suprem un control asupra funcției prezidențiale prin faptul că acesta putea să-l aleagă și să-l demită. Același act nu a stabilit însă atribuțiile legislativului în domeniul politicii externe.

Anul 1993 a marcat începutul procesului legislativ prin care parlamentul de la Chișinău a modificat raporturile de putere dintre președinte și guvern cu privire la adoptarea și implementarea deciziilor de politică externă. Legea tratatelor a fost modificată în 1993, iar membrii guvernului puteau negocia și încheia tratate pe baza

¹⁸⁰ „Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 434 - 435.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 435.

¹⁸² „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, 31 mai 1990, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, accesat la 16 aprilie 2013.

împuternicirilor aprobate de prim-ministru¹⁸³. În anul următor au fost introduse noi prevederi legislative menite să scoată guvernul de sub controlul președintelui. *Regulamentul parlamentului*, adoptat în 1994, a precizat că Președintele Republicii Moldova „va propune candidatura pentru funcția de prim-ministru, iar Parlamentul îl va numi în funcție cu votul a cel puțin jumătate plus unu din numărul total al deputaților”¹⁸⁴. În același an, parlamentul a adoptat o lege de modificare a amendamentelor constituționale din 1991, menționând că membrii guvernului erau propuși spre aprobarea parlamentului de către premier, lipsindu-l astfel pe președinte de această prerogativă.

La nivelul raporturilor de putere dintre președinte și premier/guvern, Constituția adoptată în 1994¹⁸⁵ a continuat procesul de scoatere a guvernului de sub controlul șefului statului, situație care nu a mai permis formal președintelui să supravegheze realizarea politicii externe a Republicii Moldova. Legea fundamentală a menționat că premierul este desemnat de către președintele Republicii Moldova, după consultarea fracțiunilor parlamentare, și este numit de șeful statului, după ce primește votul de încredere al parlamentului. Președintele a fost lipsit prin textul Constituției de prerogativele care îi permiteau avansarea de propuneri cu privire la numirea și demiterea membrilor guvernului și coordonarea activității cabinetului. În 1995, parlamentul a adoptat o nouă *Lege pentru modificarea și completarea Legii cu privire la Guvern* care preciza că premierul prezintă președintelui propuneri privind acreditarea și rechemarea reprezentanților diplomați ai Republicii Moldova¹⁸⁶. Acest amendament a limitat și mai mult atribuțiile președintelui în domeniul politicii externe pentru că acesta nu mai putea să selecteze reprezentanții diplomați.

4.2 Raporturile de putere președinte – parlament

În raporturile de putere dintre președinte și parlament, Constituția¹⁸⁷ din 1994 a introdus un echilibru. Președintele Republicii Moldova poate fi suspendat din funcție prin votul a două treimi din numărul deputaților dacă a săvârșit fapte care încalcă Constituția. Parlamentul poate fi dizolvat de Președintele Republicii Moldova dacă acesta nu a acceptat votul de încredere pentru formarea guvernului timp de 45 de zile de la prima solicitare și după două încercări de obținere a acestuia. Președintele poate să suspende parlamentul, după consultarea fracțiunilor parlamentare și dacă activitatea legislativă a fost întreruptă timp de 3 luni.

¹⁸³ „Legea Republicii Moldova pentru modificarea Legii privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 18 martie 1993, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 424.

¹⁸⁴ „Regulamentul Parlamentului. Capitolul 9. Președintele Republicii, Guvernul”, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 270.

¹⁸⁵ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 27 ianuarie 2014.

¹⁸⁶ „Lege pentru modificarea și completarea Legii cu privire la Guvern”, 29 martie 1995, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 405.

¹⁸⁷ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 27 ianuarie 2014.

4.3 Raporturile de putere parlament – guvern

În privința raporturilor de putere dintre guvern și parlament, Constituția din 1994¹⁸⁸ a prevăzut modalități clare prin care parlamentul putea să controleze activitatea cabinetului și a instituit un primat al legislativului. Constituția din 1994 a stabilit că Guvernul Republicii Moldova este numit pe baza votului de încredere acordat de parlament, în urma prezentării programului de guvernare, și că poate fi demis prin votul de neîncredere exprimat de majoritatea deputaților. Membrii guvernului trebuie să răspundă la întrebările și interpelările formulate de parlamentari și să prezinte informațiile și documentele cerute de acesta, de comisiile lui și de deputați și sunt obligați să se prezinte în fața parlamentului dacă deputații le solicită acest lucru¹⁸⁹. Prin urmare, membrii guvernului puteau fi chemați în fața parlamentului pentru a răspunde cu privire la chestiuni de politică externă.

¹⁸⁸ *Ibidem.*

¹⁸⁹ *Ibidem.*

Capitolul IV

Factori informali care au influențat decizia și procesul de politică externă din Republica Moldova

Acest capitol va descrie și va analiza modul în care procesul de elaborare a politicii externe a Republicii Moldova a fost realizat în practică. Studiul va lua în considerație imaginile președinților Republicii Moldova cu privire la politica externă, precum și relațiile personale dintre decidenții cu atribuții în domeniul politicii externe. Cercetarea se va axa și asupra situațiilor care au rezultat din modul în care instabilitatea guvernamentală și schimbarea frecventă din funcții a persoanelor cu atribuții în domeniul politicii externe au influențat punerea acesteia în practică.

Obiectivul acestui capitol este de a răspunde la întrebarea: *Cine au fost cei care au realizat în mod practic politica externă a Republicii Moldova?*

Cadrul teoretic al acestui capitol este redus la un singur concept, și anume cel de „imaginii”. Cercetarea folosește definiția dată de K. J. Holsti cu privire la modul în care se formează „imaginile” decidenților politici fără a adera strict la aceasta. În acest sens, studiul de față încearcă să recompună o variantă sintetizată a definiției oferite de Holsti¹⁹⁰. Prin urmare definiția folosită în acest studiu a fost formulată astfel: *imaginile reprezintă propoziții general evaluative despre un fapt sau o condiție rezultate din socializarea politică și experiențele personale ale liderilor care sunt influențate de valori naționale și de credințe (care nu pot fi întodeauna verificate).*

Studiul va lua în considerație doar „imaginile” președinților, premierilor și miniștrilor de externe cu privire la politica externă în general și la anumite acțiuni specifice (cum ar fi natura cordială sau încordată a relațiilor cu anumite state, percepțiile despre rolul Republicii Moldova ca actor de relații internaționale).

1. Politica externă a Republicii Moldova în „imaginile” președinților

Factorii psihologici

Cel mai important factor psihologic a fost teama sau absența acesteia de a asuma în mod unilateral responsabilitatea pentru deciziile adoptate. Dacă în cazul lui Mircea Snegur se poate spune și argumenta că a avut o astfel de teamă, situația a fost total inversă în ceea ce îl privește pe Vladimir Voronin, iar Petru Lucinschi a manifestat doar ocazional această teamă. Mircea Snegur a solicitat, în special speakerului (președintelui) parlamentului să-și pună semnătura pe documentele pe care le-au considerat de importanță majoră. Fostul ministru de interne, Ion Costăș¹⁹¹, amintește că președintele Snegur a insistat ca și președintele parlamentului, Ion Hadârcă, să semneze actul de eliberare din închisoare a lui Igor Smirnov, reținut în arestul poliției moldovenești în 1991. Și Mircea Snegur a ținut să sublinieze, într-un interviu acordat în 2011: „Vă rog

¹⁹⁰ Kaalevi J. HOLSTI, *International Politics. A Framework for Analysis*, p. 325 – 328.

¹⁹¹ Ion COSTAȘ, *Transnistria 1989-1992: Cronica unui război „nedeclarat”*, Rao, București, 2012, p. 153.

să mă credeți, nu țin minte cine a semnat. Dar nu trebuie de căutat aici mare politică, pentru că s-a luat o decizie de comun acord. Calea ferată ne era blocată în prag de iarnă și în Republica Moldova nu puteau intra eșaloanele cu cele necesare pentru sezonul rece.”¹⁹² Mircea Snegur susține că s-a consultat cu întreaga conducere a Republicii Moldova și în legătură cu decizia de a semna documentul de aderare a Republicii Moldova la CSI, afirmație despre care unii lideri politici din perioada respectivă susțin că nu este adevărată: „Desigur, m-am consultat cu toată conducerea. Apropo, trebuia să meargă și dl Vasile Nedelciuc, ca președinte al Comisiei parlamentare pentru relații externe, dar el a refuzat în ultimul moment. Iar acolo am luat decizia după unele discuții. Cum puteam să nu semnăm, dacă nu erau alte soluții? Noi nu eram Țările Baltice, care, declarându-și independența, s-au bucurat imediat de un suport substanțial din partea comunității europene.”¹⁹³ Practica adăugării de semnături pe documente asupra cărora decizia fusese luată fără consultarea tuturor celor care aveau atribuții cu privire la obiectul actelor semnate a fost ceva „normal” în mandatul prezidențial al lui M. Snegur: „Întotdeauna făcea așa, ca să se spele pe mâini și să motiveze că deciziile au fost luate în mod colectiv...”¹⁹⁴, își amintește primul președinte al parlamentului de la Chișinău, Alexandru Moșanu

Această teamă s-a regăsit parțial și la președintele Lucinschi, care a încercat să explice că cea mai importantă decizie de politică externă adoptată în perioada mandatului său prezidențial a fost rezultatul unor negocieri ale oficialilor aflați anterior în funcții și a beneficiat de garanții externe. În perioada mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi a fost semnat un singur document de importanță majoră pentru politica externă a Republicii Moldova – *Memorandumul privind principiile normalizării relațiilor moldo-transnistrene*, iar fostul președinte justifică faptul că pe document s-a găsit doar semnătura pentru că „în 1996, acest Memorandum era deja negociat și parafat de dl. Snegur [...] Întrebarea principală era dacă el va fi semnat sau nu. Snegur avea dubii, câteodată spunea că acest document va fi semnat, altă dată că nu va semna. Eu spuneam că pentru depășirea acestei crize trebuia semnat [...] La 8 mai eu am plecat la Moscova, dar să nu uităm că au fost prezenți și președinții Rusiei și Ucrainei și a fost prezent și ministrul de externe al Danemarcei, care deținea președinția în funcție a OSCE. Deci a fost și semnătura OSCE. În afară de asta, ca să nu fie niciun fel de suspiciuni, de dubii, că noi ieșim din cadrul constituției. În același moment, Elțin și Kucima au semnat în prezența OSCE un document-declarație despre realizarea Memorandumului în care se spune că acesta se poate face numai cu menținerea integrității teritoriale a Republicii Moldova”¹⁹⁵.

În cazul lui Vladimir Voronin, nu s-a regăsit această teamă de responsabilitate pentru că PCRM avea majorități parlamentare de peste 50% în perioada în care acesta a deținut funcția de președinte, dar și deoarece era recunoscut ca liderul incontestabil al partidului și al statului. De altfel, Voronin nu a ținut să justifice modul în care erau adoptate deciziile de politică externă.

¹⁹² Mircea Snegur, interviu, „Ne-am achitat cu România cu un Mig 29”, *Timpul*, 14 octombrie 2011, <http://www.timpul.md/articol/mircea-snegur-ne-am-achitat-cu-romania-cu-un-mig-29-27872.html>, accesat la 25 ianuarie 2012.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ „Alexandru Moșanu: Cei care se arătau a fi cei mai mari patrioți aveau alte misiuni...”, interviu în *Timpul*, 29 iulie 2011, <http://www.timpul.md/articol/alexandru-mosanu-cei-care-se-aratau-a-fi-cei-mai-mari-patrioti-aveau-alte-misiuni...-25731.html>, accesat la 6 februarie 2014.

¹⁹⁵ Interviul Petru Lucinschi, „Fără Rusia nu se poate rezolva conflictul nistrean”, *BBC Romanian*, 8 mai 2007, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/05/070508_moldova_lucinschi_memorandum.shtml, accesat la 12 aprilie 2014.

Cultura politică a liderilor de la Chișinău. Sistemul de valori

Cultura politică a liderilor de la Chișinău care au avut atribuții în domeniul politicii externe poate fi analizată din perspectiva *sistemului de valori* în care s-au format, a *experienței avute în domeniul politicii externe și a influenței experienței/percepțiilor/ evenimentelor conjuncturale* acumulate în procesul de formulare și adoptare a deciziei după 1991. Sistemul de valori în care s-au format toți președinții postsovietici ai Republicii Moldova a fost cel „clasic” sovietic, în care cel mai important rol îl aveau conflictul ideologic dintre URSS și Occident și lupta împotriva „naționalismului românesc” (acțiune accentuată după ruptura româno-sovietică din 1968 și care corespunde cu perioada de formare în universități sau în organizațiile Partidului Comunist ale viitorilor lideri postcomuniști de la Chișinău). Ca urmare, trăsătura principală care a caracterizat grupul liderilor de la Chișinău a fost atașamentul emoțional și politic partizan față de URSS, situație care s-a reflectat în faptul că aceștia nu au susținut inițial independența Republicii Moldova și au menținut la nivel mental, chiar și atunci când se aflau în funcții importante de conducere în Republica Moldova, nostalgia după perioada sovietică și suspiciunea față de România. Chiar și liderii sau consilierii cu vederi proromânești au avut percepții mixte proromânești¹⁹⁶ și nostalgice după URSS.

Mircea Snegur, primul președinte al Republicii Moldova, a avut un atașament deosebit față de URSS, pe care nu l-a pierdut nici după 15 ani de la prăbușirea acesteia. Amintindu-și în anii 2000 despre faptul că a fost ales membru în Congresul Deputaților Poporului al URSS, Snegur scria că „mi-am dat seama că «Centrul» pusese ochiul pe mine, avându-se în vedere «pețirea» la un post de conducere mai înalt. Ulterior, după cum cititorul cunoaște deja, așa s-a și întâmplat. Deci mi-a oferit cea mai mare onoare, avându-se în vedere perspectiva”¹⁹⁷. Snegur a demisionat din această funcție în toamna anului 1991, doar după proclamarea independenței Republicii Moldova (27 august 1991). Același atașament l-au avut, de fapt, majoritatea liderilor importanți de la Chișinău (Mircea Druc, Petru Lucinschi sau Dumitru Braghiș). Mircea Druc a avut o atitudine ambivalentă față de destrămarea URSS, susținând că: „Eu toată viața mi-am dorit să dispară imperiul sovietic”, dar și vorbind cu nostalgie despre faptul că „imperiul” ar fi putut fi salvat, dacă Mihail Gorbaciov ar fi realizat reformele potrivite¹⁹⁸. Petru Lucinschi, al doilea președinte al Republicii Moldova, a susținut că a fost un adept al reformării URSS și nu al dispariției acesteia: „În 89 noi nu vorbeam de dispariția Uniunii Sovietice, ci de transformări în cadrul RSS Moldovenești. [...] Noi nu ne gândeam la căderea URSS, ci la transformarea acesteia pe principiile apărării drepturilor omului, pentru transformarea vieții noastre într-un stat democratic, pentru transformarea Uniunii Sovietice într-un stat democratic [...] Să nu-i credeți pe ăștia care spun că noi ne-am luptat pentru independență ca țară. Cine se lupta? Țările Baltice se luptau pentru că ele au fost încorporate în 1940 ca state și SUA nu au recunoscut acest lucru. La noi s-a vorbit în 1991, după puci [...] La noi lupta principală era pentru limbă și alfabet. Și noi nu o știm? Ce era pe stradă aicea? «Unire moldoveni!» și «Limbă și alfabet!» asta era.”¹⁹⁹ Dumitru Braghiș, fost premier, a avut aceleași percepții ambivalente. A susținut că

¹⁹⁶ Expresia „proromânești” în acest text nu este folosită pentru a desemna opțiunea unirii cu România.

¹⁹⁷ Mircea SNEGUR, *Labirintul destinului. Independența între euforie și zbcium*, vol. II, Editura Fundația Drăghiștea, p. 268, Chișinău, 2008.

¹⁹⁸ Interviu al autoarei cu fostul premier al RSS Moldovenești, Mircea Druc, București, 2012.

¹⁹⁹ „Interviu cu P. Lucinschi despre PCRM, colaborarea cu Roșca sau importanța PL”, *Timpul*, 29 octombrie 2011, <http://www.timpul.md/articol/interviu-cu-p--lucinschi-despre-pcrm-colaborarea-cu-roca-sau-importana-pl-28284.html>, accesat la 20 ianuarie 2014.

declarația de independență a Republicii Moldova nu a fost o greșeală, dar, chiar și după 20 de ani, regreta destrămarea URSS: „Consider și acum că URSS putea fi reformată astfel încât să nu existe pierderile economice enorme pe care le-am suportat în acești ani și să nu ajungem la situația când o treime din populația Republicii Moldova e plecată peste hotare. Pe atunci majoritatea republicilor unionale își doreau mai multă independență, libertate, democrație și o dezvoltare mai aprofundată a culturii și intereselor naționale, de care – să recunoaștem – în URSS nu se ținea cont. Aceste lucruri puteau fi rezolvate, punând în prim-plan dezvoltarea economică. Am fi putut să preluăm exemplul Chinei care, având un sistem similar celui sovietic, fusese reformată.”²⁰⁰

Doi dintre președinții Republicii Moldova au fost implicați în represii politice organizate împotriva scriitorilor acuzați de „naționalism românesc” în anii 1970 sau în reprimarea mișcării naționale de la sfârșitul anilor 1980, situație care le-a favorizat ascensiunea în cadrul nomenclurii locale²⁰¹ sau în structura PCM/PCUS. Petru Lucinschi a susținut în anii 1970 lupta împotriva „manifestărilor naționalismului” care, sub influența „forțelor ostile [istoricii RSR care au renunțat la interpretarea leninist-marxistă a istoriografiei românești elaborate la sfârșitul anilor 1940 – n.a.]”, amenințau „Moldova care este o republică multinațională, o regiune cu multe tradiții internaționaliste”²⁰². După 1991, Petru Lucinschi a revenit asupra pozițiilor anti-românești, susținând că: „Noi dorim să fim o parte a Europei, dar dacă intrarea în UE nu se va realiza, din diferite motive, în primul rând UE nu va adopta o decizie politică, nedorind să-și tensioneze relațiile cu Rusia, în acest caz va trebui să ne bazăm pe neutralitatea noastră permanentă și pe relațiile strânse cu România, pentru ca să nu mai avem neînțelegeri.”²⁰³ Lucinschi a susținut și că dezbaterile cu privire la denumirea limbii oficiale a Republicii Moldova erau inutile, în condițiile în care: „Nu ne mai înțelege nimeni, încă în 1989 s-a votat în Sovietul Suprem că limba moldovenească este identică limbii române, atunci care decizie trebuie să mai fie? Noi vorbim cu cetățenii din România aceeași limbă...”²⁰⁴

Vladimir Voronin a coordonat, din funcția de ministru de interne al RSS Moldovenească, acțiunile de reprimare a mișcărilor naționaliste de la sfârșitul anilor 1980. În perioada în care a fost președintele Republicii Moldova a lansat frecvent acuzații cu privire la „imperialismul” românesc.

Cultura politică a serviciului de informații

Un alt factor care a influențat cultura politică postcomunistă a fost cultura politică din interiorul SIS (Serviciul de Informații și Securitate), instituție care a funcționat în

²⁰⁰ „Dumitru Braghiș: Liderii AIE au împărțit funcții care nu le aparțineau”, interviu în *Timpul*, 5 septembrie 2011, <http://www.timpul.md/articol/dumitru-braghis-liderii-aie-au-impartit-functii-care-nu-le-apartineau-26806.html>, accesat la 6 februarie 2014.

²⁰¹ Igor CAȘU, „Petru Lucinschi și lupta contra naționalismului românesc”, *Adevărul*, 1 noiembrie 2012, http://adevarul.ro/moldova/politica/petru-lucinschi-lupta-nationalismului-romanesc-1_50ae6a3a7c42d5a6639c8303/index.html, accesat la 1 aprilie 2013.

²⁰² „Cuvântarea tovarășului Petru Lucinschi, prim-secretar al UTCM”, 17 octombrie 1970, în Igor CAȘU, „Petru Lucinschi și lupta contra naționalismului românesc”, *Adevărul*, 1 noiembrie 2012, http://adevarul.ro/moldova/politica/petru-lucinschi-lupta-nationalismului-romanesc-1_50ae6a3a7c42d5a6639c8303/index.html, accesat la 1 aprilie 2013.

²⁰³ „Petru Lucinschi, un elitist al politicii moldovenești”, interviu publicat de *politik.md*, 9 aprilie 2010, <https://arsenedorina.wordpress.com/2011/04/21/petru-lucinschi-un-elitist-al-politicii-moldoveneesti/>, accesat la 14 ianuarie 2014.

²⁰⁴ *Ibidem*.

preajma președinților de la Chișinău. Serviciul de Informații a fost pe parcursul întregii perioade postcomuniste o instituție opacă, despre care au apărut doar informații sporadice. Informații despre cultura politică din interiorul acesteia pot fi obținute doar prin studierea modului în care a fost creată. SIS moldovenesc postcomunist a apărut prin simpla redenumire a filialei KGB din RSS Moldovenească printr-un decret semnat de președintele Snegur în 1991. Personalul serviciului a fost creat pe baza relațiilor de loialitate față de noul stat moldovenesc sau față de Moscova și a dezertărilor în slujba regimului de la Tiraspol:

„Neadekvată situației încordate [puciul organizat la 19–21 august 1991 la Moscova – n.a.] mi s-a părut poziția Comitetului Securității Statului, care își îndeplinea funcțiile în regim vechi, informând strict (conform statului) kaghebeul unional despre fiecare mișcare a conducătorilor republicii [...] Nu le-am putut-o ierta [...] La 29 august, prin decret prezidențial, dl Botnaru a fost eliberat din funcția de președinte al Comitetului dat, numindu-l pe dl Plugaru”²⁰⁵, își amintește Mircea Snegur. „Reforma” personalului a apărut ca o condiție impusă de președintele Snegur, care a vrut să se asigure că personalul SIS este loial noului stat Republica Moldova. În timp, SIS a devenit una dintre cele mai puțin reformate instituții din Republica Moldova: „Singurele instituții în care s-a schimbat ceva până la reînnoirea pe criterii de pensionare a personalului au fost cele create de la zero după 1991, în rest toate au rămas la fel ca în perioada sovietică.”²⁰⁶ Cultura politică din interiorul SIS a fost în fapt cea sovietică, situație explicabilă prin menținerea vechilor cadre în perioada președințiilor lui Mircea Snegur și Petru Lucinschi și prin revenirea la practicile comuniste de loializare față de liderii politici în timpul lui Vladimir Voronin.

Percepțiile liderilor de la Chișinău asupra activităților de politică externă

Toți cei trei președinți de la Chișinău au fost figurile proeminente ale politicii externe a Republicii Moldova. Primii doi președinți ai Republicii Moldova au susținut și au făcut demersuri pentru introducerea unui sistem prezidențial. Mircea Snegur considera că: „Președintele [...] urma să conducă nemijlocit cabinetul de miniștri, să îmbine și să coordoneze activitatea tuturor organelor puterii de stat [...] Deci mă de-ziceam de rolul de simplu «simbol al națiunii»”²⁰⁷. Petru Lucinschi a propus modificarea Constituției și introducerea unui regim prezidențial. Situația a fost similară și în cazul lui Vladimir Voronin, care a negociat personal câteva dintre cele mai importante decizii de politică externă adoptate în perioada mandatelor sale (Memorandumul Kozak cu privire la soluționarea conflictului din Transnistria, diverse chestiuni economice în relațiile cu România). În cazul lui Vladimir Voronin, supremația președintelui asupra deciziilor de politică externă a fost evidențiată de câteva situații de importanță majoră pentru Republica Moldova. De exemplu, în august 2008, după izbucnirea conflictului din Georgia, guvernul de la Chișinău a transmis o poziție oficială doar în urma presiunilor

²⁰⁵ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 234.

²⁰⁶ Interviu al autoarei cu Viorel Cibotaru, fost secretar de presă și director al Departamentului Relații Externe, Ministerul Apărării al Republicii Moldova (1995 – 1997), comandant suprem al forțelor moldovenești de menținere a păcii, supervisor al personalului moldovenesc din forțele de menținere a păcii dislocate în Transnistria (1997 – 1999).

²⁰⁷ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 53.

celor mai importante organizații ale societății civile, ezitarea autorităților moldovenești explicându-se prin faptul că președintele Voronin era în vacanță²⁰⁸.

Experiența în domeniul politicii externe

Cu excepția lui Petru Lucinschi care, în 1991, a făcut parte din aparatul central de conducere al CC al PCUS (având funcția de secretar, poziție care i-a permis să facă parte din delegațiile oficiale externe sovietice conduse de Mihail Gorbaciov) și care în 1992 – 1993 a deținut funcția de ambasador al Republicii Moldova la Moscova, niciunul dintre președinții moldoveni nu a avut o experiență în domeniul politicii externe anterioară ocupării funcției prezidențiale. Mircea Snegur a fost inginer agronom și a ajuns la apogeul carierei deputat în Sovietul Suprem al URSS, iar Vladimir Voronin, fost șef de brutărie, a devenit la vârful carierei politice ministru de interne al RSS Moldovenești.

Situația a fost total inversă în privința miniștrilor de externe ai Republicii Moldova, care au avut adeseori experiențe anterioare în domeniul politicii externe (5 dintre cei 7 miniștri de externe ai Republicii Moldova au fost diplomați de profesie). Singura diferență dintre aceștia este cea legată de studiile efectuate la Moscova sau la Chișinău sau de pozițiile ocupate în aparatul de partid din URSS sau RSS Moldovenească. În funcție de experiența acumulată la studii la Moscova, în aparatul de partid/diplomația sovietică sau în universitățile de la Chișinău/Sovietul Suprem/ministerele RSSM, aceștia au fost percepuți ca fiind mai proruși sau promoldoveni – „independentiști”/europeni.

Dar, politica externă a Republicii Moldova a fost lipsită și de experiența unor funcționari de rang inferior cu expertiză în domeniu, situație care s-a explicat prin faptul că, la începutul anilor 1990, corpul de funcționari de la proaspăt înființatul minister de externe era foarte redus sau compus din persoane fără experiență, iar, după venirea la putere a PCRm, cadrele formate în anii 1990 au renunțat la funcțiile din minister. Situația este descrisă și de Iurie Leancă, fost oficial MAE Chișinău, care a activat în instituția de la Chișinău până în anul 2005: „În anii 1990 s-a întâmplat o chestie absolut firească – s-a dărâmat sistemul, clasa politică aproape că nu exista, precum nu existau diplomați de carieră. Deci era normal să vii cu oameni tineri. Acum, când dai numai de tinerete și lipsă de experiență, totul arată, cel puțin, ciudat. Toți cei care au fost buni atunci – și, mai ales, cu principii – au fost eliminați. Și credeți-mă că Republica Moldova simte deja acest lucru atât la nivel de elaborare a politicii externe, cât și la cel de realizare a deciziilor luate.”²⁰⁹

Experiența postcomunistă a liderilor politici de la Chișinău

Experiența acumulată în perioada postsovietică a însemnat până la sfârșitul anilor 1990 alegerea între modelul românesc și cel rusesc datorită (sau din cauza) accesului facil la sursele de documentare în limbile română și rusă: „Până am avut acces la sursele occidentale în engleză, noi ne-am uitat doar pe legile din România și pe cele din Uniunea

²⁰⁸ Sergiu PANAINTE, „Ascensiunea unei noi Rusii: cât mai poate supraviețui «Moldova independentă», în *Political and Security Statewatch*, IDIS „Viitorul” 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1324&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Ascensiunea-unei-noi-Rusii-cat-mai-poate-supravietui-Moldova-independenta>, accesat la 28 octombrie 2013.

²⁰⁹ Iurie Leancă, „Fost oficial al Externelor de la Chișinău: Mai devreme sau mai târziu, ne vom da seama că nu există, deocamdată, alt mecanism de asigurare a securității decât NATO”, în *Timpul*, 1 decembrie 2008, <http://www.viitorul.org/libview.php?l=ro&idc=309&id=1604&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Fost-oficial-al-Externelor-de-la-Chisinau-Mai-devreme-sau-mai-tarziu-ne-vom-da-seama-ca-nu-exista-deocamdata-alt-mecanism-de-asigurare-a-securitatii-decat-NATO>, accesat la 25 octombrie 2013.

Sovietică sau Rusia [...] Hai să vă spun cum a fost cu neutralitatea. Ne-au zis rușii că Republica Moldova trebuie să fie neutră, că așa sunt și Elveția și Suedia [...] Și atunci a trebuit să vedem și noi ce însemna neutralitatea. Și aveam doar Bol'șaiia Sovetskaia Enciclopedia [Marea Enciclopedie Sovietică – n.a.]. Și ne-am uitat acolo și așa am aflat ce era neutralitatea.”²¹⁰ Contactele decidenților de la Chișinău cu Occidentul s-au intensificat abia la jumătatea anilor 1990 prin participarea la programe de training organizate de NATO. Pentru a înțelege mai bine experiența politică a liderilor de la Chișinău sunt relevante numeroasele declarații făcute de aceștia în presă²¹¹. O sinteză bună a principalelor idei ale acestor declarații se găsește într-un interviu acordat de Dumitru Moțpan, fost vicepreședinte (1994 – 1997) și președinte al parlamentului (1997 – 1998) de la Chișinău: „Crearea democrației în fostele republici ale URSS a fost foarte grea. Atunci nimeni nu avea idee de baza legislativă a unui stat democrat – noi eram comuniști, aveam mentalitate sovietică, dar voiam să construim o țară capitalistă.”²¹²

Profilul valorilor politice ale liderilor de la Chișinău poate fi analizat prin atribuțiile *cameleonicul* și *moderatului* sau *comunistul democratizat* și *comunistul hard core*, în funcție de raportarea acestora la *comunismul hard core* asociat „naționalismului moldovenesc” și la românismul de necesitate (din perspectiva nevoii de a avea relații „și cu Bucureștiul”). După 1991, viitorii lideri de la Chișinău au încercat să-și construiască o nouă imagine prin adoptarea formală a discursului democratic sau au menținut retorică comunistă din perioada sovietică. Mircea Snegur și Petru Lucinschi au îmbrățișat, la nivel formal, după 1991, proiectul democratizării din necesitatea de a obține sprijinul electoral și pentru a putea dezvolta relații externe cu state din Europa de Est cu aceleași obiective – tranziția politică și economică cu scopul integrării în structurile europene. Cei doi pot fi încadrați, din această perspectivă, în modelul *comunistului democratizat* de nevoie după 1991. Vladimir Voronin a menținut retorică *hard core* a comunismului sub forma „naționalismului moldovenesc” cu scopul de a obține sprijinul electoral al populației nostalgice după URSS și susținerea Rusiei în campania electorală și în politica externă. Din această perspectivă, Vladimir Voronin a fost *comunistul hard core*.

În funcție de contextul perioadei în care au exercitat funcția prezidențială, cei trei lideri de la Chișinău s-au erijat o dată în plus în tipul *cameleonicului* sau au menținut o linie neutră a *moderatului*. Președinții Snegur și Voronin pot fi caracterizați după modelul *cameleonicului*, deoarece au pendulat între românism și/sau relații apropiate cu Bucureștiul și revenirea la modelul politico-cultural al moldovenismului sovietic. Petru Lucinschi a fost tipul *moderatului*, adept al compromisului care a încercat să obțină consensul între *comuniștii democratizați* (el însuși încadrându-se în această categorie) și cei *hard core*: „Petru Lucinschi este tipul perfect al nomenclaturistului cu față umană promovat în politica internațională de Mihail Gorbaciiov [...] Lucinschi a urcat pe scara ierarhică odată cu demolatorul fără voie al sistemului sovietic [...] Nu se poate

²¹⁰ Interviul al autoarei cu Viorel Cibotaru, fost secretar de presă și director al Departamentului Relații Externe, Ministerul Apărării al Republicii Moldova (1995 – 1997), comandant suprem al forțelor moldovenești de menținere a păcii, supervisor al personalului moldovenesc din forțele de menținere a păcii dislocate în Transnistria (1997 – 1999).

²¹¹ „Ion Sturza: Următorul președinte al RM va fi născut prin fraudă sau corupere”, *Timpul*, 26 august 2011, <http://www.timpul.md/articol/ion-sturza-urmatorul-presedinte-al-rm-va-fi-nascut-prin-frauda-sau-corupere-26568.html>, accesat la 6 februarie 2014.

²¹² „Dumitru Moțpan: «Noi am reabilitat partidul comunist»”, interviu în *Timpul*, 1 august 2011, <http://www.timpul.md/articol/dumitru-motpan-noi-am-reabilitat-partidul-comunist-25787.html>, accesat la 6 februarie 2014.

spune că Lucinschi nu avea în sânge conștiința românească căpătată odată cu laptele supt la sânul mamei sale. Este și motivul pentru care, atunci când se dezbătea proiectul Constituției din 1994, a propus, fără succes, ca în articolul 13 referitor la denumirea limbii de stat să se ajungă la un compromis, prin care să se scrie negru pe alb: limba moldovenească (română). Numai că statutul său de activist de partid sovietic nu i-a permis să se rupă total de dependența față de Kremlin.”²¹³ Ocazional, Petru Lucinschi a adoptat și strategia *cameleonului*. Chestionat de presă cu privire la faptul că în perioada în care a fost președinte a folosit sintagma „limba moldovenească” și după ce a părăsit postul a utilizat expresia „limba română”, Lucinschi a declarat că „atunci când ești șef de stat, tu ești obligat să respecti niște cerințe și niște legi, și când constituția spune într-un fel, tu spui altfel, tu trebuie să-ți dai demisia a doua zi [...] Dacă eu nu foloseam termenul acesta și foloseam „limba de stat”, „limba maternă”, asta nu contează [...] Dar, eu am spus ca este una și aceeași limbă [...] Eu am făcut și un proiect de lege în care am scris că, având în vedere că este una și aceeași limbă, fiecare cetățean are dreptul să o numească cum dorește, în documente să o numească cu amândouă expresiile”²¹⁴.

2. Relațiile guvern – președinte ca factor de influență a deciziei de politică externă

Raporturile dintre cele două componente ale executivului au fost influențate nu doar de cadrul legal, ci și de instabilitatea guvernamentală de la Chișinău sau de situațiile de coabitare. În perioada 1990 – 1996 în RSS Moldovenească/Republica Moldova s-au aflat la guvernare patru cabinete. Instabilitatea guvernamentală a corespuns prezenței a două persoane la conducerea Ministerului de Externe²¹⁵. În plus, prevederile legislației cu privire la atribuțiile de politică externă ale celor două ramuri ale executivului au creat, până în 1994, un control al președintelui asupra cabinetului de miniștri. Prin urmare, decizia de politică externă a fost concentrată în jurul administrației prezidențiale, atât prin prevederile legislației, cât și din cauza schimbării frecvente a guvernelor. În timpul mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi (1997 – 2001), Republica Moldova a avut cea mai mare instabilitate guvernamentală (6 cabinete, din care 3 au fost conduse de premieri interimari), situație care a corespuns, în mod paradoxal, cu prezența a doar două persoane la conducerea Ministerului de Externe de la Chișinău. În această situație, politica externă a fost concentrată în mâinile președintelui. În mandatul prezidențial al lui Vladimir Voronin, Republica Moldova a înregistrat cea mai mare stabilitate a cabinetelor. Situația a corespuns însă cu cele mai multe schimbări în funcția de ministru de externe în primul mandat al guvernării comuniste (4 miniștri în perioada 2001 – 2005; un ministru de externe în 2005 – 2009).

²¹³ Constantin LUPU, „Actori pe scena relațiilor Chișinău-București. Sub semnul strategiei 0 (zero)”, în *România liberă*, 2 decembrie 2005, <http://www.romanalibera.ro/cultura/aldine/sub-semnul-strategiei-0-zero-5053.html>, accesat la 2 aprilie 2013.

²¹⁴ „Interviu cu P. Lucinschi despre PCR, colaborarea cu Roșca sau importanța PL”, *Timpu*, 29 octombrie 2011, <http://www.timpul.md/articol/interviu-cu-p--lucinschi-despre-pcrm-colaborarea-cu-roca-sau-importana-pl-28284.html>, accesat la 14 ianuarie 2014.

²¹⁵ Nicolae Țău, ministru de externe al RSS Moldovenească/Republicii Moldova în perioada 1990 – 1993. Mihail Popov a fost ministru de externe al Republicii Moldova în perioada 1994 – 1997.

3. Influența relației președinte – parlament asupra deciziei de politică externă

Relația președinte – parlament în procesul de adoptare a deciziei de politică externă de la Chișinău a fost influențată de schimbările frecvente survenite în configurarea majorităților parlamentare: majorități instabile create din alianțe (situații frecvente în perioada 1990 – 2000, cu excepția guvernării agrariene din anii 1994 – 1998) și de prezența unei majorități consolidate (formată dintr-un singur partid – PCRM între 2001 și 2009) – vezi Anexa 1. Procesul de adoptare a deciziei de politică externă a fost influențat și de situațiile de coabitare dintre președinte și majoritățile parlamentare, precum și de schimbarea taberelor politice de către președinte (în timpul mandatului prezidențial al lui Mircea Snegur) sau jocurile politice ale președintelui Lucinschi.

Modul de creare a majorităților parlamentare și situațiile de coabitare au determinat apariția unor conflicte între primii doi președinți și instituția legislativului, soldate cu sancționarea unor decizii de politică externă ale șefilor de stat de la Chișinău. Până în anul 2001, momentele în care decizia de politică a fost blocată în parlament prin refuzul instituției legislative de a ratifica documentele negociate și semnate la nivelul executivului au fost frecvente, în timp ce, după 2001, decizia de politică externă a fost una monolită, caracterizată de situația în care majoritatea parlamentară a comuniștilor a aprobat sau a fost dispusă să voteze orice document semnat de președintele Voronin.

În perioada mandatului prezidențial al lui Mircea Snegur, parlamentul de la Chișinău a refuzat de două ori ratificarea *Protocolului adițional la Convenția privind constituirea Comunității Statelor Independente și Declarația de la Alma-Ata*, cunoscut ca *Tratatul CSI* (în 1991 și 1993), și a *Tratatului de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina* (1992), iar în timpul mandatului lui Petru Lucinschi legislativul moldovenesc nu a ratificat *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță dintre Republica Moldova și Ucraina* (2000).

4. Relațiile personale dintre decidenți ca factor de influență a procesului de realizare a politicii externe

4.1 Relațiile personale președinte – premier

Decizia de politică externă a fost determinată și de relațiile dintre președinte și premier, care au fost influențate fie de lupta pentru putere dintre cei doi, fie de orientarea de politică externă a statului moldovenesc propusă de șeful guvernului ori de șeful statului sau de apartenența politică a fiecăruia dintre cei doi actori. Cele mai evidente conflicte la nivelul executivului au apărut între președintele Mircea Snegur și premierii Mircea Druc și Andrei Sangheli.

Mircea Snegur – coabitări aproape (im)posibile

Raporturile dintre președintele Snegur și premierul Druc au fost influențate de luptele interne pentru putere, modul în care cei doi și-au exercitat prerogativele funcțiilor de președinte și premier, apartenența la grupări diferite din cadrul FPM și viziunile diferite cu privire la politica externă. Într-un volum de memorii, Snegur a recunoscut, indirect, că se temea că va fi depozat de putere de prim-ministrul care părea că devine mai popular decât președintele: „Alocuțiunea lui patriotică și înflăcărată

la MAN, din 16 decembrie, a dat naștere unei lozinci: «Trăiască Mircea Druc!», ceea ce era pe punctul să genereze o alternativă: «Jos Mircea Snegur!»²¹⁶ Neînțelegerile dintre cei doi s-au accentuat în perioada în care se negocia modul de trasare a prerogativelor puterii. Mircea Snegur considera că: „Președintele [...] urma să conducă nemijlocit cabinetul de miniștri, să îmbine și să coordoneze activitatea tuturor organelor puterii de stat [...] Deci mă deziceam de rolul de simplu «simbol al națiunii», spre care mă tot împingea cu multă râvnă M. Druc, dându-mi de înțeles că toate problemele rămân în seama lui și a guvernului său»²¹⁷. Mircea Druc nu a susținut inițiativa lui Snegur de a organiza alegeri prezidențiale directe și de a crea o republică prezidențială. Conflictul dintre cei doi s-a încheiat odată cu demiterea guvernului Druc de către parlament, în circumstanțe stranii. Fostul președinte Snegur susține, într-un volum de memorii, că nu a influențat decizia Parlamentului de a-i acorda vot de neîncredere premierului: „Inițiativa de a-l demite a venit de la aceiași deputați din Front, care mi l-au propus, Văzând că [...] treburile în economie și sfera socială mergeau prost, deputații au cerut să-i asculte raportul și i-au acordat vot de neîncredere.”²¹⁸ Mircea Druc²¹⁹ și fostul prim-secretar general al CC al PCM, Grigore Eremei, au declarat că demiterea premierului a fost pregătită de KGB, Snegur și fracțiunile parlamentare de opoziție: „Timp de trei luni, comuniștii au lucrat pe culoarele parlamentului cu agrarienii și cu Snegur, pregătind destituirea premierului. Exact atunci au fost lansate argumentele privind «colaborarea lui Druc cu KGB»”²²⁰.

Perioada de debut a anilor 1990 a fost una de acomodare și de învățare de către liderii de la Chișinău, precum și de perpetuare a practicilor din timpul URSS, în care prevederile legale nu erau luate în considerație în practica politică. În acest fel au înțeles să-și exercite atribuțiile președintelui Snegur și premierului Druc. Ion Costăș, fost ministru de interne în guvernul condus de Mircea Druc, a menționat într-un volum de memorii că: „Deși în activitatea acestuia [a guvernului – n.a.] interveneau toți – de la Snegur până la deputați –, întreaga responsabilitate îi revenea lui Druc, care, practic, nu mai avea nicio autoritate, el pierzând pe zi ce trecea influența asupra miniștrilor săi și permițând să fie manipulat.”²²¹

Cei doi se aflau într-o permanentă competiție pentru putere, iar regulile acestei competiții nu erau cele formale, stabilite de legislația care fusese adoptată până în 1991, ci mai degrabă unele informale, care presupuneau atragerea sprijinului personal din partea parlamentului sau a liderilor străini (din Occident sau de la Moscova). Comunicarea dintre cei doi era practic inexistentă: „Comportamentul prim-ministrului M. Druc era, în general, neadecvat situației. Călătorise două săptămâni prin străinătate fără să ia contact cu mine, măcar o singură dată.”²²²

Conflictul dintre cei doi a fost acutizat și de viziunile diferite cu privire la viitorul statului moldovenesc: Druc era adeptul reunificării cu România sau al unei „căi europene”, cu ruperea tuturor relațiilor cu spațiul ex-sovietic, în vreme ce Snegur a

²¹⁶ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 48.

²¹⁷ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 53.

²¹⁸ Mircea Snegur, „Ne-am achitat cu România cu un Mig 29”, interviu în *Timputul*, 14 octombrie 2011, <http://www.timputul.md/articol/mircea-snegur-ne-am-achitat-cu-romania-cu-un-mig-29-27872.html>, accesat la 25 ianuarie 2012.

²¹⁹ Interviul autoarei cu fostul premier Mircea Druc, București, septembrie 2012.

²²⁰ Ion COSTAȘ, *op. cit.*, p. 204.

²²¹ Ion COSTAȘ, *op. cit.*, p. 203.

²²² Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 48.

susținut independența și relațiile pragmatice economic avantajoase atât cu Moscova, cât și cu Bucureștiul. Fostul prim-ministru susține că „eu i-am spus de la început că nu ne vom înțelege, eu sunt unionist și dumneata nu ești și de aceea nu ne vom înțelege”²²³ și că votul de neîncredere a survenit pe fondul diferențelor de viziune cu privire la politica externă a Republicii Moldova: „A refuzat apropierea de București pentru a evita, intransigent și pragmatic, reunificarea. A intrat apoi în CSI, în loc să mergem cu căruța balticilor, cum propuneam eu. Ajungeam măcar în Europa, dacă nu se vroia nicicum unirea.”²²⁴

Despre relațiile cu Andrei Sangheli, Mircea Snegur a mărturisit că a acceptat numirea acestuia în postul de premier „după o discuție scurtă cu candidatul”, la propunerea parlamentarilor din clubul „Viața satului” și pentru că spera că „A. Sangheli, având contacte cu cei de la Tiraspol, ar fi putut contribui și la aplanarea conflictului”. Ulterior, Snegur constata că „țărănește fiind spus, cu mâna mea mi-am creat un oponent, fapt pentru care am regretat de mai multe ori”²²⁵. În campania electorală pentru alegerile prezidențiale din 1996, Snegur și Sangheli au fost contracandidați. Raporturile dintre cei doi au fost definite și de schimbarea de către președintele Snegur a relațiilor cu taberele politice de la Chișinău și a asumării diferitelor orientări de politică externă ale acestora – șeful statului a oscilat între poziții pro-România/Occident și relațiile apropiate cu spațiul CSI (politica externă multivectorială), în vreme ce premierul Sangheli a menținut constant ideea raporturilor favorizate cu fostele republici sovietice.

Petru Lucinschi – concordia formală asigurată de instabilitatea politică

În timpul mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi nu au apărut conflicte între președinte și premieri din cauza instabilității politice din perioada respectivă, situație care a făcut ca decizia de politică externă să fie concentrată la nivelul administrației prezidențiale, pentru că premierii nu au avut timpul necesar elaborării unor programe de politică externă. În timpul negocierilor pentru alcătuirea cabinetelor, președintele a susținut consecvent numirea unor premieri filoruși (exemple în acest sens fiind tentativele de a-i instala în funcția de premier pe Valeriu Pasat, Valeriu Bobuțac²²⁶ și Vladimir Voronin), fără a obține sprijinul parlamentului. În plus, președintele Lucinschi nu l-a agreat pe premierul Sturza, deoarece, potrivit descrierii făcute de un fost diplomat român, „Ion Sturza era o personalitate puternică și nu făcuse parte din structurile comuniste, elemente care nu-i permiteau președintelui Petru Lucinschi să aibă un ascendent asupra sa. În plus, împreună cu Dumitru Diacov, președintele parlamentului, premierul a format o echipă foarte puternică, de temut pentru șeful statului, care s-a văzut marginalizat și amenințat de creșterea puterii tandemului respectiv”²²⁷. Lucinschi nu a avut însă conflicte formale cu premierul Sturza pentru că, în condițiile crizei financiare din Rusia și a crizei economice din Republica Moldova, nu putea să se opună încercărilor premierului de a obține sprijin financiar din Occident. Dar, cabinetul condus de Ion Sturza a fost demis după un scenariu organizat de președintele Lucinschi:

²²³ Interviu al autoarei cu fostul premier Mircea Druc, București, septembrie 2012.

²²⁴ Mircea Druc, interviu, „Mircea Druc: Istoria nu se face cu «dacă»”, <http://www.druc.ro/content/view/39/84/lang/>, accesat la 25 ianuarie 2012.

²²⁵ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 343.

²²⁶ Valeriu Bobuța, aflat în funcția de ambasador al Republicii Moldova la Moscova în 1999, a fost desemnat la cererea expresă a lui Vladimir Voronin. Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 163.

²²⁷ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 176.

„Scenariul a fost pus la cale de Petru Kirilovici, profund nemulțumit de relațiile lui cu majoritatea parlamentară. În plus, se apropiau prezidențialele, iar ratingul său era într-o scădere continuă. Fiindcă nu câștiga din contrapunerea cu guvernul, el trebuia să revină în forță cu o inițiativă. Una dintre formule era demiterea executivului și crearea unei noi majorități parlamentare, cu ajutorul căreia – în caz contrar, prin referendum – să transforme R. Moldova în republică prezidențială [...] Pretextul demiterii a fost proasta pregătire pentru iarnă – exact în duhul plenarelor CC, deși lucrurile nici pe departe nu erau așa. Noi soluționaserăm problema cu datoria istorică față de «Gazprom», iar plățile curente erau, mai mult sau mai puțin, plătite la timp. Am fost informat însă că s-a intervenit la «Gazprom», ca să șantajeze Guvernul R. Moldova cu sistarea gazului [...]»²²⁸

Președintele Voronin nu a avut relații conflictuale cu niciunul dintre premierii aflați în funcție în timpul mandatului său prezidențial, situație dovedită de numirea consecutivă în fruntea a două cabinete a lui Vasile Tarlev și a Zinaidei Greceanii și explicată prin faptul că cei doi premieri nu au avut afiliere partizană. Informațiile despre relația președintelui Voronin cu premierul Tarlev pot fi observate din modul în care fostul premier susține că a fost selectat pentru cea mai importantă funcție din guvern: „L-am cunoscut pe dl Voronin în ianuarie 2001, când nu era aprobată legea bugetului de stat pentru acel an. Eu, fiind director la «Bucuria» și președinte al Asociației Naționale a Producătorilor din Moldova (ANPM), am inițiat discuții cu fracțiunile parlamentare despre politica fiscală a bugetului. Ne întâlneam cu fiecare fracțiune în parte. Dacă ceilalți se comportau mai arogant, întrevăderea cu comuniștii a fost cea mai constructivă. După alegeri, dl Voronin, fiind deja președinte, mi-a telefonat într-o dimineață și mi-a spus că vrea să vină în ospetie la «Bucuria». A venit fără pază, mi-a pus întrebări, mi-a mulțumit și a plecat. Apoi m-a invitat la președinție și mi-a propus să conduc guvernul. De fapt, inițiativa venea de la oamenii de afaceri, cu care dl Voronin a avut anterior întrevăderi.»²²⁹ Afirmațiile lui Vasile Tarlev arată că acesta nu avea nicio funcție și nicio influență în PCRM, nu era nici măcar simplu membru al partidului, situație care îl pune într-o poziție defavorabilă față de Vladimir Voronin, care era recunoscut ca liderul incontestabil al comuniștilor. În plus, Tarlev a recunoscut indirect că prevederile legislative neclare cu privire la trasarea atribuțiilor premierului și președintelui l-au favorizat pe ultimul: „N-am fost subalternul său [al lui Voronin – n.a.], ci șeful guvernului. Problema este că reforma din 2000 nu a fost dusă până la capăt, nu a delimitat clar atribuțiile președintelui și ale premierului. *De jure*, avem o țară parlamentară, *de facto* – una semi-prezidențială. Eu consider că Voronin a instituit dictatura legii.»²³⁰ În presa de la Chișinău au apărut informații și opinii în care Tarlev a fost caracterizat ca marionetă a lui Vladimir Voronin, speculații care pot fi creditate, având în vedere faptul că acesta era un tehnocrat fără culoare politică (Vasile Tarlev nu s-a înscris în PCRM în perioada în care a fost premier). Succesora lui Tarlev la funcția de premier, Zinaida Greceanii, a fost tot un economist tehnocrat, fără afiliere politică. Aceleași criterii de selecție au fost folosite de președintele Voronin și pentru postul de

²²⁸ „Ion Sturza: Următorul președinte al RM va fi născut prin fraudă sau corupere”, *Timpul*, 26 august 2011, <http://www.timpul.md/articol/ion-sturza-urmatorul-presedinte-al-rm-va-fi-nascut-prin-frauda-sau-corupere-26568.html>, accesat la 6 februarie 2014.

²²⁹ „Vasile Tarlev: Comuniștii mi-au creat mari probleme”, interviu în *Timpul*, 7 septembrie 2011, <http://www.timpul.md/articol/vasile-tarlev-comunistii-mi-au-creat-mari-probleme-26884.html>, accesat la 13 februarie 2014.

²³⁰ *Ibidem*.

ministru de externe – tehnocrați cu sau fără pregătire profesională pentru funcțiile în care au fost numiți, dar și fără culoare politică. De altfel, guvernul condus de Zinaida Greceanii a avut doar 3 miniștri afiliați politic: „Dintre membrii guvernului pe care am avut onoarea să-l conduc, doar trei erau membri de partid: dl Stepaniuc, d-na Ivanov și încă cineva. Consideram că, pentru a lucra eficient în guvern, nu eram obligată să intru în partid”²³¹, declara fostul prim-ministru.

4.2 Relațiile președinte – ministru de externe

Raporturile instituționale dintre președintele Republicii Moldova și miniștrii de externe au fost stabilite la nivel formal până în 1994, prin prevederile legilor de modificare a Constituției sovietice din 1978, adoptate în 1990 și 1991. Cele două acte normative au menționat că președintele propunea spre aprobarea parlamentului componența guvernului, prin urmare, era responsabil de numirea ministrului de externe al Republicii Moldova. Prevederile legislației nu s-au regăsit însă în practica politică de la Chișinău, fostul premier, Mircea Druc, amintindu-și că: „Nu eu i-am ales pe membrii guvernului și nu i-a ales nici Snegur, i-a ales parlamentul, pentru că dacă i-am fi pus noi, riscam să nu primim votul de încredere.”²³² Relațiile președintelui Snegur cu primul ministru de externe al Republicii Moldova arată că acestea nu au fost influențate de raporturile pe care primul le-a avut cu premierul Druc, deoarece ministrul de externe Țâu a fost menținut în funcție și după demiterea de către parlament a guvernului Druc, iar președintele nu a cerut ulterior înlocuirea sa, deși putea înainta parlamentului propuneri în acest sens. Într-un volum de memorii publicat în 2001, Nicolae Țâu nu amintește că ar fi avut relații încordate cu președintele Snegur, situație confirmată și de faptul că, după ce nu a mai activat în funcția de ministru, a fost numit de președinte ambasador în SUA. Înlocuirea din funcție a primului ministru de externe al Republicii Moldova se explică prin trecerea în opoziție a Frontului Popular, în 1993, și prin schimbarea orientării de politică externă a Republicii Moldova. În perioada 1990 – 1993, în care Nicolae Țâu a fost ministru de externe al RSS Moldovenească/Republicii Moldova, orientarea de politică externă a noului stat a fost una proromânească/europeană și a fost promovată în special de președintele Mircea Snegur. Prin modificările legislative introduse în 1994 și prevederile Constituției din același an, președintele a pierdut atribuțiile de a numi și recomanda parlamentului demiterea membrilor guvernului. Mihai Popov (1994 – 1997), al doilea ministru de externe al Republicii Moldova, a fost numit în funcție în 1994, pe fondul câștigării alegerilor parlamentare de către PDAM, partid cu o viziune de politică externă prorusă. În anii 1995 – 1996, Mircea Snegur a revenit la orientarea de politică externă proromânească, dar nu a intrat în conflicte cu reprezentantul de la externe al guvernului, adept al unei direcții externe prosovietice. Ministrul Popov a fost înlocuit din funcție în iulie 1997, pe fondul reluării cooperării externe cu România și a negocierilor pentru lansarea Acordului de Parteneriat și Cooperare cu UE de către președintele Lucinschi.

În perioada mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi s-a revenit informal la practica desemnării ministrului de externe de către președintele statului, pentru că liderii partidelor care au creat coalițiile de guvernare au considerat că este o

²³¹ „Greceanii: Ce se va întâmpla, veți vedea – o să fie interesant!”, interviu în *Timput*, 9 septembrie 2011, <http://timpul.md/articol/zinaida-greceanii-ce-se-va-intampla-veți-vedea--o-sa-fie-interesant-26962.html>, accesat la 14 februarie 2014.

²³² Interviul autoarei cu fostul premier Mircea Druc (1990 – 1991), București, 2012.

prerogativă a acestuia, chiar dacă nu era menționată de legislație. În aceeași perioadă, din cauza instabilității guvernamentale, miniștrii de externe nu puteau să aibă proiecte de politică externă diferite de cele ale președintelui. În perioada 1998 – 2001, Republica Moldova a avut 4 guverne, 7 premieri (desemnați, interimari sau care au primit votul de încredere al parlamentului), 2 miniștrii de externe. Două dintre ministerele cu atribuții în domeniul politicii externe au fost miza disputelor pentru formarea majorității parlamentare după alegerile din 1998: Ministerul Securității și Ministerul Apărării, pe care președintele Lucinschi a vrut să le controleze prin intermediul grupării MpMDP și nu a acceptat ca acestea să fie cedate coaliției CDM, așa cum se înțeleseră inițial cele două grupări politice. În cele din urmă, guvernul Ciubuc II a fost sprijinit de majoritatea formată din MpMDP și CDM, iar gruparea proprezidențială a obținut toate posturile de ministru cu atribuții în domeniul politicii externe²³³. În timpul negocierilor pentru formarea guvernului ce urma să fie condus de Valeriu Boboțac, președintele Lucinschi a propus nominalizări pentru două dintre ministerele cu atribuții directe în domeniul politicii externe (Ministerul Afacerilor Externe – Nicolae Tăbăcaru și Ministerul Apărării – Boris Gămurari), două ministere cu atribuții indirecte în domeniul politicii externe (Ministerul Educației și Științei și Ministerul Culturii)²³⁴.

În perioada guvernării PCRM, președintele nu a avut instrumente legale prin care să controleze numirea sau activitatea ministrului de externe. Guvernarea PCRM a fost cea mai opacă în legătură cu relațiile personale existente între oficialii comuniști, promovând imaginea unui monolit al consensului, singurele mărturii oferite de foști membri ai conducerii comuniste fiind cele făcute publice de cei care au părăsit partidul acuzându-l pe Vladimir Voronin de controlul total asupra deciziilor luate în interiorul partidului și în stat. Situația este confirmată și de foști oficiali ai regimului comunist postsovietic, care susțin că în practica de politică externă au urmat modelul sovietic al respectării deciziilor liderului suprem al statului: „Întreaga decizie de politică externă a fost concentrată în mâinile președintelui”²³⁵, spunea un ex-ministru și ambasador. Controlul președintelui asupra deciziei de politică externă a fost determinat și de faptul că, în perioada mandatelor prezidențiale ale lui Vladimir Voronin, Republica Moldova a avut 5 miniștrii de externe, dintre care 4 doar în primul mandat prezidențial. În plus, cel mai longeviv ministru de externe nu avea pregătirea necesară coordonării funcției de la externe, situație care a stârnit speculații potrivit cărora ministrul Pavel Stratan a fost numit tocmai pentru ca președintele să poată controla decizia de politică externă.

²³³ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 139.

²³⁴ Dorin CIMPOEȘU, *op. cit.*, p. 164.

²³⁵ Interviu al autoarei cu Victor Țvirunc, șef adjunct al Direcției Europa și America de Nord (1993 – 1995), consilier al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Turcia (1995 – 1998), consilier și însărcinat cu afaceri al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Ungară (1999 – 2001), fost ministru al educației, tineretului și sportului (2005 – 2008), ambasador al Republicii Moldova în Turcia (2001 – 2005), București, octombrie 2011.

Capitolul V

Influența opiniei publice asupra deciziei și procesului de politică externă din Republica Moldova

Acest capitol analizează modul în care opinia publică din Republica Moldova a influențat decizia și procesul de elaborare a deciziei de politică externă. Demersul de cercetare se va realiza în trei etape. Într-o primă etapă, analiza va viza stabilirea cadrului legal care a reglementat modul de implicare a opiniei publice în realizarea politicii externe. Studiul se va concentra apoi asupra descrierii și analizei modului în care clasa politică de la Chișinău s-a raportat la implicarea opiniei publice în procesul de realizare a politicii externe. Ultima parte a cercetării va fi dedicată unei analize a modului în care societatea civilă s-a implicat efectiv în procesul de realizare a politicii externe.

1. Cadrul legislativ cu privire la accesul opiniei publice la decizia de politică externă

Opinia publică din Republica Moldova poate avea acces, cel puțin formal, la ședințele cabinetului de miniștri, care, potrivit *Legii Guvernului din 1990*, sunt publice dacă prim-ministrul nu solicită ca acestea să fie închise²³⁶. Accesul opiniei publice la dezbaterile parlamentare a fost reglementat pentru prima dată printr-un *Regulament al Parlamentului* din 1991, care a prevăzut că ședințele legislativului sunt publice, dar că în baza unei hotărâri a acestuia se pot desfășura și „ședințe secrete”²³⁷. Legea tratatelor din 1992²³⁸ nu a prevăzut posibilitatea ca opinia publică să-și exprime părerile cu privire la deciziile de politică externă. Constituția adoptată în 1994 a menționat că opinia publică din Republica Moldova poate fi consultată prin intermediul referendumului la inițiativa parlamentului sau a președintelui. Legea fundamentală prevede că parlamentul poate iniția consultări cu privire la „cele mai importante probleme ale societății și ale statului [care] sunt supuse referendumului”²³⁹ și că legislativul este instituția care are atribuția de a „declara referendumuri”. În același timp, președintele Republicii Moldova are printre atribuții faptul că „poate cere poporului să-și exprime, prin referendum,

²³⁶ „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, 31 mai 1990, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, accesat la 16 aprilie 2013.

²³⁷ „Regulamentul provizoriu al Parlamentului Republicii Moldova”, 18 iunie 1991, *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 208.

²³⁸ „Legea nr. 1137 privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 4 august 1992, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310837>, accesat la 10 aprilie 2013.

²³⁹ *Constituția Republicii Moldova*, art. 71, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 9 aprilie 2013.

voința asupra problemelor de interes național²⁴⁰. Legea tratatelor²⁴¹, adoptată în 1999, prevede obligativitatea organizării referendumului doar în cazul tratatelor care „limitează caracterul suveran, independent sau unitar al statului [...] care afectează neutralitatea permanentă a statului, exprimate, în particular, prin cedare sau schimb de teritoriu, transfer al competenței naționale în favoarea unei structuri supranaționale sau aderare la organizațiile de securitate colectivă, decât după examinarea problemei în cadrul unui referendum republican”²⁴².

În privința accesului opiniei publice la informațiile, discuțiile și negocierile pentru adoptarea deciziilor de politică externă, legea fundamentală a Republicii Moldova menționează că dezbaterile legislativului sunt publice, dar și că „Parlamentul poate hotărî ca anumite ședințe să fie închise”²⁴³. Legea tratatelor nu interzice accesul publicului la textul acestora până la momentul publicării în *Monitorul Oficial*, dar nici nu conține prevederi care să pună la dispoziția opiniei publice documentele respective.

2. Clasa politică și participarea opiniei publice la decizia de politică externă

Autoritățile de la Chișinău au preferat să evite consultarea opiniei publice cu privire la deciziile de politică externă și în toată istoria postcomunistă a Republicii Moldova au existat doar două momente în care liderii au decis să consulte opinia publică: un sondaj realizat în 1990 în România și Republica Moldova și consultarea *La sfat cu poporul*, organizată în 1994. Președintele Snegur, care a inițiat cele două consultări, a fost și singurul care a invocat în discursuri susținerea populară cu privire la independența Republicii Moldova, următorii doi președinți nu au făcut referiri la părerile opiniei publice cu privire la deciziile de politică externă. În perioada 1991 – 1992, fostul președinte Snegur a propus și consultarea directă a opiniei publice cu privire la conflictul din Transnistria prin inițiative care vizau angajarea unui dialog direct între membrii parlamentului cu locuitorii Transnistriei. Ideea nu a avut succes pentru că „nu prea se găseau doritori. Unii deputați puneau aceste sarcini doar în seama conducerii republicii, căreia, chipurile, parlamentul îi crea toate condițiile legale solicitate în sensul dat. Pe de altă parte, atare ieșiri din teritoriul unde clocotea isteria militarismului și a dușmăniei față de Republica Moldova deveniseră practic inutile”²⁴⁴. În timpul conflictului din Transnistria, pe teritoriul controlat de autoritățile de la Chișinău au fost organizate mitinguri la care participanții au condamnat acțiunile separatiste și implicarea Rusiei în conflict și au solicitat încetarea acțiunilor militare²⁴⁵.

Opoziția de la Chișinău a avut o atitudine duală față de implicarea opiniei publice în adoptarea deciziei de politică externă: a criticat ocazional deciziile puterii de la

²⁴⁰ *Constituția Republicii Moldova*, art. 88, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 9 aprilie 2013.

²⁴¹ „Legea Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 434 – 435.

²⁴² „Legea nr. 595 privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova”, 24 septembrie 1999, art. 11 (3), <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311696>, accesat la 9 aprilie 2013.

²⁴³ *Constituția Republicii Moldova*, art. 65, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 9 aprilie 2013.

²⁴⁴ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 494.

²⁴⁵ Mircea SNEGUR, *op. cit.*, p. 531.

Chișinău de a nu implica opinia publică în procesul de adoptare a deciziei de politică externă (dar nu a adus chestiunea în dezbaterile parlamentare) și a organizat proteste la care a chemat ocazional opinia publică pentru a se opune deciziilor autorităților. În 1993 și 1994 FPCD a organizat mitinguri de protest pentru a-i determina pe guvernanții agrarieni să nu ratifice *Protocolul adițional la Convenția privind constituirea Comunității Statelor Independente și Declarația de la Alma-Ata* (cunoscute ca Tratatul de aderare la CSI), iar în 2003 opoziția de la Chișinău a organizat proteste pentru a-l determina pe președintele Vladimir Voronin să nu semneze Memorandumul Kozak. Proteste ale opoziției au fost organizate și în 2001 pentru a contesta decizia majorității parlamentare a comuniștilor de a ratifica *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță cu Ucraina*.

În anul 2002, PPCD a propus inițierea unui referendum pentru a consulta populația Republicii Moldova în legătură cu aderarea la UE și NATO, dar președintele Vladimir Voronin nu a dat curs propunerii. În același an, PPCD a organizat proteste de contestare a măsurilor autoritare adoptate de regimul comunist, care în opinia protestatarilor riscă să pericliteze perspectivele de integrare europeană ale Republicii Moldova. Partidele din opoziția parlamentară și extraparlamentară au creat, în anul 2001, *Masa Rotundă cu Statut Permanent* „ca alternativă a derapajelor comuniste și manifestărilor de stradă”²⁴⁶. Dezbaterile organizate la *Masa Rotundă* au avut ca rezultat elaborarea unui *Apel adresat președintelui țării* prin care i s-a solicitat lui Vladimir Voronin crearea unei *Comisii naționale pentru integrarea europeană* care să elaboreze *Strategia de pregătire a Republicii Moldova pentru aderarea la UE*. Autoritățile comuniste au cedat presiunilor străzii și ale opoziției și au creat *Comisia*, iar guvernul a făcut public *Conceptul de integrare europeană al Republicii Moldova*. Documentul a fost elaborat în urma consultărilor dintre reprezentanții guvernului și experții grupați în jurul *Institutului pentru Politici Publice* de la Chișinău, dar nu a fost adoptat de parlament pentru că PCRM nu a fost de acord cu versiunea propusă de reprezentanții societății civile.

În 2005, când parlamentul de la Chișinău a dezbătut și adoptat *Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*, puterea și opoziția de la Chișinău nu au propus consultarea populației cu privire la decizia adoptată, deși prevederile actului normativ făceau referire la o situație care putea fi interpretată potrivit Constituției ca fiind una dintre „cele mai importante probleme ale societății și ale statului”²⁴⁷.

3. Opinia publică în procesul de adoptare a deciziei politice

Tentativele opiniei publice din Republica Moldova de a influența decizia de politică externă s-au remarcat prin organizarea de mitinguri sau proteste în care s-a pronunțat doar cu privire la conflictul din Transnistria sau la planurile de soluționare a acestuia. Opinia publică din Republica Moldova s-a exprimat ocazional cu privire la orientarea de politică externă prin sondajele/consultările populare organizate la inițiativa președintelui sau a unor organizații neguvernamentale, prin declarațiile de presă ale experților din ONG-uri și prin publicațiile comandate de acestea.

²⁴⁶ Ștefan GORDA, *Partidele politice și integrarea europeană*, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.

²⁴⁷ *Constituția Republicii Moldova*, art. 88, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 9 aprilie 2013.

3.1 ONG-urile și decizia de politică externă

Rolul organizațiilor neguvernamentale în influențarea deciziei de politică externă poate fi evaluat din perspectiva opțiunii partizane sau nepartizane a acestora, a mesajelor pe care încearcă să le transmită decidenților prin organizarea de sondaje, întruniri, dezbateri și publicarea de materiale în care surprind și analizează pozițiile populației și ale experților față de modul în care a fost condusă politica externă a Republicii Moldova. Un alt factor care trebuie luat în considerație este disponibilitatea celor aflați la putere de a da curs inițiativelor societății civile, precum și capacitatea ONG-urilor de a furniza expertiză. Organizațiile-filiere (Soros Foundation) și-au făcut apariția la Chișinău la începutul anilor 1990, în vreme ce restul ONG-urilor au apărut începând cu anul 2000. Afilierea partizană a organizațiilor neguvernamentale de la Chișinău a depins de finanțarea contractată și de relațiile directorilor, experților afiliați acestora cu regimurile politice care s-au succedat la putere în Republica Moldova. *Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei* este finanțat de la bugetul de stat și, potrivit prezentării oficiale, „este succesorul de drept al primelor structuri de cercetare în domeniu, organizate în capitala Republicii Moldova în anii 50-60 ai secolului trecut”²⁴⁸. Mesajele transmise prin publicațiile apărute sub coordonarea acestui institut au fost mai mult neutre sau strict informative și nu au sugerat o direcție anume pentru politica externă a Republicii Moldova. Cele mai active organizații neguvernamentale, care nu sunt finanțate de la bugetul de stat și care desfășoară proiecte în domeniul politicii externe din Republica Moldova, sunt *Institutul pentru Politici Publice, Fundația Soros Moldova, Asociația pentru Democrație Participativă, Asociația de Politică Externă*. Aceste organizații fie sunt filiale ale unor rețele internaționale coordonate din Occident, fie au beneficiat de sprijinul financiar al ambasadelor din Europa de Vest, al UE sau SUA.

Conducerea acestor organizații a fost asigurată de persoane care au făcut carieră în aparatul administrației centrale a Republicii Moldova în anii 1990 sau au fost direct implicate în decizia de politică externă de la Chișinău prin exercitarea unor funcții de consilieri prezidențiali²⁴⁹, membri ai parlamentului. Toți aceștia s-au plasat în opoziție față de practicile de guvernare ale PCR și au criticat tentativele acestuia de a reveni în politica internă la valorile promovate în perioada sovietică, iar mesajele principale transmise de către aceste organizații în legătură cu direcțiile de politică externă ale Republicii Moldova au fost favorabile apropierei de Occident, prin îndeplinirea standardelor de integrare în Uniunea Europeană și soluționarea conflictului din

²⁴⁸ Institutul de Integrare Europeană și Științe Politice, http://iiesp.asm.md/?page_id=212, accesat la 18 aprilie 2013.

²⁴⁹ Oazu Nantoi, director de programe în cadrul IPP, a fost ales în 1988 vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular, șeful Direcției Analiză politică de pe lângă Președintele Republicii Moldova (1991 – 1992), șef de direcție în cadrul Comisiei Interdepartamentale pentru Coordonarea Politicii de Stat în localitățile din stânga Nistrului; Arcadie Barbăroșie, director executiv IPP (2000), a fost prorector la Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova (1995), coordonator de proiecte PUND și TACIS (1995 – 1998); Anatol Gremalschi, director de programe IPP, a fost ministru al educației și științei (1998 – 1999), <http://www.ipp.md/pageview.php?l=ro&idc=147&id=540>, accesat la 18 aprilie 2013. APE a fost înființată în 2003 la inițiativa unor foști ambasadori, a fostului președinte al Comisiei de politică externă a parlamentului – Vasile Nedelciuc – și a fostului premier Ion Sturza, <http://www.ape.md/pageview.php?l=ro&idc=147>, accesat la 18 aprilie 2013. Igor Boțan (director ADEPT), a fost consultant în Departamentul de analiză politică în cadrul Președinției Republicii Moldova, <http://imedia.md/listview.php?l=ro&idc=270&id=654>, accesat la 18 aprilie 2013.

Transnistria printr-un plan care să nu consacre apropierea accentuată de spațiul CSI și îndepărtarea de Bruxelles.

ONG-urile precum *Centrul de Documentare și Informare NATO* de la Chișinău au început să organizeze, după 2000, dezbateri cu privire la politica externă (soluționarea conflictului din Transnistria, conceptul de securitate al Republicii Moldova), dar autoritățile comuniste nu au dat curs invitațiilor acestora sau au avut participări la un nivel *low profile* (persoane aflate în funcții administrative care nu puteau influența decizia de politică externă).

Experții implicați în activitățile desfășurate de organizațiile amintite sunt, în majoritate, absolvenți de studii universitare în România, au fost implicați în activități de training organizate sub egida UE sau NATO și o parte dintre ei au activat în cadrul Ministerului de Externe de la Chișinău, de unde s-au retras în urma presiunilor autorităților comuniste în mediul neguvernamental sau au desfășurat activități în sectorul privat²⁵⁰. Organizațiile neguvernamentale de la Chișinău au încercat să se implice în proiecte comune cu instituții similare din Transnistria, dar s-au lovit de situații în care reprezentanții acestora au încercat să profite de finanțarea oferită, promovând pozițiile regimului de la Tiraspol²⁵¹. Societatea civilă de la Chișinău a susținut orice demers al liderilor politici care putea avea ca efect stabilirea și urmarea unui parcurs european de către Republica Moldova. În anul 2002, ADEPT a susținut inițiativa PPCD de a organiza un referendum care să chestioneze populația cu privire la susținerea pentru integrarea Republicii Moldova în UE, pentru că „doar un referendum ar putea scoate ideea integrării europene din albia speculațiilor politice și a bunăvoinței guvernanților, pentru a o aduce într-o albie legală, trasată chiar de cetățenii de la care emană suveranitatea. În plus, după inițierea referendumului, autorităților și liderului partidului de guvernământ [Vladimir Voronin – n.a.] le va fi foarte greu să blocheze desfășurarea referendumului sau să se eschiveze de la implicarea cetățenilor în agitația în favoarea ideii europene”²⁵².

²⁵⁰ În acest sens, pot fi dați ca exemplu Andrei Popov, Eugen Carpov, Iurie Leancă.

²⁵¹ Interviu al autoarei cu Cornelia Cozonac, director al *Centrului de Investigații Jurnalistice*, Chișinău, septembrie 2012.

²⁵² Igor BOȚAN, *Referendumul privind integrarea în UE*, decembrie 2002, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021223/>, accesat la 15 octombrie 2013.

Capitolul VI

Dezbaterile de politică externă din Republica Moldova

Acest capitol analizează dezbaterile de politică externă din Republica Moldova pentru a surprinde principalele idei cu privire la direcțiile de politică externă și modul în care acestea au evoluat în perioada 1991 – 2009 în discursul celor mai importanți actori și grupări politice²⁵³ de la Chișinău. Cercetarea analizează și pozițiile asumate de diverși actori ai societății moldovenești (opinia publică) cu privire la politica externă. Studiul surprinde principalele argumente pro sau contra aderării Republicii Moldova în structuri integraționiste coordonate de Occident sau de Federația Rusă. Cercetarea ia în considerație și discursul cu privire la regimul politic intern pentru că, în general, cooperarea în politica externă cu spațiul CSI a fost preferată de regimurile cu tendințe autoritare (guvernări care au avut și un sprijin mai mare din partea Federației Ruse), iar relațiile privilegiate cu Occidentul au fost preferate de regimurile democratice. Analiza preferințelor pentru natura autoritară sau democratică a regimului politic intern este justificată și de faptul că populația Republicii Moldova a păstrat, după 1991, ideile politice dobândite în perioada sovietică.

Cercetarea este structurată în trei subcapitole. Primul subcapitol realizează o scurtă clasificare a actorilor politici în funcție de ideile cu privire la politica externă pe care le-au exprimat. Al doilea subcapitol este dedicat analizei principalelor poziții asumate de diverși actori politici. Ultimul subcapitol se axează asupra ideilor exprimate de opinia publică din Republica Moldova cu privire la politica externă. În acest studiu, „opinia publică” este considerată ca fiind „opinii cu privire la chestiunile de interes național liber exprimate de persoane din afara guvernului care cred că au dreptul ca, prin opiniile lor, să influențeze sau să determine acțiunile, personalul sau structura guvernului”²⁵⁴. Opinia publică reprezintă procesul de comunicare dintre cetățeni și guvern și doar în mod secundar comunicarea dintre cetățeni²⁵⁵.

Studiul folosește ca surse bibliografice discursurile apărute în presă și în stenogramele dezbaterilor parlamentare ale principalilor lideri de opinie din parlamentul de la Chișinău, ale președinților și programele electorale sau de guvernare ale partidelor politice care s-au aflat la guvernare sau au trecut pragul electoral²⁵⁶. Cercetarea ia în considerație și sondajele²⁵⁷ sau publicațiile organizațiilor neguvernamentale și mesajele transmise prin protestele de stradă.

²⁵³ Termenul „grupări politice” are conotații largi în acest studiu și este folosit pentru a desemna partide politice sau grupuri care au reunit persoane angajate politic, care s-au asociat pe baza unor idei comune cu privire la politica externă.

²⁵⁴ Hans SPEIER, *op. cit.*, p. 1.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ Cercetarea s-a axat asupra programelor electorale apărute începând cu scrutinul din 1994. Alegerile legislative precedente s-au desfășurat în 1990, când Republica Moldova se afla încă în componența teritorială a URSS și candidații au avut platforme electorale personale.

²⁵⁷ „Barometrul de Opinie Publică 2001-2009”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156>, accesat la 5 aprilie 2013.

1. Actori politici și programe electorale în dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Dezbaterile de politică externă din Republica Moldova au avut ca subiect independența statului moldovenesc și modalitățile prin care aceasta putea fi stabilită sau suprimată, construcția (supraviețuirea) statului ca actor de relații internaționale, direcțiile generale de politică externă, soluționarea conflictului din Transnistria. Dezbaterile s-au axat în special pe construirea de argumente cu privire la orientarea generală de politică externă a Republicii Moldova și la modul în care se putea asigura supraviețuirea ca stat a acesteia. În funcție de primele trei variabile, comunitatea de politică externă de la Chișinău poate fi divizată în *occidentalști*, *slavofili* și *pragmatici*²⁵⁸. Direcțiile generale pentru politica externă a Republicii Moldova au fost principalele clișaje care au creat falii insurmontabile între *occidentalști*, care voiau ruperea totală de spațiul ex-sovietic și apropierea de Occident, și *slavofili*, adepți ai unei integrări profunde în comunitatea creată pe teritoriul fostei URSS (Comunitatea Statelor Independente – CSI). Pozițiile moderate sau de centru au fost ocupate de *pragmatici*, susținători ai așa-numitei politici externe multivectoriale, concretizate într-un balans permanent între Occident și sfera de influență a Rusiei (în funcție de situațiile conjuncturale în care liderii trebuiau să ia decizii). Politicienii de la Chișinău au schimbat frecvent comunitatea de politică externă din care au făcut parte inițial, iar „traseismul” a avut ca efecte părăsirea taberelor *occidentalștilor* sau *slavofililor* în favoarea opțiunilor pragmatice. Între *slavofili* și *occidentalști* au fost puține situații de penetrare din tabăra adversă. Comunitățile de politică externă de la Chișinău pot fi asociate unor partide politice sau au fost transpartinice (în special *pragmaticii*), dar nu pot fi asociate liderilor politici, pentru că aceștia au schimbat frecvent taberele. Președintele Mircea Snegur a schimbat tabăra *occidentalștilor* pentru cea a *pragmaticilor* și a revenit apoi în rândul primilor. Președintele Petru Lucinschi a alternat între *slavofili* și ideile *pragmaticilor*, în special pentru a-și asigura sprijinul României și al Occidentului (cu scopul de a obține credite de la instituții precum Banca Mondială și FMI). Vladimir Voronin a venit la putere în 2001 cu o platformă electorală prorusă și în anul 2005 cu un program prooccidental.

2. Occidentalistii în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova

2.1 Regimul politic intern din Republica Moldova în viziunea *occidentalștilor*

Occidentalistii moldoveni au menținut în discurs, în toată perioada de după 1991, ideea construirii sau reformării regimului politic intern după idealul democrației de tip occidental. Dacă în anii 1990, referințele la modelul politic occidental s-au limitat la menționarea acestuia în contextul larg al unor valori precum respectarea drepturilor omului și introducerea regulilor economiei de piață, în anii 2000, programele electorale ale *occidentalștilor* au cuprins precizări concrete cu privire la reformele care trebuiau adoptate (majoritatea fiind preluate din documentele agreate cu UE) sau mențiuni despre stadiile de implementare a acordurilor convenite cu Bruxelles-ul.

²⁵⁸ Stephen WHITE, „Elite opinion and foreign policy in post-communist Russia”, în *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 8, nr. 2, iunie 2007. W. ZIMMERMAN, „Slavophiles and Westernizers Redux: Contemporary Russian Elite Perspectives”, în *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, nr. 3, iulie – septembrie 2005.

Principalul partid, reprezentant al taberei *occidentalștilor*, FPCD (Frontul Popular Creștin Democrat), a promis în programul electoral din 1994²⁵⁹ stabilirea unei „democrații creștine” și a unui stat de drept bazat pe separația puterilor și garantarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. În domeniul economic, *occidentalștii* din FPCD au susținut libera inițiativă, privatizarea, investițiile străine (fără a preciza o preferință pentru investitori din fosta URSS sau din Occident), dreptul la proprietate privată. În programul electoral din 1994, Blocul Țăranilor și Intelectualilor (BTI) a susținut doar privatizarea proprietăților agricole către țărani și în domeniul industriei „împroprietărirea cetățenilor, oferindu-se prioritățile necesare membrilor colectivelor de muncă”, protejarea industriei naționale²⁶⁰. *Occidentalștii* grupați în Blocul Țăranilor și Intelectualilor s-au declarat susținători ai economiei de piață, privatizării, ai retrocedării proprietăților.

În 1998, *occidentalștii* grupați în Convenția Democrată din Moldova (CDM) au propus adoptarea „modelului economic și politic” al „europenilor”²⁶¹. Programul CDM din 1998 a inclus numeroase promisiuni electorale cu privire la aplicarea unui așa-numit „model european” în cât mai multe domenii (educație, turism). În economie, CDM și-a propus privatizarea obiectivelor industriale, atragerea investițiilor străine, „integrarea treptată în circuitul economic european”. PFD (Partidul Forțelor Democratice) a propus în 1998 „decolonizarea economiei și integrarea acesteia în sistemele vest-europene și mondial, în vederea excluderii pe viitor a șantajului economic, politic sau militar din partea altor state” și atragerea de sprijin financiar din partea instituțiilor financiare occidentale (FMI, BM, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare), „crearea de societăți mixte cu parteneri din țările Uniunii Europene”, investiții străine, interconectarea rețelelor electrice cu statele europene (în primul rând cu România)²⁶².

În anul 2001, *occidentalștii* din PPCD (Partidul Popular Creștin și Democrat) au propus „negocierea și implementarea riguroasă a măsurilor prevăzute în Memorandumul cu privire la Politica Economică în cadrul Mecanismului de Creditare Lărgită a Fondului Monetar Internațional”²⁶³. PPCD a susținut și adoptarea unei strategii de combatere a corupției prin „aderarea Republicii Moldova la grupul de state angajate în combaterea corupției, constituit în cadrul Consiliului Europei”²⁶⁴.

În anul 2005, *occidentalștii* grupați în Blocul „Moldova Democrată” (BMD) au promis în programul electoral²⁶⁵ înlocuirea regimului politic autoritar cu o guvernare modernă, „o democrație participativă reală în cadrul căreia populația va avea un control nemijlocit la adoptarea deciziilor”. Alianța aprecia în programul electoral că „Europa ne consideră o țară cu o democrație bolnavă”. Documentul menționa măsuri pentru

²⁵⁹ „Programul electoral al Alianței Frontului Popular Creștin Democrat pentru alegerile din 27 februarie 1994”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-beafpcd-1994-ro.pdf>, accesat la 13 iunie 2013.

²⁶⁰ „Platforma electorală a Blocului Țăranilor și Intelectualilor”, 1994, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bti-1994-ro.pdf>, accesat la 12 martie 2012.

²⁶¹ „Convenția Democrată din Moldova. Program de guvernare”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-becdm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

²⁶² „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 15 iunie 2013.

²⁶³ „Programul electoral al Partidului Popular Creștin Democrat”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/ppcd/program/>, accesat la 15 iunie 2013.

²⁶⁴ *Ibidem*.

²⁶⁵ „Platforma electorală a Blocului „Moldova Democrată”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

relansarea economică, refacerea infrastructurii socioculturale la nivelul standardelor europene cu sprijinul instituțiilor financiare internaționale. Alianța își propunea implementarea principiilor economiei de piață. Întreg programul electoral al BMD a fost structurat pentru a atinge obiectivul integrării europene, situație evidențiată chiar și prin sloganul „Integrarea Europeană este posibilă, doar cu o nouă guvernare!”.

În 2005, *occidentalștii* din PPCD au propus „implementarea standardelor europene în economia națională, obținerea accesului la sursele externe de finanțare și investiții”. Același partid a susținut reformarea regimului intern prin „armonizarea legislației Republicii Moldova cu cea a țărilor Uniunii Europene”²⁶⁶.

Programul electoral elaborat de *occidentalștii* din PL (Partidul Liberal) pentru alegerile din aprilie și iulie 2009 a menționat că: „Axa principală a Programului este vectorul european pe toate dimensiunile: politică, economică, juridică, educațională, socială, culturală, mediatică”²⁶⁷ și consolidarea instituțiilor democratice.

Programele electorale ale *occidentalștilor* de la Chișinău au arătat că aceștia au menținut preferințe constante, inspirate de modelul european, pentru regimul politic democratic și economia de piață. Textele programelor electorale ale *occidentalștilor* moldoveni au pledat constant pentru reformarea regimului politic intern și pentru atragerea de investiții occidentale sau reformarea economiei cu sprijinul financiar al Occidentului. În general, programele electorale ale *occidentalștilor* nu au propus soluții adaptate strict la situația Republicii Moldova, ci au pledat pentru adoptarea „vectorului european pe toate direcțiile”.

Modelul european de reformare a Republicii Moldova a fost prezentat de *occidentalști* și ca o alternativă la regimul sovietic sau la guvernarea comunistă de după 1991.

2.2 Statul moldovenesc în viziunea *occidentalștilor*

Occidentalștii de la Chișinău au oscilat la începutul anilor 1990 între ideea existenței unui stat moldovenesc independent și unirea cu România. Dezbaterile de idei în jurul celor două opțiuni a determinat scindarea grupului *occidentalștilor* (din Frontul Popular) între Frontul Popular Creștin și Democrat, ai cărui membri au adoptat poziția radicală a unionismului, și moderații grupați în jurul președintelui Mircea Snegur (ulterior în Blocul Țăranilor și Intelectualilor), susținători ai independenței. FPCD a menținut mesajul pro-unire în toată perioada 1991 – 2009, deși acesta a fost transmis prin formule mai puțin radicale după 1994. Începând cu campania electorală din 1994, discursul pro-independență a fost repede adoptat și de tabăra *occidentalștilor* radicali, care au sugerat și direcții sau modele care puteau fi urmate pentru a construi Republicii Moldova un profil de actor al relațiilor internaționale. Partidul nu a inclus în programele electorale sau de guvernare obiectivul unirii, dar acesta a fost diseminat în presa asociată grupării politice (ziarul *Țara*, care a publicat frecvent texte cu mesaje unioniste și a păstrat pe prima pagină o fotografie cu harta României interbelice).

Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale a avut în viziunea *occidentalștilor* de la Chișinău două dimensiuni: una practică și alta mixtă

²⁶⁶ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, 2005, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 16 iunie 2013.

²⁶⁷ Partidul Liberal, „Program electoral”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pl-2009-ro.pdf>, accesat la 16 iunie 2013.

(îmbinarea unor acțiuni practice cu gesturi simbolice). Prima viziune s-a concretizat în acțiuni de recunoaștere a independenței de către cât mai multe state și (eventual) evitarea participării la proiecte integraționiste dominate de Federația Rusă (poziție susținută de *occidentalștii* radicali, dar respinsă de *occidentalștii* moderați). A doua dimensiune a realizat o mixtură între o parte practică și una simbolică (concretizată în dezbateri care au avut ca subiect identificarea unui model de stat care trebuia urmat și construcția simbolică internă a statului). Mențiunile cu privire la modul în care ar trebui construit statul moldovenesc ca actor în relațiile internaționale s-au regăsit în discursul *occidentalștilor* în special în anii 1990 și, sporadic, în anii 2000. Dezbaterile cu privire la construcția statului ca actor în relațiile internaționale au dispărut ulterior din discursul *occidentalștilor*.

Opțiunile exprimate de *occidentalști* cu privire la modelul de stat care trebuia adoptat de Republica Moldova au arătat inițial lipsa de informare a *establishment*-ului politic de la Chișinău. Atât Mircea Snegur, cât și Mircea Druc au susținut că un stat mic precum Republica Moldova putea avea o existență viabilă după modelul Taiwanului²⁶⁸. Mențiunile despre Taiwan au dispărut din discurs într-o perioadă foarte scurtă de la enunțarea lor, probabil pentru că situația Taiwanului era similară cu aceea a Transnistriei. Ulterior, modelul preferat au fost cele trei state baltice, expus în general ca ideal ratat de guvernările de la Chișinău. Acest model a fost folosit în special pentru a explica relațiile Republicii Moldova cu Occidentul: „Ei [balticii – n.a.] au păstrat în memoria colectivă genele naționale [...] Au fost din start mai pronunțate interesele Occidentului și sprijinul multilateral respectiv. La noi, abia pe la începutul anului 1992 au venit primii consultanți de la FMI, BM și UE.”²⁶⁹ În anul 2003, în contextul extinderii UE în Europa de Est, *occidentalștii* din PPCD și PL au susținut că Republica Moldova trebuie să urmeze aceleași etape ca și fostele state comuniste care aveau perspective reale pentru a deveni membri ai UE.

Preocupările pentru construcția simbolică a statului moldovenesc la nivel intern s-au regăsit în grupul *occidentalștilor* din jurul președintelui Snegur. Aceștia au pornit de la premiza că, în absența unui stat care să fie construit la nivel intern pe simboluri sau fapte solide, Republica Moldova putea avea doar o existență precară și nu avea șansa de a deveni un actor în relațiile internaționale. Instrumentele interne de construcție simbolică a statului, promovate în special de Mircea Snegur, au fost: anunțarea unor intenții de a organiza un referendum care să chestioneze populația cu privire la statutul de independență, adoptarea unei Constituții și promovarea la nivel discursiv a unor „valori” ale noului stat. Referendumul a fost propus pentru prima dată de Snegur în 1992 pentru că „în societate și-au sporit activitatea grupările politice care doresc să stimuleze integrarea artificială cu România, cât și grupări care doresc să legitimeze necondiționat Moldova în spațiul CSI”²⁷⁰. Propunerea lui Snegur a fost respinsă de două ori prin votul parlamentului, dominat de reprezentanții Frontului Popular, într-o atmosferă de maximă tensiune, marcată de acuzații potrivit cărora votul ar fi fost fraudat. Ulterior, Snegur a inițiat sondajul *La sfat cu poporul*, a cărui organizare

²⁶⁸ Telegramă adresată de Mircea Snegur ambasadorului SUA la Moscova, Jack F. Matlock, 10 ianuarie 1991, în Viorel PATRICHI, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Zamolxe, București, 1998, p. 390.

²⁶⁹ Valeriu MURAVSCHI, „Valeriu Muravschi: Roata istoriei nu poate fi oprită și timpul le va pune pe toate la locul lor”, în *Timpul*, 11 iunie 2009, <http://www.timpul.md/articol/valeriu-muravschi-roata-istoriei-nu-poate-fi-oprita-si-timpul-le-va-pune-pe-toate-la-locul-lor-2622.html>, accesat la 28 ianuarie 2012.

²⁷⁰ „Declarație Mircea Snegur”, *Sfatul Țării*, p. 1, 25 decembrie 1992.

a fost susținută de parlamentul dominat de agrarieni în 1994. Snegur a susținut și necesitatea adoptării unei noi Constituții, motivând că: „Avem nevoie de o suveranitate și independență reale, de natură să permită poporului să fie stăpân legitim al casei noastre comune – Moldova [...] suntem suverani și independenți *de iure* nu și *de facto* [...] nu e suficient să proclamăm suveranitatea și independența. Ele trebuie reafirmate și cucerite zi cu zi, pas cu pas. Iată de ce se impune necesitatea adoptării Constituției Republicii Moldova.”²⁷¹

Construcția simbolică a statului Republica Moldova a însemnat și revenirea la valorile istorice sau construirea altora noi începând cu 1991. Valorile istorice au fost referințele fie la istoria românilor (în special la unirea din 1918), promovate de *occidentalistii* radicali (în anii 1990), fie la istoria teritoriului dintre Prut și Nistru, fără a nega identitatea etnică comună a românilor și moldovenilor, dar cu sublinierea evenimentelor din istoria medievală a Moldovei sau a celor din scurta existență a Republicii Democratice Moldovenești (decembrie 1917 – martie 1918). Evenimentele desfășurate începând cu 1991 au fost transformate în cele mai importante valori care au consfințit existența Republicii Moldova ca stat independent. Cel mai important eveniment în acest sens a fost *Declarația de independență*, a cărei aniversare a fost sărbătorită și apreciată fără echivoc de întreaga clasă politică de la Chișinău. Alte evenimente omagiate ocazional în discursul politic al *occidentalistilor* moderați au fost Constituția din 1994 și sondajul *La sfat cu poporul*, organizat în același an. Este interesant de observat modul în care statul Republica Moldova a fost prezentat, după adoptarea Constituției din 1994, de revista *Moldova și lumea*, editată de Ministerul de Externe de la Chișinău. Publicația nota că: „Moldova este o republică parlamentară cu o stabilă putere prezidențială, cu statut special pentru raioanele de est și pentru localitățile unde trăiesc compact găgăuzii.”²⁷² Revista preciza și că, în ceea ce privește „Referendumul republican «La sfat cu poporul», rezultatele sale au devenit o reală bază politico-sociologică a statului nostru. Pentru prima dată în istoria poporului moldovenesc majoritatea cetățenilor noștri în mod nemijlocit au spus «da» statului moldovenesc unitar și indivizibil...”²⁷³.

2.3 Direcțiile generale de politică externă în discursul *occidentalistilor*

Occidentalistii au considerat că Republica Moldova aparține istoric Europei, de unde teritoriul de dincolo de Prut a fost smuls de URSS în 1940 – 1945 și în care trebuia să se reîntoarcă după 1991. Pentru *occidentalistii* de la Chișinău, Europa era un spațiu ideal al democrației și al bunăstării economice. *Occidentalistii* unioniști considerau că revenirea în Europa se putea realiza doar prin unirea cu România, în vreme ce *occidentalistii* moderați, adepți ai independenței, erau de părere că relațiile cu Europa trebuiau restabilite de către un stat independent.

²⁷¹ „Adoptarea Constituției – imperativ al timpului. Alocuțiunea Președintelui Republicii Moldova, dl Mircea Snegur, la ședința Comisiei Constituționale din 5 iunie 1992”, *Moldova Suverană*, p. 1, 9 iunie 1992.

²⁷² „Noua Constituție a Moldovei independente”, *Moldova și lumea*, nr. 3-4, Chișinău, 1994, p. 2.

²⁷³ *Ibidem*.

Europa ca partener economic

Pledoaria pentru relațiile externe cu Europa (denumire folosită generic pentru Comunitățile Europene sau statele occidentale) și apoi pentru integrarea în UE a fost motivată de *occidentalști*, în primul rând prin argumente economice care ar fi trebuit să se concretizeze fie prin reorientarea relațiilor economice către Vest, fie prin crearea unor conexiuni energetice cu statele europene. Aceste argumente s-au regăsit în discursul electoral al *occidentalștilor* la toate scrutinurile organizate începând cu anul 1994. La alegerile parlamentare din 1994, FPCD a menționat în programul său electoral că „direcția principală a activităților economice [...] este reorientarea de la Est spre Vest, integrarea în sistemul economic european, în primul rând prin crearea spațiului economic unic între Republica Moldova și România”²⁷⁴. *Blocul Țăranilor și Intelectualilor* a propus, în 1994, revenirea în Europa prin „colaborarea cu statele din Vest, în primul rând cu România”²⁷⁵ pentru a elimina dependența energetică de fostul spațiu sovietic prin „integrarea în sistemul energetic european, în special prin construcția liniilor de înalt voltaj; retehnologizarea sectoarelor care consumă multă energie, gazificarea”²⁷⁶. În 1998, *occidentalștii* grupați în Convenția Democrată din Moldova (CDM) au propus revenirea în Europa pe două căi prin „reorientarea spre Europa, integrarea în circuitul economic mondial prin aderarea la structurile europene și euro-atlantice” și prin relansarea relațiilor bilaterale cu „tinerele democrații din spațiul post-sovietic, cu vecinii și cu toate statele europene”²⁷⁷. Integrarea în UE a fost menționată ca obiectiv de politică externă, pentru prima dată, în programele electorale ale partidelor politice în anul 2001, când PPCD a propus, ca „obiectiv strategic”, „integrarea în sistemul economic regional și european”²⁷⁸. La alegerile din aprilie și iulie 2009, *occidentalștii* din PL au propus „aderarea la UE, care este spațiul de civilizație, democrație, prosperitate, dezvoltare durabilă și securitate”²⁷⁹.

Pentru *occidentalștii* de la Chișinău, Europa a fost și un potențial partener economic – alternativă la exporturile moldovenești direcționate exclusiv către piețele din spațiul ex-sovietic. Subiectul reorientării exporturilor moldovenești a fost o temă constantă a programelor electorale ale *occidentalștilor* în perioada 1994 – 2009. În 2005, PPCD a înscris ca obiectiv în programul electoral „înlesnirea accesului produselor autohtone pe piețele externe prin valorificarea oportunităților oferite de Acordul de Parteneriat și Cooperare cu UE, Planul de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova, acordurile de comerț liber”²⁸⁰.

²⁷⁴ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

²⁷⁵ „Platforma electorală a Blocului Țăranilor și Intelectualilor”, 1994, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bti-1994-ro.pdf>, accesat la 12 martie 2012.

²⁷⁶ *Ibidem*.

²⁷⁷ „Convenția Democrată din Moldova. Program de guvernare”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-becdm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

²⁷⁸ „Programul electoral al Partidului Popular Creștin Democrat”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/ppcd/program/>, accesat la 15 iunie 2013.

²⁷⁹ Partidul Liberal, „Program electoral”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pl-2009-ro.pdf>, accesat la 16 iunie 2013.

²⁸⁰ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, 2005, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 16 iunie 2013.

Măsurile concrete (cu referire la chestiuni economice) pe care partidele de la Chișinău intenționau să le adopte în relațiile cu UE au fost doar minimal menționate în programele și dezbaterile de politică externă de către *occidentaliiști* moldoveni. Doar Blocul „Moldova Democrată” a promis în programul electoral din 2005 obținerea eliminării sistemului de vize pentru circulația moldovenilor în UE. În viziunea *occidentaliiștilor* de la Chișinău, parcursul european al Republicii Moldova depindea exclusiv de autoritățile de la Chișinău și trebuia să urmeze realizarea obligațiilor asumate ca membru al Consiliului Europei și în Planul de Acțiuni Republica Moldova – UE²⁸¹.

Occidentaliiști de la Chișinău nu au avut o viziune unitară cu privire la compatibilitatea dintre calitatea de membru al CSI și parcursul de integrare europeană al Republicii Moldova. O parte a acestora a considerat că integrarea europeană a Republicii Moldova este incompatibilă cu prezența acesteia în CSI, pentru că strategia multivectorialității „a făcut ca Republica Moldova să nu aibă o politică externă bine conturată și care să fie implementată indiferent de timpul de afară sau de conjunctura ce apare la un moment sau altul”²⁸². *Occidentaliiști* au argumentat și că prezența Republicii Moldova în cele două comunități este incompatibilă tehnic, pentru că ar însemna ca în cazul Chișinăului să fie aplicate regulile a două spații diferite de liber schimb și liberă circulație²⁸³. Alți *occidentaliiști* au fost de părere că Republica Moldova nu ar trebui să se retragă din CSI pentru că nu avea perspective de integrare în UE într-un viitor previzibil²⁸⁴.

Relația cu Europa ca alternativă la procesele integraționiste din spațiul postsovietic

Relațiile cu Europa au fost văzute ca o alternativă la spațiul dominat de Rusia, încă de la începutul anilor 1990. Frațiunile radicale din Frontul Popular considerau că ruptura cu spațiul ex-sovietic trebuie să fie una totală. Susținătorii acestei direcții de politică externă s-au grupat în special în Frontul Popular Creștin Democrat, care în 1992 a refuzat ratificarea tratatului de aderare a Republicii Moldova la CSI și care, în 1993 și 1994, a protestat împotriva ratificării acestuia. Blocul „Moldova Democrată” a fost primul partid parlamentar din Republica Moldova care a solicitat în programul electoral din 2005 retragerea statului din CSI, pe motiv că „Comunitatea Statelor Independente și-a demonstrat ineficiența”, dar fără a renunța la „relațiile bilaterale profunde și reciproc avantajoase cu Rusia, Ucraina și alte state din spațiul ex-sovietic”²⁸⁵. Discuțiile cu privire la prezența Republicii Moldova în CSI au fost reluate, în cadrul parlamentului, în 2006, când Alianța Moldova Noastră (AMN) a inițiat Hotărârea nr. 1011 care propunea ieșirea Republicii Moldova din CSI. Parlamentarii AMN au susținut că rămânerea Republicii Moldova în CSI era un obstacol în procesul de integrare europeană, că prezența în CSI nu a adus beneficii economice certe (prin comparație cu PIB-ul pe cap de locuitor din state non-membre ale organizației, precum țările baltice și România). Un alt argument

²⁸¹ Dorin Chirtoacă, membru al Partidului Liberal, interviu publicat în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 178.

²⁸² *Ibidem*.

²⁸³ Oleg Serebrian, prim-vicepreședinte al Partidului Democrat din Republica Moldova, interviu publicat în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 178.

²⁸⁴ Serafim Urechean, președinte AMN, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 187.

²⁸⁵ „Platforma electorală a Blocului «Moldova Democrată»”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

adus de AMN a fost eșecul în crearea unei organizații solide și nerespectarea de către Federația Rusă a unor prevederi ale tratatelor încheiate în cadrul CSI²⁸⁶ (în special interdicțiile la importurile de produse moldovenești impuse ca „pedeapsă” pentru deciziile de la Chișinău cu privire la suprimarea vechilor ștampile vamale acordate Transnistriei). Inițiativa AMN a fost sprijinită de *occidentalii* din Partidul Social Liberal (PSL) și respinsă de *occidentalii* din PPCD. Președintele PPCD, Iurie Roșca, a respins inițiativa pe motiv că niciun lider politic și niciun stat din Uniunea Europeană nu a solicitat Republicii Moldova retragerea din CSI și că acestea nu ar susține un astfel de demers din partea Chișinăului pentru a nu tensiona relațiile cu Federația Rusă²⁸⁷. În anul 2005, Iurie Roșca acceptase funcția de vicespeaker al parlamentului de la Chișinău, poziție din care a susținut guvernul PCRМ.

Relațiile cu Occidentul ca asigurare de securitate pentru Republica Moldova. Dezbaterile cu privire la statutul de neutralitate

Occidentalii au argumentat pleoaria pentru relațiile privilegiate cu Occidentul și prin nevoia Republicii Moldova de a avea o puternică asigurare de securitate. O parte a acestora (în special radicalii) s-au pronunțat pentru renunțarea la neutralitate și aderarea la NATO, iar alții (radicali și moderați) au considerat că asigurarea securității Republicii Moldova și soluționarea conflictului din Transnistria puteau fi obținute doar prin stabilirea de relații privilegiate cu Occidentul.

Dezbaterea despre statutul de neutralitate al Republicii Moldova s-a purtat atât în interiorul taberei *occidentalilor*, cât și între aceștia și *slavofili* sau *pragmatici*. Subiectul neutralității a fost introdus în dezbaterile de politică externă de la Chișinău, inițial, în 1992, de Mircea Snegur, prin formularea vagă potrivit căreia Republica Moldova ar trebui să fie o „punte între Est și Vest” care este „disponibilă stabilirii de relații cu toate țările, fără a adera la un bloc sau altul”²⁸⁸. Neutralitatea a fost însă puternic contestată de *occidentalii* radicali din FPCD/PFD, care au susținut aderarea Republicii Moldova la NATO. În 1998, PFD a propus ca politica externă a Republicii Moldova în relațiile cu Occidentul să aibă ca obiective integrarea în UE și aderarea la NATO. Obiectivul major al politicii externe trebuia să fie în viziunea PFD „asigurarea independenței Republicii Moldova [...] prin excluderea rămânerii statului nostru în zona postsovietică” și „integrarea ireversibilă în Uniunea Europeană, aderarea la „Blocul Nord-Atlantic”²⁸⁹. Programul electoral din 2005 al Blocului „Moldova Democrată” menționa că integrarea europeană este o alternativă la starea de „izolare” în care statul fusese adus de guvernarea comunistă. Potrivit documentului menționat, „obiectivul strategic al Republicii Moldova este integrarea în Uniunea Europeană și în structurile euroatlantice, precum și edificarea unui parteneriat durabil cu SUA”²⁹⁰. Programul

²⁸⁶ Valeriu COSARCIUC (AMN), *Dezbateri parlamentare*, 6 iulie 2006, <http://old.parlament.md/news/Plenaryrecords/06.07.2006/>, accesat la 2 iunie 2012.

²⁸⁷ Iurie ROȘCA, *Dezbateri parlamentare*, 6 iulie 2006, <http://old.parlament.md/news/Plenaryrecords/06.07.2006/>, accesat la 2 iunie 2012.

²⁸⁸ „Discursul rostit de Excelența Sa, domnul Mircea Snegur, Președinte al Republicii Moldova, în ședința plenară a Adunării generale a ONU din 2 martie 1992”, *Sfatul Țării*, p. 2, 5 martie 1992.

²⁸⁹ „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 17 martie 2012.

²⁹⁰ „Platforma electorală a Blocului «Moldova Democrată»”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

electoral al PPCD din 2005 a menționat ca obiectiv de politică externă „elaborarea și implementarea strategiilor de preaderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană și NATO”²⁹¹. În 2005, PPCD a propus în programul electoral „abandonarea conceptului perimat de neutralitate permanentă a statului și depunerea instrumentelor de aderare la NATO”, precum și „adaptarea – alinierea la standardele NATO privind nivelurile de secretizare și regulile de acces la documente”²⁹².

În tabăra *occidentalștilor* nu a existat o opinie unanimă cu privire la aderarea Republicii Moldova la NATO. Opiniile acestora au fost divizate în funcție de maniera în care au apreciat posibilele consecințe ale aderării asupra relațiilor cu UE și ale modalităților de soluționare a conflictului transnistrean. O parte a occidentalștilor au legat o eventuală prezență a Republicii Moldova în NATO de posibilitatea unei aderări rapide la UE, iar alții au susținut că sunt state UE care nu sunt membre NATO și că „de aici nu decurge că relația cu NATO ar fi o prioritate în ochii UE”²⁹³. În privința impactului pe care eventuala aderare a Republicii Moldova la NATO l-ar putea avea asupra procesului de soluționare a conflictului din Transnistria, o parte a *occidentalștilor* au susținut că acesta ar impulsiona soluționarea diferendului. În viziunea PFD, apropierea de Europa ar fi reprezentat un atu în soluționarea conflictului transnistrean. PFD propunea soluționarea conflictului din Transnistria „în cadrul unui mecanism format de către țările direct interesate în instaurarea păcii și a stabilității în această zonă a Europei, sub auspiciile și cu sprijinul organizațiilor internaționale”²⁹⁴. În mod similar, programul electoral al PPCD a menționat și „dezvoltarea unui parteneriat strategic cu SUA, Uniunea Europeană, România și Ucraina în vederea implicării lor directe în procesul de reglementare a diferendului moldo-rus”, „aplicarea strategiei 3D (Demilitarizare, Decriminalizare, Democratizare) și a Planului de Acțiuni pentru reglementarea conflictului din zona nistreană”²⁹⁵. Alți *occidentalști* au reamintit mențiunile cu privire la neutralitate din Constituție, opțiunile populației și au considerat că „ar torpila reglementarea transnistreană”²⁹⁶.

Relațiile cu SUA

Relațiile cu SUA au fost abordate ocazional de *occidentalștii* de la Chișinău, iar tema nu s-a găsit întotdeauna în programele electorale ale acestora sau nu s-a concretizat în stabilirea unui parcurs în relațiile bilaterale. După încheierea conflictului din Transnistria, președintele Snegur și grupul din jurul său au popularizat o scrisoare, adresată de Congresul SUA Republicii Moldova, prin care au fost condamnate acțiunile Rusiei în război. Snegur a considerat în 1994 că SUA erau un partener în procesul de

²⁹¹ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, 2005, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 16 iunie 2013.

²⁹² *Ibidem*.

²⁹³ Dorin Chirtoacă, membru al Partidului Liberal, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 178. Oleg Serebrian, prim-vicepreședinte al PDM, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 178.

²⁹⁴ „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 17 martie 2012.

²⁹⁵ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, 2005, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 16 iunie 2013.

²⁹⁶ Serafim Urechean, președinte AMN, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 187.

„consolidare a statalității”²⁹⁷. După acest moment, tema relațiilor cu SUA a dispărut din discursul *occidentalistilor* și a fost reluată la începutul anilor 2000. Referințele la relațiile cu SUA s-au găsit sub forma unor promisiuni electorale de realizare a unui „parteneriat durabil” sau a unui „parteneriat strategic” și a mențiunilor vagi care doar precizau stabilirea raporturilor cu SUA. Programul electoral al PPCD din 2001 a menționat stabilirea și dezvoltarea relațiilor bilaterale cu SUA și statele membre ale UE. În anul 2005, Blocul „Moldova Democrată” a menționat în programul electoral „edificarea unui parteneriat durabil cu SUA”, iar în anul 2009 PL a promis „aprofundarea Parteneriatului strategic cu SUA și integrarea în structurile euro-atlantice”²⁹⁸. *Occidentalistii* de la Chișinău au avansat și ideea că în Republica Moldova ar trebui construit un regim intern democratic după modelul SUA. În același timp, *occidentalistii* moldoveni erau de părere că „fără SUA, vor fi greu de retras trupele ruse de pe teritoriul Republicii Moldova”²⁹⁹.

2.4 Relațiile cu spațiul ex-sovietic în discursul de politică externă al *occidentalistilor*

Occidentalistii moldoveni au prezentat relațiile cu spațiul ex-sovietic (în special cu Federația Rusă) fie ca pe o amenințare la adresa independenței și suveranității Republicii Moldova, fie ca pe o necesitate, ce nu putea fi evitată din cauza legăturilor economice stabilite în perioada URSS.

Spațiul ex-sovietic ca amenințare pentru Republica Moldova

Federația Rusă și proiectele integraționiste ale acesteia (CSI) au fost văzute de *occidentalisti* ca o amenințare pentru prezervarea celor mai importante atribute ale supraviețuirii unui stat (independența și suveranitatea), precum și ca un inamic care ocupase militar teritoriul moldovenesc sau exercita presiuni economice (prin șantajul energetic și limitarea exporturilor Republicii Moldova direcționate aproape exclusiv către spațiul ex-sovietic). Dacă în anii 1990 Rusia a fost văzută ca un pericol deoarece era asociată unor intenții de „refacere a imperiului [URSS – n.a.]”, după ce *occidentalistii* de la Chișinău au fost convinși că proiectul CSI era un eșec au asociat Rusia doar cu pericolul separatismului transnistrean și al presiunilor economice.

În 1994, Blocul Țăranilor și Intelectualilor considera că Federația Rusă reprezintă o amenințare pentru tânărul stat Republica Moldova. Principalul obiectiv de politică externă al grupării politice era „obținerea independenței reale a Republicii Moldova, care se mai află încă în raza de bătaie a tunurilor armatei ruse și [care] mai este încă dependentă în mare măsură de dispozițiile Moscovei”³⁰⁰. Programul electoral al formațiunii din 1994 a menționat drept „cauză majoră” a politicii externe moldovenesti „desprinderea de imperiu, păstrarea integrității teritoriale și realizarea idealului de libertate și unitate națională” într-un stat „cu adevărat independent și suveran”. În 1994, FPCD a considerat că amenințările la adresa existenței Republicii Moldova erau „pericolul distrugerii statului nostru [care] vine de la tendințele de încorporare a

²⁹⁷ Mircea SNEGUR „Întrevedere Mircea Snegur-James Collins”, în *Moldova Suverană*, 15 iunie 1994, p. 1.

²⁹⁸ Partidul Liberal, „Program electoral”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pl-2009-ro.pdf>, accesat la 16 iunie 2013.

²⁹⁹ Serafim URECHEAN, președinte AMN, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998 – 2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 186.

³⁰⁰ „Platforma electorală a Blocului Țăranilor și Intelectualilor”, 1994, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bti-1994-ro.pdf>, accesat la 12 martie 2012.

republicii în diverse structuri imperiale de tipul „Comunității Statelor Independente, precum și de la acele milioane de alegători care au votat recent pentru restaurarea imperiului rus, inclusiv pentru transformarea Basarabiei într-o gubernie a Rusiei cu capitala la Tiraspol”³⁰¹. Programul electoral al FPCD din 1994 a menționat și că „politica expansionistă” a Rusiei reprezintă una dintre cauzele dezintegrării teritoriale a Republicii Moldova³⁰². Procesul de soluționare a conflictului din Transnistria era, în viziunea FPCD, inefficient din cauza „șantajului” Rusiei. În 1998, PFD a menționat în programul său electoral că Republica Moldova era dependentă, prin diverse acorduri încheiate de guvernările anterioare, economic, politic și militar de CSI și Federația Rusă, situație care „a stirbit substanțial din suveranitatea și din independența Republicii Moldova”³⁰³ și care amenința ca statul moldovenesc să redevină „o gubernie”. În 2005, PPCD a înscris ca obiectiv în platforma electorală denunțarea Acordului moldo-rus „cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat din zona nistreană a Republicii Moldova” din 1992, retragerea Armatei a XIV-a. PPCD a anunțat în 2005 și că va denunța acordurile de aderare a Republicii Moldova la CSI. În 2009, PL a înscris ca obiectiv în programul electoral eliminarea monopolului energetic al Moscovei și „construirea unei relații pragmatice cu Federația Rusă, pornind de la principiile respectării independenței, suveranității, integrității teritoriale și a caracterului unitar al Republicii Moldova”. În 2009, PL a menționat în programul electoral și „eliminarea prezenței militare ruse” de pe teritoriul Republicii Moldova. Același document a menționat și ieșirea Republicii Moldova din CSI³⁰⁴.

Occidentalistii nu au fost doar adepții unor relații exclusive cu Vestul, aceștia susținând și menținerea raporturilor cu spațiul ex-sovietic. În 1994, Blocul Țăranilor și Intelectualilor (BTI) a considerat „necesară elaborarea conceptului de politică externă bazat pe principiile integrării multilaterale a Republicii Moldova în organisme internaționale și cooperării interstatale, menit să acopere interesele și valorile naționale, să faciliteze valorificarea economică a spațiului ex-sovietic [...]”³⁰⁵. BȚI a propus păstrarea „relațiilor economice convenabile cu statele din cadrul CSI”. În 1998, liderii Convenției Democratice din Moldova au susținut ca stabilirea relațiilor cu Vestul să se facă în paralel cu „menținerea legăturilor bilaterale cu țările din spațiul CSI”³⁰⁶. În programul electoral din 2005, Blocul „Moldova Democrată” a menționat că va solicita retragerea Republicii Moldova din CSI și că va acționa pentru stabilirea de relații „profunde și reciproc avantajoase”³⁰⁷ cu toate statele din spațiul ex-sovietic. Pentru a normaliza relațiile Republicii Moldova cu Federația Rusă, o parte a *occidentalistilor*

³⁰¹ „Programul electoral al Alianței Frontului Popular Creștin Democrat pentru alegerile din 27 februarie 1994”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-beafpcd-1994-ro.pdf>, accesat la 13 iunie 2013.

³⁰² *Ibidem*.

³⁰³ „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 17 martie 2012.

³⁰⁴ Partidul Liberal, „Program electoral”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pl-2009-ro.pdf>, accesat la 16 iunie 2013.

³⁰⁵ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

³⁰⁶ „Platforma electorală a Blocului «Moldova Democrată»”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

³⁰⁷ „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 17 martie 2012.

de la Chișinău au propus urmarea modelului statelor baltice: „În cazul în care există o strategie națională ca în cazul statelor baltice – în ceea ce privește relația cu Federația Rusă –, lucrurile pot fi schimbate. Ceea ce înseamnă că Moldova ar trebui să rezolve în primul rând problema energetică...”³⁰⁸

3. Slavofilia în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova

3.1 Europa sau economia sovietică ca model pentru construcția regimului politic intern din Republica Moldova

Programele electorale ale *slavofililor* au fost mai reduse din punctul de vedere al conținutului și lasă impresia că au fost redactate în grabă sau doar din simpla necesitate de a le afișa. Acestea au cuprins adesea doar mențiuni vagi cu privire la implementarea unui regim democratic la nivel intern. În practică însă s-au ghidat după modelul democrațiilor occidentale.

Programele electorale din 1994 ale principalelor partide slavofile nu au inclus mențiuni cu privire la stabilirea sau dezvoltarea relațiilor cu Uniunea Europeană. Programul electoral al PDAM din 1994 a menționat ca obiectiv „făurirea unui stat democratic de drept, stabil din punct de vedere economic și independent”³⁰⁹. Odată ajunși la guvernare, agrarienii și-au exprimat însă intențiile de a construi regimul politic intern, după modelul occidental, situație dovedită de faptul că majoritatea parlamentară agrariană a solicitat revizuirea proiectului cu privire la textul Constituției din 1994 de către *Inițiativa Legală pentru Europa Centrală și Răsăriteană și Consiliul Europei*. Majoritatea parlamentară a agrarienilor a solicitat avize similare și pentru alte legi adoptate (legea cu privire la presă) pentru „a se asigura că sunt legi democratice, compatibile cu standardele europene și internaționale”³¹⁰. *Slavofilia* afiliați Partidului Socialist și Mișcării „Unitate-Edinstvo” au menționat în programul electoral din 1994 că „pledează pentru o Moldovă cu adevărat democratică”³¹¹. Programul electoral al PCRM din 1998 a menționat ca obiectiv „restabilirea adevăratei democrații”³¹². Alianța Braghiș și-a propus prin programul electoral din 2001 „edificarea unei societăți democratice”³¹³.

În economie *slavofilia* au oscilat între ideile capitalismului și cele ale menținerii sau reinstaurării controlul statului asupra economiei. Cele două poziții opuse s-au regăsit, uneori, chiar și în cazul partidelor care au guvernat în aceeași alianță. Programul electoral propus de PDAM în 1994 a susținut privatizarea și atragerea investițiilor

³⁰⁸ Dorin Chirtoacă, vicepreședinte al PL, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998 – 2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 185.

³⁰⁹ „Platforma electorală a Partidului Democrat Agrar (Alegeri Parlamentare 1994)”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-pdam-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³¹⁰ „Întrevederi la Președintele Parlamentului”, *Moldova Suverană*, 16 iulie 1994, p. 1.

³¹¹ „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³¹² „Zece principii ale Platformei preelectorale a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pcrm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

³¹³ „Platforma electorală a Blocului Electoral Alianța Braghiș”, 2001, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2001/opponents/beab/program/>, accesat la 19 martie 2012.

străine³¹⁴. Celelalte două partide alături de care PDAM a guvernat în perioada 1994 – 1998, Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”, au propus ca obiectiv în domeniul economic „privatizarea prin intermediul bonurilor patrimoniale” și „reglementarea de către stat a celor mai importante sfere din economia națională. Un control strict al statului asupra prețurilor la obiectele de primă necesitate”³¹⁵. În 1998, PCRM a menționat în programul electoral că „va asigura rolul prioritar al statului în regenerarea și dezvoltarea economiei”³¹⁶. Alianța Braghiș și-a propus prin programul electoral din 2001 „dezvoltarea economiei de piață”³¹⁷. În același an, PCRM a promis în programul electoral „să ridice rolul și însemnătatea proprietății de stat în ramurile economiei naționale importante din punct de vedere strategic”³¹⁸. Dar, programul electoral al PCRM din 2005 a menționat că partidul avea ca obiectiv „transformarea Moldovei într-un stat al standardelor europene și al investițiilor eficiente în economia țării”³¹⁹. PCRM a promis în 2009 „atragerea activă în Moldova a proiectelor europene ce vizează dezvoltarea infrastructurii, învățământului și protecției sociale”³²⁰.

În ceea ce privește chestiunea lingvistică³²¹, doar un singur partid *slavofil* (PCRM) a propus în programul electoral acordarea statutului de limbă oficială pentru limba rusă, chiar dacă măsura a fost anunțată ocazional și în discursurile de campanie electorală ale celorlalte partide. *Slavofili* din Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” au precizat în programul electoral că „ne pronunțăm pentru dreptul inalienabil al moldovenilor de a-și păstra specificul național, etnonimul moldoveni și autoglotonimul limba moldovenească (fără să tăgăduim identitatea ei cu româna)” și că vor „curma politica discriminatorie de lichidare a sistemului de instruire și educație în limba rusă”³²². PCRM a propus, doar în programul electoral din 2001, să acorde limbii ruse „statutul de cea de-a doua limbă de stat în Republica Moldova”. PCRM a anunțat și disponibilitatea de a „apăra dreptul poporului moldovenesc la numele său istoric – moldoveni – la denumirea limbii materne – limba moldovenească”³²³. După instalarea la guvernare, ambele formațiuni politice au renunțat la ideea de a legifera statutul de limbă oficială pentru limba rusă, dar au menținut promovarea moldovenismului. Măsurile

³¹⁴ „Platforma electorală a Partidului Democrat Agrar (Alegeri Parlamentare 1994)”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-pdam-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³¹⁵ „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării „Unitate-Edinstvo”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³¹⁶ „Zece principii ale platformei preelectorale a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pcrm-1998-ro.pdf>, accesat la 5 octombrie 2013.

³¹⁷ „Platforma electorală a Blocului Electoral Alianța Braghiș”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/beab/program/>, accesat la 19 martie 2012.

³¹⁸ „Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/prcm/program/>, accesat la 26 martie 2012.

³¹⁹ *Ibidem*.

³²⁰ „Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pcrm-2009-ro.pdf>, accesat la 23 iunie 2013.

³²¹ Studiul ia în considerație și chestiunile legate de opțiunile partidelor de la Chișinău cu privire la statutul limbii ruse, pentru că acestea au reprezentat un indicator al disponibilității guvernanților de a crește sau de a limita influența Rusiei asupra regimului politic intern din Republica Moldova.

³²² „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³²³ „Esența Programului Electoral al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/prcm/program/>, accesat la 19 martie 2012.

pot fi explicate prin modul în care cele două formațiuni au încercat să se raporteze la influența Federației Ruse și a României în politica internă de la Chișinău, și anume, asigurarea unui echilibru.

3.2 Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale în viziunea slavofililor

Slavofili au emis doar sporadic opinii cu privire la construcția statului Republica Moldova, limitându-se în general la formulări vagi de tipul „consolidarea independenței și suveranității Republicii Moldova” sau la declarații care condamnau „pretențiile unioniste ale României” și acuzații la adresa partidelor care promovau unionismul.

Deși *slavofili* au considerat că cea mai importantă acțiune prin care Republica Moldova putea deveni actor în relațiile internaționale era respingerea unirii cu România, acest obiectiv a fost menționat în programul electoral al unei singure grupări politice. Astfel, Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” au menționat în programul electoral comun: „reprobăm orice tendințe unioniste” ca măsură pentru „consolidarea Republicii Moldova ca stat suveran și independent”³²⁴.

3.3 Discursul despre relațiile Republicii Moldova cu Occidentul slavofililor

Europa ca necesitate pentru relansarea economiei Republicii Moldova

Analiza de conținut a programelor electorale ale partidelor slavofile de la Chișinău arată că relațiile Republicii Moldova cu UE nu au fost menționate în documentele acestora până în anii 2000. Situația se explică prin încercarea de a atrage sprijinul electoratului dezamăgit de guvernările prooccidentale, care își dorea revenirea la situația economică din perioada URSS. Discursul *slavofililor* în ceea ce privește relațiile cu UE s-a schimbat întotdeauna după instalarea acestora la guvernare. UE a fost văzută de *slavofili* ca un furnizor de asistență financiară pentru Republica Moldova. În anii 2000, *slavofili* au menționat în programele electorale obiectivul integrării europene, susținând, în același timp, și păstrarea parteneriatelor privilegiate cu Federația Rusă.

Chiar dacă în programul electoral din 1994 nu au menționat stabilirea de relații cu UE, *slavofili* au semnat imediat după ce au ajuns la guvernare *Acordul de Parteneriat și Cooperare*, însoțit de acordarea unui credit, care a reprezentat „un prim pas real în procesul real de integrare a țării noastre în structurile politico-economice de pe continent, în familia unită și prosperă a popoarelor europene”³²⁵. Parlamentul dominat de *slavofili* a adoptat și prima (și unica) *Concepție a politicii externe a Republicii Moldova* care a menționat că „un obiectiv major și de perspectivă al politicii externe a Republicii Moldova este integrarea treptată în Uniunea Europeană”³²⁶. În mod paradoxal, primul cabinet care a fost instalat cu un program care a menționat ca obiectiv integrarea europeană a Republicii Moldova a fost cel condus de Ion Ciubuc, votat de o majoritate

³²⁴ „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³²⁵ Mihai Popov, ministru de externe în 1994, în „Semnarea unui acord între Moldova și UE”, în *Moldova Suverană*, 28 iulie 1994.

³²⁶ „Hotărârea nr. 368-XIII din 8 februarie 1995 pentru aprobarea Concepției politicii externe a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 20, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306955>, accesat la 26 august 2014.

a *slavofililor* în 1997 (84 de voturi din partea agrarienilor și interfrontiștilor)³²⁷. În contradicție cu propriul program de guvernare, cabinetul condus de Ion Ciubuc a solicitat UE începerea negocierilor pentru a obține statutul de membru asociat și pentru a semna *Acordul de Asociere*³²⁸.

În 2005, programul electoral al PCRM menționa că integrarea europeană a Republicii Moldova se putea realiza prin „transformarea Moldovei într-un stat al standardelor europene și al investițiilor eficiente în economia țării, deschiderea piețelor occidentale pentru mărfurile moldovenești [...] circulația liberă, fără vize, a cetățenilor Moldovei în țările Europei [...] realizarea programelor prioritare, a principiilor educației europene deschise și a celor ale culturii europene”³²⁹.

Europenizarea de oportunitate a comuniștilor slavofili

Europenizarea de oportunitate a comuniștilor slavofili a însemnat adaptarea discursului de politică externă al membrilor PCRM, începând cu anii 2002-2003, la noile realități geopolitice ale extinderii UE și NATO în Europa de Est. Această situație a apărut în contextul lansării de către UE a unui nou program de asistență pentru vecinii ex-sovietici (Politica Europeană de Vecinătate) și a unei vizite a lui Vladimir Voronin în SUA. Aceste inițiative au anunțat disponibilitatea Bruxelles-ului și a Washingtonului de a oferi asistență financiară Republicii Moldova. Europenizarea de „oportunitate” a regimului comunist de la Chișinău a apărut și pe fondul presiunilor exercitate de protestele organizate de PPCD în anul 2002, a dezbaterilor și documentelor publicate de partidele de opoziție și de organizațiile neguvernamentale în care erau contestate măsurile autoritare adoptate de PCRM ce riscau să îndepărteze Republica Moldova de obiectivul integrării europene. Pentru a preveni escaladarea acțiunilor de contestare, PCRM a decis să adopte formal o parte din măsurile solicitate de opoziția politică și organizațiile neguvernamentale. În noiembrie 2002, președintele Voronin a semnat un decret pentru crearea unei Comisii naționale pentru Integrarea Europeană care trebuia să elaboreze și să prezinte în parlament Strategia de Integrare Europeană a Republicii Moldova³³⁰.

Relațiile Republicii Moldova cu SUA

Ideile *slavofililor* cu privire la SUA au oscilat între două extreme: una a discursului de sorginte comunistă, în care președintele Voronin a acuzat Washingtonul că promovează „imperialismul american”, și o alta, în care SUA au fost prezentate ca un amic în soluționarea conflictului din Transnistria. SUA au fost prezentate de președintele comunist și ca partener economic al Republicii Moldova: „S-a convenit că, odată cu o performanță solidă și clar demonstrată în cadrul programului FMI al Moldovei, că

³²⁷ Oazu NANTOI, „Cine ne duce în Europa?”, 19 octombrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20031019/>, accesat la 18 octombrie 2013.

³²⁸ Igor KIPLII, *Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene*, IPP, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.

³²⁹ „Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/pcrm/program/>, accesat la 26 martie 2012.

³³⁰ Ștefan GORDA, „Partidele politice și integrarea europeană”, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.

Statele Unite vor lua în considerare participarea într-un plan cuprinzător de stabilizare a situației datoriei [externe – n.a.] a Moldovei pe termen mediu.”³³¹

3.4 Relațiile cu spațiul ex-sovietic în viziunea slavofililor

Relațiile privilegiate cu spațiul ex-sovietic au fost prezentate de *slavofilii* de la Chișinău ca prioritate a politicii externe, fiind menționate adesea în programele electorale ca obiectiv unic al acesteia. Spre deosebire de *occidentalști*, care acceptau doar stabilirea de relații economice „de necesitate” cu spațiul ex-sovietic, *slavofilii* au susținut integrarea profundă, politică și economică, a Republicii Moldova în zona de influență a Rusiei. Principalele argumente pe care *slavofilii* le-au adus pentru a justifica pledoaria pentru relațiile privilegiate cu spațiul ex-sovietic au fost asigurarea supraviețuirii Republicii Moldova ca stat și depășirea crizelor economice perpetue.

În 1994, programul electoral al PDAM a menționat că guvernele Druc-Muravschi au săvârșit acțiuni favorabile unionismului care au dus la declanșarea conflictului³³² și că, din acest motiv, „se pronunță pentru restabilirea relațiilor întrerupte în perioada activității guvernelor Druc-Muravschi”³³³. Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate-Edinstvo” au menționat, în programul electoral din același an, ca prioritate „ratificarea neîntârziată a tratatelor cu privire la intrarea Moldovei în Comunitatea Statelor Independente și în Uniunea Economică”³³⁴. În 1994, parlamentul de la Chișinău, dominat de o majoritate a *slavofililor*, a ratificat documentul care a consfințit aderarea Republicii Moldova la CSI, decizie motivată în special de falimentul economic cu care se confrunta Chișinăul și de posibilitatea recreării sau menținerii legăturilor economice stabilite în perioada URSS prin apariția unui spațiu de comerț liber. În același an, în cadrul CSI a fost adoptat un *Acord multilateral privind crearea zonei de comerț liber*, care nu a fost însă ratificat de cel mai important destinatar din CSI al exporturilor moldovenești (Federația Rusă). *Slavofilii* de la Chișinău nu au emis opinii cu privire la această situație.

Programul PCRМ din 1998 a anunțat „o integrare deplină și eficientă a republicii cu țările CSI într-o uniune economică și politică a statelor independente și suverane”³³⁵ și dezvoltarea de relații economice cu alte state. În anul 2000, 25 de formațiuni politice și obștești au semnat un „Document-apel” pentru „asigurarea unui larg consens național în jurul obiectivului de integrare europeană”. Singurul partid important de pe scena politică de la Chișinău care nu a semnat documentul a fost PCRМ³³⁶. Comuniștii au menționat, în programul electoral din 2001, ca prim obiectiv „întărirea suveranității și statalității Republicii Moldova, restabilirea integrității ei teritoriale” și „dezvoltarea

³³¹ „Convorbiri ale președintelui Voronin cu FMI și BM pentru restructurarea datoriilor Moldovei”, *Europa Liberă*, 18 decembrie 2002, <http://www.europalibera.org/content/news/1383796.html>, accesat la 15 octombrie 2013.

³³² „Platforma electorală a Partidului Democrat Agrar (Alegeri Parlamentare 1994)”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-pdam-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³³³ *Ibidem*.

³³⁴ „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³³⁵ „Zece principii ale Platformei preelectorale a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pcrm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

³³⁶ Ștefan GORDA, „Partidele politice și integrarea europeană”, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.

relațiilor reciproc avantajoase cu toate țările lumii, întâi de toate cu statele CSI [...] și examinarea chestiunii cu privire la aderarea Moldovei la Uniunea Rusiei și Belarusiei”³³⁷. Strategia prorusă a *slavofililor* nu a fost însă una coerentă și, în funcție de context, președintele Voronin a optat, în anii 2002-2003, pentru integrarea în Uniunea Rusia-Belarus, Uniunea Eurasiatică și Uniunea Europeană (în contextul vizitei întreprinse la Washington în anul 2002). Mesajul prorus a fost mai degrabă unul electoral, pentru că, după un an de la venirea la putere (1 mai 2002), PCRM a făcut publică *Concepția politicii externe a Republicii Moldova*, al cărei conținut „a uimit opinia publică moldovenească prin caracterul pro-european”, documentul menționând ca „obiectiv strategic prioritar”³³⁸ integrarea în UE. În viziunea comuniștilor de la Chișinău integrarea europeană trebuia realizată cu păstrarea „inestimabilei moșteniri spirituale sovietice”³³⁹. PCRM pleda pentru „integrarea în CSI și în spațiul european” și considera că „apropierea de UE se poate efectua prin apropierea standardelor CSI de cele ale UE”³⁴⁰. În 2005, programul electoral al PCRM a cuprins precizări controversate despre modul în care partidul vedea realizarea unui „parteneriat strategic” cu Rusia prin „consolidarea bunelor relații cu vecinii noștri – Ucraina și România – ca bază pentru dezvoltarea potențialului CSI la o nouă etapă și întărirea parteneriatului strategic cu Rusia”³⁴¹. PCRM a inclus în programul electoral din 2009 obiective ca „valorificarea potențialului integraționist al Comunității Statelor Independente, implementarea proiectelor de infrastructură în cadrul CSI”, precum și „intensificarea parteneriatului strategic cu Federația Rusă, consolidarea relațiilor politice și economice reciproc avantajoase cu toate statele”³⁴².

Slavofili au considerat că prezența Republicii Moldova în CSI nu reprezintă un obstacol pentru aderarea acesteia la Uniunea Europeană și au refuzat să abordeze aspectele tehnice care nu permit o dublă integrare în spațiul occidental și cel dominat de Rusia: „Integrarea unei țări în UE are loc în paralel cu asimilarea de către țara vizată a legislației UE, ce numără peste 80 mii de pagini [...] Integrarea în CSI este însoțită de un proces similar [...] legislația CSI va fi la fel de voluminoasă ca cea a UE.”³⁴³ *Slavofili* nu au transpus sau nu au adaptat legislația Republicii Moldova la cea a CSI, chiar dacă situația ar fi putut determina excluderea, chiar și informală, din organizație. Liderii *slavofili* de la Chișinău s-au bazat probabil pe faptul că Federația Rusă a considerat că excluderea Republicii Moldova nu ar fi fost benefică pentru organizație.

Slavofili au emis și opinii critice la adresa CSI, în contextul schimbării orientării generale de politică externă a Republicii Moldova către Occident, dar nu au susținut

³³⁷ „Esența Programului electoral al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/pcrm/program/>, accesat la 19 martie 2012.

³³⁸ Igor BOȚAN, *Vectorul integrării europene a Republicii Moldova*, 15 iunie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030615/>, accesat la 16 octombrie 2013.

³³⁹ Ștefan GORDA, „Partidele politice și integrarea europeană”, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.

³⁴⁰ *Ibidem*.

³⁴¹ „Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/pcrm/program/>, accesat la 26 martie 2012.

³⁴² „Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pcrm-2009-ro.pdf>, accesat la 23 iunie 2013.

³⁴³ Eugen REVENCO, Victor CHIRILĂ, „Cooperarea Republicii Moldova în cadrul Comunității Statelor Independente”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 117.

propunerile partidelor de opoziție cu privire la retragerea din CSI. În anul 2006, Vladimir Voronin declara că „CSI este un geamantan fără mâner, pe care este foarte greu să-l duci, dar îți pare rău să-l lași”³⁴⁴.

3.5 Securitatea Republicii Moldova în viziunea *slavofililor*

Slavofili nu au participat la dezbaterile de politică externă cu privire la securitatea Republicii Moldova și nu au propus aranjamente externe de securitate. *Slavofili* au fost principalii susținători ai statutului de neutralitate a Republicii Moldova. În 1994, majoritatea parlamentară a agrarienilor au votat prima Constituție a Republicii Moldova care a menționat că „Republica Moldova proclamă neutralitatea sa permanentă”³⁴⁵. Majoritatea parlamentară a *slavofililor* a ratificat și tratatul de aderare a Republicii Moldova la CSI, fără a da însă curs solicitărilor Moscovei de a participa și la activitățile militare ale organizației.

În programul electoral din 1998, PCRM a menționat că se angajează să asigure „neutralitatea constantă a Republicii Moldova”³⁴⁶. Ulterior, temele neutralității și securității nu au mai apărut în discursul *slavofililor*, cu excepția situațiilor în care au fost constrânși să răspundă la provocările opoziției. În anul 2002, PPCD a solicitat guvernării comuniste organizarea unui referendum prin care cetățenii Republicii Moldova să se pronunțe cu privire la aderarea la UE și NATO. Liderii comuniști au respins propunerea, pe motiv că statutul de neutralitate al Republicii Moldova nu ar permite organizarea unei astfel de consultări și pentru că în chestiunea integrării în UE s-au pronunțat doar cetățenii statelor care au primit invitația din partea Bruxelles-ului. PCRM sau președintele Voronin nu au luat niciodată în considerație posibilitatea renunțării la neutralitate. Președintele Voronin a fost, de fapt, unul dintre principalii promotori ai neutralității în perioada în care, sub conducerea sa, Republica Moldova a avut o orientare prorusă a politicii externe: „Ținem să reiterăm faptul că, după 17 ani de la proclamarea independenței sale, Moldova își dorește sprijinul comunității internaționale [...] și implicarea cât mai activă pentru recunoașterea neutralității constituționale a Republicii Moldova”³⁴⁷, afirma Voronin într-un discurs ținut la Summit-ul NATO desfășurat la București în 2008.

Securitatea Republicii Moldova și conflictul din Transnistria în viziunea slavofililor

Programele electorale ale *slavofililor* au menționat că se angajează să restabilească integritatea teritorială a Republicii Moldova, fără a menționa vreun plan în acest sens sau fără a aborda chestiunea ca subiect al politicii externe. În programul electoral al Partidul Socialist și al Mișcării „Unitate-Edistvo” a apărut, la capitolul obiective în „Sfera organizării statale și a relațiilor interetnice”, formularea vagă „dorim să punem capăt

³⁴⁴ Vladimir VORONIN, în Eugen REVENCO, Victor CHIRILĂ, „Cooperarea Republicii Moldova în cadrul Comunității Statelor Independente”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 119.

³⁴⁵ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, art. 11 (1), http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 4 octombrie 2013.

³⁴⁶ „Zece principii ale Platformei preelectorale a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pcrm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

³⁴⁷ „Discursul președintelui Voronin la Summit-ul NATO”, *BBC Romanian*, 3 aprilie 2008, http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2008/04/080403_voronin_summit.shtml, accesat la 10 octombrie 2013.

dezmembrării teritoriale a Moldovei, să-i restabilim integritatea pe baza dialogului și a compromisului”³⁴⁸. În același an, PDAM a menționat în programul electoral doar „soluționarea conflictelor din stat pe cale pașnică”³⁴⁹. Formularea folosită de PDAM în 1994 a fost preluată în 1998 de PCRM. La următorul scrutin (2001), PCRM a propus în programul electoral doar „restabilirea integrității teritoriale” a Republicii Moldova. În anul 2005, programul electoral al PCRM a menționat ca obiectiv, la capitolul Consolidarea Societății, „unificarea țării”, care trebuia realizată pe baza unor reguli elementare ale statului de drept și ale principiilor toleranței într-o societate multietnică. Programul electoral din 2009 al PCRM a specificat ca măsuri de soluționare a conflictului acordarea unui statut juridic Transnistriei, demilitarizarea, acordarea de ajutoare sociale în regiunea separatistă³⁵⁰. PCRM a susținut toate planurile de soluționare a conflictului (cel propus de OSCE în 2002, planul inițiat de președintele Iușcenko – pe baza căruia a fost adoptată în 2005 *Legea cu privire la statutul juridic special al regiunii transnistrene a Republicii Moldova* și planul Kozak din 2003), chiar dacă acestea aveau prevederi total diferite.

4. Pragmaticii în dezbaterile de politică externă din Republica Moldova

Pragmaticii din politica externă a Republicii Moldova pot fi identificați atât în cadrul unor grupări politice care au înscris în programele electorale opțiuni „de balans”, cât și în tabăra *occidentalistilor* sau în cea a *rusofililor*. Aceștia au fost politicienii care au criticat opiniile și recomandările radicale cu privire la direcțiile exclusive (concretizate în relații exclusive cu Occidentul sau cu Estul) în politica externă a Republicii Moldova. Adepții pragmatismului pot fi considerați ca autori indirecti ai politicii externe multivectoriale. Pragmatismul a fost adoptat în urma unei experiențe de guvernare cu insuccese majore, care a avut ca obiectiv direcții exclusive de politică externă. Mircea Snegur, membri ai Frontului Popular, agrarienii, Vladimir Voronin după ce s-au aflat la conducerea statului și au experimentat pentru câțiva ani tentative de apropiere exclusivă față de România și Occident sau spațiul ex-sovietic, au devenit ulterior adepții politicii externe multivectoriale. Situația se explică prin lipsa de interes a Occidentului față de Republica Moldova, prin crizele economice interne generate de neimplementarea reformelor agreeate în acordurile cu UE sau prin presiunile exercitate de Federația Rusă.

4.1 Regimul politic intern în viziunea *pragmaticilor*

Viziunea asupra naturii regimului politic intern din Republica Moldova promovată de *pragmaticii* de la Chișinău a constat, în special, în implementarea modelului democrației occidentale. *Pragmaticii* reușiți în PDM au propus în programul electoral din 2009 crearea unui regim politic democratic bazat pe separația puterilor în stat și, în special, pe independența justiției și „valorificarea plenară a oportunităților oferite

³⁴⁸ „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³⁴⁹ „Platforma electorală a Partidului Democrat Agrar (Alegeri Parlamentare 1994)”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-pdam-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.

³⁵⁰ „Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pcrm-2009-ro.pdf>, accesat la 23 iunie 2013.

de Parteneriatul Estic în scopul modernizării societății și asigurării unui nivel de viață calitativ nou pentru fiecare cetățean³⁵¹. În programul electoral din 2009, PLDM a înscris ca obiective construirea unui regim politic democratic bazat pe alegerea președintelui statului prin vot direct de către cetățeni, separația puterilor în stat, „consolidarea societății civile și implicarea reală a organizațiilor neguvernamentale în procesul decizional”³⁵². PLDM a menționat în programul electoral din 2009 atragerea investițiilor străine în economie. În același an, PLDM s-a pronunțat pentru „demonopolizarea activităților economice și limitarea intervențiilor statului în economie”, modernizarea infrastructurii de transporturi la standarde europene.

4.2 Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale în viziunea *pragmaticilor*

Pragmaticii de la Chișinău au expus doar sporadic idei cu privire la construcția statului moldovenesc ca actor în relațiile internaționale. Cele două teme avansate de *pragmatici* cu privire la construcția statului moldovenesc au fost suportul economic necesar supraviețuirii și identitatea acestuia ca actor în relațiile internaționale. La începutul anilor 1990, premierul Muravschi a pus la îndoială viabilitatea economică a noului stat, susținând că nu era convins că acesta ar putea asigura cetățenilor săi „securitatea social-economică”³⁵³. Chestiunea supraviețuirii economice a statului moldovenesc nu a fost adusă ulterior în dezbateri de *pragmatici*. Președintele Petru Lucinschi a fost singurul care a expus idei cu privire la modul în care trebuia construit statul moldovenesc ca actor în relațiile internaționale. În perioada președinției lui Petru Lucinschi (chiar în cercul din jurul acestuia), au apărut idei și proiecte potrivit cărora Republica Moldova trebuia să adopte în politica externă „calea moldovenească”, care presupunea renunțarea la ideea că problemele Republicii Moldova puteau fi soluționate la Moscova, București sau Washington, ci la Chișinău, într-un stat „în care s-ar împăca foarte bine ideile tradiționale de dreptate și fraternitate cu cele relativ noi, de drepturi ale omului, de inițiativă și proprietate privată”³⁵⁴.

4.3 Direcțiile generale de politică externă în discursul *pragmaticilor*

Viziunea de politică externă a *pragmaticilor* trebuie analizată în funcție de percepțiile acestora în legătură cu limitele pe care le considerau acceptabile cu privire la influența rusească în Republica Moldova și la gradul de apropiere față de Occident sau spațiul ex-sovietic în politica externă.

³⁵¹ „6 pași spre progres împreună cu Marian Lupu”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pdm-july-2009-ro.pdf>, accesat la 26 iunie 2013.

³⁵² „Platforma electorală a PLDM”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pldm-2009-ro.pdf>, accesat la 22 iunie 2013.

³⁵³ Valeriu MURAVSCHI în Gheorghe E. COJOCARU, *Politica externă a Republicii Moldova*, Civitas, Chișinău, 2001, p. 43.

³⁵⁴ Valeriu RENIȚĂ, „Observator economic”, nr. 3, septembrie 1998, în „Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 128.

Multivectorialitatea ca direcție generală a politicii externe a Republicii Moldova

Programele electorale ale pragmaticilor au realizat un balans între relațiile dintre Republica Moldova și UE/SUA și relațiile dintre Republica Moldova și Federația Rusă/spațiul ex-sovietic. Primul partid care a menționat în programul său ca obiectiv integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană a fost Blocul Electoral Alianța Braghiș (în 2001): „intensificarea eforturilor în vederea integrării graduale a Republicii Moldova în Uniunea Europeană, inclusiv prin realizarea prevederilor Acordului de Parteneriat și Cooperare [...]”³⁵⁵. Pragmaticii reușiți în Alianța Braghiș au considerat necesară promovarea unei „diplomații economice”, atragerea de investiții străine, creșterea exporturilor, dezvoltarea unei colaborări eficiente cu Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială³⁵⁶, dar și „dezvoltarea și consolidarea în continuare a relațiilor de parteneriat cu SUA [...] consolidarea relațiilor economice de importanță strategică cu Rusia și țările CSI”³⁵⁷. În viziunea membrilor Alianței Braghiș, relațiile Republica Moldova – Federația Rusă erau puternic influențate și de modul în care regimul de la Chișinău trata minoritatea rusă. Astfel, programul electoral din 2001³⁵⁸ a menționat că relațiile cu Rusia trebuiau structurate pornind de la ideea unei dezbateri cu privire la înființarea unei „universități interstatale moldo-ruse”. Alianța Braghiș nu promitea acordarea unui statut oficial limbii ruse, dar menționa „perfecționarea legislației republicane care reglementează funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul Moldovei; adoptarea unui program de stat privind finanțarea de la buget a studierii limbii de stat, a limbii ruse, a [altor – n.a.] limbi materne”; „pentru soluționarea cu succes a problemei lingvistice este necesar ca, în cel mai scurt timp, să fie examinată problema aderării Moldovei la Carta Europeană a limbilor regionale sau a limbilor minorităților”.

În 2003, pragmaticii din Alianța Social-Democrată au susținut integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană, cu mențiunea că aceasta „nu contravine și nu exclude continuarea și intensificarea relațiilor dintre Republica Moldova și țările membre ale CSI”. Relațiile cu NATO trebuiau dezvoltate, potrivit membrilor acestei alianțe, „în sensul consolidării stabilității și păcii globale, cu respectarea obligatorie a neutralității țării”³⁵⁹. Pragmaticii din PDM au susținut integrarea europeană și dezvoltarea relațiilor bilaterale cu statele membre UE. Dar, PDM a menționat ca obiectiv de politică externă și „dezvoltarea continuă a parteneriatului privilegiat cu Federația Rusă”³⁶⁰, precum și „dezvoltarea relațiilor cu statele vecine – Ucraina și România – pe bază de parteneriat reciproc avantajos; dezvoltarea cadrului juridic al relațiilor cu România”³⁶¹. Grupul *pragmaticilor* din PLDM a propus, în programul electoral din 2009, semnarea *Acordului de Asociere cu UE* până în

³⁵⁵ „Platforma electorală a Blocului Electoral Alianța Braghiș”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/beab/program/>, accesat la 19 martie 2012.

³⁵⁶ *Ibidem*.

³⁵⁷ *Ibidem*.

³⁵⁸ *Ibidem*.

³⁵⁹ Alianța Social-Democrată din Moldova, mesaje preluate din Ștefan GORDA, „Partidele politice între UE și CSI”, 14 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030714/>, accesat la 17 octombrie 2013.

³⁶⁰ „6 pași spre progres împreună cu Marian Lupu”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pdm-july-2009-ro.pdf>, accesat la 26 iunie 2013.

³⁶¹ *Ibidem*.

2012, obținerea accesului cetățenilor moldoveni în spațiul UE fără vize până în anul 2011, consolidarea relațiilor cu statele membre UE. Integrarea europeană a Republicii Moldova era realizabilă, în viziunea PLDM, și prin „stabilirea unui Parteneriat Strategic European cu România”³⁶². În relațiile cu SUA, programul electoral al PLDM a preconizat stabilirea unui parteneriat strategic. Dar, programul electoral al PLDM din 2009 a menționat și „dezvoltarea unor relații previzibile și reciproc avantajoase”³⁶³ în relațiile cu Federația Rusă.

Pragmaticii s-au desprins și din rândurile PCRM și au susținut aceleași idei ale politicii externe multivectoriale și crearea unor triade geopolitice precum UE-Republica Moldova-Rusia, SUA-Republica Moldova-Rusia. Marian Lupu, speaker al parlamentului de la Chișinău și membru al PCRM, declara că, până când Republica Moldova nu se va integra în UE, prezența acesteia în CSI și urmarea unui parcurs european nu sunt incompatibile. Lupu considera că „incompatibilitățile politice” dintre cele două organizații vor apărea doar în momentul în care integrarea europeană a Republicii Moldova va fi o certitudine³⁶⁴. În anul 2008, Lupu susținea că atât Federația Rusă, cât și SUA sunt parteneri strategici ai UE. Relațiile cu Federația Rusă erau, potrivit acestuia, cordiale, cu excepția neînțelegerilor generate de conflictul transnistrean: „Dimensiunea economică, dimensiunea energetică, exporturile, relațiile interumane rămân a fi pe agendă. Nu cred că avem probleme pe alte dimensiuni, [...] decât cea transnistreană. Aceasta a fost problema care a influențat inclusiv și embargoul vinurilor.”³⁶⁵

4.4 Securitatea și neutralitatea Republicii Moldova în viziunea pragmaticilor

Pragmaticii au evitat dezbaterile despre neutralitate sau despre securitatea Republicii Moldova. Dacă *slavofili* au militat pentru menținerea acesteia și *occidentalii* pentru eliminarea ei, *pragmaticii* au preferat să nu includă chestiunea în programele electorale sau în discursul public. Un exemplu în acest sens sunt declarațiile lui Marian Lupu, unul dintre liderii PCRM, care era de părere că relațiile Republicii Moldova cu NATO trebuie să se limiteze la cooperarea stabilită în cadrul Parteneriatului pentru Pace. Lupu evita astfel să răspundă direct la întrebările cu privire la statutul de neutralitate și oferea un argument pentru faptul că guvernarea PCRM nu se pronunța în chestiunea aderării la NATO.

5. Opinia publică și dezbaterile de politică externă de la Chișinău

În perioada 1991 – 2009, în Republica Moldova au fost organizate sondaje care au avut patru teme principale: consultarea populației cu privire la existența independentă a statului moldovenesc, natura regimului politic intern, direcțiile principale ale politicii externe a Chișinăului, situația din Transnistria și statutul de neutralitate. Toate sondajele sau consultările populare din Republica Moldova au fost adresate doar populației de

³⁶² „Platforma electorală a PLDM”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pldm-2009-ro.pdf>, accesat la 22 iunie 2013.

³⁶³ *Ibidem*.

³⁶⁴ Marian Lupu, interviu în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 187.

³⁶⁵ *Ibidem*, p. 184.

pe teritoriul aflat sub administrația Chișinăului, pentru că autoritățile de la Tiraspol nu au permis accesul în Transnistria. Un singur sondaj a fost organizat în paralel în Republica Moldova și în România.

5.1 Sondajele cu privire la existența statului

La începutul anilor 1990, au fost organizate două consultări prin care populația din Republica Moldova a fost chestionată cu privire la existența independentă a statului moldovenesc. Unul dintre cele două sondaje a fost organizat de un institut din București, iar celălalt de autoritățile de la Chișinău. Ambele sondaje au arătat că majoritatea covârșitoare a locuitorilor Republicii Moldova este favorabilă existenței unui stat independent.

La 14 august 1991 presa de la București și Chișinău a publicat rezultatele unui sondaj realizat în România și Republica Moldova de INSOP-IRSOP, care arăta că la întrebarea: *Atât conducerea României, cât și conducerea Republicii Moldova consideră că, în perioada viitoare, este bine ca cele două țări să rămână două state independente, care să dezvolte relațiile economice, culturale și umane între ele. Sunteți de acord sau nu sunteți de acord cu această idee?*, rezultatele sondajului au arătat că 55% dintre cei chestionați în România și 71% din RSS Moldovenească au răspuns DA³⁶⁶. Al doilea și ultimul sondaj care a adus în discuție politica externă și viitorul statului moldovenesc a fost organizat în 1994, la inițiativa președintelui Snegur – *La sfat cu poporul* – în care populației dintre Prut și Nistru i s-a cerut să răspundă la întrebarea: *Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca un stat independent și unitar, în frontierele recunoscute în ziua proclamării suveranității Moldovei (23.06.1990), să promoveze o politică de neutralitate și să mențină relații economice reciproc avantajoase cu toate țările lumii și să garanteze cetățenilor săi drepturi egale, în conformitate cu normele dreptului internațional?*³⁶⁷ 95,4% dintre cei chestionați au răspuns favorabil³⁶⁸. Cele două sondaje au fost singurele consultări populare organizate de regimurile politice care s-au succedat la putere la Chișinău.

Începând cu 1998, opinia publică din Republica Moldova a fost consultată prin intermediul sondajelor de opinie realizate sub denumirea „Barometrul de Opinie Publică” de către o organizație neguvernamentală, *Institutul pentru Politici Publice (IPP)*. Întrebările adresate în chestionarele IPP cu privire la politica externă nu au mai vizat chestiunea existenței Republicii Moldova ca stat independent, „chestiunea teritorială” a fost abordată în raport cu planurile de soluționare a conflictului transnistrean (cu referire la oportunitatea menținerii Transnistriei între granițele Republicii Moldova și la forma de organizare a statului moldovenesc reîntregit). În privința configurației teritoriale a statului moldovenesc, majoritatea celor intervievați a considerat că Republica Moldova trebuie să rămână în configurația teritorială recunoscută la nivel internațional după 1991. În noiembrie 2002³⁶⁹, 76% din intervievați au declarat că „pentru asigurarea bunei înțelegeri și liniștii în țară, ar trebui ca Republica Moldova să fie un stat unitar, în care Transnistria și Unitatea Teritorial-Autonomă Găgăuză ar fi egale în drepturi cu toate

³⁶⁶ *Moldova Suverană*, nr. 168, 14 august 1991, în Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001.

³⁶⁷ Citat în Charles KING, „Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism”, *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2, 1994, p. 345 – 368.

³⁶⁸ *Ibidem*.

³⁶⁹ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2002”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=468>, accesat la 5 aprilie 2013.

celelalte județe”. Sondajele IPP au adresat și întrebări cu privire la părerea populației despre soluționarea conflictului din Transnistria prin organizarea federală a statului moldovenesc. Numărul respondenților favorabili proiectului de federalizare a fost de 21% în 2003³⁷⁰, iar proporția celor care se opuneau era de 37,8%.

5.2 Natura regimului politic intern în viziunea populației din Republica Moldova³⁷¹

Majoritatea populației Republicii Moldova s-a declarat împotriva unui regim autoritar sau dictatorial, dar a exprimat opinii uneori contradictorii despre măsurile care ar trebui implementate de conducători. Peste 50% dintre respondenții la sondajele comandate de IPP au considerat că „nu sunt admisibile” măsuri ca: anularea alegerilor, interzicerea mitingurilor/protestelor, desființarea parlamentului, cenzurarea presei³⁷². Dar, în anul 2001, 48% dintre respondenți au considerat că e mai bine ca în Republica Moldova să existe un singur partid, iar în 2007 numărul acestora a scăzut la 36%³⁷³.

Opiniile respondenților din Republica Moldova cu privire la natura regimului politic s-au regăsit și în răspunsurile despre modul în care ar trebui administrată economia Republicii Moldova și pluralismul lingvistic. Aceste răspunsuri arată preferința pentru o guvernare democratică. În domeniul economic, populația Republicii Moldova s-a pronunțat favorabil pentru menținerea economiei de piață în proporție de 64% în anul 2001³⁷⁴. Doar 9,1%³⁷⁵ – 12%³⁷⁶ dintre respondenți au considerat că problemele economice ale Republicii Moldova ar putea fi rezolvate „în primul rând” prin „mărirea rolului statului în dirijarea economiei”.

Sondajele comandate de IPP au adresat și întrebări cu privire la statutul limbii ruse în Republica Moldova. O parte importantă a respondenților a fost de părere că cetățenii Republicii Moldova pot folosi orice limbă, dar că limba oficială trebuie să rămână limba moldovenească/română³⁷⁷. În anul 2002, 45% dintre intervievați au declarat că ar trebui ca limba română/moldovenească să fie unica limbă de stat, iar 46% au susținut că ar trebui să fie două limbi oficiale³⁷⁸.

³⁷⁰ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2003”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=466>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁷¹ Studiul consideră natura regimului politic intern din Republica Moldova ca fiind importantă pentru o cercetare dedicată politicii externe a Republicii Moldova, pentru că informațiile furnizate de sondaje în acest sens pot sugera preferințele populației pentru apropierea Chișinăului de Federația Rusă sau UE.

³⁷² „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2003”, raport final, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=466>, accesat la 9 octombrie 2013.

³⁷³ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2007”, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=457>, accesat la 10 octombrie 2013.

³⁷⁴ Ala BELOSTECINIC, „Analiza Barometrului de Opinie Publică 1998, 2000, 2001”, p. 11, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156&year=2001>, accesat la 8 octombrie 2013.

³⁷⁵ „Barometrul de Opinie Publică – decembrie 2005”, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=461>, accesat la 10 octombrie 2013.

³⁷⁶ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2007”, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=457>, accesat la 10 octombrie 2013.

³⁷⁷ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2001”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=470>, accesat la 4 aprilie 2013.

³⁷⁸ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2002”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=468>, accesat la 5 aprilie 2013.

5.3 Sondajele cu privire la chestiunea transnistreană

Cu privire la chestiunea transnistreană, în sondajele comandate de IPP s-au adresat întrebări care au legat conflictul de percepția populației asupra pericolului din zonă, de configurația/organizarea statului moldovenesc reîntregit, au poziționat conflictul în contextul relațiilor cu UE sau Rusia, au abordat importanța acestuia pe agenda internă și externă a Republicii Moldova. Răspunsurile adresate cu privire la situația din Transnistria nu au fost cuantificate similar în toate sondajele. Per ansamblu însă, acestea au arătat că percepțiile populației cu privire la conflict s-au modificat în timp. În 1998, conflictul din zona transnistreană a fost plasat pe locul al șaptelea în topul *principalelor temeri ale populației*, 13% din populația interviuată a considerat în 2001 că un război în regiune este una dintre *principalele temeri ale populației (pe locul 4 în top)*³⁷⁹. În anul 2003, doar 3,4% dintre respondenți au considerat că „cea mai importantă sarcină pentru Moldova” era restabilirea integrității teritoriale a țării, soluționarea problemei transnistrene³⁸⁰. În 2004, doar 2,9% dintre respondenți au susținut că cea mai importantă sarcină a statului moldovenesc este soluționarea conflictului din Transnistria/restabilirea integrității teritoriale a Republicii Moldova. În 2008, 4,1% dintre respondenți au susținut că cea mai importantă problemă care trebuia rezolvată în Republica Moldova era soluționarea situației din Transnistria³⁸¹. Conflictul din Transnistria a fost considerat ca fiind cel mai important pericol sau principala sarcină a guvernărilor de la Chișinău de un procent aproape nesemnificativ al populației din Republica Moldova, situația explicându-se fie prin faptul că populația a acordat o atenție sporită situației economice, fie prin acomodarea acesteia cu starea de conflict înghețat (pericolul fiind asociat doar conflictului deschis).

Populația din Republica Moldova a arătat și un grad de informare redus cu privire la proiectele de soluționare a conflictului. În anul 2002, când OSCE a înaintat un proiect de soluționare a conflictului prin federalizarea Republicii Moldova, majoritatea interviuților (61%) au declarat că nu știu ce este un stat federal, iar 70% au răspuns că „nu știu care sunt avantajele și dezavantajele federalizării Republicii Moldova”³⁸².

În privința aprecierii conflictului în contextul relațiilor Republicii Moldova cu UE sau Rusia, în 2006, 20,1% dintre respondenți au considerat că cel mai important obstacol în procesul de integrare în UE este conflictul transnistrean, iar, în 2008, 32,9% dintre respondenți au considerat că Federația Rusă a procedat corect când a recunoscut independența Osetiei de Sud și Abhaziei, 17,7% au răspuns că decizia nu a fost corectă și 40,3% au oferit răspunsuri de tipul „nu știu/nu răspund”³⁸³.

³⁷⁹ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2001”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=470>, accesat la 4 aprilie 2013.

³⁸⁰ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2003”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=466>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁸¹ „Barometrul de Opinie Publică – octombrie 2008”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=455>, accesat la 8 aprilie 2013.

³⁸² „Barometrul de Opinie Publică – mai 2003”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=467>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁸³ „Barometrul de Opinie Publică – octombrie 2008”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=455>, accesat la 8 aprilie 2013.

5.4 Sondajele cu privire la direcțiile generale ale politicii externe

Relațiile cu UE/spațiul CSI:

Opțiunile cetățenilor Republicii Moldova cu privire la direcțiile principale ale politicii externe au arătat preferințe clare pentru o politică externă multivectorială, care însemna deopotrivă păstrarea calității de membru al CSI și aderarea la UE. Respondenții nu au fost favorabili unei integrări profunde a Republicii Moldova în zona de influență a Rusiei (doar 16% s-au declarat favorabili aderării la Uniunea vamală Rusia-Belarus)³⁸⁴. Rezultatele sondajelor comandate de IPP au arătat și că numărul respondenților favorabili integrării Republicii Moldova în UE a crescut considerabil, în timp ce numărul adepților menținerii acesteia în CSI s-a diminuat. Astfel, în perioada 2001 – 2006 proporția respondenților care s-au declarat favorabili aderării Republicii Moldova la UE a variat între 40%, în anul 2002, și 76,2%, în anul 2008³⁸⁵. În privința menținerii Republicii Moldova în cadrul CSI, numărul susținătorilor a variat între 27%³⁸⁶ și 35%³⁸⁷.

5.5 Neutralitatea

În 1994, când neutralitatea a fost inclusă printre articolele Constituției, nu a fost organizat niciun sondaj care să chestioneze părerea populației în acest sens. Sondajele care au atins subiectul neutralității au fost comandate începând cu anul 2003 și au chestionat „neutralitatea” sau alternativele la aceasta (aderarea la NATO sau la Tratatul CSI de securitate colectivă).

În perioada 2003 – 2009, între 14% și 61,7% dintre respondenții la sondajul IPP au susținut că neutralitatea reprezintă cea mai bună opțiune de securitate pentru statul moldovenesc. În cadrul sondajului organizat în 2009, s-a înregistrat cel mai mare număr de persoane care s-au pronunțat pentru menținerea acesteia. NATO a fost considerată cea mai bună opțiune pentru asigurarea securității Republicii Moldova de către 16,3% – 34,7% dintre respondenți, cele mai puține răspunsuri favorabile Alianței

³⁸⁴ „Barometrul de Opinie Publică – mai 2003”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=467>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁸⁵ În ianuarie 2001, 51% din populația Republicii Moldova a menționat ca „opțiune de integrare internațională” UE, în vreme ce 43% au susținut aderarea la spațiul CSI, iar, în noiembrie 2001, 35% dintre cei intervievați s-au pronunțat pentru menținerea statului moldovenesc în CSI, 43% optând pentru aderarea la Uniunea Europeană. În aprilie 2002, 41% dintre intervievați s-au pronunțat pentru menținerea Republicii Moldova în CSI și 40% au declarat că doresc aderarea la UE. În mai 2003, 29% dintre cei chestionați s-au declarat favorabili menținerii Republicii Moldova în CSI, 16% au optat pentru aderarea la Uniunea Vamală Rusia-Belarus și 42% au susținut integrarea în UE. În noiembrie 2003, 51% dintre cei chestionați au declarat că Republica Moldova ar trebui să se integreze în UE și 27% au susținut că statul moldovenesc ar trebui să rămână în CSI. În același sondaj, 67,85% dintre respondenți au declarat că ar vota pentru aderarea la UE în situația organizării unui referendum. În 2004, doar 2,9% dintre respondenți au considerat că cea mai importantă sarcină a statului moldovenesc este soluționarea conflictului din Transnistria/restabilirea integrității teritoriale a Republicii Moldova. În același an, 30,4% dintre respondenți au considerat că Republica Moldova trebuie să rămână în CSI și 46,9% au răspuns că aceasta trebuie să se integreze în UE. La același sondaj, 56,6% au răspuns că ar vota pentru aderarea la UE în cazul organizării unui referendum în acest sens. La sfârșitul aceluiași an, 66,4% dintre respondenți au declarat că ar vota pentru aderarea la UE în cazul organizării unui referendum în acest sens. Procentul s-a menținut și în anul următor. În 2007, 72,1% dintre respondenți au declarat că ar vota pentru aderarea la UE în cazul organizării unui referendum. În 2008, 76,2% dintre cei care au răspuns s-au declarat favorabili aderării la UE. În 2009, 62,9% au declarat că ar vota pentru aderarea la UE. „Barometrul de Opinie Publică 2001 – 2009”, Institutul pentru Politici Publice, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁸⁶ „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2003”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=466>, accesat la 5 aprilie 2013.

³⁸⁷ CSOP pentru IPP, „Barometrul de Opinie Publică – ianuarie 2001”, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=472>, accesat la 4 aprilie 2013.

înregistrându-se în anul 2009. Sondajele IPP au înregistrat între 12% și 22,9% respondenți care au susținut că securitatea Republicii Moldova ar fi asigurată prin aderarea la Tratatul de Securitate al CSI, cel mai mic procent fiind cel din 2009³⁸⁸.

În anul 2007, 41% dintre respondenții sondajelor comandate de IPP au spus că ar vota împotriva aderării Republicii Moldova la NATO, dacă s-ar organiza un referendum în acest sens³⁸⁹.

5.6 Societatea civilă în dezbaterile de politică externă

Participarea societății, organizată sub diferite forme, la realizarea procesului de politică externă s-a materializat în special în opiniile exprimate de către cei mai importanți analiști politici³⁹⁰.

Prima observație care se desprinde din *policy papers/briefs/comentarii/sinteze* redactate sub coordonarea organizațiilor neguvernamentale de la Chișinău este că toate propunerile cu privire la măsurile pe care autoritățile comuniste intenționau să le adopte în politica externă (sau în politica internă cu impact major asupra relațiilor externe) au fost primite cu neîncredere și adesea au fost speculate în spatele acestora lipsa de experiență a oficialilor PCRM, încercarea acestora de a transmite la nivel intern un fals discurs proeuropean sau o susținere fățișă pentru interese ale Federației Ruse.

Construcția statului Republica Moldova

A fost privită de societatea civilă de la Chișinău din perspectiva relațiilor cu UE și Rusia. În relațiile cu UE, construcția internă a statului Republica Moldova a avut ca

³⁸⁸ La un sondaj organizat în 2003, 25,9% dintre respondenți au declarat că ar vota pentru aderarea Republicii Moldova la NATO, 24,3% au susținut că ar vota contra, 40% au oferit răspunsuri de tipul „nu știu/nu răspund” și 9,9% că nu ar participa. În același sondaj, la întrebarea: *Care este cea mai bună soluție pentru asigurarea securității țării?*, 22,9% dintre respondenți au menționat Tratatul de securitate colectivă din CSI. În 2004, 29% dintre respondenți aveau o părere bună/foarte bună despre NATO și 39,6% au oferit aceleași răspunsuri cu privire la CSI. În același sondaj doar 14,5% au fost de părere că cea mai bună opțiune pentru asigurarea securității Republicii Moldova este neutralitatea, 19% au răspuns NATO și 18,8% aderarea la Tratatul de securitate colectivă din CSI. La același sondaj, 26,2% au răspuns că ar vota pentru aderarea la NATO în cazul organizării unui referendum în acest sens, 18,9% ar vota împotriva și 38% au răspuns că nu știu/nu s-au decis. În noiembrie 2004, 34,7% dintre respondenți au susținut că ar vota pentru aderarea la NATO, 31,8% erau indeciși și 18,9% au susținut că s-ar împotrivi. La același sondaj, 21,4% dintre respondenți au susținut că cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova era aderarea la NATO, alți 18,75% au indicat neutralitatea și 12% s-au declarat favorabili aderării la Tratatul de securitate colectivă la CSI. În 2005, 29,1% dintre respondenți au susținut că cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova este aderarea la NATO, 20,9% au răspuns neutralitatea și 5,3% Tratatul de securitate CSI. La același sondaj, 33,9% au răspuns că ar vota pentru aderarea Republicii Moldova la NATO dacă ar fi organizat un referendum în acest sens, 19,9% ar vota împotriva și 31,1% au declarat că nu au luat nicio decizie. În 2007, 29% dintre respondenți au declarat că ar vota pentru aderarea la NATO, 27% s-ar opune și 26,7% erau indeciși. În 2007, 26,7% dintre respondenți au considerat că cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova o reprezintă aderarea la NATO, 38,4% au răspuns „neutralitatea” și tot atâția au susținut că „nu știu/nu răspund”. În 2008, 55,2% dintre respondenți au considerat că neutralitatea este cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova, 13,8% au indicat NATO și 28,1% nu au răspuns sau au afirmat că „nu știu”. În 2008, 22% dintre respondenți au spus că ar vota pentru aderarea la NATO, 40,5% au răspuns că s-ar opune și 25,6% că sunt indeciși. În 2009, 58,5% dintre cei care au răspuns la întrebările unui sondaj au afirmat că neutralitatea reprezintă cea mai bună soluție pentru asigurarea securității Republicii Moldova, 16,3% au răspuns NATO și 24,1% – „nu știu/nu răspund”.

³⁸⁹ *Ibidem*, nota 37.

³⁹⁰ Studiul folosește expresiile „analiști politici”, „politologi”, „activiști civici” pentru a-i descrie pe cei care s-au implicat activ prin activitățile desfășurate în organizațiile neguvernamentale în dezbaterile de politică externă de la Chișinău.

obiectiv major europeanizarea prin reformarea pe baze democratice a regimului politic intern. În relațiile cu Rusia, construcția internă a statului moldovenesc trebuia să aibă ca obiectiv limitarea influenței Moscovei în politica și societatea moldovenești. Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale a fost apreciată ca un proiect cu șanse de reușită doar după soluționarea conflictului din Transnistria, altfel statul moldovenesc putea să aspire doar la statutul de „enclavă contextual pro-europeană, decât un actor conștient și activ în atingerea scopurilor prestabilite”³⁹¹. O parte a experților de la Chișinău au respins ideile clasei conducătoare potrivit cărora Republica Moldova se afla la intersecția intereselor geopolitice ale Rusiei și UE: „Nu trebuie să ne mângâiem cu iluzia că ne aflăm la intersecția dintre Europa și Asia” sau că „suntem o punte între Occident și Rusia [pentru că] [...] după dezmembrarea URSS, Republica Moldova nu este importantă din punct de vedere militar-strategic. Ea nu posedă ieșire la Marea Neagră și are frontieră comună doar cu două state, cu care deține relații destul de bune.”³⁹² Percepțiile experților de la Chișinău despre rolul Republicii Moldova ca actor în relațiile internaționale au fost negative și argumentate prin deciziile nefaste adoptate de regimurile politice care s-au succedat la putere după 1991: „Din punct de vedere politic, Republica Moldova abia dacă este o periferie a Europei [...] Alături de Belarus și Ucraina, Republica Moldova face parte din «zona gri» între Rusia și sfera de integrare și de influență a Uniunii Europene, și, din această cauză, comportă riscuri politice și economice destul de grave.”³⁹³

Relațiile Republicii Moldova cu statele CSI/Federația Rusă

Rusia a fost prezentată în publicațiile finanțate de ONG-urile de la Chișinău ca inamicul veșnic al Republicii Moldova. Moscova a fost considerată adversarul Chișinăului din cauza conflictului din Transnistria (care a alimentat dependența Republicii Moldova de deciziile Moscovei, de care „nu a avut șanse să se rupă”³⁹⁴), a percepțiilor liderilor politici moldoveni și a presiunilor economice exercitate asupra Chișinăului. Analiztii politici moldoveni au explicat relațiile Republicii Moldova cu Federația Rusă prin percepțiile oficialilor moldoveni cu privire la rolul Moscovei în politica externă a Chișinăului: „Moldova se pare că nu a depășit stadiul de «sora mai mică» în raport cu Rusia. Acest lucru se poate observa mai ales după 2001, [...] când vizitele președintelui Voronin la președintele rus (mai întâi Putin, apoi Medvedev) seamănă cu niște dări de seamă a unor funcționari față de șefi.”³⁹⁵

Cei mai importanți activiști din societatea civilă de la Chișinău care au exprimat opinii cu privire la direcțiile de politică externă ale Republicii Moldova au criticat constant (ne)participarea oficialilor moldoveni la activitățile CSI. Principalele argumente au fost fie cele care au ținut de raționamentul pentru care a fost construită CSI, fie modul în care aceasta a evoluat după 1991. Igor Boțan, director ADEPT, considerat unul dintre

³⁹¹ Igor BOȚAN, „Trei ani de la semnarea Planului de Acțiuni UE-Republica Moldova”, 29 februarie 2008, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200802291/>, accesat la 23 octombrie 2013.

³⁹² Valeriu PROHNIȚCHI, *Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Acțiuni și implicații geoeconomice*, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.

³⁹³ Igor BOȚAN, „Trei ani de la semnarea Planului de Acțiuni UE-Republica Moldova”, 29 februarie 2008, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200802291/>, accesat la 23 octombrie 2013.

³⁹⁴ Igor BOȚAN, „Summit-ul CSI și integrarea europeană”, 5 octombrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20031005/>, accesat la 17 octombrie 2013.

³⁹⁵ Victor CHIRILĂ, „Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 79.

cei mai importanți analiști de la Chișinău, a menționat că „dacă citim memoriile înalților funcționari sovietici și ale membrilor Comitatului Central al PCUS, vedem că CSI era văzută de conducerea Rusiei, care a contribuit în mod decisiv la colapsul URSS, drept o fază intermediară de scurtă durată pentru refacerea pe baze reînnoite a statului unional [...] Problemele de ordin economic și politic pe care Rusia le-a creat noilor state, de cele mai multe ori, în mod intenționat, pentru a le menține în această zonă, țin de modalitatea practică de realizare a acestei strategii”. Boțan a subliniat și că „țările CSI sunt ținute împreună în cadrul comunității datorită mreжелor conflictuale inspirate și nu datorită intereselor dezvoltării comune”. Pentru a argumenta ideea despre eșecul CSI, Boțan a citat exemplul celor peste 1300 de documente convenite la peste 60 de summituri care „sunt practic inaplicabile”³⁹⁶. Igor Boțan a condamnat însă decizia președintelui Voronin de a nu participa la summitul CSI de la Astana din 2004, pe motiv că reuniunile organizației prezentau avantajul de a putea discuta cu președinții Vladimir Putin și Leonid Kucima despre soluționarea conflictului transnistrean³⁹⁷. Analistul a criticat și refuzul președintelui Voronin de a participa la evenimentele legate de aniversarea la Kiev a 60 de ani de la „eliberarea Ucrainei de fascism”³⁹⁸.

Analistul nu a susținut ideea retragerii Republicii Moldova din CSI pentru că: „Recentul conflict dintre Rusia și Georgia arată că atitudinea față de țările CSI este similară cu atitudinea față de ostatici. Opțiunea Parlamentului georgian de a părăsi CSI a fost neutralizată prin reamintirea factorilor de decizie din această țară că 70% din cetățenii republicilor separatiste – Abhazia și Osetia de Sud – au obținut cetățenia Rusiei. Și Republica Moldova se află într-o situație similară. De aceea, părăsirea CSI se poate solda cu acutizarea crizelor interne din statele respective și destrămarea acestora. De aceea, pledoaria pro CSI nu este una bazată de interese comune de dezvoltare, ci pentru a evita ca o situație foarte proastă să degeneze în una catastrofală.”³⁹⁹

Relațiile cu UE

Relațiile Republicii Moldova cu UE au fost influențate, în opinia experților de la Chișinău, de hotărârile nefaste ale regimurilor politice care s-au succedat la putere sau de situații în care deciziile erau luate la un nivel care depășea capacitățile de influență ori negociere a autorităților moldovene. Prima situație a fost generată de faptul că autoritățile care s-au aflat la putere la Chișinău nu au implementat angajamentele asumate în planurile de acțiuni convenite cu Bruxelles-ul. A doua situație a fost rezultatul unor conjuncturi internaționale determinate de incapacitatea Bruxelles-ului de a contura relații coerente cu Chișinăul până la jumătatea anilor 1990, de modul în care UE și-a gestionat relațiile cu alți actori importanți din spațiul ex-sovietic și de lipsa unui parcurs cu o finalitate certă. Experții de la Chișinău au avansat astfel ipoteza că UE

³⁹⁶ Igor BOȚAN, „Perspectivele dezvoltării CSI”, 2002, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021014/>, accesat la 15 octombrie 2013.

³⁹⁷ Igor BOȚAN, „Summit-ul de la Astana: o confirmare a crizei CSI”, 26 septembrie 2004, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200409292/>, accesat la 18 octombrie 2013.

³⁹⁸ Igor BOȚAN, „Pactul de Stabilitate și Securitate pentru Republica Moldova”, 14 noiembrie 2004, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200411182/#fn1>, accesat la 22 noiembrie 2013.

³⁹⁹ Igor BOȚAN, „Perspectivele dezvoltării CSI”, 2002, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021014/>, accesat la 15 octombrie 2013.

nu va dezvolta relațiile stabilite cu Republica Moldova până „nu va clarifica relațiile cu Ucraina și cu Rusia”⁴⁰⁰.

În iunie 2002, cele mai importante organizații neguvernamentale de la Chișinău au semnat împreună cu partidele de opoziție parlamentare și extraparlamentare un *Apel adresat Președintelui țării*, prin care le-au solicitat lui Vladimir Voronin și PCRM să creeze o *Comisie națională pentru integrarea europeană*, care avea ca obiectiv principal elaborarea unei *Strategii de pregătire a Republicii Moldova pentru aderarea la UE*⁴⁰¹. Societatea civilă din Republica Moldova și-a motivat opțiunea proeuropeană prin argumentul că „opțiunea către Uniunea Europeană este un puternic stimul pentru Moldova, deoarece va contribui la democrația, stabilitatea internă și securitatea externă a țării”⁴⁰². Pledoaria societății civile moldovenești pentru relațiile privilegiate cu UE a fost justificată și prin faptul că „reglementarea conflictului [transnistrean – n.a.] nu va avea efecte durabile dacă nu va exista perspectiva de integrare europeană a Republicii Moldova, dacă nu va exista speranța, și pentru Transnistria inclusiv, de a se bucura pe viitor de beneficiile asocierii politice și economice la Uniunea Europeană”⁴⁰³. Societatea civilă de la Chișinău a avut o dublă strategie în abordarea chestiunii legate de aderarea Republicii Moldova la UE: presiuni asupra guvernării comuniste ca să adopte documentele sau să înființeze instituții pentru stabilirea unui parcurs proeuropean al politicii externe și promovarea mesajului proeuropean. Mesajul proeuropean a fost construit prin antiteza la presiunile economice sau militare exercitate de Rusia asupra statelor membre CSI și prin critica la adresa derapajelor antidemocratice ale președintelui Voronin și PCRM. Igor Boțan a afirmat, în 2002, comentând rezultatul unui sondaj care a arătat că procentul populației care susținea integrarea în UE era aproape egal cu acela al celor favorabili unei politici externe pro-CSI, că „este nevoie de eforturi considerabile pentru a consolida societatea în jurul ideii integrării europene. Fără îndoială, președintele Voronin are autoritatea necesară pentru a-i convinge pe alegătorii partidului său că integrarea europeană deschide o perspectivă reală pentru dezvoltarea normală a Republicii Moldova”⁴⁰⁴. Pentru a se asigura că procesul de integrare europeană a Republicii Moldova este unul ireversibil, analiștii politicii de la Chișinău au susținut ideea organizării unui referendum în care populația să se exprime cu privire la opțiunile de politică externă ale Republicii Moldova. Ideea referendumului a fost susținută de societatea civilă de la Chișinău și pentru a evita o posibilă integrare a Republicii Moldova în Uniunea Eurasiatică, în ciuda asumării de către PCRM a unor angajamente proeuropene: „Dacă în anul alegerilor vor crește presiunile din partea Rusiei sau va fi impusă mărirea prețului pentru gaze, nu este exclus că liderii comuniști ar putea supune reviziei strategia de integrare în UE în favoarea Uniunii Eurasiatice.”⁴⁰⁵ Analiștii politici de la Chișinău au considerat că „atingerea obiectivelor majore ale politicii interne și externe [reforme pentru democratizare și integrarea în UE – n.a.] va

⁴⁰⁰ Valeriu GHEORGHIU, „Moldova – vecina nedorită a Uniunii Europene”, 2003, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2003>, accesat la 29 octombrie 2013.

⁴⁰¹ Ștefan GORDA, „Partidele politice și integrarea europeană”, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.

⁴⁰² *Ibidem*.

⁴⁰³ Mariana ARGINT, „Conceptia integrării europene, în sfârșit...”, 21 septembrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030921/>, accesat la 17 octombrie 2013.

⁴⁰⁴ Igor BOȚAN, *Referendumul privind integrarea în UE*, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021223/>, accesat la 15 octombrie 2013.

⁴⁰⁵ *Ibidem*.

depinde de calitățile relațiilor cu vecinii imediați România și Ucraina, dar mai cu seamă de cele cu Federația Rusă⁴⁰⁶. Aceștia au respins însă proiectele de „integrare europeană pro-rusească” a Republicii Moldova, avansate în declarațiile oficialilor partidului comunistilor, considerându-le doar o simplă retorică menită să atragă sprijinul electoral al populației rusolingve.

Societatea civilă de la Chișinău a considerat că cel mai important obstacol în aderarea Republicii Moldova la UE era conflictul din Transnistria și a susținut „internaționalizarea” conflictului, în sensul implicării Bruxelles-ului (și a Washingtonului) în procesul de negocieri⁴⁰⁷. În contextul războiului ruso-georgian din august 2008, un grup al celor mai importanți „experți în probleme de politică externă și securitate internațională” de la Chișinău a publicat documentul *Poziția unui grup de experți cu privire la impactul crizei din Georgia asupra intereselor Republicii Moldova*, în care a recomandat autorităților comuniste să solicite UE ca documentul ce va cuprinde noul cadru juridic al relațiilor Bruxelles-Chișinău să „conțină o clauză de solidaritate prin care UE s-ar obliga să sprijine Moldova în cazul în care suveranitatea și integritatea sa teritorială vor fi amenințate”⁴⁰⁸.

Guvernările de la Chișinău nu au fost considerate ca fiind unilateral responsabile pentru inexistența unor progrese clare ale Republicii Moldova. UE a fost subiectul criticilor mult mai puțin moderate ale analiștilor politici de la Chișinău, pentru că Bruxelles-ul nu a oferit Chișinăului un parcurs european clar și pentru că documentele Comisiei Europene nu au reflectat starea reală a reformelor întreprinse în Republica Moldova: „Acordul de Parteneriat și Cooperare are două mari minusuri pentru un stat ce declară că integrarea europeană este un obiectiv strategic major al politicii sale externe. În primul rând, APC nu oferă Republicii Moldova o finalitate clară a relațiilor sale cu UE în sensul aderării sale treptate la aceasta din urmă. Mai mult ca atât, Republica Moldova este circumscrisă unei arii regionale față de care UE nu este încă pregătită să abordeze o strategie integraționistă. Astfel, Acordul de Parteneriat și Cooperare confirmă apartenența Republicii Moldova la spațiul ex-sovietic, ceea ce nu corespunde identității geopolitice afirmată în Concepția Politicii Externe a Republicii Moldova.”⁴⁰⁹ Experții de la Chișinău au criticat și faptul că Bruxelles-ul nu a creat obiective clare în relațiile cu Republica Moldova: „În februarie dl Verheugen declară că Moldova, depunând un efort suficient, poate să întrecă unele țări Balcanice [pe calea spre UE – n.a.]. Puțin mai târziu tot dumnealui declară că nicio fostă republică sovietică în viitorii 20 de ani nu va deveni membră a UE.”⁴¹⁰ Criticile au arătat o stare de „oboseală” sau dezamăgire a experților de la Chișinău, care, după ce

⁴⁰⁶ Igor BOȚAN, „Elaborarea noilor concepții ale politicii externe și securității”, 14 februarie 2006, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200602151/>, accesat la 22 octombrie 2013.

⁴⁰⁷ Igor BOȚAN, „Strategia sau concepția integrării europene?”, 15 iunie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030615/>, accesat la 16 octombrie 2013.

⁴⁰⁸ „Poziția unui grup de experți cu privire la impactul crizei din Georgia asupra intereselor Republicii Moldova”, IDIS „Viitorul”, 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1307&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Pozitia-unui-grup-de-experti-cu-privire-la-impactul-crizei-din-Georgia-asupra-intereselor-Republicii-Moldova>, accesat la 24 octombrie 2013.

⁴⁰⁹ Oleg SEREBRIAN, „Evaluarea stării actuale a procesului de integrare a Republicii Moldova în Uniunea Europeană (sinteza studiilor)”, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.

⁴¹⁰ Valeriu GHEORGHIU, „Ce rol ar putea să-l joace UE pentru ameliorarea situației economice și politice din Republica Moldova?”, 12 iulie 2004, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2004>, accesat la 30 octombrie 2013.

ani la rândul pledaseră pentru relațiile favorizate dintre Republica Moldova și UE sau făcuseră presiuni asupra autorităților comuniste, au constatat că Bruxelles-ul nu era pregătit să abordeze Chișinăul cu propuneri clare, iar contextul era favorabil PCR, care nu întreprinsese reforme. Prin urmare, experții de la Chișinău au început să formuleze „recomandări” pentru atingerea obiectivelor de integrare europeană nu doar pentru autoritățile comuniste, dar și cu privire la „rolul [pe care] ar trebui să-l joace UE pentru ameliorarea situației economice și politice din Republica Moldova”⁴¹¹. În general, experții moldoveni au solicitat UE: oferirea unei perspective clare de aderare, liberalizarea regimului de vize, gestionarea proceselor migraționale, susținerea societății civile și a presei independente, deschiderea unei delegații a UE la Chișinău și implicarea UE în soluționarea conflictului din Transnistria.

Experții de la Chișinău au criticat și evaluările pozitive transmise de Comisia Europeană în *Raportul de progres cu privire la implementarea Politicii de Vecinătate 2007*. Aceștia au remarcat că, deși Republica Moldova nu a implementat reformele asumate în Acordul de Parteneriat și Cooperare (în domeniile justiției, drepturilor omului, libertății presei), „raportul a fost scris în stilul deja caracteristic Comisiei, cizelat pe parcursul mai multor ani de întreținere a relațiilor cu statele terțe [...] Acesta este întotdeauna limbajul curtoaziei, un mod diplomatic de a comunica diverse lucruri, chiar și lucruri care nu sunt pe placul celuilalt. Aceasta nu este altceva decât politica pașilor mărunți, menită să încurajeze cel mai mic progres posibil [...]”⁴¹². Politologii de la Chișinău au considerat că UE susține indirect acțiunile conducerii comuniste de la Chișinău prin criticile moderate sau „limbajul diplomatic” al documentelor emise la Bruxelles și au recomandat adoptarea unui „limbaj al sincerității”, pentru că „UE trebuie să devină mai directă pentru a evita întreținerea involuntară a unor percepții false”⁴¹³. Analistii de la Chișinău au susținut că și UE poate fi considerată responsabilă de eșecul reformelor din Republica Moldova pentru că PEV „este întemeiată pe un sistem slab de condiționalități, aplicat mai degrabă ca încurajare și, aproape deloc, ca element de coerciție în raport cu guvernarea de la Chișinău”⁴¹⁴.

Neutralitatea

Principalele voci din cadrul ADEPT au fost favorabile inițiativei lansate de PPCD în 2002 – organizarea unui referendum în care populația să se pronunțe cu privire la integrarea în UE și NATO, dar, în *policy papers/comentariile de politică externă* apărute sub sigla ADEPT nu se găsesc mesaje (cu titlul de recomandare) cu privire la renunțarea la neutralitate. În anul 2008, analiștii de la Chișinău au criticat insistența comuniștilor pentru a menționa în textul *Concepției Securității Naționale* statutul de neutralitate,

⁴¹¹ Valeriu GHEORGHIU, „Ce rol ar putea să-l joace UE pentru ameliorarea situației economice și politice din Republica Moldova?”, 12 iulie 2004, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2004>, accesat la 30 octombrie 2013.

⁴¹² Sergiu PANAINTE, „Citind printre rânduri: aluzia Uniunii Europene la «progresul» realizat de Moldova pe calea integrării europene”, IDIS „Viitorul”, 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1215&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Citind-printre-rinduri-aluzia-uniunii-europene-la-progresul-realizat-de-Moldova-pe-calea-integrarii-europene>, accesat la 29 octombrie 2013.

⁴¹³ *Ibidem*.

⁴¹⁴ Victor CHIRILĂ, „Relațiile Republicii Moldova cu Uniunea Europeană”, în *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 50.

considerând că aceasta a fost, de fapt, o cerință a Moscovei⁴¹⁵. Aderarea Republicii Moldova la NATO a fost considerată de câțiva experți de la Chișinău și ca măsură unică pentru asigurarea securității Republicii Moldova și soluționarea, favorabilă Chișinăului, a conflictului din Transnistria. În anul 2008, după eșecul planului Iușcenko de soluționare a conflictului, Iurie Leancă, expert în cadrul Asociației pentru Politică Externă, afirma că: „Atâta timp cât Republica Moldova este slabă și politic și economic, nu există soluții nici pe termen scurt, nici pe termen mediu ce ar avantaja Chișinăul și nu ar slăbi securitatea Republicii Moldova. Acum, mă tem că orice fel de reglementare va fi în detrimentul consolidării Republicii Moldova, al promovării reformelor, apropierii de UE și de NATO. Căci mai devreme sau mai târziu, ne vom da seama că nu există, deocamdată, alt mecanism de asigurare a securității decât NATO.”⁴¹⁶

⁴¹⁵ Igor BOȚAN, „Summit-ul CSI de la Sankt-Petersburg”, 15 iunie 2008, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200806151/>, accesat la 24 octombrie 2013.

⁴¹⁶ Iurie LEANCĂ, „Fost oficial al Externelor de la Chișinău: Mai devreme sau mai târziu, ne vom da seama că nu există, deocamdată, alt mecanism de asigurare a securității decât NATO”, în *Timpul*, 1 decembrie 2008, <http://www.viitorul.org/libview.php?l=ro&idc=309&id=1604&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Fost-oficial-al-Externelor-de-la-Chisinau-Mai-devreme-sau-mai-tarziu-ne-vom-da-seama-ca-nu-exista-deocamdata-alt-mecanism-de-asigurare-a-securitatii-decat-NATO>, accesat la 25 octombrie 2013.

Capitolul VII

Relațiile politice bilaterale dintre Republica Moldova și Ucraina: *making of* pentru o cooperare (adesea) imposibilă

1. Cadrul general al relațiilor moldo-ucrainene

Istoria contactelor dintre Chișinău și Kiev poate fi divizată în trei perioade care se suprapun mandatelor primilor trei președinți ai Republicii Moldova. Mandatele lui Mircea Snegur (1991 – 1996) și Vladimir Voronin (2001 – 2009) corespund contactelor bilaterale marcate deopotrivă de consensul asupra unor subiecte de importanță majoră și de încordare. Președinția lui Petru Lucinschi (1997 – 2001) a fost singura perioadă a consensului aproape deplin în relațiile bilaterale moldo-ucrainene, deși situațiile marcate de neîncredere în percepțiile ambelor părți nu au dispărut.

Cele mai importante documente care trebuiau semnate și ratificate între cele două state au fost *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina* și *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță* și alte câteva acte subsidiare acestora. Cele două documente erau de importanță crucială pentru primul președinte și guvernul de la Chișinău, care anunțaseră, ca obiect principal al politicii externe a Republicii Moldova, afirmarea și recunoașterea independenței acesteia prin stabilirea de contacte cu cât mai multe state și organizații internaționale. Relațiile dintre cele două republici au debutat informal în 1990 cu o întâlnire a grupurilor consultative ale Sovietelor Supreme de la Kiev și Chișinău în vederea elaborării *Tratatului cu privire la bazele relațiilor dintre RSS Ucraina și RSS Moldovenească, ca republici suverane*⁴¹⁷, iar primele acțiuni comune ale Chișinăului și Kievului au avut ca obiectiv obținerea suveranității și, ulterior, a independenței în cadrul URSS. În 1991, anul proclamării independenței celor două state, contactele bilaterale au cunoscut primul obstacol din cauza amânării deciziei Radei Supreme de la Kiev de a recunoaște independența Republicii Moldova (proclamată la 27 august 1991), deși parlamentul de la Chișinău recunoscuse declarația de independență a Ucrainei în ziua pronunțării acesteia (25 august 1991). Kievul a recunoscut declarația de independență a Republicii Moldova doar după ce Mircea Snegur a semnat documentele de aderare la CSI (decembrie 1991)⁴¹⁸.

Formal, raporturile diplomatice dintre cele două state au debutat în 1992, prin semnarea de către Mircea Snegur și Leonid Kravciuk a *Protocolului cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice* și a *Tratatului de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina* și au cunoscut noi neînțelegeri în același an din cauza refuzului parlamentului de la Chișinău de a ratifica ultimul document. În 1993 au fost semnate *Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei în problemele de frontieră* și *Protocolul cu privire la colaborarea vamală*. După alegerile parlamentare

⁴¹⁷ Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001, p. 203.

⁴¹⁸ *Ibidem*, p. 205.

din 1994, tratatul bilateral a fost ratificat de majoritatea parlamentară prorusă controlată de PDAM, situație care a permis reluarea, în 1995, a discuțiilor despre semnarea *Tratatului cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță*. Până în 1997, când a fost semnat documentul, în relațiile bilaterale s-au înregistrat doar vizite la nivel de președinte⁴¹⁹ sau contacte interguvernamentale, care s-au materializat prin semnarea unor documente cu privire la cooperarea economică⁴²⁰. Majoritatea prevederilor acordurilor economice nu au fost implementate, iar procesul de demarcare a frontierei, asigurarea controlului vamal și semnarea *Tratatului cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță* au fost amânate sine die.

În perioada mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi au fost semnate *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță (1997)* și *Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei cu privire la organizarea controlului în comun în punctele de trecere a frontierei de stat moldo-ucrainene (1999)*. *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță* a fost ratificat abia în 2001, de majoritatea parlamentară a PCRM, după ce legislativul anterior amânase pentru o perioadă nedeterminată o decizie în acest sens. Până în anul 2006, acordurile cu privire la controlul vamal nu au fost implementate, documentația cu privire la chestiunea respectivă fiind îmbogățită prin noi angajamente neaplicate (*Protocol pentru combaterea traficului la granița comună*⁴²¹).

Cele două mandate prezidențiale ale lui Voronin au coincis în relațiile moldo-ucrainene cu asumarea și implementarea unor angajamente importante cu privire la controlul vamal (prin misiunea EUBAM), un consens temporar cu privire la soluționarea conflictului din Transnistria (pe baza planului propus de președintele ucrainean Viktor Iușcenko) și cu dispute legate de procesul de delimitare a frontierei, aplicarea controlului vamal și livrările de energie electrică din Ucraina către Republica Moldova.

1.1 Chestiuni specifice ale agendei bilaterale moldo-ucrainene. Evoluția negocierilor

Statutul minorităților pe agenda bilaterală Republica Moldova-Ucraina

După 1991, autoritățile de la Chișinău și Kiev au manifestat preocupări mai mult sporadice cu privire la situația minorităților de pe teritoriul statului vecin și s-au mulțumit cu semnarea unor acorduri care au fixat formal cadrul de cooperare în domeniu. În cei aproape 20 de ani între cele două state au fost semnate doar două documente

⁴¹⁹ În anii 1993 și 1994, s-au înregistrat două vizite la nivel prezidențial, în timpul cărora nu au fost reluate discuțiile referitoare la *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță*. Discuțiile au fost reluate temporar în 1995. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, *Ucraina. Relații diplomatice*, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>, accesat la 20 februarie 2013.

⁴²⁰ „Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei privind punctele de trecere a frontierei vamale din 20.03.1993”, http://www.undp.md/border/Acord_RM_si_Ucraina.html, accesat la 7 iunie 2012.

„Hotărârea nr. 686 cu privire la rezultatele vizitelor delegației guvernamentale a Republicii Moldova în Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus și măsurile de realizare a deciziilor adoptate”, 22 septembrie 1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296654>, accesat la 12 octombrie 2011.

⁴²¹ „Protocol între Departamentul Trupelor de Grăniceri al Republicii Moldova și Comitetul de Stat pentru paza frontierei de stat al Ucrainei privind interacțiunea la punctele de trecere peste frontiera de stat moldo-ucraineană” din 3 noiembrie 2001, http://www.undp.md/border/Protocol_DTG_si_Comitet.html, accesat la 7 iunie 2012.

care au reglementat statutul minorităților și o declarație care nu are efecte juridice, situație care indică lipsa de interes sau tendința liderilor de la Chișinău și Kiev de a evita subiectul. Autoritățile celor două state au preferat să marginalizeze subiectul pe agenda de negocieri pentru a nu crea statului vecin probleme în relația cu minoritățile și pentru a nu determina susținerea de către Kiev sau Chișinău a unor poziții critice ale minorităților la adresa guvernării. Doar președinții Snegur și Voronin s-au arătat interesați de situația minorității „moldovenești” de pe teritoriul Ucrainei, subiectul lipsind cu desăvârșire de pe agenda discuțiilor bilaterale purtate în timpul mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi. În funcție de nivelul de cordialitate sau de disputele din relațiile Chișinău-București și de orientarea generală de politică externă (pro-occidentală sau prorusă), clasa politică de la Chișinău a folosit expresiile „minoritatea moldovenească” sau „minoritatea românească” pentru a-i numi pe etnicii români care trăiesc pe teritoriul Ucrainei. Autoritățile ucrainene au folosit constant prima expresie pentru a crea o divizare artificială a comunității românești.

Invocat des în cadrul dezbaterilor din legislativul de la Chișinău încă din 1989, subiectul minorităților a fost pus pe agenda discuțiilor bilaterale dintre cele două state în 1992, cu prilejul semnării *Tratatului de bună vecinătate, prietenie și colaborare între Ucraina și Republica Moldova*, context în care s-a convenit că: „Ucraina va crea condițiile pentru dezvoltarea culturii naționale a moldovenilor ce locuiesc pe teritoriul ei. Ne-am pronunțat ca cetățenii Moldovei de proveniență ucraineană să participe activ la procesul de constituire a statalității Republicii Moldova.”⁴²² Subiectul a dispărut de pe agenda bilaterală până în anii 1994 – 1996, pentru că parlamentul de la Chișinău a refuzat să ratifice *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare între Ucraina și Republica Moldova*, deoarece nu a inclus prevederi clare cu privire la situația minorității „moldovenești” de pe teritoriul ucrainean. Documentul fundamental care definește raporturile dintre cele două state în chestiunea drepturilor minorităților – *Acordul cu privire la protejarea minorității ucrainene din Moldova și a minorității moldovene din Ucraina* – a fost semnat și ratificat abia în 1996, moment după care subiectul nu a revenit în discuțiile oficiale timp de aproximativ 6 ani. În 2002, în contextul unei vizite efectuate de președintele Vladimir Voronin în regiunea Odessa, discuțiile cu privire la situația minorității „moldovenești” din Ucraina au fost reluate. Voronin s-a întâlnit cu reprezentanții diasporei „moldovenești” pentru a discuta despre „perspective ale dezvoltării legăturilor etnicilor moldoveni cu patria istorică [...] și a saluta propunerile reprezentanților diasporei moldovenești [...] privind intensificarea raporturilor cu autoritățile Republicii Moldova”. Cu prilejul aceleiași vizite a fost semnat și un *Protocol între Departamentul pentru Relațiile Interetnice de la Chișinău și Odessa*⁴²³, care permite minorității din Ucraina să aibă dublă cetățenie, ucraineană și moldovenească. Un alt document, care a cuprins referiri la situația minorităților din cele două state, a fost semnat de președinții Vladimir Voronin și Viktor Iușcenko în anul 2005. Documentul nu conținea obligații specifice, doar un angajament formal, prin care cele două state „intentionau să contribuie pe toate căile la asigurarea intereselor și necesităților național-culturale ale comunității moldovenești din Ucraina și ale celei ucrainene în Republica Moldova”⁴²⁴.

⁴²² „Moldova și Ucraina: perspective noi de conlucrare în interes comun. Vizita oficială a președintelui Ucrainei Leonid Kravciuk în Moldova”, *Moldova Suverană*, 24 octombrie 1992, p. 1.

⁴²³ „Moldovenii nu vor mai risca să-și piardă cetățenia patriei”, *Moldova Suverană*, p. 3, 2 noiembrie 2002.

⁴²⁴ „Moldova și Ucraina își confirmă atașamentul față de promovarea reformelor democratice și de piață”, *Moldova Suverană*, 2 martie 2005, p. 1.

Subiectul minorității „moldovenești” din Ucraina s-a găsit frecvent în declarațiile făcute de liderii de la Chișinău, la finalul unor întâlniri cu omologii ucraineni, dar autoritățile moldovenești nu au criticat modul în care administrația ucraineană a gestionat și a încălcat drepturile culturale ale minorității „moldovenești”/românești din Ucraina. Singurele critici transmise către Kiev au fost cele formulate în articole apărute în cotidienele guvernului sau parlamentului de la Chișinău. Autoritățile de la Chișinău nu au încercat să folosească potențialul electoral al etnicilor „moldoveni” de pe teritoriul Ucrainei, inițial pentru că aceștia nu-și puteau exercita dreptul de vot, deoarece statul ucrainean nu le permitea să dețină dubla cetățenie și, ulterior, din lipsa de interes a actorilor politici de la Chișinău. Autoritățile moldovenești nu au solicitat până în anul 2005 omologilor de la Kiev modificarea legislației cu privire la dubla cetățenie și nu au criticat nerespectarea de către ucraineni a drepturilor politice ale etnicilor „moldoveni”⁴²⁵. Statul moldovenesc nu a investit niciodată în acțiuni de promovare a identității culturale a „moldovenilor” și doar președintele Voronin a făcut promisiuni⁴²⁶ în acest sens ce nu au fost îndeplinite. Snegur și Lucinschi nu au deschis subiectul în declarațiile oficiale.

1.2 Delimitarea frontierei și schimburile teritoriale

Procesul de delimitare a frontierei a fost influențat în principal de doi factori: prezența reciprocă în mentalitatea liderilor de la Chișinău și Kiev a unei temeri cu origini istorice față de posibilele pretenții teritoriale ale celeilalte părți și existența unor dispute obiective cu privire la demarcarea frontierei pe porțiunea de graniță controlată de regimul de la Tiraspol și în zonele Giurgiulești, Basarabeasca și Palanca. În timp, teama cu privire la pretențiile teritoriale reciproce s-a estompat, pentru că niciuna dintre părți nu a exprimat, la nivel oficial, cereri în acest sens. Delimitarea frontierelor pe porțiunea de graniță controlată de regimul de la Tiraspol și în zonele Giurgiulești, Palanca și Basarabeasca a fost tergiversată pe parcursul perioadei 1991 – 2009 din cauza neînțelegerilor survenite între Kiev și Chișinău și a opoziției regimului de la Tiraspol față de orice inițiativă în acest sens a autorităților moldovenești.

Delimitarea frontierei a fost unul dintre subiectele constante ale agendei bilaterale în relațiile moldo-ucrainene, dar, până la sfârșitul anilor 1990, negocierile s-au limitat doar la declarații în care oficialii fixau obiectivul ca prioritate într-un viitor nedefinit. Primele discuții cu privire la încheierea unui tratat de frontieră între cele două state au debutat în 1992, în timpul negocierilor despre semnarea *Protocolului cu privire la stabilirea relațiilor diplomatice și a Tratatului de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina* și au fost amânate și apoi întrerupte la scurt timp pentru că parlamentul de la Chișinău a refuzat să ratifice tratatul politic de bază. În 1992, când a fost semnat *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina*, președinții M. Snegur și L. Kravciuk au convenit că, până la încheierea procesului de demarcare a frontierei, granița dintre cele două state va fi cea existentă în 1990 între Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM) și Republica Sovietică Socialistă Ucraineană (RSSU). Situațiile de litigiu au vizat doar realitățile apărute în perioada sovietică, prin urmare teritoriile disputate nu erau cele care aparținuseră Moldovei medievale sau diverselor stătalități ucrainene existente

⁴²⁵ „Moldovenii nu vor mai risca să-și piardă cetățenia patriei”, *Moldova Suverană*, p. 3, 2 noiembrie 2002.

⁴²⁶ *Ibidem*.

înainte de apariția URSS. *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță* a fost semnat de președinții Lucinschi și Kravciuk în august 1999.

Procesul de elaborare, semnare și ratificare a *Tratatului cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță* (cunoscut ca *Tratatul de frontieră*) trebuia dublat de redactarea și aplicarea documentelor cu privire la demarcarea granițelor comune și de încheierea *Tratatului trilateral Ucraina – Republica Moldova – România cu privire la punctele comune de joncțiune* (care nu a fost semnat). Frontiera comună a fost împărțită în trei sectoare: de nord, de sud și centrală (pe teritoriul controlat de autoritățile de la Tiraspol). Discuțiile cu privire la demarcarea granițelor s-au desfășurat separat pentru sectoarele de graniță de nord, sud și pentru zona centrală din cauza situației din Transnistria. Redactarea documentelor legale cu privire la demarcarea frontierei dintre cele două state s-a finalizat în 2002, an în care a fost creat și *Comitetul Comun Ucraina – Republica Moldova pentru demarcarea frontierei de stat*. Până în 2009, au fost organizate 35 de reuniuni ale acestui Comitet, iar procesul de demarcare nu s-a finalizat, pe de o parte pentru că autoritățile au avut la dispoziție doar hărți din perioada URSS care nu corespundeau realității geografice de după 1991 și pentru că între cele două părți au apărut neînțelegeri pornind de la această situație. În 2003, grănicerii ucraineni au încercat să stabilească granița la nord dintre cele două state, dar au trecut din greșeală pe teritoriul statului vecin pentru că, la demarcarea acesteia, autoritățile au folosit o hartă din anii 1970 pe care nu a apărut Centrala de la Dnestrovsk, construită în anii '80.

În ceea ce privește zona centrală de frontieră dintre cele două state, discuțiile s-au desfășurat doar între Chișinău și Kiev, pentru că autoritățile de la Tiraspol au refuzat să dea curs multiplelor solicitări ale autorităților moldovenești de se implica în procesul de demarcare. Procesul de demarcare a graniței în zona controlată de Tiraspol a fost tergiversat și din cauza refuzului sistematic al autorităților ucrainene de a da curs cererilor în acest sens ale oficialilor moldoveni. La sfârșitul anilor 1990, pentru a nu bloca negocierile cu ucrainenii, autoritățile moldovenești au decis ca textul *Tratatului de frontieră* să fie elaborat și semnat fără participarea unor reprezentanți de la Tiraspol. O decizie similară a fost adoptată de autoritățile moldovenești și în negocierile cu privire la demarcarea frontierei, iar în 2009 Chișinăul a solicitat Kievului ca procesul să fie limitat doar la sectoarele de nord și de sud. După decizia UE de a crea misiunea EUBAM, cele două părți au hotărât să solicite ajutorul Bruxelles-ului pentru implicarea transnistrenilor în discuții⁴²⁷.

Procesul de delimitare a frontierei în zona de sud (regiunea Giurgiulești) a fost tergiversat din cauza neînțelegerilor cu privire la un schimb de teritorii care presupunea cedarea de către Chișinău a unor teritorii în zonele Basarabeasca și Palanca, în schimbul unei porțiuni de litoral dunărean în zona Giurgiulești, pentru a permite Republicii Moldova accesul mai larg la fluviu și construcția unui terminal petrolier⁴²⁸. Disputa își are originea în perioada sovietică, când RSS Ucraineană a pătruns pe teritoriul RSS

⁴²⁷ Yaroslav MATIYCHYK, „The Issue of Ukrainian-Moldovan Border”, în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

⁴²⁸ Construirea terminalului Giurgiulești era un obiectiv foarte important pentru Chișinău, pentru că ar fi permis eliminarea monopolului Federației Ruse în aprovizionarea cu petrol a Republicii Moldova. Pentru Ucraina, construcția terminalului de la Giurgiulești a însemnat faptul că teritoriul acesteia nu a mai fost folosit ca rută de tranzit pentru aprovizionarea cu petrol a Republicii Moldova.

Moldovenească pentru a construi un terminal petrolier, situație care a făcut ca RSSM să aibă acces la fluviu doar pe o porțiune foarte îngustă de teritoriu, insuficientă pentru a construi terminalul Giurgiulești. După 1991, Kievul a susținut că nu deține în arhive o copie a unei hărți din 1945 în care RSS Moldovenească avea 1150 m ieșire la Dunăre⁴²⁹ sau că au găsit doar hărți militare ale zonei (care, potrivit unei înțelegeri reciproce, nu puteau fi folosite în procesul de stabilire a graniței) pe care a fost marcată o porțiune de 1200 m de țărm dunărean care ar fi aparținut Republicii Moldova (după ce fusese cedat acesteia în 1940, printr-o decizie a Prezidiului Sovietului Suprem al URSS)⁴³⁰. Chestiunea delimitării graniței în zona Giurgiulești a apărut în discuțiile dintre oficialii de la Chișinău și Kiev la jumătatea anilor 1990. După ce parlamentul de la Chișinău a ratificat, în 1994, *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina*, președintele Snegur a propus oficialilor de la Kiev, în 1995, reluarea discuțiilor cu privire la demarcarea frontierei. În timpul discuțiilor a fost expusă, pentru prima dată, ideea unui schimb de teritorii, oficialii ucraineni propunând Chișinăului să cedeze o parte din teritoriul comunei Palanca în schimbul unui teritoriu riveran Dunării din zona Giurgiulești, soluție acceptată de moldoveni. Ucrainenii au solicitat, de fapt, o porțiune de teren pe care trece șoseaua internațională Odessa – Reni – București. În același an, autoritățile moldovenești au început construcția terminalului de la Giurgiulești, chiar dacă nu au semnat niciun acord cu Kievul care să reglementeze situația juridică a zonei. Discuțiile oficiale au fost reluate de președintele Lucinschi în cadrul întâlnirilor cu omologul ucrainean, Leonid Kucima. Președintele moldovean a propus cedarea unei porțiuni din teritoriul Republicii Moldova (zona Basarabeasca, pe unde trece un nod de cale ferată) în schimbul unei ieșiri mai largi la Dunăre (în zona Giurgiulești), situație care ar fi permis Chișinăului să construiască un terminal petrolier, dar cererea a fost respinsă de omologul ucrainean pe motiv că autoritățile locale din Odessa se împotriveau⁴³¹. Situația cu privire la construirea portului de la Giurgiulești a fost soluționată juridic abia în 1999, prin *Protocolul adițional la Acordul de frontieră*, semnat de președinții Lucinschi și Kucima. Documentul a prevăzut că „R. Moldova transmite în proprietatea (posesiune, folosință și administrare – n.a.) Ucrainei sectorul de autostradă Odessa – Reni în regiunea localității Palanca, Republica Moldova”⁴³². Actul nu a prevăzut însă ce urma să primească Republica Moldova în schimbul acelei cedări de teritoriu, deși public a fost anunțat că Ucraina va oferi 400 m de litoral dunărean pentru construcția terminalului Giurgiulești. În practică, aplicarea acordului a fost tergiversată pentru că autoritățile celor două state nu au ajuns la un consens cu privire la statutul unei mici porțiuni de teritoriu din zona Giurgiulești⁴³³, pe care Ucraina a oferit-o Republicii Moldova. După ce situația juridică a teritoriului din jurul terminalului de la Giurgiulești a fost clarificată, între cele două state au

⁴²⁹ Elena PROHNIȚCHI, *Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei*, Institutul pentru Politici Publice Moldova, 2002, <https://ro.scribd.com/doc/95997921/Prohn>, accesat la 6 martie 2012, pagini nenumerate.

⁴³⁰ Marian ENACHE, Dorin CIMPOEȘU, *Misiune diplomatică în Republica Moldova 1993-1997*, Polirom, București, 2000, p. 215.

⁴³¹ *Ibidem*, p. 214.

⁴³² *Ibidem*, p. 215.

⁴³³ Este vorba despre Râpa de la Mândrești, care *de iure* aparține Republicii Moldova, pentru că în 1940 a fost atribuită RSSM de Prezidiul URSS, dar care, *de facto*, este teritoriul Ucrainei, pentru că în 1992 premierii moldovean și ucrainean au hotărât, fără a semna vreun document, că teritoriul respectiv se află sub administrația Kievului.

apărut alte dispute sporadice, deoarece Kievul a solicitat Chișinăului, prin declarații oficiale, care nu au fost însoțite de documente adresate autorităților moldovenești, să stopeze lucrările de construcție a terminalului de la Giurgiulești, invocând faptul că acestea ar afecta ecosistemul din zonă. Oficialii de la Chișinău au refuzat să dea curs acestor cereri susținând că: „O expertiză ecologică detaliată în ce privește impactul terminalului petrolier de la Giurgiulești asupra mediului a fost efectuată în 1996 – în baza standardelor naționale și internaționale – de experți internaționali respectabili [...] o copie a acestei expertize [...] a fost transmisă Ucrainei și României pentru comentarii. Nu am primit până în prezent niciun fel de comentariu.”⁴³⁴ Răspunsul Chișinăului a venit pe fondul declarațiilor președintelui ucrainean Victor Iușcenko, care anunțase că nu a fost efectuată nicio expertiză de mediu despre impactul terminalului de la Giurgiulești. Terminalul de la Giurgiulești a fost finalizat în 2005 și pus în folosință în anul următor. Kievul a cerut ulterior închiderea activităților desfășurate la Giurgiulești și participarea financiară a Republicii Moldova la construcția portului ucrainean de la Reni.⁴³⁵ În același timp, autoritățile comuniste de la Chișinău au tergiversat încheierea unui acord sau nu au implementat prevederile cu privire la realizarea demersurilor care presupuneau trecerea în proprietatea Ucrainei a sectorului de autostradă Odessa – Reni. Construirea portului de la Giurgiulești a însemnat pentru Republica Moldova diversificarea rutelor de aprovizionare cu petrol (până în 2005, Republica Moldova importa exclusiv petrol rusesc care tranzita teritoriul ucrainean) și posibilitatea de a achiziționa țiței mai ieftin din Orient. Pentru Ucraina, construcția terminalului de la Giurgiulești a însemnat atât pierderea sumelor pe care le încasa din tranzitul petrolului rusesc destinat Republicii Moldova, cât și reducerea fluxului comercial prin portul ucrainean Reni⁴³⁶.

1.3 Negocierile și disputele cu privire la realizarea controlului de frontieră în relațiile Republica Moldova – Ucraina

Autoritățile de la Chișinău au încercat să soluționeze, după 1991, situația legată de controlul la frontieră în cadrul negocierilor bilaterale cu Kievul, prin aplicarea unor măsuri unilaterale (înlocuirea vechilor ștampile vamale acordate de registratura moldovenească pentru agenții comerciali din Transnistria) sau prin tentative de a atrage alți actori internaționali în negocierile cu Kievul (care să preseze autoritățile ucrainene să aplice măsurile convenite). În perioada mandatelor prezidențiale ale primilor doi președinți ai Republicii Moldova au fost semnate majoritatea documentelor care au reglementat controlul la frontieră. În timpul mandatelor prezidențiale ale lui Vladimir Voronin, autoritățile de la Chișinău au adoptat inițial tactica predecesorilor semnând noi documente bilaterale cu Kievul, pentru ca ulterior să recurgă la măsuri unilaterale și să solicite implicarea OSCE și a UE.

Potrivit acordurilor cu privire la controlul de frontieră dintre cele două state, încheiate în 1993 (*Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei*

⁴³⁴ „Portul Giurgiulești nu are impact ecologic negativ”, *BBC Romanian*, 9 noiembrie 2007, http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2007/11/071109_giurgiulesti_port_ukraina.shtml, accesat la 27 februarie 2013.

⁴³⁵ Ion CHIȘLEA, „Cui îi încurcă portul Giurgiulești?”, *Economist*, 25 august 2011, http://eco.md/index.php?option=com_content&view=article&id=2093:cui-ii-incurc-portul-giurgiulesti&catid=101:companii&Itemid=472, accesat la 30 ianuarie 2013.

⁴³⁶ *Ibidem*.

în problemele de frontieră/Protocolul cu privire la colaborarea vamală⁴³⁷) și 1997 (Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei cu privire la organizarea controlului în comun în punctele de trecere a frontierei de stat moldo-ucrainene), controlul vamal trebuia să fie mixt. Crearea punctelor vamale mixte a fost menționată ca obiectiv al guvernului de la Chișinău într-o hotărâre din 1994, fără ca autoritățile moldovenești să precizeze termenul de implementare, așa cum a fost menționat pentru alte obiective menționate în document⁴³⁸. În 1995, guvernul de la Chișinău a creat echipa de specialiști moldoveni care trebuiau să facă parte din comisia comună pentru delimitarea și demarcarea frontierei de stat moldo-ucrainene. În practică, controlul vamal a fost implementat de Kiev doar pe porțiunea de graniță administrată de Chișinău, ucrainenii refuzând crearea de puncte vamale mixte în regiunea transnistreană, pe motiv că situația ar duce la apariția unei blocaje economice care ar periclita condițiile de trai ale locuitorilor Transnistriei. Situația punctelor de control vamal a rămas neclară chiar și după încheierea, în 2001, a unui *Protocol pentru combaterea traficului la granița comună*⁴³⁹ și asumarea unor angajamente cu privire la crearea de puncte vamale comune pentru a elimina traficul de armament și droguri, migrația ilegală⁴⁴⁰. În 2001, a apărut prima tentativă a autorităților moldovenești de a schimba situația cu privire la controlul de frontieră prin înlocuirea ștampilelor vamale acordate de Chișinău mărfurilor provenite din Transnistria. Inițiativa s-a soldat cu un eșec, pentru că, după cum declara Vasile Sturza, consilierul președintelui Voronin în negocierile cu privire la soluționarea conflictului transnistrean, „autoritățile Ucrainei au refuzat să se conformeze inițiativei respective a autorităților de la Chișinău, ceea ce a condus [...] la un lung șir de învinuiri reciproce. Chișinăul declara că Ucraina nu respectă legislația Republicii Moldova în problema specimenelor vamale, iar Kievul afirma că situația de pe segmentul transnistrean al frontierei este sub control [...]”⁴⁴¹. Peste un an, președintele Voronin și OSCE au solicitat Ucrainei să instituie posturi vamale mixte cu Republica Moldova pe partea ucraineană a graniței cu regiunea transnistreană, propunere care a fost refuzată de Kiev⁴⁴². În 2003, președintele Voronin a cerut UE, fără succes, să se implice în crearea posturilor vamale mixte moldo-ucrainene⁴⁴³. În anul 2005, discuțiile oficiale cu privire la instalarea posturilor vamale mixte au fost reluate în contextul negocierilor asupra planului de soluționare a conflictului transnistrean propus de președintele Iușcenko. În cadrul unei întâlniri desfășurate între președinții Voronin și Iușcenko pentru

⁴³⁷ „Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei privind punctele de trecere a frontierei vamale din 20.03.1993”, http://www.undp.md/border/Acord_RM_si_Ucraina.html, accesat la 7 iunie 2012.

⁴³⁸ „Hotărârea nr. 686 cu privire la rezultatele vizitelor delegației guvernamentale a Republicii Moldova în Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus și măsurile de realizare a deciziilor adoptate”, 22 septembrie 1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296654>, accesat la 12 octombrie 2011.

⁴³⁹ „Protocol între Departamentul Trupelor de Grăniceri al Republicii Moldova și Comitetul de Stat pentru paza frontierei de stat al Ucrainei privind interacțiunea la punctele de trecere peste frontiera de stat moldo-ucraineană” din 3 noiembrie 2001, http://www.undp.md/border/Protocol_DTG_si_Comitet.html, accesat la 7 iunie 2012.

⁴⁴⁰ „Moldova și Ucraina vor desfășura în comun acțiuni pentru securizarea frontierelor”, *Moldova Suverană*, 20 februarie 2001.

⁴⁴¹ Vasile Sturza, interviu, „Documentul propus de OSCE este singurul care ar face posibilă rezolvarea problemei transnistrene”, *Moldpres/Moldova Suverană*, 4 ianuarie 2003, p. 4.

⁴⁴² „OSCE cere Ucrainei să înființeze posturi vamale comune la granița cu regiunea transnistreană”, *Radio Europa Liberă*, 9 decembrie 2002, <http://www.europalibera.org/content/news/1383421.html>, accesat la 12 noiembrie 2012.

⁴⁴³ „Președintele Vladimir Voronin a solicitat implicarea Comunității Europene în crearea de posturi vamale mixte moldo-ucrainene”, *Moldova Suverană*, p. 1, 10 aprilie 2003.

„inspectarea mijloacelor tehnice care urmează a fi utilizate pentru asigurarea securității pe segmentul transnistrean al frontierei moldo-ucrainene” a fost convenită (fără a fi semnat un document în acest sens) instalarea de posturi vamale mixte la granița moldo-ucraineană necontrolată de regimul de la Tiraspol și „definitivarea principiilor și modalităților de instalare și funcționare a posturilor vamale mixte moldo-ucrainene pe segmentul transnistrean al hotarului”⁴⁴⁴. Situația s-a schimbat radical doar după ce, în 2005, președintele ucrainean Viktor Iușcenko a acceptat inițiativa lui Vladimir Voronin de a adresa o scrisoare comună UE prin care să solicite instituirea unei misiuni de monitorizare la granița dintre Ucraina și regiunea separatistă (misiunea EUBAM).

1.4 Reglementarea unor litigii patrimoniale dintre Republica Moldova și Ucraina

Situațiile litigioase a apărut ca urmare a unor construcții realizate în perioada URSS din bugetul administrat de Chișinău/Kiev pe teritoriul ucrainean sau moldovenesc pe care, după 1991, oficialii celor două state au decis că trebuie să le recupereze prin recunoașterea dreptului de proprietate de către țara vecină. În litigiu s-au aflat 113 obiective (în special stațiuni balneare moldovenești și 3 obiective ucrainene – dintre care cel mai important este centrala electrică de la Novo-Dnestrovsk).

Până la jumătatea anilor 1990, chestiunea nu s-a găsit pe agenda bilaterală a celor două state, primul document, care trebuia să reglementeze explicit situația proprietăților ucrainene/moldovenești de pe teritoriul statului vecin – *Acordul interguvernamental din 11 august 1994 privind recunoașterea reciprocă a drepturilor și reglementarea raporturilor de proprietate* – nu a cuprins nicio prevedere clară referitoare la obiectivele disputate menționând doar vag că „fiecare dintre Părți recunoaște dreptul celeilalte la proprietatea asupra întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor și altor obiecte situate pe teritoriul său și care la 1 decembrie 1990 se aflau sub autoritatea organelor conducerii de stat ale celeilalte Părți”⁴⁴⁵. După ce, pentru o lungă perioadă de timp, subiectul nu s-a găsit nici măcar declarativ pe agenda bilaterală, acesta a revenit în discuție abia în anul 2001, când parlamentul de la Chișinău a condiționat ratificarea *Tratatului de frontieră* de ratificarea de către Rada Supremă a unui acord prin care Republicii Moldova i s-a recunoscut dreptul asupra unor proprietăți aflate pe teritoriul ucrainean. În 2002, Ucraina a recunoscut dreptul de proprietate asupra a 8 obiective din cele 116 solicitate de Chișinău⁴⁴⁶. În 2009, Ucraina a recunoscut dreptul de proprietate al Republicii Moldova asupra a 47 de obiective din 113, iar Republica Moldova dreptul de proprietate al Ucrainei pentru 2 obiective din 3 (unul dintre cele 3 era o parte din centrala de la Novo-Dnestrovsk)⁴⁴⁷. Tergiversarea subiectului proprietăților moldovenești din Ucraina s-a explicat și prin deciziile adoptate la Chișinău cu privire la administrarea acestora. După 1991, o parte din aceste obiective au acumulat

⁴⁴⁴ Diana LUNGU, „Planul Iușcenko este acceptat atât de Moldova, cât și de organizațiile internaționale”, *Moldova Suverană*, p. 1, 3 iunie 2005.

⁴⁴⁵ „Acordul interguvernamental privind recunoașterea reciprocă a drepturilor și reglementarea raporturilor de proprietate”, 1994, în *Guvernare și democrație în Moldova*, e-journal, nr. 66, 2006, <http://www.e-democracy.md/e-journal/20060131/>, accesat la 8 iunie 2012.

⁴⁴⁶ „Moldovenii nu vor mai risca să-și piardă cetățenia patriei”, *Moldova Suverană*, p. 3, 2 noiembrie 2002.

⁴⁴⁷ Victoria BOIAN, „Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina”, în Igor ȘAROV, Igor OJOG, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 41.

datorii și, după 2000, guvernul de la Chișinău nu a mai fost interesat de recuperarea lor, pentru că valoarea datoriilor depășea valoarea proprietăților respective⁴⁴⁸.

Reglementarea situației patrimoniale a Centralei de la Novo-Dnestrovsk

Disputa legată de Centrala de la Novo-Dnestrovsk își are originile în perioada sovietică, când autoritățile ucrainene au construit centrala pe 17 hectare de teren care aparțineau RSS Moldovenească. Litigiul apărut după 1991 a pornit de la solicitarea Republicii Moldova de a primi o parte din centrală în schimbul teritoriului moldovenesc pe care îl ocupă, cerință respinsă cu vehemență de ucraineni pe motiv că RSS Moldovenească sau Republica Moldova nu au participat la construirea centralei⁴⁴⁹. Oficialii de la Chișinău au susținut că centrala a fost construită din bugetul URSS, iar cei de la Kiev că ar fi fost trecută în proprietatea RSS Ucraina cu puțin timp înainte de prăbușirea URSS. Centrala asigură aprovizionarea cu electricitate a unor părți din teritoriul celor două state, iar obținerea unei cote-părți din centrală ar fi redus dependența Republicii Moldova de importurile de curent electric din Ucraina (Chișinăul importă aproximativ 70% din necesarul intern de energie electrică din Ucraina). În timpul negocierilor pentru semnarea tratatului politic de bază sau a tratatului de frontieră oficialii de la Chișinău sau Kiev nu au amintit în declarații despre situația centralei de la Novo-Dnestrovsk și subiectul nu a fost inclus pe agenda de discuții.

Situația centralei a fost lăsată în incertitudine până la venirea comuniștilor la guvernare în 2001. Discuțiile cu privire la statutul centralei au reapărut în anul 2008 când autoritățile moldovenești s-au arătat dispuse să recunoască dreptul de proprietate al Ucrainei asupra acesteia, în schimbul unui act similar din partea Kievului cu privire la situația stațiunilor balneare moldovenești de pe teritoriul ucrainean. În același an, ambasadorul Ucrainei la Chișinău, Serghei Pirojkov, a negat că autoritățile de la Chișinău ar fi cerut vreodată o cotă parte din centrală⁴⁵⁰.

1.5 Relațiile economice Republica Moldova – Ucraina

Relațiile economice dintre cele două state au avut, în principal, două obiective: cooperarea la nivel strict bilateral și în cadru multilateral [în funcție de direcțiile generale ale politicii externe a vizat fie aprofundarea relațiilor cu CSI sau cu state din spațiul ex-sovietic pentru o reintegrare în cadrul economic existent în perioada URSS, fie cooperarea cu România și/sau UE/alte state ex-sovietice (cu excepția Rusiei), pentru crearea unei alternative la relațiile economice cu Estul]. Cadrul general al relațiilor economice dintre Republica Moldova și Ucraina se caracterizează prin semnarea de acorduri care nu au fost implementate sau care au fost încheiate doar pentru a asigura existența formală a unui format de cooperare sau pentru că semnarea de înțelegeri în domeniul economic devenise o practică de socializare pentru diplomația moldovenească.

Relațiile economice dintre Republica Moldova și Ucraina au fost reglementate pe parcursul celor 19 ani la nivel guvernamental sau prin documente semnate de președinții de la Chișinău și Kiev. Acordurile interguvernamentale au intrat în vigoare

⁴⁴⁸ Vasile SÂRBU, „Patrimoniul moldovenesc din Ucraina a încăput pe mâna unor structuri mafioate”, *Tara*, p. 1, 28 iunie 2002.

⁴⁴⁹ Victoria BOIAN, „Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina”, în Igor ȘAROV, Igor OJOG, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 41.

⁴⁵⁰ Corneliu RUSNAC, „Problema centralei de la Novodnestrovsk”, *BBC Romanian*, 20 mai 2008, http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2008/05/080520_ucraina_novodnestrovsk.shtml, accesat la 18 martie 2012.

la data semnării, iar cele semnate de președinți au fost tergiversate pentru că nu au fost întotdeauna ratificate de parlamentele celor două state. În perioada 1991 – 1995, între guvernele de la Chișinău și Kiev au fost semnate 4 acorduri interguvernamentale care aveau ca obiectiv „colaborarea economică”. Până la jumătatea anilor 1990, cooperarea dintre cele două state s-a limitat la semnarea unui acord care a creat cadrul general al relațiilor economice: *Acordul între Guvernul Republicii Sovietice Socialiste Moldova și Guvernul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene privind colaborarea economică și culturală pentru anii 1991-1995* din 31 ianuarie 1991. Acordul a intrat în vigoare la data semnării. În 1994, relațiile economice dintre cele două state s-au dinamizat pe fondul câștigării alegerilor legislative de la Chișinău de PDAM, partid care asumase ca obiectiv principal al programului de guvernare refacerea relațiilor economice cu statele din CSI. În 1994, în urma vizitei unei delegații guvernamentale moldovenești la Moscova, Minsk și Kiev a fost convenită crearea de „întreprinderi, grupe financiare mixte” și desfășurarea de activități în comun ale întreprinderilor și organizațiilor din Republica Moldova cu cele din Federația Rusă, Ucraina și Belarus⁴⁵¹. În același an a fost lansată „o înțelegere privind crearea întreprinderilor mixte, acționarea în comun a întreprinderilor și [...] vânzarea reciprocă a acțiunilor, crearea băncilor mixte [...]”⁴⁵² și a fost convenită și crearea unui *Comitet economic interstatal* în cadrul CSI⁴⁵³. În 1994 a fost creată și o *Comisie mixtă interguvernamentală moldo-ucraineană în domeniul colaborării economice și comerciale* care trebuia să funcționeze pentru o perioadă nelimitată. Niciunul dintre acordurile convenite în 1994 nu a fost implementat, cu excepția Comisiei interguvernamentale, care până în 2002 a fost nefuncțională, iar în perioada 2002 – 2006 a elaborat 5 protocoale cu privire la colaborarea „economico-comercială” dintre cele două state.

La sfârșitul anilor 1990 au fost create noi proiecte de cooperare economică între Republica Moldova și Ucraina prin formarea euroregiunilor sub forma cooperării bilaterale (Kiev-Chișinău) sau trilaterale (Kiev-Chișinău-București), noua orientare a relațiilor economice externe explicându-se prin prezența la guvernare la Chișinău a unor guverne proeuropene și prin criza financiară și economică din Federația Rusă. În acest context au fost încheiate *Acordul cu privire la Cooperarea dintre Regiunile de Frontieră ale Ucrainei și Unitățile administrativ-teritoriale ale Republicii Moldova (1997)* și *Protocolul de colaborare trilaterală dintre guvernele Ucrainei, Moldovei și României* care au stat la baza formării euroregiunilor *Dunărea de Jos (1998)* și *Prutul de Sus (2000)*. În perioada guvernării PCRM a fost încheiat *Acordul privind comerțul liber între Guvernul Republicii Moldova și Cabinetul de Miniștri ai Ucrainei (2003)*.

Principalele subiecte ale relațiilor economice moldo-ucrainene au fost livrările de energie electrică din Ucraina către Republica Moldova și exporturile de produse agricole moldovenești pe piața ucraineană. Ucraina a fost, în toată perioada post-sovietică, o piață importantă de export pentru produsele moldovenești, fiind apreciată a doua ca mărime după piața rusă în statisticile economice. Principalele controverse apărute în relațiile economice au vizat prețul solicitat de autoritățile ucrainene pentru energia

⁴⁵¹ „Hotărârea nr. 686, cu privire la rezultatele vizitelor delegației guvernamentale a Republicii Moldova în Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus și măsurile de realizare a deciziilor adoptate”, 22 septembrie 1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296654>, accesat la 12 octombrie 2011.

⁴⁵² „Grigore Triboi, ministrul industriei al RM – Integrarea economică – condiție pentru dezvoltarea industriei”, *Moldova Suverană*, p. 2, 15 octombrie 1996.

⁴⁵³ Mircea Snegur, interviu, „Voi vorbi mereu despre necesitatea înfrânării separatismului”, *Moldova Suverană*, p. 2, 24 octombrie 1994.

electrică furnizată Republicii Moldova și modul în care Chișinăul a încercat să negocieze sau să șantajeze partenerii ucraineni pentru a obține un preț mai mic.

Chestiunea energetică în relațiile bilaterale moldo-ucrainene

Aprovizionarea cu energie electrică din Ucraina a Republicii Moldova nu a fost subiectul exclusiv al unor contracte comerciale încheiate între agenți economici, chestiunea a devenit și motiv de dispută între autoritățile de la Kiev și cele de la Chișinău. Disputele politice au avut ca subiect șantajul reciproc și amenințările cu întreruperile reciproce de energie electrică. Principalele cauze ale controverselor au fost avantajele sau dezavantajele moștenite de fiecare parte ca urmare a deciziilor adoptate în perioada URSS cu privire la construcția de hidrocentrale sau la interconectarea rețelelor electrice și evenimentele apărute după 1991 (conflictul din Transnistria și consecințele economice ale acestuia asupra Republicii Moldova; neînțelegerile dintre Chișinău și București).

Republica Moldova a importat după 1991 energie electrică din Ucraina în proporții care au variat între 20 și 70% din totalul necesarului de aprovizionare a consumatorilor de pe teritoriul administrat de Chișinău, procentele variabile explicându-se prin blocajele impuse de administrația de la Tiraspol în aprovizionarea cu energie electrică a Republicii Moldova de la centrala de la Cuciurgani, aflată pe teritoriul controlat de separatiști. În perioadele în care regimul Smirnov a permis furnizarea de curent electric de la Cuciurgani către consumatorii aflați pe teritoriul administrat de Chișinău, necesarul de energie electrică al Republicii Moldova a fost acoperit după schema: 50% importuri de la Cuciurgani, 20% din Ucraina și 30% producție internă realizată de CET-urile locale. Ocazional, Ucraina a fost înlocuită ca sursă de aprovizionare a Republicii Moldova cu electricitate din România (care poate furniza aproximativ 30% din necesarul de energie electrică al Republicii Moldova). În situațiile în care, din motive politice sau pe fondul unor neînțelegeri cu privire la prețul solicitat de furnizorul de la Cuciurgani, aprovizionarea cu energie din Transnistria a fost sistată, Republica Moldova a fost dependentă în proporție de 70% de importurile de energie electrică din Ucraina⁴⁵⁴.

Ucraina este avantajată de infrastructura centralelor energetice construite în perioada sovietică sau de lipsa investițiilor moldovenești în infrastructura energetică internă. Cea mai mare centrală electrică de pe teritoriul RSSM a fost construită la Cuciurgani, regiune care, după 1991, s-a aflat sub controlul regimului separatist, iar pe teritoriul administrat de Chișinău au fost construite doar 3 CET-uri, care nu aveau capacitatea necesară pentru a acoperi întreg necesarul de consum al Republicii Moldova. În plus, pe teritoriul Republicii Moldova nu a fost amplasată în perioada sovietică sau construită, după 1991, o centrală care să stabilizeze sistemul energetic național în situațiile de fluctuații ale consumului, astfel, chiar dacă ar fi fost reluate livrările de la Cuciurgani, centrala respectivă nu putea furniza în condiții de fluctuații⁴⁵⁵. De asemenea, statul moldovenesc nu a realizat în perioada 1991 – 2005 investiții care să permită reducerea pierderilor de energie electrică cauzate de infrastructura veche, iar autoritățile de la Tiraspol sau compania care a achiziționat prin privatizare

⁴⁵⁴ „Ucraina scumpește electricitatea pentru Republica Moldova”, *BBC Romanian*, 4 mai 2007, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/05/070504_ucraina_moldova_curent.shtml, accesat la 18 martie 2012.

⁴⁵⁵ Alexandru CANTÎR, Liliana BARBĂROȘIE, „Între Ucraina și România: avatarurile livrărilor de curent electric pentru Moldova”, *Radio Europa Liberă*, 4 aprilie 2012, <http://www.europalibera.org/content/article/24536910.html>, accesat la 2 august 2012.

centrala de la Cuciurgani nu au făcut investițiile necesare pentru funcționarea acesteia la capacitatea maximă⁴⁵⁶. Monopolul ucrainean ocazional în aprovizionarea cu energie electrică a Republicii Moldova se explică și prin existența unei conexiuni energetice „insulare” (care poate funcționa doar temporar) cu România, dar și prin faptul că, în cei aproape 20 de ani, autoritățile de la Chișinău și București nu au ajuns la un acord cu privire la construirea unei rețele care să asigure conexiunea permanentă între cele două state. Posibilitatea de a achiziționa curent electric din România, chiar și temporar, a fost însă folosită de autoritățile de la Chișinău ca un atu în negocierile cu ucrainenii, moldovenii invocând posibila concurență reprezentată de furnizorul român. O altă cauză care a determinat apariția unui monopol ucrainean ocazional pe piața energetică din Republica Moldova au fost prețurile mai mari practicate de furnizorul de la Cuciurgani și de companiile din România: „Electricitatea produsă, de exemplu, la Centrala de la Cuciurgani costă 4 cenți, iar cea din România e și mai scumpă: 5 euro cenți pentru un kWh”, preciza, în 2007, directorul Energoecom Moldova⁴⁵⁷. Kievul a șantajat în repetate ocazii Chișinăul cu mărirea prețului la energia electrică, dar a menținut întotdeauna tarife mai mici decât ale României sau ale furnizorului transnistrean. Un fost diplomat român la Chișinău își amintește că „de fiecare dată când conveneam un acord pentru furnizarea de curent din România, la scurt timp, moldovenii ne spuneau că nu mai au nevoie pentru că au semnat cu ucrainenii care au oferit un preț mai mic”⁴⁵⁸.

Moștenirea sovietică a infrastructurii de electricitate nu a fost însă un avantaj net pentru autoritățile și companiile ucrainene. Autoritățile de la Chișinău au profitat, de asemenea, de modul în care a fost construită rețeaua de electrificare în perioada sovietică și au sustras curent electric din rețelele ucrainene, deoarece Kievul nu a putut retaliia prin sistarea furnizării de curent electric către Republica Moldova pentru că o astfel de decizie ar fi afectat și regiunea Odessa⁴⁵⁹.

Negocierile și disputele cu privire la importurile de energie electrică din Ucraina

În perioada 1991 – 1998, presa de la Chișinău nu a furnizat informații despre existența unor dispute între autoritățile celor două state cu privire la livrările de energie electrică din Ucraina. Primele controverse au apărut în anul 1999, când ucrainenii au anunțat că vor întrerupe livrările către Republica Moldova din cauza datoriilor acumulate de aceasta, iar compania furnizoare a solicitat un preț mai mare. Disputa s-a soldat cu sistarea furnizării timp de trei luni, perioadă la finalul căreia statul moldovenesc a achitat creanța.

Subiectul a revenit pe agenda bilaterală în 2005, când autoritățile moldovenești nu au ajuns la un acord asupra prețului cu furnizorul de la Cuciurgani, dispută care a avut ca efect sporirea achizițiilor din Ucraina până la 70% din necesar⁴⁶⁰. În perioada

⁴⁵⁶ „Hotărârea nr. 958 cu privire la Strategia Energetică a Republicii Moldova până în anul 2020”, 21 august 2007, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=325108>, accesat la 5 martie 2013.

⁴⁵⁷ „Ucraina scumpește electricitatea pentru Republica Moldova”, *BBC Romanian*, 4 mai 2007, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/05/070504_ukraina_moldova_curent.shtml, accesat la 18 martie 2012.

⁴⁵⁸ Interviu al autoarei cu Dorin Cimpoeșu, fost diplomat la Chișinău, București, 2012.

⁴⁵⁹ Corneliu RUSNAC, „Ucraina vrea să scumpească curentul electric”, *BBC Romanian*, 12 iulie 2007, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2007/07/070712_moldova_ukraina_electricitate.shtml, accesat la 18 martie 2012.

⁴⁶⁰ Victoria BOIAN, „Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina”, în Igor ȘAROV, Igor EJOV, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 46.

guvernării comuniste situația importurilor de energie din Ucraina a fost caracterizată de dispute cu privire la preț sau de tentative ale autorităților de la Chișinău de a ascunde situația reală din jurul negocierilor și a acordurilor convenite. În anii 2006 – 2008, Ucraina a relansat disputele cu privire la prețul energiei electrice furnizate Republicii Moldova, autoritățile de la Kiev susținând că acesta ar trebui mărit, iar cele de la Chișinău declarând că ucrainenii au solicitat nejustificat majorarea. Situația se explică fie prin introducerea de către ucrainenii a unor intermediari în schema de import, fie prin tendința liderilor moldoveni de a ascunde un eșec al negocierilor sau prin corupția oficialilor de la Chișinău. Importurile de energie electrică din Ucraina au fost intermediare de compania de stat ucraineană Ukrinterenergo, până în 2008, când ucrainenii au introdus, cu acordul ministrului economiei moldovean, în schema de achiziții un alt intermediar – Energo Partner KFT, companie obscură care a perceput un preț mai mare decât cel practicat de furnizorul de stat. Importurile de energie electrică din Ucraina au devenit în perioada guvernării comuniste un „business” al unor oficiali de la Chișinău, care au folosit instituțiile/contractele comerciale ale statului moldovenesc în afaceri proprii. Autoritățile de la Chișinău au încheiat contracte de furnizare a energiei electrice pentru cantități care depășeau necesarul de consum al Republicii Moldova, iar diferența era revândută pe piața din România de companii intermediare în care erau acționari funcționari de prim-rang ai statului moldovenesc (ministrul economiei și fiul președintelui Voronin)⁴⁶¹. În funcție de context, autoritățile de la Chișinău au reacționat sau nu la încercările ucrainenilor de a impune un preț mare și, în câteva situații, oficialii comuniști au preferat să prezinte drept un „succes remarcabil” negocierile, deși realitatea era total diferită⁴⁶². Contractele de achiziție nu au fost făcute publice pentru că autoritățile moldovenești au refuzat să ofere informații deoarece „partea ucraineană a solicitat ca exporturile energiei electrice din Ucraina către Republica Moldova să fie efectuate de doi operatori din Ucraina, prețurile și cantitățile de export fiind determinate de ucrainenii. În caz contrar, partea ucraineană a informat că va rezilia contractul încheiat [...] astfel oprind livrările către Republica Moldova” și pentru că condițiile contractelor sunt „confidențiale”⁴⁶³.

Conflictul/situația din Transnistria în relațiile bilaterale Republica Moldova – Ucraina

Conflictul din Transnistria a fost un alt subiect controversat al agendei moldo-ucrainene atât în relațiile bilaterale, cât și în dezbaterile interne. În perioada 1990 – 1992, Kievul s-a implicat formal și informal în evenimentele desfășurate în Transnistria. În august 1991, *Ministerul de Interne* de la Chișinău a solicitat sprijin, fără succes, autorităților ucrainene în organizarea unei operațiuni pentru reținerea unui grup de deputați din Transnistria, în frunte cu Igor Smirnov, acuzați de tentativă de lovitură de stat, pentru crearea așa-numitei Republici Moldovenești Nistrene. Ion Costăș, fost ministru de interne la vremea respectivă, își amintește că: „Cu MAI Ucraina semnasem

⁴⁶¹ „Întunericul din jurul luminii din Ucraina sau De ce autoritățile de la Chișinău ascund informația despre importurile de energie electrică, domeniu ce afectează direct buzunarele consumatorilor din Moldova”, Centrul de Investigații Jurnalistice, <http://www.investigatii.md/index.php?art=349>, accesat la 2 iulie 2012.

⁴⁶² *Ibidem*. Potrivit datelor publicate de Banca Națională a Moldovei, în perioada 2005 – 2008, prețul energiei electrice furnizate de Ucraina Moldovei a crescut cu peste 100%.

⁴⁶³ *Ibidem*.

anterior un tratat de colaborare în domeniul serviciilor operative. La solicitarea de a acorda sprijin operativ în vederea arestării criminalului de stat Igor Smirnov, în conformitate cu mandatul de arestare emis de procurorul general al Moldovei, Dumitru Postovan, acesta a transmis că refuză categoric, referindu-se la faptul că Moldova trebuie să-și rezolve problemele pe teritoriu propriu. Astfel, organele de stat ale Ucrainei s-au dat deoparte cu totul. Iată că atunci a fost elaborat planul secret de răpire a lui Smirnov.”⁴⁶⁴ În martie 1992, președintele Ucrainei a semnat un *Decret privind măsurile de protejare a graniței de stat a Ucrainei cu Republica Moldova* pentru „a asigura apărarea și inviolabilitatea teritoriului Ucrainei, securitatea cetățenilor ei, păstrarea ordinii publice în zonele de frontieră cu Republica Moldova și nu vor admite pătrunderea prin teritoriile Ucrainei, a grupărilor armate și a altor persoane care să încalce granița de stat și frontiera vamală”⁴⁶⁵. Prevederile documentului nu au fost puse în aplicare, numeroși mercenari (cazaci) din Rusia și Ucraina au traversat teritoriul ucrainean pentru a participa la războiul din Transnistria. Câteva asociații ucrainene [ulterior transformate în partide politice (printre care și *Frontul Popular din Ucraina-Ruk*) de orientare naționalistă] au creat detașamente care au fost trimise să participe la „lupta dreaptă a transnistrenilor” împotriva „românizării forțate a ucrainenilor de pe malul stâng al Nistrului”⁴⁶⁶. Situația nu a făcut însă subiectul unor divergențe la nivel oficial în cadrul procesului de negocieri, chiar dacă a fost prezentă pe agenda discuțiilor bilaterale moldo-ucrainene. Președintele Snegur a condamnat în interviuri acțiunile detașamentelor de cazaci create pe teritoriul Ucrainei, dar oficialii de la Kiev nu au făcut declarații oficiale despre acest subiect. Situația a fost descrisă și în articole publicate de cotidianul oficial al guvernului de la Chișinău, *Moldova Suverană*⁴⁶⁷, și a constituit una dintre criticile aduse de o parte dintre membrii parlamentului. Implicarea unor detașamente ucrainene în conflictul din Transnistria a fost criticată și de legislativul de la Chișinău în perioada desfășurării ostilităților: „Constatăm cu regret că de partea forțelor pro imperiale și nebolșevice în raioanele de răsărit ale Republicii Moldova sunt și cetățeni ai Ucrainei, reprezentanți ai UNSO și altor organizații.”⁴⁶⁸ În martie 1992, parlamentul de la Chișinău a trimis un apel instituției omoloage din Ucraina, prin care a solicitat ca statul ucrainean să nu mai permită pătrunderea în Transnistria a cazacilor ruși înarmați: „Sunteți în drept și în puteri să nu permiteți cercurilor reacționare să se amestece în treburile interne ale unui stat vecin, să nu admiteți trecerea în Moldova a cazăcimii rusești prin teritoriul Ucrainei.”⁴⁶⁹

În timpul conflictului deschis guvernul de la Kiev a emis o declarație, care a menționat că „escaladarea conflictului armat în raioanele din stânga Nistrului ale Republicii Moldova trezește îngrijorare în Ucraina”⁴⁷⁰. Autoritățile de la Kiev își motivau „îngrijorarea” prin amenințarea pe care conflictul o prezenta la adresa etnicilor ucraineni din Transnistria, apariția unui flux de refugiați în Ucraina, folosirea armamentului aflat

⁴⁶⁴ Ion COSTAȘ, *Transnistria 1989-1992: Cronica unui război „nedeclarat”*, Rao, București, 2012, p. 267.

⁴⁶⁵ Document reprodus în Nicolae ȚĂU, *Diplomație în culise*, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 138.

⁴⁶⁶ „O delegație ucraineană în Moldova”, *Moldova Suverană*, p. 1 și 3, 14 iulie 1992.

⁴⁶⁷ „Procurorul general al Ucrainei (scrisoare deschisă)”, *Moldova Suverană*, p. 3, 21 mai 1992.

⁴⁶⁸ „Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei”, 26 mai 1992, *Monitor*, nr. 5, Universul, Chișinău, 2005, p. 17.

⁴⁶⁹ „Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei”, 5 martie 1992, în Anatol MUNTEANU, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, p. 385, editură neprecizată, București, 2005.

⁴⁷⁰ „Declarația Guvernului Ucrainei”, *Moldpres/Moldova Suverană*, p. 2, 30 iunie 1992.

pe teritoriul regiunii separatiste și distrugerea unor obiective civile (centrala de la Dubăsari) care aprovizionau cu electricitate sudul Ucrainei „care s-ar putea solda cu pierderi pentru economia statului nostru”⁴⁷¹. Guvernul de la Kiev a solicitat părților implicate în conflict „să întreprindă măsuri urgente pentru încetarea acțiunilor de luptă în aceste raioane. Cerem crearea condițiilor pentru desfășurarea lucrărilor de reparație la Centrala hidroelectrică de la Dubăsari [...] ne rezervăm dreptul de a înainta cerința de a ni se compensa cheltuielile legate de adăpostirea refugiaților [...] Refuzul de a lua în considerare propunerile expuse ne-ar putea constrânge să revizuim atitudinea față de părțile implicate în conflict și să examinăm posibilitatea adoptării măsurilor prevăzute în statutul ONU [...]”⁴⁷². Președintele ucrainean, Leonid Kravciuk, a exprimat, cu prilejul unor reuniuni CSI, temeri cu privire la fluxul de refugiați transnistreni care au pătruns pe teritoriul ucrainean⁴⁷³.

Imediat după încetarea conflictului o delegație de parlamentari ucraineni s-a deplasat în satele transnistrene, controlate de Chișinău, locuite de etnici ucraineni, care fuseseră supuse unui intens foc de artilerie de către separatiști și au vizitat taberele de refugiați ucraineni⁴⁷⁴.

Poziția Ucrainei în procesul de negocieri

Ucraina a avut o atitudine duală⁴⁷⁵ față de chestiunea transnistreană în perioada destrămării URSS și după 1991: într-o primă fază a relațiilor bilaterale (1990 – 1991) a încercat să revendice informal teritoriul din stânga Nistrului, deși formal a susținut integritatea teritorială a Republicii Moldova; în a doua fază (1991 – 2009) a susținut formal integritatea teritorială a Republicii Moldova și a încurajat (ocazional) regimul separatist condus de Igor Smirnov sau activitățile economice din Transnistria care contribuiau la susținerea regimului separatiștilor. Participarea Ucrainei la procesul de soluționare a conflictului din Transnistria poate fi văzută din perspectiva celor trei tipuri de abordări promovate de Kiev: implicarea în procesul de negocieri, participarea la activitățile de îmbunătățire a situației din Transnistria prin acțiuni civile și asumarea rolului de mediator/garant în aplicarea planurilor (neimplementate) de soluționare a conflictului. Implicarea Ucrainei în procesul de negocieri a fost prin sprijinirea inițiativelor rusești, oricare au fost acestea, și prin soluția singulară de a oferi participanților la negocieri „un plan ucrainean” de rezolvare a situației. Pozițiile Kievului în legătură cu planurile de soluționare a conflictului transnistrean au arătat opțiuni oscilante ale autorităților ucrainene în ceea ce privește statutul Transnistriei în cadrul Republicii Moldova. Kievul a susținut toate planurile de soluționare ale conflictului doar pentru că acestea prevedeau menținerea integrității teritoriale și a suveranității Republicii Moldova. Memorandumul Kozak și planul

⁴⁷¹ *Ibidem*.

⁴⁷² *Ibidem*.

⁴⁷³ „O ședință eficientă. Interviu acordat de Președintele Mircea Snegur după reuniunea la vârf a CSI”, *Moldova Suverană*, 9 iulie 1992, p. 1.

⁴⁷⁴ „O delegație ucraineană în Moldova”, *Moldova Suverană*, p. 1 și 3, 14 iulie 1992.

⁴⁷⁵ Vladimir KOROBOV, Giorgiy BYANOV, „Ukraine: Inconsistent Policy toward Moldova”, în Marcin KOSIENKOWSKI (editor), William SCHREIBER (editor), *Moldova Arena of International Influences*, Lexington Books, Plymouth, 2012, p. 221.

propus de președintele Iușcenko au menționat și dreptul la autodeterminare al regiunii transnistrene în cazul în care Republica Moldova și-ar pierde independența sau s-ar uni cu un alt stat. Ucraina nu a insistat însă pentru includerea unei astfel de prevederi în documentele în care aceasta nu a fost specificată și nici nu a criticat decizia parlamentului de la Chișinău de a nu o include în *Legea cu privire la bazele soluționării conflictului din Transnistria*, adoptată în 2005 pe baza planului propus de președintele Ucrainei.

Ucraina a fost, alături de Rusia și de OSCE, unul dintre actorii internaționali implicați pe toată perioada 1992 – 2009 în negocierile cu privire la soluționarea conflictului. În perioada 1992 – 2009, Ucraina a fost parte în procesul de negocieri în cadrul formatelor cvadripartit și apoi a celor constituite după eliminarea României de la masa negocierilor. În perioada 1992 – 1997, rolul Ucrainei în procesul de negocieri a fost mai mult o prezență formală și de organizator al reuniunilor diplomatice care se desfășurau pe teritoriul său. În 1997, prin semnarea *Memorandumului privind principiile normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria*, rolul Ucrainei în procesul de soluționare a conflictului a fost sporit prin acordarea statutului de garant⁴⁷⁶. Kievul își asumase organizarea de consultări, în calitate de mediator, la cererea Chișinăului sau Tiraspolului, în cazul în care una dintre cele două părți nu ar fi implementat angajamentele asumate în *Memorandum*⁴⁷⁷. Până în 1998, când a trimis 10 observatori militari în trupele de „menținere a păcii”, Ucraina a avut mai mult rolul de gazdă a reuniunilor unde era negociată soluționarea conflictului. În 2000, Kievului i-a fost atribuit un rol subsidiar în soluționarea conflictului prin planul realizat de Evgheni Primakov, șeful *Comisiei de Stat a Federației Ruse pentru Soluționarea Conflictului din Transnistria*⁴⁷⁸.

În 2003, Ucraina a acceptat rolul propus de Chișinău în planul de soluționare a conflictului transnistrean prezentat de președintele Vladimir Voronin. Planul președintelui moldovean a prevăzut participarea Kievului, în calitate de observator, la elaborarea unei noi Constituții a statului reîntregit Republica Moldova – „Părțile creează o Comisie mixtă pentru elaborarea noii Constituții a Republicii Moldova, formată din reprezentanții plenipotențiar ai fiecărei Părți (Republica Moldova și Transnistria – n.a.), cu invitarea în calitate de observatori a unor experți internaționali din țările mediatoare [...]”⁴⁷⁹. Ucraina a fost, de asemenea, menționată ca unul dintre statele semnatare ale acordului.⁴⁸⁰

Memorandumul Kozak, apărut în același an, a prevăzut că Republica Moldova și Republica Moldovenească Nistreană (Transnistria) se pot „adresa Federației Ruse,

⁴⁷⁶ „Memorandum privind principiile normalizării relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria”, 8 mai 1997, în Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, *Republica Moldova, istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 382.

⁴⁷⁷ *Ibidem*.

⁴⁷⁸ Zoya ZHMINKO, „A Role of Ukraine as a Participant of the Negotiation Process on Settlement of the Transnistrian Conflict («5+2» Format)”, în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

⁴⁷⁹ „Acord privind măsurile pentru soluționarea definitivă a problemei transnistrene”, *Moldova Suverană*, 14 februarie 2003, p. 1.

⁴⁸⁰ *Ibidem*.

Ucrainei, OSCE și Uniunii Europene cu propuneri de garanții politice și economice care să asigure îndeplinirea prevederilor Memorandumului și unificarea Republicii Federale Moldova⁴⁸¹. Memorandumul Kozak menționa și că după semnarea și ratificarea de către viitorul stat moldovenesc, redenumit Republica Federativă Moldova, a unui acord cu Federația Rusă cu privire la staționarea pe teritoriul statutului moldovenesc a unor forțe de menținere a păcii, UE, Ucraina și OSCE puteau dobândi rolul de garanți ai Memorandumului Kozak.⁴⁸² Memorandumul Kozak a fost, potrivit președintelui ucrainean Leonid Kucima, „susținut întru totul” de Kiev, pentru care „prioritară este soluționarea cât mai grabnică a problemei transnistrene”⁴⁸³.

În 2005, a apărut primul plan de soluționare a conflictului din Transnistria propus de autoritățile de la Kiev (planul Iușcenko), pe baza căruia clasa politică de la Chișinău a adoptat în același an *Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*⁴⁸⁴. Kievul intenționa, potrivit acestui plan, să-și prezerve statutul de mediator și garant în procesul de negocieri. Rolul de mediator însemna disponibilitatea Kievului de a oferi asistență Republicii Moldova în elaborarea *Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)* și a *Legii cu privire la statutul special al regiunii transnistrene în cadrul Republicii Moldova*, într-un format care includea tot cu statut de mediator Federația Rusă, OSCE, SUA și UE. Rolul de garant presupunea semnarea de către Kiev, Moscova, Chișinău și OSCE a unui Acord între Republica Moldova, Federația Rusă, Ucraina și OSCE (sub asistența UE și a SUA) cu privire la garanțiile Moldovei pentru realizarea prevederilor *Legii cu privire la statutul special al regiunii transnistrene în cadrul Republicii Moldova*. Autoritățile de la Kiev intenționau, de asemenea, să facă parte dintr-un Consiliu de Conciliere între Moldova și Transnistria, care să includă câte doi reprezentanți din partea Chișinăului și a Tiraspolului și câte un reprezentant trimis de Federația Rusă, Ucraina și OSCE. Documentul specifica și posibilitatea prezenței în Consiliul de Conciliere a doi reprezentanți trimiși de SUA și UE. Prin planul Iușcenko, Kievul își acorda, comparativ cu prevederile *Memorandumului* din 1997, nu doar rolul de garant, dar și pe cel de mediator. Planul elaborat de ucraineni avea ca obiectiv și „prezervarea independenței, suveranității și integrității teritoriale în interiorul granițelor recunoscute la nivel internațional și asigurarea dreptului rezidenților din Transnistria la autodeterminare doar dacă Moldova își pierde suveranitatea și independența”⁴⁸⁵. Documentul elaborat la Kiev menționa și că „secesiunea Transnistriei din componența teritorială a Republicii Moldova [...] trebuie să se bazeze pe o decizie exprimată de majoritatea rezidenților de pe teritoriul transnistrean în urma organizării în regiune a unui referendum. Referendumul poate fi organizat doar cu respectarea legislației curente și doar dacă există motive pentru secesiune”⁴⁸⁶.

⁴⁸¹ *Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства* (2003), <http://www.regnum.ru/news/458547.html#ixzz2GRbxhM9R>, accesat la 12 septembrie 2012.

⁴⁸² *Ibidem*.

⁴⁸³ „Ucraina susține planul de soluționare a conflictului transnistrean propus de Moscova”, *Radio Europa Liberă*, 24 noiembrie 2003, <http://www.europalibera.org/content/news/1400319.html>, accesat la 30 ianuarie 2013.

⁴⁸⁴ „Legea nr. 173 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)”, 22 iulie 2005, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004>, accesat la 1 august 2013.

⁴⁸⁵ *Ukrainian plan of settling the Transdnestrian conflict*, 2005, http://www.ipp.md/public/files/Comentarii/Yushchenko_plan_eng14.doc, accesat la 13 decembrie 2012.

⁴⁸⁶ *Ibidem*.

Legea adoptată de parlamentul de la Chișinău, pe baza Planului Iușcenko, a menționat însă că: „Transnistria este parte componentă inalienabilă a Republicii Moldova” și „pot intra sau ieși din componența ei localitățile din stânga Nistrului în baza referendumurilor locale organizate în conformitate cu legislația Republicii Moldova”⁴⁸⁷. Legea adoptată de parlamentul moldovenesc prevedea posibilitatea ieșirii doar a unor localități din stânga Nistrului din componența Transnistriei și de sub autoritatea Chișinăului. În plus, Codul electoral din 1997 (cu modificările din 2001) menționa că doar un „referendum republican” se putea organiza pentru „aprobarea legilor constituționale adoptate de Parlament pentru revizuirea dispozițiilor privind caracterul suveran, independent și unitar al statului” și doar dacă era inițiat de cel puțin o treime din deputații din Parlament sau de 100.000 din cetățenii Republicii Moldova cu drept de vot, domiciliați în cel puțin jumătate din unitățile administrativ-teritoriale de nivelul doi⁴⁸⁸. În plus, legea fundamentală a Republicii Moldova prevede că: „Dispozițiile privind caracterul suveran, independent și unitar al statului, precum și cele referitoare la neutralitatea permanentă a statului, pot fi revizuite numai cu aprobarea lor prin referendum, cu votul majorității cetățenilor înscrși în listele electorale.”⁴⁸⁹ Varianta adoptată de parlamentul de la Chișinău a făcut practic imposibilă desprinderea Transnistriei din componența teritorială a Republicii Moldova, pentru că prevederile Constituției prevalează celor ale legilor organice.

În anul 2005, Kievul a încercat să-și sporească influența în negocierile cu privire la soluționarea conflictului și prin solicitările comune Ucraina – Republica Moldova adresate, sub forma unor scrisori, către OSCE (pentru a evalua situația din Transnistria în vederea organizării de alegeri parlamentare libere în regiune) și UE (pentru trimiterea unei misiuni EUBAM). Până la încheierea acordului pentru crearea misiunii EUBAM (2005), Kievul a propus, prin declarații fără impact, schimbarea formatului trupelor de menținere a păcii prin includerea unor contingente egale ca număr din partea Ucrainei, Rusiei și Republicii Moldova⁴⁹⁰.

Participarea Ucrainei în acțiunile civile de ameliorare a situației din Transnistria a însemnat implicarea în acțiunile de dezangajare a părților implicate în conflict sau refacerea contactelor civile dintre regiunea transnistreană și teritoriul aflat sub administrația Chișinăului.

2. Relațiile Republica Moldova – Ucraina la nivel individual

Ucraina ca subiect al imaginarii politice din Republica Moldova

Imaginile (percepțiile) liderilor de la Chișinău despre Ucraina au fost rezultatul unui amestec între ideile moștenite din perioada sovietică și reacții la decizii conjuncturale manifestate în perioada de după independență. Imaginile liderilor politici de la Chișinău

⁴⁸⁷ „Legea nr. 173 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)”, 22 iulie 2005, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004>, accesat la 1 august 2013.

⁴⁸⁸ „Codul electoral al Republicii Moldova nr. 1381-XIII”, 21 noiembrie 1997, cu modificările introduse prin Legea nr. 64-XIX din 1 aprilie 2001, <http://www.e-democracy.md/legislation/electoralcode/>, accesat la 23 octombrie 2011.

⁴⁸⁹ *Constituția Republicii Moldova*, art. 141, 29 iulie 1994, <http://www.e-democracy.md/legislation/constitution/vi/>, accesat la 13 octombrie 2011.

⁴⁹⁰ „Ucraina contează pe schimbări radicale în soluționarea problemei transnistrene”, *Moldova Suverană*, 14 iunie 2005.

despre Ucraina au fost aproape aceleași în toată perioada care a urmat anului 1991. Atitudinile liderilor de la Chișinău față de politica externă a Ucrainei în relațiile cu Republica Moldova s-au structurat în funcție de percepțiile total diferite care au fost generate de contextul istoric al anilor 1940 și 1945 și de evenimente desfășurate în perioada de după independență. Kievul a fost deopotrivă văzut ca un *potențial inamic* și ca un *aliat* pe parcursul celor aproape 20 de ani, iar opoziția și puterea de la Chișinău au manifestat *teamă și suspiciune* față de intențiile Ucrainei în legătură cu teritoriul statului moldovenesc. Imaginile clasei politice de la Chișinău despre Ucraina au fost create pe baza ideilor apărute în perioada sovietică, potrivit cărora RSSM (Republica Sovietică Socialistă Moldovenească) a fost deposedată de teritoriile de la sud și nord, care au fost cedate RSS Ucraina, sau de realitățile istorice anterioare existenței URSS în care Transnistria aparținuse Ucrainei și (doar pentru perioade ne semnificative Moldovei medievale și Regatului României). Mircea Druc, primul premier al Republicii Sovietice Moldovenești, menționează într-un volum de memorii că liderii de la Chișinău le adresaseră scrisori lui Stalin și Hrușciiov prin care solicitaseră încorporarea întregii Transnistrii și a sudului Basarabiei în RSS Moldovenească⁴⁹¹, considerând că la presiunea ucrainenilor, reprezentați în Comitetul Central de însuși Hrușciiov, trasarea granițelor fostelor republici sovietice s-a făcut în defavoarea RSSM. Clasa politică din anii 1989 – 1991 a preluat ideile din perioada URSS, iar primele mesaje transmise formal sau informal de la Chișinău la Kiev au avut ca subiect situația teritoriilor și a populației „moldovenești” aflate pe teritoriul RSS Ucraina. La 29 decembrie 1990, după condamnarea Pactului Ribbentrop – Molotov la Moscova, Sovietul Suprem de la Chișinău a hotărât organizarea unei comisii și a unei conferințe internaționale pentru „aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german”. În timpul conferinței, desfășurate la 26 – 28 iunie 1991, Mircea Snegur a reprodus observațiile formulate în Hotărârea Congresului al II-lea al deputaților poporului din URSS: „În urma ocupării [...] pământurilor moldovenești de pe malul stâng al Prutului, acestora le-a fost impusă o stălațitate străină, ostilă și incompatibilă cu caracterul lor etnic, cu tradițiile lor istorice și culturale [...] și se află și în prezent în centrul luptei politice dintre forțele care depun eforturi pentru ca mișcarea de eliberare națională [...] să renască o viață nouă, întemeiată pe dreptate și libertate, potrivit străvechilor tradiții politice și culturale ale acestei frumoase și binecuvântate părți a Moldovei lui Ștefan cel Mare.”⁴⁹² La rândul său, Mircea Druc susținea că: „De peste o sută de ani, ucrainenii vor să înglobeze toată Basarabia, dar rușii s-au opus, acceptând însă ca o concesiune această împărțire diabolică, menținută și azi.”⁴⁹³ Într-un volum istoric, publicat după ce părăsise funcția de președinte, Petru Lucinschi a notat că: „Visul de lățire pe seama Basarabiei al naționalistului ucrainean Golubovici parțial a fost dus la îndeplinire de către internaționaliștii Stalin și Molotov. Astfel, în 1940 Uniunea Sovietică i-a luat Moldovei *capul* (județul Hotin cu deschidere la munții Carpați – n.a.) și *picioarele* (județele Cetatea Albă și Ismail cu ieșirea la Marea Neagră – n.a.), drept slabă compensație dându-i o bucată de pământ peste Nistru, care niciodată nu a aparținut Moldovei istorice.”⁴⁹⁴ Oazu Nantoi, fost consilier prezidențial

⁴⁹¹ Viorel PATRICHI, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Zamolxe, București, 1998, p. 365.

⁴⁹² Mircea SNEGUR, *Moldova Suverană*, nr. 132, 26 iunie 1991, în Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001, p. 202 – 203.

⁴⁹³ Viorel PATRICHI, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Zamolxe, București, 1998, p. 365.

⁴⁹⁴ Petru LUCINSCHI, *Moldova și moldovenii*, Cartea Moldovei, Chișinău, 2007, p. 207.

În anii 1991 – 1992 a menționat că „ucrainenii știau acolo undeva că Transnistria a fost a lor și că ar fi trebuit să o recupereze”⁴⁹⁵.

După stabilirea relațiilor diplomatice dintre cele două state în 1992, președinții Snegur și Lucinschi nu au mai făcut declarații referitoare la teritoriile „moldovenești” aflate sub administrația Kievului sau la trecutul istoric al Transnistriei anterior perioadei sovietice, iar subiectul a devenit aproape tabu în discuțiile oficiale dintre Chișinău și Kiev. Vladimir Voronin a adoptat inițial tactica predecesorilor săi, evitând referințele la teritoriile „moldovenești” aflate sub autoritatea administrației de la Kiev. Dar, în 2008, în contextul unei dispute generate de decizia Ucrainei de a întrerupe parțial accesul mărfurilor moldovenești pe calea ferată ucraineană către piețele din CSI, Voronin a readus în declarații ideile formate în perioada sovietică: „Dacă răsfoim filele istoriei și ne uităm la harta Moldovei din mijlocul secolelor mileniului trecut [...] Moldova era o țară teritorial, geografic, amplasată în centrul Europei, teritorial mare, comparativ cu mult mai mare decât multe alte țări care astăzi sunt în jurul nostru. Au ciupit [ucrainenii – n.a.] și la Sud, au ciupit și la Nord, pregătesc și astăzi să ciupească din jurul problemei transnistrene [...]”⁴⁹⁶.

Imaginile liderilor de la Chișinău cu privire la relațiile Republicii Moldova cu Ucraina au fost completate în perioada de după 1991 cu noi idei care au constat în preluarea unor valori generale enunțate de liderii statelor aflate în tranziție în Europa de Est și cu regimuri consolidate în Occident – democratizarea regimurilor politice interne și un element specific fostelor republici sovietice (independența ca obiectiv central al politicii externe). La mijlocul anilor 1990, democrației i-au fost atașate valorile asociate procesului de europenizare. Kievul a fost un *aliat de conveniență* în procesul de dobândire a independenței în anii în care URSS se destrăma și, apoi, pentru a limita procesele integraționiste rusești care amenințau independența Republicii Moldova. Relațiile cu Kievul au fost folosite și ca model pentru crearea unui cadru similar de cooperare cu România (asociată permanent în imaginarul politic de la Chișinău cu pericolul unionist).

La sfârșitul anilor 1990 și după 2005, Ucraina a devenit și un partener important al Republicii Moldova în procesul de integrare în Uniunea Europeană. În 2005, Vladimir Voronin a declarat că „rafalele înfloritoare ale revoluțiilor europene, revoluții de importanță hotărâtoare din Georgia și Ucraina au umplut cu aer și pânzele democrației moldovenești. Și astăzi Moldova nu înaintea de una singură pe calea sa mult prea anevoioasă către Europa”⁴⁹⁷.

Parteneri estici – angajamente nerespectate

În diverse ocazii, analogiile pe care liderii de la Chișinău le-au făcut pentru a construi așteptări legate de intențiile liderilor de la Kiev în relațiile cu Republica Moldova s-au bazat pe experiențele acumulate în perioada de după independență. Astfel, imaginile liderilor moldoveni cu privire la relațiile cu Ucraina au fost influențate și de „jocul neloial” al autorităților de la Kiev sau Chișinău în relațiile bilaterale. Situația se explică

⁴⁹⁵ Interviu al autoarei cu Oazu Nantoi, fost vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992, septembrie 2012, Chișinău.

⁴⁹⁶ „Președintele Republicii Moldova atacă România și Ucraina”, *BBC Romanian*, 26 octombrie 2006, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/10/061026_moldova_voronin_vecini.shtml, accesat la 17 martie 2012.

⁴⁹⁷ „Vom face din Moldova o țară cu adevărat europeană. Discursul de investitură al domnului Vladimir Voronin, președintele Republicii Moldova”, *Moldova Suverană*, 8 aprilie 2005.

fie prin faptul că cei doi actori s-au perceput reciproc ca un „partener estic” cu care se putea negocia după practicile nerespectării angajamentelor asumate și ale șantajului, fie prin personalizarea deciziilor și acțiunilor de politică externă în sensul promovării practicii unor acorduri personale convenite doar verbal, adesea la nivel de președinți. Situația s-a menținut pe parcursul întregii perioade de după 1991. Un singur subiect al agendei bilaterale – statutul minorităților – nu a fost obiect al înțelegerilor nerespectate.

Un fost consilier al președintelui Snegur își amintește că „[...] la 16-17 aprilie 1992. La Chișinău a fost o întâlnire a miniștrilor de externe: Adrian Năstase (România), Andrei Kozîrev (F. Rusă), Anatol Zlenko (Ucraina), Nicolae Țău (R. Moldova). Eu sunt născut în Ucraina sovietică. Am învățat limba ucraineană, am citit literatura clasică ucraineană, cunosc starea de spirit din Ucraina în raport cu Rusia. Și eu mă așteptam, în 1992, că noi împreună cu A. Năstase și cu A. Zlenko vom face un front comun și îi vom pune la punct pe ruși și, când colo, frontul comun a fost creat de Zlenko și de Kozîrev și până în ziua de azi putem constata că Ucraina folosește așa-zisul conflict transnistrean ca pe o carte de schimb cu Rusia [...] și are o politică de concurență cu Federația Rusă în stânga Nistrului în detrimentul R. Moldova.”⁴⁹⁸. În iulie 2001, președinții Voronin și Kucima au convenit un „acord între gentlemen”⁴⁹⁹ cu privire la crearea unor puncte de control vamal mixt moldo-ucrainean pe fâșia de graniță controlată de Tiraspol și acordarea de sprijin ucrainenilor pentru retragerea vechilor ștampile moldovenești. Peste aproximativ două luni de la „acordul” respectiv, Kievul nu a permis accesul vameșilor moldoveni în punctele vamale ucrainene și a închis alte 5 puncte vamale comune de la granița de nord și de sud a Republicii Moldova cu Ucraina⁵⁰⁰, menționând că „nici o prevedere a legislației internaționale sau naționale nu obligă autoritățile ucrainene să blocheze pătrunderea mărfurilor transnistrene pe teritoriul ucrainean fără ștampile”⁵⁰¹. De altfel, Kievul fie a amânat semnarea unui acord pentru prevenirea traficului la granița cu Republica Moldova, fie a refuzat tacit să aplice normele convenite. În 2005, președintele Iușcenko a surprins în mod neplăcut oficialitățile la Chișinău, prezentând la summitul GUAM un plan de soluționare a conflictului din Transnistria care avea prevederi diferite față de documentul care fusese agreat în ajun în discuțiile cu moldovenii. Documentul prezentat de președintele ucrainean ar fi dus la legalizarea regimului Smirnov și a statutului trupelor paramilitare⁵⁰². În ianuarie 2006, Ucraina a denunțat un acord încheiat cu Republica Moldova cu doar un an înainte, care prevedea că mărfurile transnistrene pot pătrunde pe teritoriul Ucrainei doar dacă au ștampilele moldovenești. Măsura a luat prin surprindere autoritățile de la Chișinău, în special pentru că ministrul moldovean al economiei și comerțului, Valeriu Lazăr, declarase cu o zi înainte că este optimist cu privire la implementarea acordului⁵⁰³.

⁴⁹⁸ Interviu cu Oazu Nantoi, fost vicepreșede al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992, septembrie 2012, Chișinău.

⁴⁹⁹ Igor BOȚAN, *Reglementarea transnistreană: o soluție europeană*, Arc, Chișinău, 2009, p. 16.

⁵⁰⁰ Radu VRABIE, *New customs regime and Ukrainian factor: Main piece of resistance or weak link?*, 17 mai 2006, <http://www.e-democracy.md/en/monitoring/politics/comments/20060517/>, accesat la 12 mai 2012.

⁵⁰¹ *Ibidem*.

⁵⁰² Oazu NANTOI, „Conflictul transnistrean – Status Quo și perspective”, Institutul pentru Politici Publice Moldova, 20 iulie 2004, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=162&year=&page=1>, accesat la 12 ianuarie 2012.

⁵⁰³ Corneliu RUSNAC, „Ucraina nu monitorizează exporturile transnistrene”, *BBC Romanian*, 26 ianuarie 2006, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/01/060126_ukraina_moldova_retragere.shtml, accesat la 14 martie 2012.

Relațiile Republica Moldova – Ucraina în dezbaterile parlamentare de la Chișinău

Membrii parlamentului de la Chișinău au formulat păreri similare decidențelor cu privire la intențiile pe care clasa politică de la Kiev le avea față de Republica Moldova. Imaginile membrilor Sovietului Suprem/parlamentului de la Chișinău s-au structurat pornind de la evenimentele din 1940. Sovietul Suprem al Republicii Moldova a menționat, în 1991, cu privire la situația unor teritorii românești/moldovenești aflate sub administrație ucraineană: „URSS a ocupat prin forța armelor Basarabia și Bucovina de Nord [...] Anexarea teritoriilor românești a fost urmată de o acțiune la fel de dramatică – dezmembrarea Basarabiei și încorporarea județelor Hotin, Cetatea-Albă și Ismail în cadrul Ucrainei Sovietice”⁵⁰⁴ și a pus chiar problema unor reparații morale în acest sens. Analogiile pe care membrii parlamentului le-au făcut cu privire la relațiile Republica Moldova – Ucraina au avut la bază experiențele de relaționare din timpul conflictului din Transnistria și în procesul de soluționare a acestuia. În perioada conflictului din Transnistria, membrii opoziției au susținut că Ucraina este unul dintre inamicii Republicii Moldova, pentru că nu a luat măsuri pentru stoparea accesului cazacilor ruși și ucrainenii în Transnistria. Opoziția moldovenească nu și-a schimbat impresia despre pozițiile Ucrainei în chestiunea transnistreană nici mai târziu. La 17 ani de la încheierea conflictului, Oleg Serebrian, deputat al PSL nota că „separatismul transnistrean ar fi imposibil dacă Kievul nu ar fi atât de generos cu regimul de la Tiraspol și nu ar fi privit cu ostilitate orice încercare a Chișinăului de a promova o politică mai dură față de Igor Smirnov”⁵⁰⁵. Ucraina a revendicat neoficial Transnistria și, în schimbul promisiunii Rusiei de a primi regiunea în cazul unirii Republicii Moldova cu România, a acceptat rolul de mediator și garant în soluționarea conflictului prin Memorandumul semnat în 1997⁵⁰⁶. Posibilele pretenții teritoriale ale Ucrainei față de Transnistria au fost condamnate și în anul 2008, de afirmații ale membrilor parlamentului de la Chișinău: „O altă cauză cu referire la susținerea acordată de Kiev Tiraspolului, ce-i drept invocată doar în culise, ar fi aceea că ucrainenii consideră regiunea transnistreană ca fiind «făgăduită» de istorie și geografie Ucrainei.”⁵⁰⁷

Atitudinile membrilor parlamentului de la Chișinău față de relațiile Republica Moldova – Ucraina au fost create luând în considerație și faptul că Ucraina a fost, prin mărimea populației, a doua republică ca importanță după Rusia în cadrul URSS. În același timp, Ucraina a fost văzută ca un partener în promovarea celui mai important obiectiv asumat de clasa politică moldovenească după 1991 – independența. Cea mai importantă acțiune a clasei politice de la Chișinău, care avea ca obiectiv crearea statului Republica Moldova – *Declarația de Independență* de la 27 august 1991 –, a survenit pe fondul unui

⁵⁰⁴ Mircea SNEGUR, *Moldova Suverană*, nr. 132, 26 iunie 1991, în Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001, p. 202 – 203.

⁵⁰⁵ Oleg SEREBRIAN „Transnistria și Osetia de Sud: diferențe, asemănări și consecințe”, în *Revista 22*, 22 octombrie 2008, <http://www.revista22.ro/transnistria-si-osetia-de-sud-diferente-aseamanari-si-consecinte-4903.html>, accesat la 4 iunie 2012.

⁵⁰⁶ Elena PROHNIȚCHI, *Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei*, Institutul pentru Politici Publice Moldova, 2002, <https://ro.scribd.com/doc/95997921/Prohn>, accesat la 6 martie 2012, pagini nenumerate.

⁵⁰⁷ Oleg SEREBRIAN, „Transnistria și Osetia de Sud: diferențe, asemănări și consecințe”, în *Revista 22*, 22 octombrie 2008, <http://www.revista22.ro/transnistria-si-osetia-de-sud-diferente-aseamanari-si-consecinte-4903.html>, accesat la 4 iunie 2012.

eveniment similar derulat la Kiev – Declarația de Independență de la 24 august 1991. În timpul dezbaterilor parlamentare de la 27 august 1991, președintele parlamentului de la Chișinău, Alexandru Moșanu, a precizat că declarația de independență a Republicii Moldova „a fost pregătită și grăbită și de o serie de factori externi, între care menționata lovitură de stat, declarațiile de independență ale republicilor baltice, Georgiei, Ucrainei [...]”⁵⁰⁸. Liderii de la Chișinău au proclamat independența în momentul în care au fost siguri că supraviețuirea URSS era imposibilă.

După proclamarea independenței, cel mai important obiectiv comun al relațiilor moldo-ucrainene a devenit stabilirea și promovarea independenței și suveranității celor două state. Ucraina a fost ulterior aliatul Republicii Moldova în procesul de promovare și recunoaștere la nivel internațional a noului stat. În 1992, pe fondul conflictului din Transnistria, parlamentul de la Chișinău a adresat un *Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei* care menționa că cele două țări „au un bogat spectru de interese comune, acționează consecvent pentru obținerea suveranității și independenței reale a statelor lor, a stabilității economice, a renașterii spirituale și morale. Ele se confruntă și cu multe probleme comune legate de tendința anumitor pături de a restaura imperiul, de a păstra privilegiile nomenclurii de partid și de stat [...]”⁵⁰⁹.

Prin poziția geografică (unul dintre cei doi vecini ai Republicii Moldova) și prezența comună în CSI, Ucraina a fost ocazional un partener al Republicii Moldova în tentativele de a contrabalansa tendințele integraționiste rusești prin alianțe regionale în cadrul GUUAM și trilaterale create cu România.

3. Relațiile Republica Moldova – Ucraina în dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Relațiile cu Ucraina au fost un subiect mai mult ocazional în dezbaterile de politică externă de la Chișinău, situația explicându-se prin dezinteresul puterii și/sau al opoziției sau prin intenția puterii de a nu deschide o „cutie a pandorei” a subiectelor controversate de pe agenda bilaterală chiar în timpul procesului de negocieri. Pe parcursul celor aproape 20 de ani „Ucraina și Moldova au rămas «vecini aflați la mare depărtare» unul de altul și în acest sens cel mai elocvent exemplu este lipsa unei conexiuni aeriene directe între cele două state și timpul extrem de îndelungat care este necesar pentru a călători dintr-o capitală în alta: 15-17 ore”⁵¹⁰. Dezinteresul clasei politice de la Chișinău față de relațiile moldo-ucrainene se explică prin includerea Ucrainei în abordarea largă a relațiilor cu statele CSI sau prin faptul că „Ucraina în calitate de stat vecin a beneficiat de cea mai mică atenție din partea diplomației moldovenești [pentru că] Estul, în viziunea guvernelor de la Chișinău, se asocia mai degrabă cu Rusia, decât cu Ucraina”⁵¹¹.

⁵⁰⁸ Alexandru MOȘANU, *Moldova Suverană*, nr. 179, 28 august 1991, în Gheorghe COJOCARU, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001, p. 202 – 203.

⁵⁰⁹ „Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei”, 5 martie 1992, *Monitor*, nr. 3, Universul, Chișinău, 1992, p. 47 – 48.

⁵¹⁰ Olexandr SUSHKO, „Once Again on the Strategic Interests of Ukraine towards the Republic of Moldova” în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsb.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

⁵¹¹ Elena PROHNIȚCHI, *Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei*, Institutul pentru Politici Publice Moldova, 2002, <https://ro.scribd.com/doc/95997921/Prohn>, accesat la 6 martie 2012, pagini nenumerate.

Relațiile Republica Moldova – Ucraina în discursul electoral moldovenesc

Programele electorale ale partidelor de la Chișinău și platformele candidaților la alegerile prezidențiale conțin referințe similare la modul în care politicienii moldoveni au proiectat relațiile Republica Moldova – Ucraina.

Platformele electorale ale candidaților la alegerile prezidențiale din Republica Moldova fie au inclus doar referințe sumare la relațiile cu Ucraina, fie au făcut mențiuni la relațiile cu statele CSI per ansamblu. Singurul candidat la alegerile prezidențiale care a menționat în programul electoral relațiile cu Ucraina a fost Mircea Snegur. Programul electoral al acestuia, din 1996, a menționat „aprofundarea raporturilor de bună vecinătate cu Ucraina, inclusiv stabilirea de comun acord a unui regim vamal favorabil liberei circulații de mărfuri”⁵¹². Snegur a fost singurul candidat la funcția supremă din Republica Moldova care a precizat ca obiectiv electoral și „îmbunătățirea cardinală a nivelului de predare a limbii de stat (limba română) pentru reprezentanții minorităților naționale [...] Voi insista asupra elaborării de către noul guvern a unui Program specializat de instruire pentru adulți”⁵¹³. Snegur a fost și singurul candidat care s-a arătat interesat de situația „moldovenilor” care locuiau pe teritoriul Ucrainei și a menționat în programul său „acordarea unui ajutor cultural moldovenilor (românilor) și găgăuzilor situați cu traiul permanent în Ucraina”⁵¹⁴.

Cu prilejul primului scrutin pentru alegerea membrilor parlamentului, desfășurat în 1994, partidele politice din Republica Moldova nu au inclus în programele electorale mențiuni cu privire la relațiile moldo-ucrainene, considerând, probabil, că raporturile cu statul vecin ar trebui proiectate în sfera mai largă a relațiilor cu CSI. Situația s-a menținut parțial și la următoarele scrutine. În programul electoral al Blocului „Moldova Democrată”, din 1998, referințele la relațiile cu Ucraina au fost sumare și s-au limitat la mențiunea că „vor fi puse în practică acordurile moldo-româno-ucrainene despre regiunile Dunărea de Jos și Prutul Superior”⁵¹⁵. În acest context, Ucraina era văzută ca un partener regional, alături de România, în asigurarea „securității economice și naționale” a Republicii Moldova⁵¹⁶. Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice, din același an, menționa crearea unei alianțe informale cu cel mai mare stat fost-sovietic (după Rusia) pentru a se opune tendințelor integraționiste ale Moscovei: „dezvoltarea și aprofundarea ansamblului de relații politice, economice și culturale cu Ucraina, în scopul neadmiterii reînglobării statelor noastre în structurile economice, politice și militare aflate sub controlul unei puteri străine.”⁵¹⁷ Celelalte două partide care au intrat în parlamentul de la Chișinău, în urma scrutinului din 1998, nu au făcut referiri la relațiile moldo-ucrainene în programele electorale, tratând chestiunea „la pachet” în cadrul larg al raporturilor cu statele membre CSI. Programul electoral propus

⁵¹² „Programul de acțiuni pentru perioada 1997-2000 al domnului Mircea Snegur, candidat la postul de Președinte al Republicii Moldova”, *Moldova Suverană*, 22 noiembrie 1996, p. 3.

⁵¹³ *Ibidem*.

⁵¹⁴ *Ibidem*.

⁵¹⁵ „Convenția Democrată din Moldova. Program de guvernare”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-becdm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

⁵¹⁶ *Ibidem*.

⁵¹⁷ „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 17 martie 2012.

de Alianța Braghiș, în 2001, preciza că relațiile cu Ucraina trebuiau dezvoltate după aceleași principii ca și cele cu România, „în consens cu aspirația comună europeană a relațiilor cu țările vecine”⁵¹⁸. Cele două state erau menționate și ca parteneri în „asigurarea securității regionale și crearea unui climat investițional favorabil”⁵¹⁹. Celelalte partide (PCRM și PPCD), care au depășit pragul electoral în urma scrutinului din 2001, nu au menționat în programele electorale relațiile Republica Moldova – Ucraina. Pentru scrutinul din 2005, Blocul „Moldova Democrată” a propus ca obiectiv de politică externă retragerea Republicii Moldova din CSI deoarece „Comunitatea Statelor Independente și-a demonstrat ineficiența”, demers care nu presupunea renunțarea la „relațiile bilaterale profunde și reciproc avantajoase cu Rusia, Ucraina și alte state din spațiul ex-sovietic”⁵²⁰. În 2005, PCRM a inclus pentru prima dată în programul electoral precizări cu privire la relațiile moldo-ucrainene: „consolidarea bunelor relații cu vecinii noștri – Ucraina și România – ca bază pentru dezvoltarea potențialului CSI la o nouă etapă și întărirea parteneriatului strategic cu Rusia.”⁵²¹ În același an, PPCD a menționat Kievul ca partener în soluționarea conflictului din Transnistria prin „eficientizarea serviciilor de mediere oferite de România, Federația Rusă, Ucraina, atragerea în acest proces a unor state membre neimplicate direct (SUA, Franța, Germania...), precum și a organismelor internaționale: OSCE, Consiliul Europei [...]”⁵²². PPCD a propus și crearea unui parteneriat strategic cu SUA, UE, România și Ucraina în vederea implicării lor în procesul de reglementare a diferendului moldo-rus din partea de est a Republicii Moldova; aplicarea strategiei 3D (Demilitarizare, Decriminalizare, Democratizare) și a planului de acțiuni pentru reglementarea conflictului din zona nistreană; cooperarea cu autoritățile Ucrainei în vederea preluării controlului asupra frontierei de est a statului și instituirea unui control vamal mixt moldo-ucrainean⁵²³.

Pentru majoritatea partidelor politice de la Chișinău, cooperarea cu Kievul era justificată prin nevoia de a crea un parteneriat economic sau pentru a beneficia de o asigurare de securitate (în contextul unor parteneriate regionale sau prin implicarea sporită a ucrainenilor în procesul de negocieri în conflictul din Transnistria). Cu excepția PPCD-ului, care în 2005 a menționat un posibil rol al Kievului în conflictul din Transnistria, niciunul dintre partidele care au inclus în programele electorale referințele la relațiile cu Ucraina nu a făcut mențiuni la subiectele concrete ale agendei bilaterale: delimitarea frontierelor, litigiile asupra obiectivelor moștenite în perioada sovietică sau soluționarea conflictului din Transnistria. Relațiile cu Ucraina au fost proiectate de două formațiuni politice (Alianța Braghiș și PCRM) după același design al relațiilor de vecinătate pentru a eluda pretențiile unei relații speciale Republica Moldova – România, solicitate de București.

⁵¹⁸ „Platforma electorală a Blocului Electoral Alianța Braghiș”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/beab/program/>, accesat la 19 martie 2012.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ „Platforma electorală a Blocului «Moldova Democrată»”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

⁵²¹ „Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/pcrm/program/>, accesat la 26 martie 2012.

⁵²² „Programul electoral al Partidului Popular Creștin Democrat” <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/ppcd/program/>, accesat la 20 martie 2012.

⁵²³ „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 26 martie 2012.

Relațiile Republica Moldova – Ucraina în discursul prezidențial de la Chișinău

Mesajul transmis de cei trei președinți de la Chișinău către Kiev în perioada de după 1991 a avut ca subiect principal identitatea statului moldovenesc. Liderii de la Chișinău au promovat un „mesaj al identității” statului Republica Moldova, care a avut două abordări distincte ce se refereau la identitatea statului, pornind de la apartenența etnică a cetățenilor săi și identitatea statului ca actor în relațiile internaționale. Liderii de la Chișinău au reprezentat cetățenii moldoveni prin promovarea moldovenismului autocefal românesc⁵²⁴ și a moldovenismului autocefal de sorginte sovietică⁵²⁵. Cele două „identități” se găsesc în limbajul folosit pentru încheierea documentelor oficiale dintre cele două state și în declarațiile de presă ale celor trei președinți. Astfel, în perioada președinției lui Mircea Snegur, s-a precizat că documentele se încheie în limba „română” și că minoritatea de pe teritoriul Ucrainei, care era subiect al relațiilor cu Chișinăul, era „românească”⁵²⁶ sau „moldovenească (românească)”. În perioada mandatelor președinților Petru Lucinschi și Vladimir Voronin au fost folosite sintagmele „limba moldovenească” și „minoritatea „moldovenească” din Ucraina. Petru Lucinschi a motivat mențiunile respective prin prevederile art. 13 (1) din Constituția Republicii Moldova care precizează că: „Limba de stat a Republicii Moldova este limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine.”⁵²⁷ Președintele Voronin, în funcție de contextul relațiilor cu România, a făcut declarații fie despre originile românești ale minorității din Ucraina, fie despre etnicii „moldoveni” de pe teritoriul statului vecin. Niciunul dintre cei trei președinți ai Republicii Moldova nu s-a pronunțat în momentul izbucnirii disputelor dintre România și Ucraina cu privire la politica statului ucrainean de a recunoaște existența a două minorități diferite: „românească” în regiunea Cernăuți și „moldovenească” în regiunea Odessa.

Discursul oficial cu privire la identitatea statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale s-a construit prin preluarea de către oficialii de la Chișinău a unor declarații ale președintelui ucrainean Leonid Kravciuk care constatase, în 1991, că Ucraina și Republica Moldova au „profunde legături istorice tradiționale”⁵²⁸. În martie 1992, la scurt timp după declanșarea conflictului din Transnistria, Parlamentul Republicii Moldova a transmis un Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei în care menționa că: „Destinele Ucrainei și Moldovei istoricește se îngemănează, acestea fiind, fără nicio îndoială, state și popoare prietene.”⁵²⁹ Republica Moldova era pentru Ucraina un vecin

⁵²⁴ Autoarea consideră că moldovenismul autocefal de sorginte românească reprezintă preluarea ideilor și concepțiilor românești cu privire la identitatea națională a cetățenilor moldoveni cu referințe limitate doar la istoria Moldovei medievale și la scurta existență a Republicii Democratice Moldovenești.

⁵²⁵ Moldovenismul autocefal de sorginte sovietică reprezintă promovarea ideilor și a concepțiilor elaborate de ideologia sovietice care susțin că există un popor moldovenesc și o limbă moldovenească diferite de poporul român și limba română (apud Charles KING, „Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanism”, în *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2, 1994).

⁵²⁶ „Tratat de bună vecinătate, prietenie și colaborare între Republica Moldova și Ucraina”, 23 octombrie 1992, http://www.undp.md/border/Tratat_RM-Ucaina_froniera_de_stat.html, accesat la 3 martie 2012.

⁵²⁷ *Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311496>, accesat la 13 august 2012.

⁵²⁸ Mircea Snegur și Leonid Kravciuk, în *Moldova Suverană*, nr. 116, 4 iunie 1991.

⁵²⁹ „Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei”, 5 martie 1992, *Monitor*, nr. 3, Universul, Chișinău, 1992, p. 47 – 48.

cu care trebuia să încheie relații de cooperare bazate pe istoria comună a prezenței în componența URSS. Acest tip de discurs a fost preluat și de președintele Snegur.

Oficialii de la Chișinău au avansat și un doilea motiv care justifica relațiile de cooperare cu Ucraina – crearea unui parteneriat economic, imposibil de evitat, și care era bazat pe conexiunile economice moștenite din perioada sovietică. În perioada 1990 – 1996, ideea a fost susținută de președintele Snegur și de agrarii prezenți în primul parlament de la Chișinău. Următorii doi președinți ai Republicii Moldova au preluat ideea parteneriatului economic și au renunțat la trimerile la istoria comună sovietică a celor două state.

4. Agenda relațiilor Republica Moldova – Ucraina în dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Conflictul din Transnistria în dezbaterile cu privire la relațiile Republica Moldova – Ucraina

Ucraina și planurile de soluționare a conflictului în dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Dezbaterile de politică externă de la Chișinău au avut ca subiect modul în care Kievul s-a raportat la conflictul din Transnistria, procesul de soluționare a acestuia și relațiile oficialilor ucraineni cu liderii nerecunoscuți de la Tiraspol.

În perioada desfășurării conflictului armat din Transnistria (martie – iulie 1992), membrii parlamentului de la Chișinău au criticat poziția Ucrainei în conflict, acuzând Kievul că nu ia măsurile necesare pentru a nu permite accesul cazacilor ruși în Transnistria. Parlamentul de la Chișinău a emis *Apeluri către Sovietul Suprem al Ucrainei, către Toate Țările și Popoarele Lumii*, prin care a solicitat instituției omoloage din Ucraina să nu mai permită accesul pe teritoriul său a detașamentelor de cazaci și mercenari ruși care se deplasau în Transnistria, dar nu a considerat că Ucraina a avut rolul de agresor în conflictul armat, așa cum a fost calificată Federația Rusă⁵³⁰.

După încetarea ostilităților, implicarea Ucrainei, ca garant sau ca stat gazdă pentru desfășurarea negocierilor, în procesul de soluționare a conflictului din Transnistria nu a fost evaluată de puterea sau opoziția de la Chișinău. Cele mai multe referințe la rolul Ucrainei în soluționarea conflictului s-au limitat la aprecieri cu privire la susținerea acesteia față de menținerea integrității teritoriale a Republicii Moldova, situația explicându-se prin faptul că Rusia a fost percepută de clasa politică de la Chișinău ca actorul cu cea mai mare putere de influență în chestiunea conflictului.

În cele două proiecte pentru soluționarea conflictului realizate de parlamentarii de la Chișinău în 1995 și, respectiv, 2005, Ucraina nu a fost menționată ca având un rol clar în procesul de rezolvare a situației din Transnistria. Proiectul de lege elaborat de PDAM, în 1995, a menționat doar că „țările străine și organizațiile internaționale pot fi atrase în calitate de garanți ai realizării prezentei legi prin acordul reciproc al autorităților publice ale Republicii Moldova și Transnistriei”⁵³¹, fără a face referiri la un anumit stat, iar legea din 2005 nu a inclus nicio prevedere despre rolul unor potențiali garanți.

⁵³⁰ „Apel către Sovietul Suprem al Ucrainei”, 26 mai 1992, *Monitor*, nr. 5, Universul, Chișinău, 2005, p. 17.

⁵³¹ „Proiect de lege cu privire la statutul special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)” elaborat de PDAM, 16 decembrie 1995, în Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin

În 2005, clasa politică de la Chișinău a respins inițial planul de soluționare a conflictului propus de președintele ucrainean Viktor Iușcenko. Vladimir Voronin a susținut că planul este incomplet pentru că „forțele de pace aflate din 1992 în Transnistria și-au îndeplinit misiunea și ar trebui înlocuite cu observatori civili de la OSCE. Nu există niciun motiv ca uniforma militară să fie înlocuită cu alta, dimpotrivă, trebuie ca Transnistria să fie complet demilitarizată”⁵³². Faptul că planul ucrainean nu avea prevederi clare cu privire la demilitarizarea regiunii transnistrene a constituit și principala critică adusă de opoziția de la Chișinău. Puterea și opoziția de la Chișinău au constatat, în timpul dezbaterilor asupra planului Iușcenko, și că propunerea președintelui ucrainean era incompletă pentru că nu prevedea retragerea Armatei a XIV-a, mențiuni clare cu privire la atribuțiile administrațiilor de la Chișinău și Tiraspol, asigurarea securității la granița moldo-transnistreană⁵³³. Unul dintre *Apelurile Parlamentului Republicii Moldova*, emis în 2005, a prevăzut și necesitatea completării planului Iușcenko cu un „proces larg și complex de democratizare a zonei cu un control [...] din partea comunității internaționale, [...] lichidarea poliției politice (așa-zisului Minister al Securității Statului, [...] reformarea așa-numitei puteri judecătorești din zona transnistreană, [...] eliberarea deținuților politici, [...] înlăturarea piedicilor pentru libera activitate a partidelor politice din Republica Moldova [...]”⁵³⁴. Ambele tabere politice au apreciat faptul că proiectul ucrainean era primul plan de soluționare a conflictului care prevedea democratizarea Transnistriei prin organizarea de alegeri libere pentru Sovietul Suprem de la Tiraspol⁵³⁵. Dar, opoziția și puterea de la Chișinău nu au considerat că planul Iușcenko era incomplet pentru că nu prevedea organizarea de alegeri pentru funcția de președinte din Transnistria și/sau înlocuirea lui Igor Smirnov și că nu menționa schimbări cu privire la această funcție sau la atribuțiile asociate. În iunie 2005, întreaga clasă politică moldovenească a votat *Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*, care a avut la bază proiectul propus de președintele ucrainean Viktor Iușcenko, dar având modificări importante față de documentul elaborat la Kiev. În același an, puterea și opoziția au făcut front comun în jurul scrisorii transmise Bruxelles-ului de președinții Ucrainei și Republicii Moldova, prin care solicitau instituirea unei misiuni a Uniunii Europene pentru asistența la granița comună a celor două state pe porțiunea de teritoriu controlată de regimul de la Tiraspol.

Afacerile ilegale din Transnistria în dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Un alt subiect important al dezbaterilor de politică externă din Republica Moldova cu privire la modul în care autoritățile de la Kiev s-au raportat la situația din Transnistria au fost afacerile ilegale desfășurate de regimul nerecunoscut de la Tiraspol cu susținerea

SOLOMON, *Republica Moldova, istoria politică (1989 – 2000), documente și materiale*, vol. II, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 375.

⁵³² Vladimir VORONIN, „Sprijinul UE pentru monitorizarea frontierei transnistrene”, în *Moldova Suverană*, 14 iunie 2005.

⁵³³ „Documentul ucrainean este cel mai interesant și cu cele mai multe perspective. Alocuțiunea președintelui Republicii Moldova, Vladimir Voronin, în cadrul ședinței speciale a Parlamentului Republicii Moldova”, „Solidaritate și consens politic asupra Transnistriei”, *Moldova Suverană*, 14 iunie 2005.

⁵³⁴ „Apelurile parlamentului Republicii Moldova. Cu privire la criteriile de democratizare a zonei transnistrene”, *Moldova Suverană*, 16 iunie 2005.

⁵³⁵ „Solidaritate și consens politic național asupra Transnistriei”, *Moldova Suverană*, 14 iunie 2005, p. 1.

informală a clasei politice de la Kiev, care a tergiversat sau refuzat să implementeze acordurile vamale și nu a acceptat politica vamală a Chișinăului (cu privire la ștampilele moldovenești acordate companiilor transnistrene). Subiectul s-a aflat pe agenda internă a dezbaterilor de politică externă de la Chișinău doar în anul 2005, în contextul discuțiilor din parlament cu privire la adoptarea *Legii cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)*. Președintele Voronin a menționat, în dezbaterile parlamentare din 2005, că „suntem deschiși pentru a întocmi acea listă de garanții sociale, politice și umanitare interne pentru populația și businessul din Transnistria”⁵³⁶. În martie 2006, pe fondul disputelor determinate de hotărârea Ucrainei de a nu mai permite accesul mărfurilor transnistrene care nu aveau ștampile acordate de Chișinău pe teritoriul său, premierul Republicii Moldova a afirmat că firmele moldovenești înregistrate în Transnistria vor beneficia de scutiri de taxe⁵³⁷. Oficialii de la Chișinău au formulat în acest fel asigurări pentru autoritățile ucrainene că nu vor periclita afacerile investitorilor ucraineni din regiunea Transnistreană. După cum a mărturisit un oficial al MAE din Republica Moldova, participant la negocierile cu privire la soluționarea conflictului, „situația a încurajat firmele din dreapta Nistrului să se înregistreze în Transnistria și să contribuie la susținerea economică a regimului Smirnov”⁵³⁸. În timpul dezbaterilor parlamentare cu privire la planul Iușcenko de soluționare a conflictului din Transnistria, niciun deputat nu a criticat faptul că în Transnistria se realizau „interesele economice ale unor figuri importante din sfera politică (cum ar fi ex-secretarul Consiliului Securității Naționale al Ucrainei, Petro Poroșenko) sau economică din Ucraina (care se dovedesc a fi destul de generoase cu forțele politice importante de la Kiev în perioada campaniilor electorale)”⁵³⁹. Petro Poroșenko a fost, de altfel, unul dintre artizanii planului Iușcenko de soluționare a conflictului și a avut interese economice personale în Transnistria⁵⁴⁰. În 2008, când planul Iușcenko era deja eșuat, opoziția de la Chișinău s-a exprimat critic în presă cu privire la afacerile ucrainene ilegale din Transnistria⁵⁴¹.

Activitățile ilegale din Transnistria au fost susținute și prin refuzul autorităților ucrainene de a implementa un control de frontieră pe porțiunea de graniță controlată de Tiraspol. Deși negociat la nivel oficial încă din anul 1993, subiectul controlului de frontieră a apărut în dezbaterile de politică externă de la Chișinău abia în anul 2005.

⁵³⁶ Vladimir VORONIN, în *Dezbateri parlamentare*, 22 iulie 2005, <http://old.parlament.md/news/Plenaryrecords/22.07.2005/>, accesat la 9 iulie 2012.

⁵³⁷ Vasile TARLEV, în Corneliu RUSNAC, „Tiraspolul declară starea excepțională în economie”, *BBC Romanian*, http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/03/060306_transnistria_economie.shtml, accesat la 15 martie 2012.

⁵³⁸ Interviu al autoarei cu un oficial al MAE din Chișinău, noiembrie 2011, București.

⁵³⁹ Oleg SEREBRIAN, „Transnistria și Osetia de Sud: diferențe, asemănări și consecințe”, în *Revista 22*, 22 octombrie 2008, <http://www.revista22.ro/transnistria-si-osetia-de-sud-diferente-aseamanari-si-consecinte-4903.html>, accesat la 4 iunie 2012.

⁵⁴⁰ „Afacerile și legăturile cu R. Moldova ale proaspătului președinte al Ucrainei”, *Ziarul de Gardă*, 29 mai 2014, <http://www.zdg.md/politic/afacerile-si-legaturile-cu-r-moldova-ale-proaspatului-presedinte-al-ucrainei>, accesat la 2 august 2014.

⁵⁴¹ Oleg SEREBRIAN, „Transnistria și Osetia de Sud: diferențe, asemănări și consecințe”, în *Revista 22*, 22 octombrie 2008, <http://www.revista22.ro/transnistria-si-osetia-de-sud-diferente-aseamanari-si-consecinte-4903.html>, accesat la 4 iunie 2012.

La sfârșitul anilor 1990⁵⁴² și în anii 2002 și 2005⁵⁴³, când *Moldova Suverană* a publicat sporadic articole cu privire la contrabanda de la granița cu Ucraina, opoziția de la Chișinău nu a avut nicio reacție. Doar în timpul dezbaterilor parlamentare, finalizate cu adoptarea *Hotărârii cu privire la inițiativa Ucrainei în problema reglementării conflictului transnistrean* și a *Apelului cu privire la criteriile de democratizare a zonei transnistrene a Republicii Moldova*, membri ai opoziției au menționat că „acum mai așteptăm inițiativa părții ucrainene în instituirea unor posturi vamale și de grăniceri mixte care ar putea controla segmentul transnistrean”⁵⁴⁴. Până în anul 2005, doar doi candidați la alegerile prezidențiale (Mircea Snegur în campania din 1996) sau parlamentare (PPCD la scrutinul din 2005) au făcut promisiuni cu privire la instituirea unui control la frontieră.

Situația minorităților

Dezbaterile de politică externă de la Chișinău cu privire la situația minorității moldovenești/românești de pe teritoriul Ucrainei au purtat amprenta disputei identitare care a existat la nivel intern în Republica Moldova. Partidele politice de orientare pro-românească și Mircea Snegur au folosit sintagmele „populația românească” sau „etnici români/moldoveni”, în timp ce guvernele proruse și președinții Petru Lucinschi și Vladimir Voronin au vorbit despre minoritatea „moldovenească”.

În perioada 1991 – 1996, informațiile cu privire la situația minorității „moldovenești” de pe teritoriul Ucrainei s-au găsit în paginile cotidienele oficiale ale guvernului și parlamentului sau ale opoziției de la Chișinău cu o frecvență de 3-4 articole pe an. Majoritatea articolelor, apărute în presa afiliată puterii sau de opoziție, au avut mesaje critice la adresa autorităților ucrainene, care nu respectau drepturile culturale ale minorităților. Presa de opoziție a criticat și pasivitatea autorităților de la Chișinău față de politicile de deznaționalizare practicate de autoritățile ucrainene. În perioada mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi, informațiile cu privire la situația minorității „moldovenești” din Ucraina au dispărut din presa oficială de la Chișinău, iar, după venirea comuniștilor la putere, *Moldova Suverană* a publicat doar două articole în care a anunțat semnarea unor documente bilaterale⁵⁴⁵.

Dezbaterile interne cu privire la delimitarea frontierelor

Dezbaterile de politică externă cu privire la delimitarea frontierelor dintre Republica Moldova și Ucraina au fost influențate de disputele dintre opoziția pro-

⁵⁴² „Traficul mărfurilor prin Transnistria, sunt practic impuse dublu”, *Moldova Suverană*, 30 ianuarie 1997.

⁵⁴³ Fidel GALAICO, „Hotarele Moldovei rămân dominate de «neînțelegeri»”, *Moldova Suverană*, 6 noiembrie 2002.

⁵⁴⁴ Iurie ROȘCA, „Solidaritate și consens politic național asupra Transnistriei”, în *Moldova Suverană*, p. 1, 14 iunie 2005.

⁵⁴⁵ Începând cu 1991, *Moldova Suverană* și *Sfatul Țării* au început să publice informații despre apariția unor societăți care revendicau drepturi naționale/culturale pentru românii din regiunile Cernăuți și Odessa. În 1993, cotidienele *Moldova Suverană* și *Țara* au publicat informații cu privire la nerespectarea drepturilor culturale ale minorității românești din Ucraina și la politica de deznaționalizare a statului ucrainean. Informațiile despre minoritatea românească din Ucraina au dispărut cu desăvârșire în perioadele în care partidele prooccidentale s-au aflat la putere și la nivel oficial nu au fost purtate discuții cu privire la drepturile minorității românești din Ucraina. În 1996, cotidianul *Moldova Suverană* a publicat un scurt articol despre nerespectarea drepturilor culturale ale „moldovenilor” din regiunea Odessa. „În Cernăuți s-a creat Consiliul coordonator al minorităților naționale din Bucovina”, *Sfatul Țării*, p. 1, 24 ianuarie 1992. „Românii din Bucovina cer arborarea tricolorului”, *Sfatul Țării*, p. 1, 24 decembrie 1992. „Procesul de la Cernăuți”, *Moldova Suverană*, p. 1, 19 aprilie 1994. „Românii din Nordul Bucovinei se adresează după ajutor Consiliului Europei”, „Români în cușcă și la Cernăuți”, *Țara*, 26 ianuarie 1993; „Drama românilor din Ținutul Herța”, *Țara*, 16 august 1994. „Mai sunt moldoveni în regiunea Odessa”, *Moldova Suverană*, 29 februarie 1996.

occidentală și președinții Mircea Snegur și Petru Lucinschi și de decizii ale majorităților parlamentare de stânga (în general partide cu orientare prorusă) de a ratifica tratatele semnate de către cei doi președinți. Niciuna dintre forțele politice de la Chișinău nu a criticat, în 1992, decizia președinților Snegur și Kravciuk, care au stabilit că granița dintre cele două state va fi cea existentă între RSS Moldovenească și RSS Ucraina la 1 ianuarie 1990. Disputele cu privire la delimitarea frontierelor moldo-ucrainene au apărut încă de la începutul anilor 1990 și s-au concretizat în acuzații ale opoziției din jurul FPCD, care a acuzat Ucraina că intenționează să preia părți ale teritoriului moldovenesc, după scenariul din anul 1940, și în critici aduse puterii de la Chișinău despre presupuse intenții de a face concesii teritoriale în favoarea Kievului. Unul dintre motivele pentru care majoritatea parlamentară a refuzat să ratifice, în 1992, *Tratatul de bună vecinătate, prietenie și colaborare dintre Republica Moldova și Ucraina*, semnat de președintele Mircea Snegur, a fost faptul că documentul nu conținea prevederi clare cu privire la delimitarea frontierelor. Opoziția parlamentară (reprezentată de partidele cu viziune vag prooccidentală sau care nu doreau o integrare aprofundată în spațiul CSI, în frunte cu FPCD) l-a acuzat pe președintele Snegur de lipsă de transparență în procesul de negocieri și de faptul că parlamentul era pus în fața faptului împlinit (ratificarea documentelor semnate de președinte) fără a se ține cont de opiniile exprimate în timpul dezbaterilor.

Situația s-a repetat parțial și în timpul mandatului prezidențial al lui Petru Lucinschi (1997 – 2001), iar subiectele neînțelegerilor au fost lipsa de transparență în procesul de negocieri afișată de președinte și presupusele intenții ale acestuia de a negocia trasarea frontierelor în defavoarea Republicii Moldova. Criticile FPCD au fost însă influențate de poziția ocupată pe scena politică (în perioada 1997 – 1998, partidul a fost membru al opoziției, iar după alegerile parlamentare din 1998 a ajuns la guvernare). FPCD a criticat, în 1997, modul în care se desfășurau negocierile și obiectele acestora – faptul că baza juridică a discuțiilor a fost decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 4 noiembrie 1940 și că Ucraina pretindea că „punctul de sud al hotarului coincide cu locul unde acum Prutul se varsă în Dunăre, ceea ce înseamnă că noi am pierde aproape 1000 de metri de litoral dunărean, extrem de importante pentru noi, la construcția terminalului de la Giurgiulești”⁵⁴⁶. În 1999, când a fost semnat *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță*, membrii FPCD nu au comentat evenimentul, deși președintele a negociat aceleași prevederi ca și în 1997. Tratatul a prevăzut exclusiv teritoriile pe care Republica Moldova urma să le transmită către Ucraina, fără a preciza și ce terenuri urma să primească în schimb de la partea ucraineană⁵⁴⁷. Prin urmare, acordul referitor la schimburile teritoriale a fost doar unul „verbal” în ceea ce privește angajamentele Kievului și cu obligații scrise doar pentru Chișinău.

Semnarea de către președintele Lucinschi a *Tratatului de frontieră* și acceptarea schimbului de teritorii în zonele Giurgiulești/Palanca au fost puternic contestate de o parte a clasei politice de la Chișinău (inclusiv de PPCD), în anul următor semnării. Dezbaterile parlamentare cu privire la subiect s-au desfășurat cu „ușile închise”

⁵⁴⁶ Gheorghe BUDEANU, „Ucrainenii pretind din nou teritoriile noastre. Cum se delimitează granița moldo-ucraineană” în *Flux*, Chișinău, 18 aprilie 1997, p. 2.

⁵⁴⁷ „Tratat între Republica Moldova și Ucraina cu privire la frontiera de stat”, 18 august 1999, http://www.undp.md/border/Tratat_RM-Ucaina_frontiera_de_stat.html, accesat la 7 iunie 2012.

într-o ședință în care legislativul l-a audiat pe ministrul de externe Nicolae Tăbăcaru, iar președintele Lucinschi a refuzat să dea curs solicitării de a se prezenta în fața parlamentului⁵⁴⁸. În cadrul dezbaterilor „furtunoase”, pentru ratificarea tratatului s-au pronunțat forțele de stânga cu opțiuni mai mult sau mai puțin favorabile apropierii de spațiul ex-sovietic în politica externă (Blocul „Pentru o Moldova Democratică și Prosperă” și majoritatea membrilor PCRM). Majoritatea care nu a fost de acord cu ratificarea tratatului moldo-ucrainean a fost reprezentată de Partidul Forțelor Democratice, PPCD, Convenția Democratică și o parte dintre deputații comuniști. Principalul motiv invocat de liderul Blocului „Moldova Democratică” în favoarea ratificării tratatului a fost că „nevotarea lui ar prejudicia grav relațiile cu statul ucrainean”⁵⁴⁹. Partidele care s-au opus ratificării tratatului au invocat, între altele, că nu sunt de acord cu prevederile protocolului anexat tratatului care menționa transmiterea de către Republica Moldova în posesia Ucrainei a 7 km din șoseaua Odessa – Reni pentru că „ar însemna o cedare de teritoriu și o încălcare a principiului suveranității Republicii Moldova, deoarece nu conține nicio mențiune că Ucraina ar transmite ceva în schimb”⁵⁵⁰. Câțiva membri ai parlamentului care au refuzat ratificarea tratatului au remarcat și că „transportarea pe sectorul menționat a munițiilor, substanțelor radioactive și a materialelor chimio-biologice se efectuează numai după informarea organelor competente de la Chișinău, de fapt nu pot exista garanții în acest sens, de vreme ce această porțiune de șosea se află exclusiv sub jurisdicția Ucrainei”⁵⁵¹. O altă chestiune invocată de parlamentarii care s-au opus ratificării tratatului a fost faptul că cedarea către Ucraina a porțiunii respective de șosea ar îngreuna accesul locuitorilor satului Palanca la moșii. La finalul ședinței din anul 2000, majoritatea parlamentară de la Chișinău a decis să „excludă de pe ordinea de zi a viitoarelor ședințe în plen, pe un termen nelimitat, chestiunea privind ratificarea Tratatului între Republica Moldova și Ucraina cu privire la frontiera de stat”⁵⁵².

Dezbaterile parlamentare cu privire la ratificarea Tratatului de frontieră au fost reluate în 2001 (după ce alegerile legislative au fost câștigate de PCRM). Tratatul a fost ratificat cu o majoritate de 72 de voturi (69 ale deputaților comuniști și 3 ale unor parlamentari din Alianța Braghiș) și cu 20 de voturi împotriva, exprimate de membrii PPCD și ai Alianței Braghiș. Opoziția a revenit parțial la argumentele din anul 2000, pentru care a refuzat să voteze ratificarea tratatului: nerespectarea prevederilor constituționale cu privire la suveranitatea teritoriului statului moldovenesc și încălcarea drepturilor de proprietate ale locuitorilor satului Palanca. Principala întrebare adresată de opoziție reprezentantului guvernului (Eugen Carpov, ministru adjunct de externe) care a citit în parlament textul a fost: *Prin acest tratat Republica Moldova cedează sau nu, în mod unilateral și pe veci o parte din teritoriul său național?* Reprezentantul guvernului a oferit un răspuns lacunar: „Este o întrebare foarte directă. La ea aș vrea să menționez că într-adevăr situația la acest capitol nu a fost până în prezent univocă. Au existat

⁵⁴⁸ „Parlamentul amână ratificarea Tratatului moldo-ucrainean”, 19 mai 2000, *Radio Europa Liberă*, <http://www.europalibera.org/content/article/2042538.html>, accesat la 21 februarie 2013.

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

⁵⁵¹ *Ibidem*.

⁵⁵² *Ibidem*.

diferite puncte, diferite puncte de opinie.”⁵⁵³ O parte a opoziției (PPCD) a participat la protestele organizate de locuitorii satului Palanca în ziua dezbaterilor și votului din parlament cu privire la ratificarea Tratatului de frontieră.

Reglementarea relațiilor patrimoniale dintre Republica Moldova și Ucraina

Situația centralei de la Dnestrovsk nu a fost pe agenda dezbaterilor de politică externă de la Chișinău. Doar în anul 2008, unul dintre deputații opoziției a adresat o interpelare guvernului, cerând ca acesta să răspundă în fața parlamentului cu privire la „situația cu Centrala Hidroelectrică Dnestrovsk, Ucraina și patrimoniul Republicii Moldova în această centrală”⁵⁵⁴. Guvernul nu a răspuns interpelării.

Celelalte obiective aflate în dispută între cele două state nu au fost subiecte importante ale dezbaterilor de politică externă la Chișinău. În anul 2001, parlamentul de la Chișinău a condiționat ratificarea *Tratatului de frontieră* de ratificarea de către Rada Supremă a unui acord din 1994 cu privire la recunoașterea dreptului de proprietate a Republicii Moldova asupra unor stațiuni balneare de pe teritoriul Ucrainei, construite în perioada sovietică⁵⁵⁵.

5. Influența societății asupra deciziilor de politică externă din Republica Moldova în relațiile cu Ucraina

Influența societății asupra relațiilor Republica Moldova – Ucraina poate fi analizată prin evaluarea activităților organizațiilor neguvernamentale care au realizat proiecte având ca subiect politica externă a Chișinăului și ale celor care reprezintă minoritatea ucraineană.

Relațiile Republica Moldova – Ucraina nu au prezentat un interes deosebit pentru organizațiile neguvernamentale de la Chișinău. În perioada 2001 – 2009, *Institutul pentru Politici Publice (IPP)* nu a adresat întrebări referitoare la raporturile moldo-ucrainene în chestionare destinate alcătuirii „Barometrului de Opinie Publică”. O singură organizație a societății civile, *Asociația pentru Politică Externă*, a publicat în anul 2009 un studiu despre *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*⁵⁵⁶, în care a fost inclus și un capitol despre relațiile cu Ucraina. Subiectul a fost abordat într-un cadru restrâns la 3 pagini și în studiul *Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei*⁵⁵⁷, publicat de IPP. Dar, directorii („analiztii politici”) ai acestor organizații neguvernamentale cu apariții frecvente în mass-media au criticat deciziile Ucrainei de a tergiversa aplicarea controlului vamal (la granița transnistreană), pretențiile Kievului de a solicita prețuri mai mari pentru

⁵⁵³ „Proteste după ratificarea Tratatului de frontieră cu Ucraina”, *Radio Europa Liberă*, 12 iulie 2001, <http://www.europalibera.org/content/article/24262563.html>, accesat la 21 februarie 2013.

⁵⁵⁴ Valeriu COSARCIUC, în *Dezbateri parlamentare*, <http://old.parlament.md/news/Plenaryrecords/10.07.2008/>, accesat la 13 martie 2013.

⁵⁵⁵ Victoria BOIAN, „Relațiile Republicii Moldova cu Ucraina”, în Igor ȘAROV, Igor OJOG, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009, p. 41.

⁵⁵⁶ În Igor ȘAROV, Igor OJOG, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009.

⁵⁵⁷ Elena PROHNIȚCHI, *Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei*, Institutul pentru Politici Publice Moldova, 2002, <https://ro.scribd.com/doc/95997921/Prohn>, accesat la 6 martie 2012, pagini nenumerate.

energie și modul în care autoritățile moldovenești au negociat *Tratatul cu privire la regimul frontierei de stat, interacțiunea și cooperarea la graniță*.

Relațiile cu Ucraina în viziunea societății civile de la Chișinău

Ucraina a fost percepută de experții în politica externă de la Chișinău ca un partener nesigur al Republicii Moldova în relațiile bilaterale, ca un partener (chiar un model) în relațiile cu UE/NATO și un partener ocazional de limitare a influenței/presiunilor Federației Ruse.

Analizii politicii de la Chișinău au avut percepții similare celor ale liderilor politici cu privire la intențiile *establishment*-ului de la Kiev: „Republica Moldova trebuie să însușească lecția care reiese din practica anilor de independență – reprezentanții elitelor politice ucrainene au demonstrat că nu pot fi parteneri credibili.”⁵⁵⁸ Aceștia au sugerat renunțarea la coordonarea eforturilor de integrare dintre Chișinău și Kiev. În același timp, analiștii moldoveni nu au propus întreruperea relațiilor bilaterale cu Ucraina pentru că acestea „sunt de o mare importanță [...] mai ales din punct de vedere al siguranței energetice”⁵⁵⁹. Ucraina a fost calificată ca „un partener nesigur” din cauza modului în care autoritățile de la Kiev au gestionat procesul de delimitare a frontierei, a susținerii pe care a acordat-o regimului nerecunoscut de la Tiraspol și a refuzului de a stopa activitățile de trafic pe sectorul de graniță moldo-ucrainean.

În contextul războiului ruso-georgian din august 2008, un grup al celor mai importanți „experți în probleme de politică externă și securitate internațională” de la Chișinău a publicat documentul *Poziția unui grup de experți cu privire la impactul crizei din Georgia asupra intereselor Republicii Moldova*, în care a recomandat autorităților de la Chișinău încheierea unui „parteneriat strategic cu Ucraina”, reevaluarea calității de membru al CSI „coordonând eventualele ajustări cu poziția Ucrainei”. Documentul a menționat și crearea unui format de consultări între cele două state pentru cooperarea „europeană și euro-atlantică” și participarea activă în cadrul GUAM, după modelul Ucrainei și Georgiei. Experții de la Chișinău au recomandat practic alinierea Republicii Moldova la acțiunile celui mai important actor din spațiul ex-sovietic (după Federația Rusă), Ucraina.

Opțiunile prooccidentale ale Ucrainei au fost considerate de experții de la Chișinău și situații care i-ar putea pune pe guvernanții moldoveni în fața opțiunii unice a aderării la NATO. La întrebarea *Ce vom face noi [Republica Moldova – n.a.] dacă Ucraina ajunge totuși în NATO?*, Iurie Leancă a răspuns, în anul 2008: „Ne vom preda cu bucurie. În 1998-2000 am fost cu un pas înaintea Ucrainei în ceea ce privește integrarea europeană. Acum noi suntem ghidați de Ucraina.”⁵⁶⁰

⁵⁵⁸ Igor BOȚAN, „Concepții noi ale politicii externe și securității naționale”, 14 februarie 2006, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200602151/>, accesat la 22 octombrie 2013.

⁵⁵⁹ *Ibidem*.

⁵⁶⁰ Iurie LEANCĂ, „Fost oficial al Externelor de la Chișinău: Mai devreme sau mai târziu, ne vom da seama că nu există, deocamdată, alt mecanism de asigurare a securității decât NATO”, în *Timpul*, 1 decembrie 2008, <http://www.viitorul.org/libview.php?l=ro&idc=309&id=1604&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Fost-oficial-al-Externelor-de-la-Chisinau-Mai-devreme-sau-mai-tarziu-ne-vom-da-seama-ca-nu-exista-deocamdata-alt-mecanism-de-asigurare-a-securitatii-decat-NATO>, accesat la 25 octombrie 2013.

Comunitatea ucrainenilor din Republica Moldova și dezbaterile de politică externă de la Chișinău

Comunitatea ucrainenilor din Republica Moldova este divizată între cei care locuiesc sub conducerea administrației de la Tiraspol și cei reprezentati de autoritățile de la Chișinău. Între societatea civilă care promovează interesele etnicilor ucraineni în teritoriul controlat de Chișinău și reprezentanții ucrainenilor din Transnistria există doar contacte sporadice, situația explicându-se prin suspiciunea reciprocă de colaborare cu regimurile de la Chișinău sau Tiraspol. În același timp, ambele comunități manifestă teamă față de ceea ce numesc „politica de românizare” promovată de Chișinău (cu prilejul recensământului din 2004, 40% dintre etnicii ucraineni chestionați pe teritoriul Republicii Moldova controlat de autoritățile recunoscute ale acesteia au declarat că știu „limba moldovenească”)⁵⁶¹.

Contactele dintre ONG-urile care activează în teritoriul administrat de Chișinău se mențin, de asemenea, la un profil scăzut. Cauza acestei situații sunt modalitățile netransparente de acordare a finanțării de către autoritățile moldovenești și de către ambasada Ucrainei, precum și concurența pentru accesul la fonduri⁵⁶².

Societatea civilă care reprezintă comunitatea ucrainenilor din Republica Moldova și autoritățile de la Kiev nu au făcut presiuni asupra guvernelor de la Chișinău pentru a extinde programa școlară de limba ucraineană sau pentru a acorda posibilități mai mari de exprimare în presa scrisă și audiovizuală, deși, până în 2003 – 2004, în școlile ucrainene din Republica Moldova nu a fost studiată disciplina *Istoria, cultura și tradițiile poporului ucrainean*. În 2006, limba, literatura, istoria și cultura ucrainene erau studiate în 54 de școli din Republica Moldova. Reprezentanții minorității ucrainene care activează în societatea civilă și autoritățile de la Kiev nu au solicitat niciodată, după 1991, acordarea statutului de limbă oficială pentru limba ucraineană, chiar dacă minoritatea ucraineană era a doua ca pondere numerică pe teritoriul Republicii Moldova. În schimb, ucraineana a fost recunoscută ca limbă oficială în „Republica Moldovenească Nistreană”⁵⁶³. În partea de teritoriu controlată de Chișinău, etnicii ucraineni sunt supra-reprezențați prin intermediul a peste 70 de organizații ale societății civile. Acestea nu au stimulat crearea unei conștiințe naționale a ucrainenilor din Republica Moldova, situația fiind evidentă în răspunsurile oferite în chestionarele pentru recensăminte sau în sondajele de opinie. La recensământul realizat în 2004, 61% dintre ucrainenii aflați sub conducerea Chișinăului au declarat că sunt vorbitori nativi de ucraineană și 50% dintre etnicii ucraineni care trăiesc în Transnistria au menționat că folosesc ucraineana în vorbirea curentă⁵⁶⁴.

În mod paradoxal, societatea civilă ucraineană din Republica Moldova nu a exprimat temeri față de politica de rusificare prin educație a etnicilor ucraineni din Transnistria (în școlile ucrainene din regiunea separatistă se studiază istoria și cultura

⁵⁶¹ Sergiy GERASYMCHUK, „The problems of Ukrainian minority faces in Transnistria and the rest of Moldova”, în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsb.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

⁵⁶² *Ibidem*.

⁵⁶³ *Ibidem*.

⁵⁶⁴ *Ibidem*.

Rusiei și diverse instituții de învățământ din Federația Rusă desfășoară campanii de popularizare a învățământului în limba rusă)⁵⁶⁵.

Participarea etnicilor ucraineni la viața politică din Republica Moldova

Participarea etnicilor ucraineni la viața politică din Republica Moldova a însemnat reprezentarea transpartinică în parlamentul de la Chișinău și votul care a fost acordat în proporții covârșitoare candidaților la alegerile prezidențiale și partidelor ale căror programe electorale anunțau relațiile privilegiate cu spațiul ex-sovietic. În Republica Moldova nu au fost create partide politice care să-și propună în mod exclusiv reprezentarea minorității ucrainene și doar în campania pentru alegerile prezidențiale din 1996 câteva organizații ale societății civile, care îi reprezentau pe etnicii ucraineni din Republica Moldova, și-au manifestat deschis susținerea, prin publicarea unui anunț în *Moldova Suverană*, pentru candidatul prorus, Andrei Sangheli. Pentru autoritățile moldovenești, minoritatea ucraineană, a doua ca mărime de pe teritoriul Republicii Moldova, a reprezentat un element de balans între cererile considerate maximaliste de către o parte a guvernanților de la Chișinău, ale mișcărilor proruse și proromânești⁵⁶⁶.

⁵⁶⁵ Sergiy GERASYMCHUK, „The problems of Ukrainian minority faces in Transnistria and the rest of Moldova”, în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

⁵⁶⁶ Andrei Usatîi, viceprimar PCRM, interviu realizat în 2009, în Sergiy GERASYMCHUK, „The problems of Ukrainian minority faces in Transnistria and the rest of Moldova”, în *Transnistrian Problem: a View from Ukraine*, Strategic and Security Studies Group, Kiev, 2009, http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

Concluzii

Politica externă a Republicii Moldova. Evoluții, procese, decizii și rezultate (1990 - 2009)

Politica externă a Republicii Moldova a cunoscut mai multe faze care au marcat evoluția de la obiective minimale, dar dificile, cum ar fi recunoașterea ca stat de către actorii cu care avea relații controversate, până la tentative de a structura proiecte clare de politică externă. Studiul de față a identificat trei faze ale politicii externe a Republicii Moldova: *faza de tatonare*, de *activism acerb* și de *stagnare*. *Faza de tatonare* s-a caracterizat prin primele tentative ale liderilor de la Chișinău de a populariza intențiile de formalizare a existenței Republicii Moldova ca stat. În *faza activismului acerb*, liderii de la Chișinău au avut ca obiectiv principal recunoașterea independenței și a existenței Republicii Moldova de cât mai mulți membri ai ONU. După recunoașterea Republicii Moldova ca stat, au fost dezvoltate și cele două proiecte de politică externă menționate pe tot parcursul celor aproape 20 de ani – *proiectul regional* și *proiectul globalist*. *Proiectul regional* a avut ca obiectiv principal dezvoltarea relațiilor bilaterale cu statele vecine (în special cu Federația Rusă) și ocazional cu state din Europa Centrală și de Est (care s-au integrat în UE). O altă componentă a *proiectului regional* a fost obținerea calității de membru și participarea Republicii Moldova la acțiunile organizațiilor regionale cu profil european și implicarea condiționată sau de conjunctură (în funcție de interesele regimului politic aflat la putere) în activitățile Comunității Statelor Independente. *Proiectul globalist* a însemnat în *faza de activism acerb* demersuri pentru recunoașterea independenței de către cât mai multe state, iar ulterior s-a restrâns la tentative de a structura diverse forme de cooperare cu SUA sau participarea la activitățile *Parteneriatului pentru Pace*. În *faza de stagnare*, în funcție de interesele conjuncturale ale președintelui Vladimir Voronin și ale Partidului Comuniștilor, aflat la guvernare, politica externă a Republicii Moldova a vizat fie continuarea unor proiecte inițiate anterior sau aprofundarea relațiilor de oportunitate cu Federația Rusă și Uniunea Europeană. În perioada guvernării PCRM nu au fost înregistrate noi inițiative majore de politică externă.

Deși pare paradoxal, încă din anii 1990 cel mai important obiectiv de politică externă al Republicii Moldova a fost apropierea de UE (prin organizațiile regionale cu profil proeuropean), motivat fie de dorința reală a decidenților de la Chișinău de a oferi o orientare europeană politicii externe sau de necesitatea de a reduce pericolul contestării la nivel intern. Performanțele slabe ale Republicii Moldova în procesul de apropiere față de UE se explică nu doar prin preferința liderilor pentru relațiile privilegiate cu Federația Rusă, cât și prin lipsa unor strategii de cooperare (la începutul anilor 1990) și a unor perspective clare de integrare oferite de UE (după anul 2001). Liderii și formatorii de opinie de la Chișinău au fost dezamăgiți de faptul că unicele strategii propuse de Bruxelles erau doar planuri largi de cooperare, care au inclus chiar și state aflate geografic în afara Europei. În același timp, documentele redactate de Comisia Europeană pentru evaluarea planurilor de acțiune au cuprins aprecieri

mult prea laudative la adresa performanțelor regimului comunist de la Chișinău, fapt ce a făcut guvernul să speculeze faptul că, indiferent dacă adopta sau nu măsuri pentru democratizarea regimului intern, UE nu avea să renunțe la parteneriatul fără perspective clare cu Republica Moldova.

În privința conflictului din Transnistria, singura strategie constantă de politică externă au fost tentativele de internaționalizare a acestuia, prin acțiuni care au vizat atragerea în procesul de negocieri sau doar obținerea unor angajamente formale ale SUA, UE sau ONU, precum și tentative de a soluționa conflictul potrivit unor indicații sau planuri controversate transmise de la Moscova.

Decidenți și raporturi de putere în politica externă a Republicii Moldova

În perioada 1990 – 1994, legislația moldovenească a fost schimbată aproape în fiecare an, iar principalele modificări au vizat retrasarea raporturilor de putere dintre președinte și guvern, fără a influența modul în care au fost repartizate atribuțiile de decizie în politica externă. În același timp, atribuțiile de decizie în politica externă au rămas aceleași ca în 1990. Primele modificări ale Constituției sovietice din 1978 (legile de amendare adoptate în 1990⁵⁶⁷ și 1991⁵⁶⁸) au avut ca obiectiv repartizarea atribuțiilor de politică externă, stabilirea unei balanțe de putere între președinte și premier (guvern) și președinte și Sovietul Suprem. Efectele acestor modificări legislative au fost crearea unui regim politic superprezidențial și centralizarea deciziei de politică externă la nivelul instituției prezidențiale. Această situație a fost creată prin stabilirea unui organ special în cadrul administrației prezidențiale – *Consiliul prezidențial* – și prin crearea unei balanțe de putere favorabile președintelui în raporturile acestuia cu guvernul.

Constituția adoptată în 1994 a introdus doar schimbări în ceea ce privește balanța de putere dintre președinte și prim-ministru (guvern), președinte și parlament, dar nu a modificat atribuțiile de politică externă ale celor trei actori. Începând cu anul 1994, parlamentul de la Chișinău a adoptat o legislație care a modificat raporturile de putere dintre președinte și premier, prin trecerea guvernului în subordinea ultimului și prin suprimarea prerogativelor prezidențiale de a propune demiterea cabinetului sau a membrilor acestuia și de creare/desființare a unor ministere. Legislativul de la Chișinău nu a realizat și o redistribuire a atribuțiilor de politică externă, situație care sugerează că președintele a fost lipsit doar de controlul asupra realizării politicii externe (pre-rogative trecute în atribuțiile parlamentului).

Amendamentele aduse *Constituției* în anul 2000 au adus schimbări în raporturile de putere dintre parlament și președinte, fără o redistribuire a atribuțiilor de politică externă între instituțiile executivului sau între legislativ și executiv. Modificările legislative din anul 2000 și parlamentarizarea regimului politic de la Chișinău au schimbat raporturile de putere dintre legislativ și președinte, dar nu au amendat prevederile

⁵⁶⁷ „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la instituirea funcției de președinte al Republicii Sovietice Socialiste Moldova și la introducerea unor modificări și completări în Constituția RSS Moldova”, 3 septembrie 1990, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 115.

⁵⁶⁸ „Legea Republicii Sovietice Socialiste Moldova cu privire la perfecționarea puterii executive și la unele modificări și completări în Constituția (Legea Fundamentală) a RSS Moldova”, 5 martie 1991, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. II, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 319.

cu privire la atribuțiile în domeniul politicii externe. Prin modificarea sistemului de alegere a președintelui, parlamentul de la Chișinău a instituit un control formal asupra procesului de elaborare a deciziei de politică externă.

Un cadru legislativ ambiguu pentru decizia de politică externă din Republica Moldova

Legislația adoptată în Republica Moldova începând cu 1994 a creat un cadru ambiguu cu privire la procesul de adoptare a deciziei de politică externă și nu a stabilit clar cui îi aparține această decizie. Dacă, în perioada 1990 – 1997, președintele a coordonat decizia de politică externă prin intermediul *Consiliului prezidențial*, după 1997 rolul acestuia în procesul decizional a fost unul ambiguu, iar principala întrebare care se pune în această situație se poate structura sub forma: *Este oare președintele un simplu reprezentant al statului sau poate influența în mod concret procesul deciziei de politică externă?* Alte două întrebări care se pun în legătură cu modul de atribuire a prerogativelor de politică externă sunt: *Guvernul are doar atribuții de implementare sau și de decizie, din moment ce inițiază negocierea acordurilor și tratatelor? Parlamentul are doar atribuțiile de control și implementare în procesul de elaborare a politicii externe sau și de decizie?* La toate aceste întrebări nu există răspunsuri concrete, dar o analiză a prevederilor legislației cu privire la realizarea politicii externe poate oferi indicii despre localizarea centrului de decizie în politica externă. În triunghiul instituțional, procesul sintetizat de realizare a politicii externe presupune înaintarea propunerilor cu privire la semnarea de acorduri/tratate de către ministerele de resort, negocierea și semnarea acestora la nivel guvernamental sau de către președinte, ratificarea de către parlament și implementarea de către guvern. Legile tratatelor din 1992 și 1999 nu au menționat că președintele este obligat să poarte negocieri sau tratative dacă guvernul inițiază contacte în acest sens. Prin urmare, șeful statului se poate opune deciziei guvernului de a semna acorduri sau tratate în faza de inițiere a negocierilor, dar această decizie vizează doar tratatele interstatuale încheiate în numele Republicii Moldova (potrivit *Legii Republicii Moldova privind tratatele internaționale ale Republicii Moldova* din 1999). Această situație indică faptul că atribuțiile de decizie în politica externă sunt divizate între președinte și guvern. Dacă procedura de decizie cu privire la inițierea negocierilor pentru încheierea tratatelor și acordurilor este partajată între președinte și guvern, legislația de la Chișinău nu stabilește cine sau care instituție are printre responsabilități stabilirea direcțiilor generale de politică externă. Singurul document care poate fi utilizat într-o încercare de a desluși această dilemă este *Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind înființarea comisiilor permanente ale Parlamentului* din 1998, care a prevăzut crearea *Comisiei de politică externă* a legislativului, care avea printre atribuții „programe de politică externă; colaborarea cu parlamentele altor state și cu organismele interparlamentare; tratate, convenții, acorduri și alte acte internaționale; consultarea executivului în problemele de politică externă”⁵⁶⁹. Actul normativ citat anterior menționează sintagma vagă „programe de politică externă”, care poate fi interpretată doar în sens larg ca atribuții cu privire la trasarea direcțiilor generale de politică externă ale Republicii Moldova.

⁵⁶⁹ „Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind înființarea comisiilor permanente ale Parlamentului”, în *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Mihai CERNENCU, Gheorghe RUSNAC, Andrei GALBEN, Constantin SOLOMON, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000, p. 306.

Procesul de realizare a politicii externe

Cabinetul de miniștri are atribuții de realizare a politicii externe pentru că este responsabil de implementarea prevederilor acordurilor și tratatelor încheiate. Legislativul are atribuții de control asupra deciziei de politică externă exercitate prin procedura de ratificare a tratatelor și acordurilor negociate și semnate de președinte sau de guvern. Aceste atribuții de control pot fi asociate, de asemenea, procedurii de realizare a politicii externe.

Factori informali care au influențat decizia și procesul de politică externă din Republica Moldova

Studiul a analizat modul în care a fost realizat procesul de politică externă din Republica Moldova din perspectiva influenței „imaginilor” președinților de la Chișinău cu privire la politica externă și a relațiilor personale dintre decidenții cu atribuții în domeniul politicii externe. Cercetarea a analizat și consecințele asupra politicii externe care au rezultat din instabilitatea guvernamentală și schimbarea frecventă din funcții a persoanelor cu atribuții în domeniul politicii externe. Imaginile președinților de la Chișinău cu privire la rolul pe care îl aveau în politica externă s-au construit ca rezultat al interacțiunii mai multor factori: factori psihologici, cultura politică, percepțiile personale ale liderilor de la Chișinău asupra activităților de politică externă...

Factorii psihologici s-au manifestat prin teama primilor doi președinți de a asuma decizii importante de politică externă fără ca acestea să fie contrasemnate de alte figuri politice importante din aparatul politic și administrativ de la Chișinău. Situația s-a explicat în general prin faptul că primii doi președinți au avut relații controversate cu anumite majorități parlamentare, în vreme ce Vladimir Voronin a beneficiat de sprijinul PCRM (50-70% dintre deputați). Factorii care țin de natura umană nu pot fi, de asemenea, excluși în ceea ce îi privește pe primii doi președinți. Cultura politică a liderilor de la Chișinău care au avut atribuții în domeniul politicii externe a fost influențată de sistemul de valori sovietic, de experiența avută în domeniul politicii externe și de percepțiile acumulate în procesul de formulare și adoptare a deciziei după 1991. Experiențele acumulate în perioada sovietică au fost completate cu noi cunoștințe dobândite în timpul exercitării funcției sau preluate din practica de politică externă a predecesorilor. În acest sens, merită menționate practicile specifice spațiului ex-sovietic ale angajamentelor personale la nivel de președinți, care au asumat înțelegeri nerespectate ulterior (frecvente în relațiile Republica Moldova – Ucraina), precum și semnarea unui număr foarte mare de acorduri (diverse alte documente) ale căror prevederi nu au fost implementate. Alte experiențe care se cuvin a fi precizate sunt cele care au înlăturat, cel puțin parțial, temerile liderilor de la Chișinău cu privire la posibila dispariție a Republicii Moldova prin înglobarea teritoriului acesteia în componența statelor vecine. Situația arată că modul în care au fost construite „imaginile” președinților cu privire la politica externă a fost unul dintre factorii care au contribuit la personalizarea deciziei de politică externă. Spre exemplu, propunerile venite de la București și Kiev au fost permanent evaluate din perspectiva cunoștințelor istorice controversate acumulate în perioada sovietică, chiar dacă temerile cu privire la dispariția Republicii Moldova sau integrarea unor părți ale acesteia în componența statelor vecine nu au fost exprimate deschis de către toți cei trei președinți ai Republicii Moldova.

Individul ca factor de influență a politicii externe a Republicii Moldova

Primii trei președinți ai Republicii Moldova au avut o influență decisivă asupra deciziei și procesului de politică externă. Situația a fost inițial o consecință a arhitecturii juridice care a trasat atribuțiile în domeniul politicii externe în favoarea președintelui, stabilind un regim superprezidențial. Un alt factor care a contribuit la centralizarea deciziei de politică externă la nivelul instituției prezidențiale a fost faptul că președintele a fost lăsat singur să ia deciziile cele mai importante sau cu privire la care se așteptau consecințe ireversibile pentru viitorul Republicii Moldova (semnarea unor documente în cazul conflictului din Transnistria). Decizia de politică externă a fost influențată și de „imaginile” pe care liderii de la Chișinău le-au avut cu privire la gradul de implicare pe care trebuiau să și-l asume în acțiunile de politică externă, precum și de experiența pe care o aveau în acest domeniu. Mircea Snegur, Petru Lucinshi și Vladimir Voronin au considerat că președintele trebuie să fie principalul factor de decizie în politica externă, chiar și atunci când legislația nu le-a oferit prerogative în acest sens. Cu excepția lui Petru Lucinshi care, în 1991, a făcut parte din aparatul central de conducere al CC al PCUS (având funcția de secretar, poziție care i-a permis să facă parte din delegațiile oficiale externe sovietice conduse de Mihail Gorbaciov) și care în 1992 – 1993 a deținut funcția de ambasador al Republicii Moldova la Moscova, niciunul dintre președinții Republicii Moldova nu a avut o experiență anterioară preluării celei mai importante funcții în stat în domeniul politicii externe.

Un alt factor care a influențat atât decizia, cât și procesul de politică externă din Republica Moldova a fost reprezentat de relațiile majorităților parlamentare de la Chișinău cu cei trei președinți. Majoritățile care se aflau în conflict cu președintele au intervenit în procesul de realizare a politicii externe prin deciziile de a nu ratifica anumite tratate semnate de președinții Mircea Snegur și Petru Lucinshi. În același timp, majoritatea parlamentară ostilă președintelui a redus prerogativele de politică externă ale acestuia. Deși Republica Moldova a evoluat de la un regim superprezidențial, la unul semiprezidențial și apoi la parlamentarism, decizia de politică externă a fost în permanență informal concentrată la nivelul administrației prezidențiale. Situația a avut mai multe cauze: modul în care parlamentul a participat la dezbaterile de politică externă, instabilitatea politică, mentalitatea moștenită din perioada sovietică și perpetuată în toată perioada de după 1991. Până în anul 2000, parlamentul s-a implicat în procesul de realizare a politicii externe prin organizarea de dezbateri reale doar în situațiile în care era în conflict cu președintele. Ulterior, dezbaterile s-au transformat în acțiuni de fațadă, în care PCRM susținea total și ratifica sau vota rapid toate documentele semnate sau propuse de președinte, iar opoziția exprima opinii izolate sub forma unor monologuri (pentru că guvernarea comunistă refuza să răspundă interpelărilor). În acest context, parlamentul a fost doar o anexă a instituției prezidențiale. Trebuie menționat și faptul că parlamentul a luat în discuție politica externă aproape exclusiv atunci când pe agendă se aflau „marile subiecte” de politică externă. Instabilitatea politică din perioada 1998 – 2000 a dus la schimbarea frecventă a premierului, fapt care nu a permis implementarea unor proiecte de politică externă în a căror elaborare să fie implicat și șeful guvernului. Mentalitatea moștenită din perioada sovietică și perpetuată în toată perioada de după 1991 a clasei politice de la Chișinău a considerat că președintele trebuia să fie principalul decident în politica externă, chiar și atunci când legislația a alocat atribuțiile de politică externă parlamentului sau guvernului.

Influența opiniei publice asupra deciziei de politică externă din Republica Moldova

Influența opiniei publice asupra politicii externe a Republicii Moldova a depins de modul în care societatea a decis să se implice în formularea deciziilor (prin mesaje *soft* sau manifestații de stradă), dar și de disponibilitatea guvernanților de a participa la evenimentele organizate de aceasta. Mesajele *soft* au fost adresate prin intermediul sondajelor de opinie sau prin evenimente și *policy papers* produse de organizații ale societății civile. Manifestațiile de stradă au fost fie răbufniri spontane ale populației, care dorea ca decidenții să nu adopte decizii controversate, fie proteste organizate de partidele politice aflate în opoziție. Până în anii 2000, ONG-urile de la Chișinău nu au organizat dezbateri de politică externă, liderii acestora preferând să se exprime în presă. După anul 2000, guvernul comunist de la Chișinău a arătat doar o disponibilitate de față pentru a participa la dezbaterile de politică externă organizate de societatea civilă și de a adopta diverse documente care să creeze premisele unei orientări pro-europene a politicii externe a Republicii Moldova. Influența opiniei publice asupra deciziei de politică externă de la Chișinău nu s-a manifestat atunci când președintele a beneficiat de susținerea majorității parlamentare, care a reconfirmat deciziile acestuia prin ratificarea documentelor semnate. Dar, opinia publică din Republica Moldova a determinat schimbarea radicală a deciziei de politică externă atunci când presiunile acesteia au fost dublate de numeroase manifestații de stradă.

Răspunsurile date de cetățenii Republicii Moldova care au participat la sondajele ce au adresat întrebări cu privire la politica externă a Republicii Moldova s-au reflectat, cel puțin formal, în programele electorale sau de guvernare ale partidelor politice, precum și în ofertele candidaților la alegerile prezidențiale, în funcție de modul în care acești actori politici au decis să se raporteze la opțiunile prorusă, prooccidentală sau multivectorială. Doar două subiecte – neutralitatea și posibila aderare la NATO – considerate opțiuni controversate de o parte a clasei politice (forțele de stânga: comuniștii și socialiștii din jurul lui Marian Lupu), au fost evitate de toți cei care au venit la guvernare la Chișinău. În general, politica externă multivectorială promovată de majoritatea guvernanților de la Chișinău în perioada 1990 – 2009 a fost în acord cu preferințele divizate ale populației.

Dezbaterile de politică externă din Republica Moldova au avut ca subiect independența statului moldovenesc și modalitățile prin care aceasta putea fi stabilită sau suprimată, construcția (supraviețuirea) statului ca actor în relațiile internaționale, direcțiile generale de politică externă, soluționarea conflictului din Transnistria. Dezbaterile s-au axat, în special, pe construirea argumentelor cu privire la orientarea generală de politică externă a Republicii Moldova și la modul în care se putea asigura supraviețuirea ca stat a acesteia. În funcție de modul în care actorii politici s-au raportat la cele mai importante obiective ale politicii externe a Republicii Moldova, comunitatea de politică externă de la Chișinău poate fi divizată în *occidentaliști*, *slavofili* și *pragmatici*. Direcțiile generale pentru politica externă a Republicii Moldova au fost principalele clivaje care au creat falii insurmontabile între *occidentaliști*, care voiau ruperea totală de spațiul ex-sovietic și apropierea de Occident, și *slavofili*, adepți ai unei integrări profunde

În comunitatea creată pe teritoriul fostei URSS (Comunitatea Statelor Independente – CSI). Pozițiile moderate sau de centru au fost ocupate de *pragmatici*, susținători ai așa-numitei politici externe multivectoriale, concretizate într-un balans permanent între Occident și sfera de influență a Rusiei (în funcție de situațiile conjuncturale în care liderii trebuiau să ia decizii). Politicienii de la Chișinău au schimbat frecvent comunitatea de politică externă în care au intrat inițial, iar traseismul a avut ca efecte părăsirea taberelor *occidentalștilor* sau *slavofililor* în favoarea opțiunilor pragmatice. Între *slavofili* și *occidentalști* nu au existat situații de penetrare din tabăra adversă. Comunitățile de politică externă de la Chișinău pot fi asociate unor partide politice sau au fost transpartinice (în special *pragmaticii*), dar nu pot fi asociate liderilor politici, pentru că aceștia au schimbat frecvent taberele. Președintele Mircea Snegur a schimbat tabăra *occidentalștilor* pentru cea a *pragmaticilor* și a revenit apoi în rîndul primilor. Președintele Petru Lucinschi a alternat între *slavofili* și ideile *pragmaticilor*, în special pentru a-și asigura sprijinul României și al Occidentului (cu scopul de a obține credite de la instituții precum Banca Mondială și FMI). Vladimir Voronin a venit la putere în 2001 cu o platformă electorală prorusă și în anul 2005 cu un program prooccidental.

Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale a fost, în general, una dintre preocupările *occidentalștilor*. Situația se explică prin faptul că, în perioada în care au venit primii *occidentalști* la putere, Republica Moldova era un stat nou apărut. Preocupările pentru construcția unei identități de actor în politica externă i-au aparținut, în special, președintelui Mircea Snegur. Primul președinte al Republicii Moldova a imaginat construcția statului pornind de la elemente simbolice, cu referințe la scurtele perioade în care a existat un stat moldovenesc (Evl Mediu – domnia lui Ștefan cel Mare și ianuarie – martie 1918) sau la evenimente apărute după 1991 [*Declarația de independență* (1991), *Sondajul la sfat cu poporul* (1994) și *Constituția* (1994)]. *Occidentalștii* au considerat că identitatea Republicii Moldova ca actor în relațiile internaționale este pusă sub semnul întrebării de ingerințele Federației Ruse în decizia de politică externă de la Chișinău, situație explicabilă prin șantajul pe care Moscova îl exercita, folosindu-se de conflictul din Transnistria și dependența economică de fostul centru imperial.

Slavofili și *pragmaticii* au arătat doar preocupări sporadice cu privire la construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale. Principalele referințe la acest subiect au fost formulări vagi, de tipul „consolidarea independenței și suveranității Republicii Moldova”, sau declarații care condamnau „pretențiile unioniste ale României” și acuzații la adresa partidelor care promovau unionismul. *Slavofili* au considerat că cea mai importantă acțiune prin care Republica Moldova putea deveni actor în relațiile internaționale era respingerea unirii cu România. În mod paradoxal, *slavofili* au considerat că independența Republicii Moldova putea fi asigurată prin integrarea economică cât mai accentuată în organizațiile și proiectele propuse de Rusia.

Președintele Petru Lucinschi a fost singurul pragmatic care a expus idei clare cu privire la modul în care trebuia construit statul moldovenesc ca actor în relațiile internaționale. În perioada președinției lui Petru Lucinschi (chiar în cercul din jurul acestuia) au apărut idei/proiecte potrivit cărora Republica Moldova trebuia să adopte în politica externă „calea moldovenească”, care presupunea renunțarea la

ideea că problemele Republicii Moldova puteau fi soluționate la Moscova, București sau Washington, ci la Chișinău, într-un stat „în care s-ar împăca foarte bine ideile tradiționale de dreptate și fraternitate cu cele relativ noi, de drepturi ale omului, de inițiativă și proprietate privată”⁵⁷⁰.

Construcția statului Republica Moldova ca actor în relațiile internaționale a fost considerată de societatea civilă de la Chișinău un demers cu două obiective – reformarea regimului politic după standardele UE, limitarea influenței Moscovei în politica și societatea moldovenești. Acest tip de construcție a statului Republica Moldova a fost apreciat ca un proiect cu șanse de reușită doar după soluționarea conflictului din Transnistria.

Relațiile politice bilaterale dintre Republica Moldova și Ucraina: *making of* pentru o cooperare (adesea) imposibilă

Relațiile politice dintre cele două state abundă în semnarea de documente bilaterale, în majoritate ratificate cu întârziere de parlamentele de la Kiev și Chișinău, și de prevederi care nu au fost implementate. Disputele au fost constante ale agendei bilaterale Chișinău-Kiev pe parcursul întregii perioade dintre 1990 și 2009. Subiectele neînțelegerilor au fost aproape aceleași în cei aproape 20 de ani: delimitarea frontierei și asigurarea controlului vamal (pe porțiunea de graniță controlată de regimul nerecunoscut de la Tiraspol), regimul de proprietate al unor obiective moștenite din perioada sovietică (stațiuni balneare moldovenești de pe teritoriul ucrainean și centrala ucraineană de la Novo-Dnestrovsk), controversesele de natură economică, implicarea Kievului în procesul de soluționare a conflictului din Transnistria și susținerea acordată de acesta regimului de la Tiraspol. Singurul subiect al agendei bilaterale care nu a determinat dispute a fost situația minorităților: ucraineană (de pe teritoriul Republicii Moldova) și „moldovenești”/românești (aflată sub administrația Ucrainei).

Decizia și procesul de politică externă în relațiile Republica Moldova – Ucraina au fost influențate decisiv de „imaginile” pe care clasa politică de la Chișinău și le-a creat cu privire la intențiile autorităților de la Kiev. Modul în care s-au desfășurat negocierile, alegerea subiectelor agendei bilaterale în relațiile Republicii Moldova cu Ucraina au arătat persistența unor „imagini” caracterizate de suspiciunea cu privire la intențiile părții ucrainene. „Imaginile” oficialilor de la Chișinău s-au creat pornind de la teama că, în virtutea unor realități istorice sau a unui acord cu Federația Rusă, Ucraina ar putea ridica pretenții cu privire la Transnistria. Aceste temeri au fost motivate și de faptul că Ucraina nu a luat măsuri pentru a pune capăt conflictului din Transnistria sau pentru că diverse voci politice de la Kiev au revendicat ocazional teritoriul din stânga Nistrului. Ucraina a fost percepută ca un pericol de clasa politică de la Chișinău și pentru că nu a dat curs cererilor autorităților moldovenești de a implementa acordurile vamale și politicile Republicii Moldova cu privire la circulația mărfurilor transnistrene, înregistrate cu ștampile moldovenești, pe teritoriul Ucrainei. „Imaginile” liderilor politici de la Chișinău cu privire la Ucraina s-au creat și pe baza experiențelor acumulate în anii 1990,

⁵⁷⁰ Valeriu RENIȚĂ, „Observator economic”, nr. 3, septembrie 1998, în Dorin CIMPOEȘU, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010, p. 128.

Kievul fiind un partener estic cu care puteau fi încheiate angajamente care apoi nu erau implementate, sau a jocului neloyal practicat de ambele părți.

Procesul de realizare a politicii externe a Republicii Moldova în relațiile cu Ucraina a fost influențat și de centralizarea deciziei de politică externă la nivelul instituției prezidențiale și de modul în care forțele politice de la Chișinău au instrumentalizat dezbaterile publice. Președinții au încercat să evite dezbaterile, iar diversele partide politice au adus în discursul public subiectele aflate pe agenda bilaterală doar atunci când nu se aflau în coaliția de guvernare sau pentru a le folosi ca instrumente în luptele politice interne. Subiectul „relațiile Republica Moldova – Ucraina” s-a găsit doar marginal în documentele electorale ale candidaților la alegerile prezidențiale și parlamentare. Situația a fost similară și în privința dezbaterilor publice de la Chișinău, cu excepția cazurilor în care președinții, care au semnat diverse tratate, s-au aflat în conflict cu majoritatea parlamentară. Același subiect a fost aproape absent și din preocupările societății civile cu privire la politica externă a Republicii Moldova. Relațiile cu Ucraina au fost abordate, cu două excepții (reprezentate de redactarea unor *policy papers*), doar în declarații de presă acordate de cele mai proeminente figuri ale organizațiilor neguvernamentale.

Anexa 1

Perioada	Președinte	Majoritate parlamentară
25 mai 1990 – iunie 1991	Mircea Snegur (FPM)	Viața Satului – agrarienii+FPM
Decembrie 1991 – 1993	Mircea Snegur (FPM)	Viața Satului – agrarienii+FPM (anunță că va trece în opoziție, deși rămâne la guvernare)
1993 – 1995	Mircea Snegur (se desparte de FPM și susține inițiativele agrarienilor)	FPM trece total în opoziție. Majorități conjuncturale create de Viața Satului cu sprijinul altor formațiuni neocomuniste, filoruse/ rusofone (Sovietskaia Moldova, Budjac) până în 1994, când alegerile au fost câștigate de PDAM.
1995 – 1996	Mircea Snegur (rupe relațiile cu PDAM și creează Frontul Renașterii Naționale)	PDAM
1997 – 1998	Petru Lucinschi (PDAM)	PDAM
1998 – 1999	Petru Lucinschi (PDAM)	Majoritatea parlamentară de coaliție – ADR
1999 – 2001	Petru Lucinschi (PDAM)	Majoritate parlamentară conjuncturală
2001 – 2005	Vladimir Voronin (PCRM)	PCRM
2005 – 2009	Vladimir Voronin (PCRM)	PCRM

Anexa 2

Interviuri

Mircea Druc, fost premier al RSS Moldovenești (1990 – 1991)

Prima întrebare pornește de la o afirmație pe care ați făcut-o într-un interviu acordat ziarului Timpul, potrivit căreia dvs. nu i-ați ales pe membrii Cabinetului de Miniștri al cărui șef ați fost... Câți dintre acei miniștri au fost aleși la sugestia dumneavoastră? De exemplu, Mircea Snegur susține, într-un volum de memorii, că o parte dintre miniștri au fost aleși la sugestia lui și o altă parte la sugestia dvs.

Niciunul. De exemplu, erau 4-5 miniștri care nu erau aleși nici la sugestia parlamentului, îi numea Moscova, chiar se numeau Soiuzno Respublikanskogo Ministerstvo: Ministerul de Interne, Ministerul Securității Statului, Ministerul Economiei.

La Externe a fost domnul Țău, dar să ne înțelegem de la început, în URSS nu a existat politică externă până în 1992 sau până în decembrie 1991, când cei trei președinți au semnat actul de deces la Belojeskaia Pușcia, este nonsens să vorbim de politică externă. Chiar și în cele două republici, Republica Sovietică Socialistă Ucraineană și Republica Sovietică Socialistă Belarus, care erau membre ONU, politica externă era o ficțiune. Politica externă se făcea numai la Moscova și eu când am fost prim-ministru nici nu se admitea să faci politică externă și nici comerț exterior. Eu, ca să plec în vizite, scriam cerere la Moscova, Moscova îmi făcea pașaport diplomatic, Moscova îmi lua viză. Eu prima vizită am făcut-o în Italia și Iugoslavia și atunci l-am trimis pe dl Țău să facă demers la Moscova. Când ajungeai acolo, primul lucru pe care trebuia să-l faci era să te prezinți la ambasada sovietică. Eu nu m-am prezentat, eu m-am întâlnit cu Miloșevici, și l-am rugat să ne întâlnim la șase dimineața. Și când am ajuns, era și ambasadorul URSS. La Ministerul de Externe al URSS comportamentul meu era văzut ca unul anarhic. Politica externă era un fel de gesturi de nesupunere sau de bravadă: am fost în SUA 15 zile și nu m-am dus la ambasada sovietică, am fost în Italia și nu m-am dus, în Iugoslavia nu m-am dus și a venit ambasadorul, nici în România nu m-am dus. Comportamentul meu a supărat Moscova. Statul a fost *de iure* URSS până în decembrie 1991, *de facto* putem spune că până la 27 august, când Republica Moldova și-a declarat independența. Și se mai poate vorbi de o politică externă a Republicii Moldova începând din martie 1992, când a fost admisă și recunoscută în/de ONU.

Foarte important în numirea miniștrilor era acordul grupurilor din parlament. De exemplu, Moscova mi-a spus să-l propun în fruntea Ministerului Securității pe Gheorghe Lavranciuk, un băiat din Transnistria, care mai fusese șeful KGB-ului, care nu vorbea bine românește. Foarte bine! Eu îl propun, dar nu trece în parlament, parlamentul nu îl va vota.

Adică Moscova nu avea un control total?

Regulamentul era așa: republicile propun candidaturi și Moscova acceptă, dar Moscova nu accepta candidaturile care nu îi conveneau. Și atunci mi l-au propus pe Tudor Botnaru, care a fost rezident în Belgia, atașat militar, vorbea bine româna, lucrase la ambasada sovietică de la București și atunci i-a fost plasată candidatura la Moscova, care l-a acceptat, apoi l-a acceptat și Sovietul Suprem de la Chișinău. La ministerul de interne îl voiau pe Voronin și eu l-aș fi lăsat pe Voronin. Eu nu cunoșteam pe nimeni pentru că venisem de la Cernăuți și atunci așteptam să aleagă agrarienii, comuniștii și cei din jurul lui Snegur. Eu am insistat doar pentru un ministru adjunct și un consilier pentru problemele naționale și ale minorităților. M-am bucurat când a trecut ministrul Ion Ungureanu. Cea mai puternică grupare era a nomenclaturii industriale, a directorilor de sovhoz și de colhoz. În guvern erau oamenii fideli lui Snegur și cei fideli nomenclaturii industriale sau elitei de partid – șefii de raioane. Ministrul de interne oscila între președinte și premier. Până la vizita mea în SUA, Snegur nu a avut probleme cu mine. Până în decembrie 1990, ne-am înțeles bine. Apoi, am aflat că Gorbaciov și Kriucikov i-au dat un ultimatum: ori îl eliminați pe acest Druc ori veți avea mari neplăceri. Cred că Snegur a început să lucreze că să-l elimine pe Druc.

Dar sovieticii ce vă reproșau?

Eu am început să fac unele reforme care nu se coordonau cu Moscova. Există o întâmplare care i-a șocat pe ei: în septembrie 1990, un prim-ministru (președinte al unui consiliu de miniștri din URSS) a trimis 3600 de cetățeni sovietici la studii în România. M-au întrebat cine mi-a dat voie și le-am spus că s-au oferit din România pe gratis. De fapt, eu i-am cerut lui Petre Roman ca după 50 de ani să trimitem tineri basarabeni la școli din România. Roman mi-a spus că întâi trebuie să vorbească cu președintele Iliescu și apoi mi-a comunicat că vor primi 3000-3500 de tineri la studii. Apoi am schimbat sistemul de notare din Moldova (am înlocuit nota 5 sovietică cu nota 10 românească).

Dar cel mai important lucru, pe care nu a putut să mi-l ierte Moscova, a fost faptul că de la început eu am spus că nu vom participa la referendumul pentru menținerea URSS și am declarat că noi ne vom alinia la linia politică a balticilor.. Eu toată viața mi-am dorit să dispară imperiul sovietic.

La Moscova nu vi s-a atras atenția să nu urmați „calea” balticilor, pentru că în Moldova nu era o națiune slavă, la fel ca și în statele baltice?

Ei ne spuneau puțin altfel, dar ne-au atenționat că dacă vom ieși din Uniunea Sovietică vom avea trei republici și atunci i-au sprijinit pe cei de la Comrat și de la Tiraspol. La Comrat a avut susținerea etnicilor găgăuzi, iar la Tiraspol a fost vorba de interese economice mafioate. În plus, Moscova se temea de o eventuală unire a Republicii Moldova cu România. Și pe cei de la București, Moscova nu putea să-i controleze. Elita lui Elțîn se gândea așa: *dacă cele două se unesc, noi nu putem permite ca Transnistria să ajungă în mâinile românilor sau ale moldovenilor de la Chișinău, pentru că noi am avut imprudența de a retrage în Transnistria tot armamentul din țările socialiste (peste 5 mld. \$ armament), îl dăm moldovenilor, românilor?* Din acest motiv a început războiul din Transnistria. Imediat după prăbușirea URSS, nomenclatura sovietică de la Chișinău s-a gândit cum să-și împartă complexul agroindustrial, iar cei de la Tiraspol s-au întrebat cum să valorificăm patrimoniul complexului militaro-industrial. Chestiunea

cu România și cu unirea a fost doar un pretext, trebuia să rezolvăm chestiunea cu armamentul și ce facem cu el. În afară de complexul militaro-industrial, mai erau și cele două mari uzine Curciurgani și Râbnița. Centrala de la Cuciurgani era foarte mare și trebuia să alimenteze Balcanii și fusese dată în exploatare în 1988-1989, era nou-nouță, făcută de germanii din RDG, cea mai modernă.

Deputații din Transnistria nu foloseau argumentul etnic ca să justifice separarea Transnistriei de teritoriul aflat în dreapta Nistrului?

Inițial au căutat și ei să profite de primele alegeri libere. Dar, în septembrie 1990, ei și-au declarat deja Republica Nistreenă, și în octombrie 1990 și-au proclamat independența în sud, în Găgăuzia. Ei nu au avut susținerea oficială a Moscovei, a lui Gorbaciov. Dar au avut susținerea lui Lukianov și a capilor militari din Sovietul Suprem al URSS, a celor care aveau să fie simpatizanții și organizatorii viitorului puci. Teza acestui grup era că în acele republici unde sunt grupuri etnice de minorități vom declanșa rezistența acestora și le vom sprijini în acțiunile secesioniste. Dar, rușii mai aveau și o problemă geostrategică care ține de Tiraspol, nu ține neapărat de România sau de Republica Moldova.

Credeți că Ucraina ar vrea Transnistria?

Da, sigur că Ucraina ar vrea Transnistria. Foarte mulți voluntari care au luptat în Transnistria au venit din Ucraina. În plus, nordul Basarabiei e în Ucraina, sudul Basarabiei e în Ucraina, ținutul Herța e în Ucraina.

De ce și-a dat demisia Petru Pascari?

Pentru că nu făcea față situației... Întâi a început penuria de alimente, apoi erau mișcări de stradă la Chișinău și în Transnistria. Prima dată, Frontul Popular a vrut să-l lase să rămână în funcție. Dar el nu avea ce program să prezinte în fața parlamentului, el fiind nomenclaturist sovietic, ca și toți prim-secretarii, ei erau mari conducători și buni economiști doar într-un regim de comandă și într-o situație de haos nu făcea față și atunci s-a gândit să se întoarcă înapoi la Moscova. S-a trezit că în ianuarie trebuie să vină în parlament cu o nouă lege a guvernului.

Dacă venea cu un nou program de guvernare risca să nu primească votul Sovietului Suprem?

Eu cred că îl alegeau pentru că Frontul Popular avea doar 80 de locuri. Eu am fost numit rapid, într-o situație de criză pentru că aveam deja legea guvernului pregătită și programul de guvernare.

Deputații de la Tiraspol au încercat înainte de a se retrage de la dezbaterile Sovietului Suprem să negocieze un statut de autonomie?

Nu, ei au negociat altceva: revenirea la situația strict sovietică, renunțarea la alfabetul latin, anihilarea Frontului... să nu admitem ieșirea din componența Uniunii Sovietice. Cei de la Tiraspol au avut obsesia păstrării cu orice preț a Uniunii Sovietice, deoarece numai Uniunea Sovietică le putea garanta privilegiile de care s-au folosit 50 de ani. Când au văzut că nu se poate menține URSS, atunci au cerut autonomia, cel mult în cadrul Ucrainei.

Și în Găgăuzia ce s-a întâmplat?

În Găgăuzia au venit cu ideea că ei ar vrea o republică găgăuză – Republica Bugeac, în cadrul URSS, care să cuprindă populația găgăuză din sudul Basarabiei și din regiunea Odessa. În 1990, ei erau sprijiniți de Statul Major din regiunea Odessa.

Care a fost atitudinea lui Mircea Snegur față de reformele pe care le-ați adoptat, în special cele din educație?

Nu a opus rezistență. Eu am zis ca de la 1 septembrie să deschidem la Chișinău licee: român-englez, român-francez, român-german. Rezistența lui Snegur a început la cerința formulată de Gorbaciov și de Kriucikov. Ministrul Securității, șeful KGB-ului local, mi-a spus că Kriucikov, că șeful KGB-ului de la Moscova i-a cerut să-l dea jos pe Druc. „Eu [șeful KGB-ului de la Chișinău – n.a.] i-am zis că e greu pentru că tineretul era cu Druc”. Și eu i-am spus că să mă dea jos.

Eu am vorbit personal, am vorbit o dată sincer cu Snegur și i-am spus: „Domnule președinte, eu sunt unionist și dvs. nu sunteți, dacă nu vreți să faceți unirea, haideți măcar să mergem cu căruța balticilor! Cei trei președinți baltici sunt sprijiniți de țările scandinave și ar putea să ne sprijine și pe noi.”

Dar, cu Petre Roman ați vorbit despre unire?

Eu nu aveam timp să discut cu Roman despre unire. Eu am vorbit cu Roman despre lucruri serioase care trebuiau rezolvate atunci. În luna martie eu am primit telefoane din Caucaz și din statele baltice și m-au întrebat: „Mircea, ce e cu românii tăi? Noi nu vrem păstrarea Uniunii Sovietice și frații tăi au semnat la Moscova un tratat cu Uniunea Sovietică! Nu au semnat nici celelalte țări, Cehoslovacia, Ungaria..., dar a semnat România.” Și atunci eu l-am sunat pe Roman și i-am zis: „Petre am o mare rugămintă! Hai să ne întâlnim, dar vino singur, te rog, eu nu am posibilitate!... Vino la Stânca Costești”, și el a venit cu tot alaiul, cu ziariști. Eu am venit singur cu șoferul și cu un băiat. Și atunci eu am vorbit cu el în spaniolă și i-am spus [...] și el mi-a zis: „Mircea, îți promit, că atâta timp cât voi fi eu prim-ministru, acest tratat cu Uniunea Sovietică nu va fi supus ratificării în parlament.” Deci, eu nu am vorbit cu Roman despre unire.

Ce părere v-ați făcut despre evenimentele de la Târgu Mureș din martie 1990? Nu v-au atras atenția rusofonii cu privire la modul în care tratează românii minoritățile?

Ba da, dar eu le-am spus că și ei i-au călcat cu șenilele pe cei din statele baltice, că i-au bătut pe georgieni și pe armeni.

Și scopul vizitei în SUA care a fost?

M-am dus să obțin un împrumut pe care nu mi l-au dat pentru că nu am avut garanția Băncii Centrale a URSS, deși aveam garanțiile băncilor centrale: a Italiei și a României. Ei mi-au spus să-l susținem pe Gorbaciov pentru că ei urmăresc atent perestroika. Eu le-am zis că îl susțin pe Elțin.

Oazu Nantoi, fost vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992

În momentul în care, în 1991, a fost semnat Tratatul de aderare a Republicii Moldova la CSI, politicienii de la Chișinău au vizat doar o refacere economică a URSS-ului, având în vedere faptul că a respins participarea la acțiunile politice și militare ale organizației?

Când ați spus de politica externă a Republicii Moldova, eu, care mă străduiesc să am imaginație, mi-am imaginat o vacă pe gheață. Asta e politica externă a Republicii Moldova. Am fost la Alma-Ata când a fost semnată aderarea condiționată a Republicii Moldova la CSI, care a fost ratificată doar în 1994 de parlamentul dominat de aripa agrară a Partidului Comunist, redenumit Partidul Democrat Agrar. Pornind de la realitățile de astăzi, e aproape imposibil de imaginat gradul de naivitate, de nepregătire a noastră de a fi stat. Dacă statele baltice aveau memoria stătalității antebelice, aveau o diasporă influentă, RSS Moldovenească a fost o creație în cadrul URSS. În situația în care a fost exterminată intelectualitatea, cultivată românofobia și rusificat masiv acest teritoriu (au fost aduși oameni din alte părți ale URSS), Republica Moldova a devenit stat independent „cu furca”. Aici nu exista o opoziție conștientă față de regimul comunist, nu exista o conștientizare a faptului că noi suntem ocupați și nu exista nici măcar o dorință atenuată, retușată a populației de a avea stătalitate. Exista un segment foarte îngust de intelectuali romantici sau naivi care visau la unirea cu România, însă ei erau un fel de extratereștri în plan politic. Dacă ne gândim la faptul că RSS Moldovenească a fost proclamată la 2 august 1940 și în toamnă a fost trasată frontiera, apoi sigur că regimul sovietic a tăiat sudul și nordul, a tăiat 8 din cele 14 raioane care erau pe malul stâng al Nistrului ale fostei RSS Autonome, dar totodată a avut grijă ca malul stâng să fie mult mai industrializat și militarizat decât malul drept, care a rămas preponderent agrar. Și aceasta s-a reflectat atât asupra componenței etnice a malului stâng, cât și a mentalității. Ultimul recensământ realizat pe teritoriul URSS în 1989... Eu ca reprezentat al acelei generații, pot să vă spun că noi eram, în primul rând, oameni sovietici și apoi mai interveneau niște nuanțări... 13% (600.000) din locuitorii RSS Moldovenești s-au declarat ucraineni, dar doar 50.000 au declarat că limba lor maternă este ucraineană, ceilalți – rusa. Deci noi eram toți oameni sovietici, rusificați în masă. În februarie-martie 1990, au avut loc primele alegeri democratice pe întreg teritoriul URSS. Pe teritoriul RSS Moldovenești au fost create 380 de circumscripții (un număr exagerat de mare) pentru ca Frontul Popular să nu aibă potențial suficient pentru a propune candidați în toate. În Sovietul Suprem a fost reprezentat întreg teritoriul RSS Moldovenească, inclusiv teritoriul din stânga Nistrului (de unde au fost aleși 64 de deputați). Acest organ reprezentativ a votat la 23 iunie declarația de suveranitate. Acesta a fost, în opinia mea, momentul de cotitură, pentru că noi nu eram primii, țările baltice și-au declarat înainte intenția de a pleca din URSS. Și în vara anului 1990 au avut loc așa-zisa paradă a suveranității și a apărut rivalitatea dintre Gorbaciov și Elțin, care s-a încheiat cu declararea suveranității Federației Ruse. Aceasta a fost lovitura de grație administrată Uniunii Sovietice.

Chișinăul nu și-ar fi declarat suveranitatea dacă nu o declara Federația Rusă și ar fi ignorat evenimentele din statele baltice?

Eu nu pot să fiu atât de categoric, însă noi mergem așa cu furca, nu eram lideri, lideri erau balticii. Eu, în calitate de vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular din octombrie

1989, vedeam cum noi încercam maimuțărește să copiem pașii întreprinși de colegii baltici, însă conținutul era puțin altfel, majoritatea populației nu dorea independența în raport cu metropola... Și cea mai mediatizată sub aspect de românofobie și sub aspect de românofilie era unirea cu România. Centrul unional a decis că Republica Moldova este gata să plece din URSS urmând calea țărilor baltice și să nu se mai unească cu România. Și pentru a-i impune RSS Moldovenești să semneze noul tratat unional a fost provocat separatismul teritorial regional. În zona de sud, populată preponderent de etnicii găgăuzi, în 19 august a fost proclamată Republica Autonomă Sovietică Socialistă în componența URSS... [erau, de fapt] 26 de state care s-au proclamat stat independent în raport cu Republica Moldova, dorind să rămână în componența URSS-ului. Și la 2 septembrie în stânga Nistrului, la Tiraspol, Congresul deputaților (un organism nelegitim) a proclamat Republica Sovietică Socialistă Nistreană în componența URSS. Mesajul era foarte clar: dacă nu semnați tratatul unional, puteți pleca, dar fără aceste două teritorii. Acea îmbinare de factori care a existat atunci nu ne-a permis să evităm conflictul transnistrean [...] începând cu mentalitatea noastră și terminând cu provocările serviciilor secrete rusești și incapacitatea noastră de a face față. Deci, sistemul de guvernare [...] noi iarăși am pornit maimuțărește după ceea ce se întâmpla la Moscova... Apoi, la 3 septembrie 1990, Mircea Snegur a fost ales președintele Republicii Moldova de Sovietul Suprem. Pe măsură ce se clătina centrul unional, în interiorul Sovietului Suprem au început să apară grupări, fisuri, contradicții și Snegur a preluat tot mai mult inițiativa, mai ales că noi nu aveam tradiția parlamentarismului, multipartidismului etc. Noi eram absolut nepregătiți pentru a fi stat, dar oricum CSI-ul este un fel de mecanism de compensare a complexelor de inferioritate ale foștilor secretari ai Comitetului Central al Partidului Comunist al URSS, care s-au declarat președinți de state independente, care tindeau spre acea comunicare care le era confortabilă.

[...] Și, atunci când domnul Snegur a fost la Alma-Ata, am fost și eu, și vreau să vă spun că cel puțin eu personal nu prea înțelegeam ce semnă și care este rostul, dar pornirea naivă era că în CSI ne va fi mai ușor să reîntregim Republica Moldova, asta a fost singurul argument pe care noi l-am discutat în ajunul semnării acestui document. Nu era vorba de aspectul economic, noi nici nu înțelegeam ce înseamnă a crea o bază economică a unui stat suveran... Acesta a fost argumentul că, fiind în CSI, ne va fi mai ușor să rezolvăm situația din Transnistria [...] eram noi proști, nu înțelegeam multe lucruri, dar asta a fost motivația...

Nimeni dintre cei 367 [de deputați – n.a.] nu a fost ales din prima și nimeni nu a avut în programul său electoral desprinderea de imperiu. Toți vorbeau despre perestroika, despre democratizare, banalități din astea, luate din ziarul *Pravda*.

Și după proclamarea independenței au schimbat discursul...?

Păi, discursul se schimba pe măsura slăbirii centrului unional și când procesele de preluare a competențelor de republicile unionale au luat amploare, au apărut declarațiile de suveranitate, s-a introdus norma că legile emise de centrul unional sunt aprobate doar după aprobarea parlamentului local... Și apoi a fost adoptată legea cetățeniei... Noi nu am putut să mergem pe varianta balticilor că cei care până în 1940 și urmașii lor au fost declarați cetățeni și ceilalți au fost declarați apatrizi, ocupanți... Noi am fost creați în interiorul URSS și aplicarea acestui principiu era imposibilă, altfel trebuia să reconstituim cetățenia română. Și așa s-a mers pe varianta zero.

Atunci când a fost semnat, în 1992, Acordul cu privire la principiile reglementării pașnice... a crezut cineva că acest Acord va fi respectat?

Eu nu mai eram atunci în echipa lui Snegur, dar știu că în anii 1991-1992 populația sau societatea era încă sensibilizată în acest sens. Mircea Snegur se afla într-o situație dramatică, deoarece noi am pierdut practic războiul cu Rusia și știu că, la semnarea acestui *Acord*, domnul Snegur spera că el va fi respectat. Articolul 5 de la început și până în prezent nu a fost respectat pentru că el prevede că părțile vor asigura circulația liberă a persoanelor, mărfurilor și serviciilor. Acest *Acord* reglementează și prezența trupelor paramilitare ale regimului anticonstituțional din stânga Nistrului. Acesta este formatul trupelor de pacificare. Și în Comisia Unificată de Control, deciziile se adoptă prin consens. Prin urmare, marionetele rusești de la Tiraspol și rușii pot bloca și influența decisiv hotărârile. Clasa politică de la Chișinău nici măcar nu se gândește la posibilitatea de a se retrage din această Comisie. Faptul că acest conflict nu a fost soluționat nici până în prezent nu vorbește atât despre puterea Federației Ruse, cât despre slăbiciunea proiectului de statalitate a Republicii Moldova, corupția din interiorul clasei politice moldovenești... Totul a fost lăsat baltă de guvernul de la Chișinău și populația din stânga Nistrului se simte uitată, trădată. Să nu mai vorbim de faptul că atunci când guvernul nostru au încercat să rezolve ceva, rușii au acționat prin diverși agenți.

În 1997 a fost semnat de președintele Lucinschi Memorandumul care *de facto* prevede o federație contractuală. Rezultatul acestui Memorandum a fost o crimă împotriva Republicii Moldova.

De ce credeți că ar fi Rusia interesată de Transnistria? Se spune că ar avea interese geopolitice?

Probabil că este vorba de o psihologie națională. Rusia a fost imperiu, timp de jumătate de mileniu. Pentru ruși, destrămarea URSS-ului a fost un eveniment foarte dureros. Pentru ruși este important să știe că ei controlează teritoriul Transnistriei [...] de fapt ei controlează întreg teritoriul Republicii Moldova prin intermediul Transnistriei. Rusia deține controlul asupra Transnistriei prin intermediul „pacifcătorilor” și prin formatul de negocieri. De exemplu, Chișinăul se teme să spună că este în conflict cu Federația Rusă și spune că este în conflict cu idioții de la Tiraspol. Trebuie luat în considerație și faptul că dacă Federația Rusă se hotărăște să-și ia armata de aici, atunci ea se mută de fapt cu vreo 600 de km peste Ucraina. Și pentru că România a avut imprudența de a accepta scutul antirachetă de la Deveselu. Prezența Rusiei în Transnistria este de interes și pentru funcționarii care au afaceri nebuloase cu gazul, contrabanda... Dar cea mai importantă problemă este lipsa interesului societății moldovenești pentru refacerea integrității teritoriale a țării, iar oficialii doar mimează acest interes.

Credeți că există un interes al elitei politice pentru a menține conflictul în starea înghețată?

Când folosim cuvântul „elită” ar trebui să ne gândim la ceva de calitate, clasă [...] a) nesoluționarea conflictului nu le complică accesul la putere; b) nu îi descalifică în fața electoratului; c) existența conflictului le oferă posibilitatea de a face bani din contrabandă și prin cooperarea cu regimul neconstituțional din stânga Nistrului. Politicienii mimează interesul pentru reintegrarea teritorială... Au venit niște delegați ai

UE și le-au spus că ei au deja problema cu Cipru și că dacă se gândesc serios la integrare trebuie să rezolve acest conflict... Și deocamdată UE a decis să închidă ochii la toată mizeria noastră și să semneze acest acord.

Nu este și o miză în relațiile Rusia – UE?

Atunci când Dmitri Medvedev a venit în 2008, cu inițiativa de noua arhitectură de securitate europeană, care presupunea excluderea americanilor [...] Memorandumul de la Mesenberg conținea un mesaj foarte clar – crearea unui consiliu de securitate care să soluționeze conflictul. Doamna Merkel a greșit considerând că Medvedev ar putea să rezolve conflictul.

Ucraina are interese proprii în cadrul negocierilor cu privire la soluționarea conflictului sau urmează instrucțiunile Moscovei?

16 – 17 aprilie 1992. La Chișinău a fost întâlnire a miniștrilor de externe: Adrian Năstase (România), Andrei Kozîrev (Federația Rusă), Anatol Zlenko (Ucraina), Nicolae Țău. Eu sunt născut în Ucraina sovietică. Am învățat limba ucraineană, am citit literatura clasică ucraineană, cunosc starea de spirit din Ucraina în raport cu Rusia. Și eu mă așteptam în 1992 că noi, împreună cu Adrian Năstase și cu A. Zlenko, vom face un front comun și îi vom pune la punct pe ruși și, când colo, frontul comun a fost creat de Zlenko și de Kozîrev și până în ziua de azi putem constata că Ucraina folosește așa-zisul conflict transnistrean ca pe o carte de schimb cu Rusia [...] și are o politică de concurență cu Federația Rusă în stânga Nistrului în detrimentul Republicii Moldova. Doar grație președintelui Iușcenko a fost posibilă semnarea în februarie 2005 a Planurilor de Acțiuni UE-Ucraina/Republica Moldova și aceste două planuri presupuneau acțiuni orchestrate în ceea ce privește EUBAM, care a început să activeze în martie 2006. A provocat scandal și isterie la Moscova și la Tiraspol. La 18 mai 2006, când Moscova a înțeles că UE și Ucraina nu cedează, Igor Smirnov a spus agenților economici din Transnistria că se pot înregistra la Chișinău.

Ucraina a adoptat legea cu privire la limbile regionale în care sunt menționate limba moldovenească și limba română și, profitând de consecințele moștenirii sovietice și de prevederile art. 13 din Constituția Republicii Moldova, Ucraina promovează politica *divide et impera* cu românolingvii, menține această polarizare între moldoveni și români. Moldovenii/românii sunt a doua minoritate ca număr. Administrația de la Kiev este conștientă că a înghițit mai multe teritorii decât trebuie. Dacă Ucraina vroia, acest regim putea fi îngenuncheat într-o singură zi prin închiderea frontierelor fără niciun război. Dar, Ucraina folosește această carte de schimb pentru târgul cu Rusia.

Faptul că autoritățile de la Chișinău au acordat în diverse ocazii ștampile vamale agenților economici din Transnistria nu a fost o acțiune defavorabilă Republicii Moldova?

Cred că a fost prostia cuiva consolidată prin coruperea altcuiva. Dat fiind faptul că, la 7 februarie 1996, când a fost semnat acel Protocol cu privire la reglementarea unor probleme în domeniul vamal, au fost stipulate clar anumite lucruri: lichidarea posturilor vamale ale separatiștilor; Chișinăul și Tiraspolul vor crea posturi vamale comune de-a lungul frontierei cu Ucraina – un spațiu vamal unic. Pentru spațiul vamal unic, Chișinăul i-a dat Tiraspolului ștampilă vamală cu inscripția „Republica Moldova,

vama Tiraspol". Primele două articole au rămas neexecutate până în prezent, ca și art. 5 cu privire la libera circulație a persoanelor, mărfurilor. În 2001, când Vladimir Voronin a constatat că Igor Smirnov își bate joc de el, a declarat că Republica Moldova retrace ștampila vamală. Și chiar a vorbit la telefon cu Leonid Kucima, președintele Ucrainei de la momentul respectiv, că vor fi create posturi vamale moldo-ucrainene de partea ucraineană. Dar vameșii moldoveni s-au dus și au așteptat ca proștii și ucrainenii le-au spus că ei nu admit structurile altui stat pe teritoriul lor suveran... Și Ucraina a continuat să accepte vechile ștampile vamale în pofida istericilor de la Chișinău.

Pentru a susține regimul de la Tiraspol sau pentru a sprijini interese economice ucrainene?

La 25 mai 2005, dl Vasile Tarlev, fostul premier al Republicii Moldova, a avut o vizită de lucru la Kiev și s-a întâlnit cu doamna Iulia Timoșenko, premierul Ucrainei. Și în urma acestor discuții a apărut Hotărârea de Guvern nr. 400 a Ucrainei și două ordonanțe – 164 și 165 – prin care a fost stabilit regimul vamal care există și în prezent: agenții vamali din stânga Nistrului erau obligați să prezinte ștampilele Chișinău. Hotărârea a fost publicată pe site-urile oficiale ale autorităților ucrainene. La 14 iulie 2005, criminalul de stat, Igor Smirnov, a întreprins o vizită oficială la Kiev. Hotărârea guvernului a rămas neaplicată.

Regimul de la Tiraspol era uneori numit ironic Republica Șerif. În 1993 a fost creată această companie comercială. Până în 1998 au fost operate câteva asasinat la comandă și apoi această companie a devenit monopolistă în cele mai diverse activități de contrabandă. Și erau fluxuri de contrabandă fructuoasă pe teritoriul Republicii Moldova în colaborare cu autoritățile de stat ale Republicii Moldova. Parlamentul vota legea bugetului. La art. 16, dacă nu mă înșală memoria, era menționat că agenții economici care nu au relații cu bugetul Republicii Moldova (acesta e un eufemism) nu plătesc taxe vamale și accize pentru tranzitul mărfurilor. Populația bugetară și pensionarii nu primeau salariile timp de 6-9 luni, dar în legea bugetului exista o astfel de clauză. Dar fluxul principal de contrabandă a fost prin porturile Iliciovsk și Odessa. În presă au apărut informații că în Ucraina era interzis importul de carne de pui din China. În portul Odessa a venit o navă cu 5000 de tone de carne din China și această carne a fost declarată pentru a tranzita Transnistria, hârtiile au fost duse și ștampilate la Tiraspol. Și aceste 5000 de tone, fără a plăti taxele vamale de 700 de euro pe tonă, s-au vândut pe teritoriul Ucrainei. Vă imaginați că e ceva în neregulă când o companie comercială își permite să întrețină un club de fotbal, să construiască catedrale... e clar că ei gestionează sute de milioane de dolari. Și este adevărat ce se spune că dacă această Transnistrie nu ar fi existat, ea ar fi trebuit inventată, pentru a îmbogăți persoane din Ucraina și Republica Moldova.

Republica Moldova, partea controlată de Chișinău sau de Tiraspol?

Eu am realizat la un moment dat o emisiune televizată la care am invitat persoane de la Departamentul Vamal. M-am documentat folosind informații publice [...] în anul 1998 în Republica Moldova au fost importate produse de tutun și alimentare în valoare de 680 de milioane de lei. În aceeași perioadă, tranzitul prin Transnistria a fost de 2.450 de miliarde de dolari, mărfuri accizate. Din acest volum de mărfuri accizate în bugetul Republicii Moldova și al Transnistriei trebuiau plătite 80 de milioane de dolari. În bugetul Transnistriei, veniturile accesate erau de 3.199 de milioane de dolari, dar în bugetul Republicii Moldova nu a ajuns nimic. Înainte de a face publice aceste informații pe post,

eu am fost în parlament și am încercat să discut cu foști colegi din Front, spunându-le că le voi arăta unde sunt banii pentru alegătorii voștri. Rezultatele au fost zero.

Dar era vorba și de trafic de armament acolo?

Această temă este una aparte și a fost actuală probabil că în perioada când era în desfășurare războiul din Fosta Iugoslavie. Apoi, oamenii de la Tiraspol, în special după 11 septembrie 2001, și-au dat seama foarte bine că sunt mai protejați cu contrabanda cu găini. Aici nimeni nu îi atinge, cu armamentul puteau fi loviți [...] dacă un avion de pasageri americani era doborât cu armament de producție sovietică. Au asamblat la Tiraspol diverse lansatoare-GRAD, dar nu le-au produs. Le-au fost trimise din Rusia, ca să le asambleze. Au primit de la ruși tancuri T 74, în condițiile în care Republica Moldova nu are niciun tanc.

Ce se întâmpla în relațiile cu România în 1991? Veneau de la București cereri pentru realizarea unei noi uniri?

Nu știu. Eu, la 27 august 1991, lucram la agenția Moldpres. După căderea regimului Ceaușescu a început să fie retransmisă TVR pe teritoriul Republicii Moldova și pe un canal noi vedeam ședința Parlamentului Republicii, unde se discuta despre proclamarea independenței. Pe un canal, niște cuvântări fulminante, într-o limbă română... Parlamentul României, care a recunoscut independența Republicii Moldova. Dacă parlamentul României ar fi procedat cum procedează Grecia cu Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, treacă-meargă...

De ce teama de unire, când la București nu se discută despre acest lucru?

Acest principiu de *divide et impera*, în cazul Republicii Moldova, Rusia îl realizează în felul următor... Astăzi, Stoichiță este antrenor la Șerif Tiraspol, fierul uzat din România a fost prelucrat la Uzina de Râbnița. Însă, dacă în anii 1991 – 1992, un român cu acte în regulă ar fi ajuns la Tiraspol, ar fi fost ucis pe loc, ca un câine turbat. În 1990, când doi corespondenți români de la *Associated Press*, români care vorbeau fluent engleză, au fost să filmeze în Transnistria [...] Unul dintre ei s-a scăpat în pantaloni de frică, deoarece și-a dat seama că, dacă îl depistează că e român, va fi ucis pe loc cu vergile de metal. Pentru asta trebuie să mulțumim Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, care a exterminat intelectualitatea, care a creat o cortină de fier de-a lungul Prutului, care a implementat românofobia în mentalitatea oamenilor. Ca să-i cumpăr povești în limba română fiului meu, eu trebuia să merg la Moscova, în librăria Drujba, ca să le duc la Chișinău. Aici erau interzise, era interzisă abonarea la presa română, nu puteai să cumperi cărți în limba română. Era implementată masiv românofobia. Această sperietoare a fost foarte abil folosită, inclusiv când a fost manipulată o parte a populației din stânga Nistrului. O parte din oameni (inclusiv cei din Transnistria) luptau pentru integritatea teritorială a Republicii Moldova, alții luptau împotriva unirii cu România. Așa am fost noi, oameni sovietici, manipulați prin niște clișee... Era o stare de psihoză colectivă greu de imaginat și oamenii erau gata să moară sau să ucidă doar din cauza fricii de unirea cu România.

Eu mergeam la negocieri la Dubăsari până la ora 1 noaptea și vedeam femeii cum săreau cu pumnii, strigând „Români, fasciști!”.

Am citit așa-zisa Strategie 2020 întocmită de cei de la Tiraspol. Documentul menționează aprofundarea și dezvoltarea relațiilor cu statele vecine, Republica Moldova, România, Ucraina?

Legislația Republicii Moldova (Constituția și Codul Penal) prevăd pedepsirea actelor de separatism. *Cine a fost pedepsit?* Smirnov se plimbă cu barca pe Nistru fumând liniștit țigări cubaneze. *Cine a fost pedepsit în situația în care sute de cetățeni ai Republicii Moldova au murit în război?*

Există noțiunile de stat și de țară. La noi nu există în mentalitatea oamenilor noțiunea de țară. Avem noțiunea de stat, așa cum a fost recunoscut în dreptul internațional, doar atât. Acum vreo câțiva ani am scris o analiză amplă [...] după ceva timp, mi-a bătut la ușă un colonel, șeful Statului Major Național, care mi-a spus: „Dl Nantoi, noi trimitem ofițeri în zona de securitate și ei nu au argumente pentru a face față discuțiilor cu rușii și separatiștii.” Și eu am fost în ultimii 3 ani să-i informez pe ofițerii armatei moldovenești ce este conflictul transnistrean, între cine se poartă, care e originea lui, care sunt interesele pentru care nu se soluționează.

Am văzut de curând un interviu cu Marian Lupu în care se vorbea de „națiunea civică”...

De acord cu „națiunea civică”, dar limba oficială de stat trebuie să fie româna. În rest, orice cetățean trebuie să respecte legislația și să plătească taxe și niciun partid, nicio structură de stat să nu-l întrebe cu privire la identificarea etnică. Are loc un proces interesant, care nu are de-a face cu politicienii... Știți panglica aceea, Gheorghievskaja lentocika, și apoi mai multe autoturisme cu tricolorul. Acum apar alte generații, care nu știu cine au fost Lenin și Stalin, care învață limba română. În cazul Republicii Moldova, statul produce națiunea. Sunt oameni pe care îi întrebi: *Ce ești?* și răspund: moldoveni, dar nu în sens etnic, dar ca și cetățeni. Noi suntem cetățenii Republicii Moldova, în rest autoidentificarea etnică și orientarea sexuală sunt chestii individuale. Eu nu am dreptul să spun „noi suntem români”, am dreptul să spun „eu sunt român”.

Cine sunt grupurile de la Chișinău care militează pentru unire?

Probabil că sunt plătiți de servicii secrete rusești. Interesul Rusiei este să demonstreze că, pe lângă conflictul transnistrean, pe malul drept există conflicte interetnice.

Mai este ceva, mă tot întreb de ce mie statul nu mi-a răspuns cine este vinovat pentru evenimentele de la 7 aprilie 2009... Și știu că pe aici circulau multe persoane din stânga Nistrului înainte de 7 aprilie... Mi se pare că, la 7 aprilie, Rusia a vrut să-l provoace pe Voronin să instaureze un regim de tipul celui din Belarus, mai ales că, la 7 mai 2009, UE urma să primească Republica Moldova în Parteneriatul Estic. La 7 aprilie, Voronin putea să închidă granițele, să aresteze opoziția... Izolare internațională... Și cu visteria goală, Voronin s-ar fi dus la Moscova și ar fi semnat Memorandumul Kozak. Mai ales că am niște probe tangențiale din stânga Nistrului pentru acest scenariu.

Igor Boțan, fost consilier prezidențial (1992 – 1994), politolog

Mișcarea Națională, în viziunea agrarienilor din Republica Moldova, a fost mai degrabă una de autonomie și nu de independență față de Moscova sau altceva?

Ei aveau un banc care pentru mine spune multe: *Când i-a fost bine moldoveanului?* Când au plecat românii și încă nu au venit rușii. Aceasta este mostra cea mai perfectă a înțelepciunii agrarienilor. Aceasta este maxima pe care ei au folosit-o pentru a-și explica poziția. Și masele largi ale cetățenilor de la țară erau receptive. Agrarienii au susținut inițial mișcarea de renaștere națională a intelectualilor. *Cine erau aceștia?* Intelectualii erau niște iresponsabili... Care au inflammat spiritele și au venit în administrație fără experiență. Și agrarienii au spus că nu are sens ca Republica Moldova să strice relațiile cu fostele republici sovietice.

Și dacă nu aveau experiență administrativă, cine îi ajută?

Oameni bine educați din nomenclatură. Dar intelectualii nu aveau capacități administrative. Și, treptat, agrarienii și-au făcut loc în administrație. În ianuarie 1993, elita frontistă a vrut să demonstreze că ei sunt foarte verticali și onești și au anunțat că renunță la funcțiile de conducere din parlament. Și așa puterea a ajuns în mâinile agrarienilor, care au coalizat cu Interfrontul, ai cărui reprezentanți erau orientați către Federația Rusă. În Federația Rusă lucrurile erau foarte complicate, Elțin lupta împotriva parlamentului cu tancurile. Federația Rusă le-a solicitat agrarienilor ratificarea Tratatului CSI, iar frontiștii s-au opus. Unii dintre frontiști cereau unirea, dar nimeni nu a propus niciun program pentru acest ideal. A existat un singur ideolog – Mircea Druc. Dar Mircea Druc vedea unirea prin perspectiva etnocentrismului. Cum poți să faci acest lucru într-o republică în care aproximativ 35% din populație erau ruși, ucraineni... Și mai era ceva foarte important... Minoritățile rusolingve erau cele care erau urbanizate, populația autohtonă trăia în mediul rural, avea o mentalitate patriarhală, era mai puțin informată. Și acest lucru era o mare problemă.

Aș vrea să revenim în 1992, când România a fost dată afară din formatul de negocieri cu privire la soluționarea conflictului din Transnistria...

În iunie 1992, după tragedia de la Bender, România a fost dată afară... În acel format de negocieri, Ucraina ținea partea ei, pentru că Republica Moldova, Basarabia, erau un potențial pericol pentru Kiev prin Basarabia de Sud și Bucovina de Nord, care au devenit părți ale Ucrainei. Cele două teritorii erau subiecte ale retoricii unor miniștri de la Chișinău.

Bucureștiul nu avea această retorică...

În România au avut loc alegeri prezidențiale în 1992. Mircea Druc a candidat la aceste alegeri pentru a testa câți români sunt favorabili unirii... Și s-a convins, a obținut 3-4%. Și agrarienii au fost fericiți să spună: ia uite cât a obținut simbolul unirii în România.

România a fost primul stat care a recunoscut independența Republicii Moldova. Și Ion Iliescu a lansat formula „două state românești”. Și Iliescu a susținut că unirea nu putea avea loc atunci din cauza Transnistriei, a unităților militare sovietice.

De ce Republica Moldova a acceptat scoaterea României din procesul de negocieri pentru soluționarea conflictului din Transnistria, dacă România era singura de partea acesteia?

După tragedia de la Bender, liderii politici de la Chișinău au acceptat tot ce li s-a impus de la Moscova. Pentru că asta era psihologia lor și pentru că Moscova i-a dus în situații psihologice limită și au semnat ce au semnat.

[...] În 1992 a venit ca premier Andrei Sangheli, reprezentat al agrarienilor, și atunci vectorul de politică externă s-a schimbat brusc. Frontiștii și-au dat demisiile din funcțiile principale din parlament în ianuarie 1993 și politica externă s-a schimbat foarte mult și în contextul unui discurs care susținea că politica proromânistă a dus la un conflict sângeros.

Având în vedere faptul că situația economică a Republicii Moldova era dezastruoasă cu o inflație de 300%... Nu cumva agrarienii au fost mai mult niște profitori politici decât susținători ai politicii prorusești?

Erau și oportuniști, dar și lor le era frică de Rusia, după conflict... În 1994, au deblocat ratificarea Acordului CSI. Cu o lună înainte de alegerile parlamentare din februarie 1994, președintele Snegur a organizat Congresul „Casa Noastră, Republica Moldova” și la 6 martie a fost organizat un plebiscit în cadrul căruia populația a fost întrebată dacă este de acord ca Republica Moldova să fie stat independent. Și în felul acesta ei credeau că au pus capăt chestiunii cu unirea. La alegerile parlamentare, agrarienii au obținut 56 de mandate, Mișcarea prosovietică „Edinstvo” a acumulat 28 de mandate, PPCD – 9 și Congresul Intelectualilor – 11. Dacă în 1990, intelectuali din Front au avut 1/3 din mandate, în 1994 au obținut cam 1/5. Deci era o cădere dramatică. Congresul Intelectualilor i-a învinuit pe cei din PPCD de introducerea unirii în programul partidului, motivând că aceasta va duce la creșterea separatismului în Transnistria, unde deja era în desfășurare un proces de construire a unor instituții separate. În 1990 (din februarie și până în martie), pentru prima dată fuseseră organizate alegeri libere. Pentru Frontul Popular au fost alese 120 de persoane din 380 de locuri în Sovietul Suprem...

Cum au ajuns la adoptarea neutralității?

Agrarienii au adoptat neutralitatea din postura de patrioți. Pentru că deja exista Acordul din 21 iulie 1992, potrivit căruia prezența militară rusească pe teritoriul Republicii Moldova se va menține până la soluționarea conflictului. Agrarienii au spus că ei vor elabora Constituția și vor pune neutralitatea în Constituție pentru a putea invoca imposibilitatea prezenței unei baze militare rusești în Republica Moldova (chestiune solicitată de Moscova). Și astfel, președintele Republicii Moldova putea spune că Constituția nu permite amplasarea de baze militare și că Federația Rusă ar trebui să-și retragă trupele. La momentul respectiv, argumentul era logic – neutralitatea prevenea instalarea de baze militare rusești în Republica Moldova. Acum se spune că neutralitatea nu permite aderarea la NATO. *Care NATO, când Republica Moldova nu are hotare demarcate cu Ucraina, nu ai control asupra teritoriului?*

Agrarienii erau foarte supărați pe unioniști și spuneau că din cauza lor a apărut separatismul în Transnistria și în Găgăuzia. În același timp, vechile idei din perioada sovietică care spuneau că cel mai mare dușman pentru noi nu era capitalismul, ci fascismul burghezo-moșieresc român, reveneau sub altă formă. Agrarienii au făcut și lucruri bune, în afară de faptul că și-au apărat propriile interese. Au pus neutralitatea în Constituție pentru a putea evita prezența bazelor militare rusești pe teritoriul Republicii Moldova. Au refuzat semnarea acordului politic și economic în cadrul CSI.

Și rușii au fost mulțumiți?...

Rușii au fost mulțumiți cu faptul că prin Transnistria au ancorat Republica Moldova și au spus așa: noi avem probleme la Moscova, nu ne putem ocupa de voi acum, v-am ancorat și nu vă duceți nicăieri, noi controlăm totul și voi din prostia voastră ați pierdut potențialul economic al Republicii Moldova... Și, până în prezent, lucrurile așa au stat. Ulterior întreprinderile din Transnistria au fost privatizate rușilor (Centrala de la Cuciurgani care aprovizionează Republica Moldova cu 70% din necesarul de energie electrică), care controlează absolut totul... Dacă noi nu am fi avut, între noi și Rusia, Ucraina, situația noastră era... posibil ca în Georgia. Dar există Ucraina, care are interesele ei și vrea să fie jucător regional cu o populație de 45 de milioane de locuitori. Ucraina este foarte mare și este urbanizată, are un potențial foarte mare, este cheia politicii SUA în regiune și cheia politicii UE în regiune. Are o elită oligarhică care vrea afaceri și cu rușii și cu UE, dar nu merg în Uniunea Vamală. Cu această țară nu te joci. Republica Moldova este un stat mic, o punte între UE și Ucraina. Iar problema transnistreană este o problemă pe agenda Kiev-Moscova. Când Moscova apasă dur pe Chișinău, Kievul calcă Moldova pe picior. Kievul nu vrea să înghită Transnistria pentru că, atunci, Moscova ar avea un pretext pentru a înghiți Crimeea cu Novorossia și Transnistria... Și acesta este un echilibru. Și acest echilibru convine multora. Moscovei, pentru că Transnistria este un cui al lui Pelelea, mai ales acum, când americanii au bază în România, rușii nu-și fac griji pentru că sunt și ei prezenți în Transnistria.

Dar care este interesul Rusiei pentru Transnistria?... Clasa politică de la Chișinău a preluat niște idei transmise de la Moscova în anii 1990: Rusia nu poate renunța la Transnistria pentru că este un cap de pod geopolitic pentru Balcani...

Aceste idei pot fi frumoase... dar există și experți serioși în Rusia. Atâta timp cât la putere în Serbia se afla Miloșevici, se putea vorbi despre un cap de pod. Dar, acum Balcanii de Vest sunt în stomacul UE... Deci nu mai e niciun cap de pod. Dar rușii spun că Rusia a fost imperiu timp de 500 de ani. Rusia a avut și veleități mesianice. A fost „a treia Romă” și prima sa misiune a fost cea creștină împotriva Imperiului Otoman. Și prin aceste misiuni Rusia a creat sentimente de grațitudine în rândurile unor popoare din Balcani (sârbi, bulgari, găgăuzi). În Republica Moldova găgăuzii spun că ei erau un popor mic și că ar fi dispărut dacă nu era Rusia și de aceea le sunt datori pentru totdeauna rușilor. A doua misiune mesianică a fost cea comunistă, care își propunea să ferească întreaga omenire. Această misiune s-a prăbușit și Rusia s-a retras. *Dar, cum s-a retras?*

Rușii cred că, după al Doilea Război Mondial, Rusia a fost victorioasă, că a eliberat Europa de fasciști. După 1991, Occidentul a venit și le-a luat cuceririle... Și acum se gândesc că nu pot să plece și din Moldova: „dacă și o țară precum Moldova ne alungă...”. Chiar dacă elita ar vrea să renunțe, problema e percepția cetățenilor. Elita spune că Transnistria este bătaie de cap, dar și că părăsirea acesteia ar aduce probleme în relația cu populația care suferă după prăbușirea URSS. În plus, statele NATO au promis atunci când s-a realizat unificarea Germaniei că Alianța nu se va extinde și s-a extins... Acum Rusia ar trebui să se retragă și din Transnistria?

[...] UE a venit cu Politica Europeană de Vecinătate și Ucraina vroia relații cu UE, Voronin a constituit în 2002 o Comisie Națională pentru Integrarea Europeană și în 2003 a declarat că integrarea europeană este scop strategic pentru Republica Moldova. Voronin a explicat în felul următor: dacă un partener strategic nu ne va ajuta să rezolvăm chestiunea transnistreană, atunci noi vom căuta un alt partener strategic – UE și SUA. În 2004, Politica Europeană de Vecinătate a devenit strategie oficială. În 2005, Republica Moldova a semnat Planul de Acțiuni.

Viorel Cibotaru, director de programe la Institutul pentru Politici Publice (2000 - prezent); șef al Direcției relații externe a Ministerului Apărării (1997 - 1999); șef al Secretariatului de presă al Ministerului Apărării (1995 - 1997); redactor-șef al săptămânalului *Oastea Moldovei*, publicație a Ministerului Apărării (1992 - 1995).

În 1991, președintele Snegur a semnat un decret prin care KGB-ului local i-a fost schimbată denumirea în Ministerul Securității...

În Republica Moldova, procesul de reformă, de tranziție instituțională nu s-a terminat, pentru că el nu a fost coerent și complementar, unele instituții, unele domenii s-au dezvoltat rapid, altele nu s-au reformat nici până în ziua de astăzi. De exemplu, armata națională a fost creată de la zero, nu s-a folosit armata sovietică, cu excepția patrimoniului și a armamentului. Într-un timp foarte scurt, în cadrul Ministerului Apărării au fost reînnoite și modificate regulamentele de bază, a fost schimbată o ideologie a unui stat totalitar cu ideologia unui stat independent, în care a început să se dezvolte o altă istorie militară. *Noi, de unde ne tragem? De la Ștefan cel Mare, de la Suvorov și Batâi?* În fosta Uniune Sovietică nu te învățau că Ștefan cel Mare a fost unul dintre moldovenii viteji. Era o problemă foarte importantă în ce măsură istoria armatei naționale se bazează pe istoria României. Cu istoria veche nicio problemă, cu Ștefan cel Mare și cu Mihai Viteazul la fel. *Dar ce să facem cu Antonescu?* În perioada aceea începuse în România reabilitarea lui Antonescu [...] vorbeau despre cât de bun militar era el, dar nu vorbeau despre faptul că a fost împușcat. Noi, practic, am preluat foarte multe documente *copy-paste* din România, pe altele le-am adaptat la condițiile noastre... Pe lângă faptul că noi puteam apela și la resursele rusești... Unele instituții au început să se dezvolte repede în sensul național, altele au stagnat: internele, sistemul penitenciar, vama, grănicerii.

După prima etapă de constituire a unor instituții independente a început o nouă etapă, în anii 1998 - 1999. În 1991 - 1992, când au fost create primele instituții: forțele de carabinieri, Ministerul de Interne, Ministerul Apărării, Ministerul Securității Naționale care s-au dezvoltat în măsura în care obțineau o anumită asistență sau dacă era o zonă de extindere a Alianței Nord-Atlantice sau a UE. SIS-ul a fost un sistem foarte închis și nu a permis intrarea acestor influențe europene din exterior. Tot ce făceau ei era influențat doar din interior pentru a-și prezerva propria independență. Erau de acord doar cu cooperarea informală: semnăm un acord cu Alianța Nord-Atlantică, cu serviciile secrete israeliene și americane, dar în practică nu le-au implementat. În plus, serviciile secrete au fost suficient de abile ca să nu permită politicianilor formarea unei dorințe care să le restructureze.

Este SIS-ul un KGB denumit altfel, cel puțin în perioada inițială?

Nu este. S-au adaptat și au supraviețuit unor practici. În 1991 - 1992 o parte din cei care considerau că sistemul sovietic nu trebuie distrus au plecat sau au fost obligați să plece, s-au transferat la Tiraspol. Alții și-au descoperit în sine „toată noblețea renașterii naționale”. Dar, majoritatea s-au adaptat independenței fără să-și schimbe mentalitatea și nu s-au rupt din matca altui tip de mentalitate și de abordare. Uite, nici până astăzi Serviciul nu vrea să fie european. Armata nu are însă nicio problemă, mâine poate să lupte alături de Alianța Nord-Atlantică, fără mari probleme.

Aceasta ar fi problema instituțiilor care se formează pe o bază sovietică?

Aveți dreptate, în sensul transmițerii spiritului, nu doar a formelor. Dar, între timp a apărut și schimbul de două generații. Mai sunt și cei care au venit din sistemul

KGB-ist, cei care s-au manifestat în 1992, care au luptat împotriva foștilor colegi din URSS, au cules informații, au neutralizat alți agenți, aceștia pot fi considerați patrioți, dar ei nu s-au debarasat de fosta mentalitate. Dar, ei consideră că nu trebuie să ne integrăm în UE.

Cum apreciați comunicarea instituțiilor cu cetățenii și instituțiile UE?

Noi am trecut foarte repede de la perioada de închidere controlată, rigidă. În anii 1990 erau anumite deschideri și era un proces crescând de deschidere spre o anumită comunicare, apoi, în 2001 – 2009, Partidul Comuniștilor a creat o nouă ordine de „protejare” a informațiilor de comunicare foarte sortată și o comunicare care poate fi sancționată, nu ți se interzicea, puteai fi sancționat, dar nu existau situații de cenzură.

De ce s-a ales neutralitatea?

A fost indusă de cercurile obscure. Era majoritatea agrariană, care era penetrabilă din partea Moscovei, care a considerat că este un instrument foarte bun pentru a limita orice posibilitate de apropiere a Republicii Moldova de Occident. S-a aruncat o idee: „Băi băieți, asta este bună. Noi nu avem acum nicio șansă să intrăm în NATO, dar avem o șansă să scoatem armata rusă de aici”. Aceste pseudo-plusuri ale neutralității nu ne-au ajutat să ne debarasăm de armata Federației Ruse și nu poate constitui un motiv serios ca să nu fim atrași într-o Uniune Eurasiatică. Și, totodată, există barieră reală pentru aderarea la NATO. Am fost păcăliți... fraieriți... Neutralitatea este cel mai greu articol al Constituției, care nu poate fi ușor modificat. Nu o să mă credeți dacă o să spun cum a fost fundamentat în 1994 principiul de neutralitate a Republicii Moldova. Eu eram responsabil în 1995 să elaborez Doctrina militară. Am mers în parlament și am cerut notele informative în baza cărora a fost adoptat acest principiu... N-o să mă credeți, o foaie de hârtie de jumătate de pagină luată din *Bol'shaia Sovetskaia Entiklopedia* tradusă din limba rusă în limba română. Nimic mai mult, niciun fel de fundamentare... Oamenii care au elaborat legile atunci s-au folosit de ceea ce eu aș numi niște valori globale, unul a citit *Bol'shaia Britanskaia Entiklopedia*, altul *Bol'shaia Sovetskaia Entiklopedia*, a găsit un model și mai mult sau mai puțin a considerat că este adecvat pentru noi. Modelul armatei naționale este bazat pe experiența unuia dintre conducătorii de atunci, care a vizitat, în 1991, Danemarca, și a preluat de acolo anumite idei, elemente de organizare. Puțin de acolo, puțin de dincolo, și așa s-au încheat niște legi. Instituțional, noi aveam trei sarcini: demasificarea armatei naționale, pentru că înainte, în Uniunea Sovietică, armata era o masă mare, un număr foarte mare de militari, de unități șamd. Apoi decomunizarea, dezideologizarea, depolitizarea.

Sau poate a fost o poziție de mijloc, ca și cum ai pune ceva în aer care nu are nicio bază avantajoasă?

Din păcate, toți experții care ar fi putut să spună ceva atunci în această chestiune nu erau informați, ei erau zero. Ideea a apărut din senin, nimeni nu a avut timp să o studieze, să facă un partizanat despre asta, sau să desfășoare mari discuții. Până la urmă, când spuneați neutralitate, Elveția, Finlanda, dădea bine, sunt țări bogate... Ce ar fi rău în asta? S-a făcut și o confuzie între neutralitate și neaderare. Noi am fost, pur și simplu, fraieriți, cei care aveau mai multe sau mai puține viziuni, care se puteau împotrivi au fost fraieriți de crearea unui pseudo-consens sau a unui climat favorabil. Mulți dintre politicienii-scriitori de atunci nu știau ce e neutralitatea, militar sau diplomatic, ei o luau ca o chestie romantică, așa...

Bibliografie

Publicații de specialitate

- ALLISON, Graham T., *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*, Boston Little, 1971.
- ALLISON, Graham; ZELIKOW, Philip, *Esența deciziei. O explicație a crizei rachetelor din Cuba*, traducere de Mihaela Răileanu, Polirom, Iași, 2010.
- BLEOANCĂ, Daniela; CALAFETEANU, Cătălin; CALAFETEANU, Ion; CĂPRĂROIU, Denis; CONSTANTIN, Ion; GRĂMESCU, Olimpia; MILOIU, Silviu; ONCESCU, Iulian; POPIȘTEANU, Cristian; RĂDULESCU-ZONER, Șerban; STAN, Valeriu; STOICESCU, Nicolae; ȘERBAN, Alexandru, *Istoria politicii externe românești în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- BOȚAN, Igor, *Reglementarea transnistreană: o soluție europeană*, Arc, Chișinău, 2009.
- BRECHER, Michael, *The Foreign Policy System of Israel. Setting, Images, Process*, Yale University Press, New Haven, 1972.
- CHIRILĂ, Victor, *Evoluția Politicii Externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009.
- CIMPOEȘU, Dorin, *Republica Moldova, între România și Rusia 1989-2009*, Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010.
- COJOCARU, Gheorghe, *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București, 2001;
- COJOCARU, Gheorghe E., *Politica externă a Republicii Moldova*, Civitas, Chișinău, 2001.
- COJOCEA, Petrache D., *Istoria unui tratat controversat*, Zamolxe, Chișinău, 2000.
- COSTAȘ, Ion, *Transnistria 1989-1992: Cronica unui război „nedeclarat”*, Rao, București, 2012.
- ENACHE, Marian; CIMPOEȘU, Dorin, *Misiune diplomatică în Republica Moldova 1993-1997*, Polirom, București, 2000.
- FRUNTAȘU, Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Cartier, Chișinău, 2002.
- GEORGE, Alexander L.; BENNET, Andrew, *Case Studies and Theory of International Development in the Social Sciences*, The Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 2005.
- HILL, Christopher, *The Changing Politics of Foreign Policy*, Palgrave Macmillan, New York, 2003.

- HOLSTI, Kaalevi J., *International Politics. A Framework for Analysis*, University of British Columbia, New Jersey, 1988.
- IVAN, Ruxandra (coord.), *Direcții principale în studiul relațiilor internaționale în România*, Institutul European, Iași, 2007.
- IVAN, Ruxandra, *La politique étrangère roumaine (1990-2006)*, Université libre de Bruxelles, Bruxelles, 2009.
- JACKSON, Nicole J., *Russian Foreign Policy and the CIS, Theories, Debates and Actions*, Routledge, Londra, 2003.
- KEOHANE, Robert; KING, Gary; VERBA, Sydney, *Fundamentele cercetării sociale*, traducere de Irina Culic și Bogdan Micu, Iași, Polirom, 2000.
- KING, Charles, *Moldovenii, România, Rusia și politica culturală*, traducere de Diana Stanciu, Arc, Chișinău, 2005.
- KOSIENKOWSKI, Marcin (editor); SCHREIBER, William (editor), *Moldova Arena of International Influences*, Lexington Books, Plymouth, 2012.
- KRASNER, Stephen D., *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and U.S. Foreign Policy*, Princeton University Press, Princeton, 1978.
- MORGENTHAU, Hans J., *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, traducere de Oana Andreea Bosoi, Alina Andreea Dragolea, Mihai Vladimir Zodian, Polirom, Iași, 2006.
- MUNTEANU, Anatol, *Sacrificiu și trădare. Războiul de secesiune din Republica Moldova (1990-1992)*, editură neprecizată, București, 2005.
- NĂSTASE, Adrian, *România după Malta. 875 de zile la Externe*, vol. I, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006.
- NEACK, Laura; HEY, Jeanne A.K.; HANEY, Patrick J., *Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice-Hall, Inc., A Simon & Schuster Company, New Jersey, 1995.
- POPA, Stoica Cristinel, *The Last Iron Curtain. An exploration of the Romanian-Moldovan Possible Reunification*, Cavallioti, București, 2011.
- ROSENAU, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, Frances Pinter and Nichols Publishing, New York, 1980.
- SNYDER, Richard C.; BRUCK, H.W.; SAPIN, Burton, *Decision Making as an Approach to the Study of International Politics*, Palgrave MacMillan, 2002.
- STEANS, Jill; PETTIFORD, Lloyd; DIEZ, Thomas; EL-ANIS Imad, *An Introduction to International Relations Theory, Perspectives and Themes*, ediția a III-a, Pearson Education Limited, Londra, 2010.
- ȘAROV, Igor; OJOG, Igor, *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cartdidact, Chișinău, 2009.

- ȚĂU, Nicolae, *Diplomație în culise*, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- WALTZ, Kenneth, *Omul, statul și războiul*, traducere de Mihaela Sadovschi, Institutul European, Iași, 2001.
- WALTZ, Kenneth, *Teoria politicii internaționale*, Iași, Polirom, 2006.
- WENDT, Alexander, *Teoria socială a politicii internaționale*, traducere de Mihai Cristian Brașoveanu, Polirom, Iași, 2011.
- WITTKOPF, Eugene R.; JONES, Christopher, *American Foreign Policy: Pattern and Process*, Thomson Wadsworth, Belmont, 2005.

Articole științifice

- DOYLE, Michael, „Liberalism and World Politics”, în *The American Political Science Review*, vol. 80, nr. 4, 1986.
- KAZENSTEIN, Peter, „International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States”, *International Organizations*, nr. 30, 1976.
- KING, Charles, „Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanianism”, *Slavic Review*, vol. 53, nr. 2, 1994.
- PUTNAM, Robert D., „Diplomacy and Domestic Politics: the logic of two level games”, *International Organization*, 42.3, 1988.
- QUINLAN, Paul D., „A Foot in Both Camps: Moldova and the Transnistrian Conundrums from the Kozak Memorandum”, *East European Quarterly*, XLII, nr. 2, iunie 2008.
- RISSE-KAPPEN, Thomas, „Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy in Liberal Democracies”, *World Politics*, vol. 43, nr. 4, 1991.
- SPEIER, Hans, „Historical Development of Public Opinion”, *American Journal of Sociology*, vol. 55, nr. 4, 1950.
- WENDT, Alexander, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, vol. 46, nr. 2, 1992.
- WHITE, Stephen, „Elite opinion and foreign policy in post-communist Russia”, *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 8, nr. 2, iunie, 2007.
- ZIMMERMAN, W., „Slavophiles and Westernizers Redux: Contemporary Russian Elite Perspectives”, *Post-Soviet Affairs*, vol. 21, nr. 3, iulie – septembrie 2005.

Memorii

- LUCINSCHI, Petru, *Moldova și moldovenii*, Cartea Moldovei, Chișinău, 2007.
- PATRICHI, Viorel, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Zamolxe, București, 1998.
- SNEGUR, Mircea, *Labirintul destinului. Independența între euforie și zbucium*, vol. II, Editura Fundația Drăghiștea, Chișinău, 2008.

Surse on-line

- „Alegeri parlamentare anticipate în Moldova din 27 februarie 1994”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1994/>, accesat la 30 aprilie 2012.
- „Alegeri parlamentare în Moldova din 22 martie 1998”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/1998/>, accesat la 2 mai 2012.
- „Alegerile parlamentare anticipate din Moldova din 25 februarie 2001”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/>, accesat la 8 mai 2012.
- „Alegeri prezidențiale 1996”, <http://www.parties.e-democracy.md/electionresults/1996/presidential/>, accesat la 30 aprilie 2012.
- „Annex D. Deepening Moldova-European Union Relationship”, în *Republic of Moldova: Strategy for Development*, Center for Strategic Studies and Reforms, 1998, <http://www.cisr-md.org/pdf/annex-d.pdf>, accesat la 19 iulie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2001”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=470>, accesat la 4 aprilie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2002”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=468>, accesat la 5 aprilie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2003”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=466>, accesat la 5 aprilie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – decembrie 2005”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=461>, accesat la 10 octombrie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – noiembrie 2007”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=457>, accesat la 10 octombrie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică – octombrie 2008”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=156&id=455>, accesat la 8 aprilie 2013.
- „Barometrul de Opinie Publică 2001 – 2009”, Institutul de Politici Publice, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156>, accesat la 5 aprilie 2013.
- „Central European Initiative 1989-2009”, <http://www.cei.int/sites/default/files/attachments/docs/CEI%20Booklet%201989-2009.pdf>, accesat la 20 iulie 2013.
- „Republica Moldova. Relația politică, Ministerul Afacerilor Externe”, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1677#827>, accesat la 18 iunie 2014.
- ARGINT, Mariana, „Conceptia integrării europene, în sfârșit...”, 21 septembrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030921/>, accesat la 17 octombrie 2013.
- BELOSTECINIC, Ala, „Analiza Barometrului de Opinie Publică 1998, 2000, 2001”, p. 11, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156&year=2001>, accesat la 8 octombrie 2013.

- BOȚAN, Igor, „Elaborarea noilor concepții ale politicii externe și securității”, 14 februarie 2006, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200602151/>, accesat la 22 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Strategia sau concepția integrării europene?”, 15 iunie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030615/>, accesat la 16 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Referendumul privind integrarea în UE”, decembrie 2002, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021223/>, accesat la 15 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Perspectivele dezvoltării CSI”, 2002, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20021014/>, accesat la 15 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Trei ani de la semnarea Planului de Acțiuni UE-Republica Moldova”, 29 februarie 2008, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200802291/>, accesat la 23 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Summit-ul CSI și integrarea europeană”, 5 octombrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20031005/>, accesat la 17 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Summit-ul de la Astana: o confirmare a crizei CSI”, 26 septembrie 2004, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200409292/>, accesat la 18 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Summit-ul CSI de la Sankt-Petersburg”, 15 iunie 2008, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200806151/>, accesat la 24 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Pactul de Stabilitate și Securitate pentru Republica Moldova”, 14 noiembrie 2004, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200411182/#fn1>, accesat la 22 noiembrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Percepția relațiilor externe”, 4 martie 2007, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200703041/>, accesat la 23 octombrie 2013.
- BOȚAN, Igor, „Concepții noi ale politicii externe și securității naționale”, 14 februarie 2006, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200602151/>, accesat la 22 octombrie 2013.
- Centrul de Investigații Jurnalistice, „Milioane din exportul de energie curg în conturi offshore”, <http://investigatii.md/index.php?art=266>, accesat la 4 iulie 2012.
- Centrul de Investigații Jurnalistice, „Întunericul din jurul luminii din Ucraina sau De ce autoritățile de la Chișinău ascund informația despre importurile de energie electrică, domeniu ce afectează direct buzunarele consumatorilor din Moldova”, <http://www.investigatii.md/index.php?art=349>, accesat la 2 iulie 2012.

- GHEORGHIU, Valeriu, „Moldova – vecina nedorită a Uniunii Europene”, 2003, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2003>, accesat la 29 octombrie 2013.
- GHEORGHIU, Valeriu, „Ce rol ar putea să-l joace UE pentru ameliorarea situației economice și politice din Republica Moldova?”, 12 iulie 2004, <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=167&year=2004>, accesat la 30 octombrie 2013.
- GORDA, Ștefan, „Partidele politice și integrarea europeană”, 7 iulie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20030707/>, accesat la 16 octombrie 2013.
- Institutul de Politici Publice, „Uniunea Europeană (sinteza studiilor)”, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.
- Institutul de Politici Publice, „Strategia europeană a Republicii Moldova”, cap. 1 – 2, 21 februarie 2006, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=517>, accesat la 30 iulie 2013.
- Institutul „Ovidiu Șincai”, „Transnistria. Evoluția unui conflict înghețat și perspective de soluționare”, septembrie 2005, [http://leader.viitorul.org/public/555/ro/raport_romania%20on%20transnistria\[1\].pdf](http://leader.viitorul.org/public/555/ro/raport_romania%20on%20transnistria[1].pdf), accesat la 12 noiembrie 2013.
- KIPLII, Igor, „Evoluția cadrului politic al problemei integrării europene”, Institutul de Politici Publice, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.
- „Logica asimetrică”, 20 octombrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20031020/>, accesat la 18 octombrie 2013.
- MORAVCSIK, Andrew, „Liberalism and International Relations Theory, paper no. 92-6”, https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/liberalism_working.pdf, p. 2, accesat la 25 august 2014.
- NANTOI, Oazu, „Cine ne duce în Europa?”, 19 octombrie 2003, <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/20031019/>, accesat la 18 octombrie 2013.
- PANAINTÉ, Sergiu, „Ascensiunea unei noi Rusii: cât mai poate supraviețui «Moldova independentă»”, în *Political and Security Statewatch*, IDIS „Viitorul”, 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1324&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Ascensiunea-unei-noi-Rusii-cat-mai-poate-supravietui-Moldova-independenta>, accesat la 28 octombrie 2013.
- PANAINTÉ, Sergiu, „Citind printre rânduri: aluzia Uniunii Europene la «progresul» realizat de Moldova pe calea integrării europene”, IDIS „Viitorul”, 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1215&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Citind-printre-rinduri-aluzia-uniunii-europene-la-progresul-realizat-de-Moldova-pe-calea-integrarii-europene>, accesat la 29 octombrie 2013.
- PROHNIȚCHI, Elena, „Vectorul European al Republicii Moldova la confluența intereselor externe ale României, Ucrainei și Rusiei”, Institutul de Politici Publice Moldova, 2002, <https://ro.scribd.com/doc/95997921/Prohn>, accesat la 6 martie 2012.

PROHNIȚCHI, Valeriu „Integrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană. Acțiuni și implicații geoeconomice”, 2001, <http://ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=494>, accesat la 29 octombrie 2013.

Strategic and Security Studies Group, „Transnistrian Problem: a View from Ukraine”, Kiev, 2009, http://www.gsbs.org.ua/wp-content/uploads/December_2009.pdf, accesat la 4 martie 2010.

TĂBĂRȚĂ, Ionel; CIUREA, Cornel, „De la un tratat de bază la un tratat privind regimul de frontieră”, în *Buletin de Politică Externă al Moldovei*, nr. 14, IDIS „Viitorul”, Chișinău, 2010.

VRABIE, Radu, „New customs regime and Ukrainian factor: Main piece of resistance or weak link?”, 17 mai 2006, <http://www.e-democracy.md/en/monitoring/politics/comments/20060517/>, accesat la 12 mai 2012.

Documente oficiale, dezbateri parlamentare

„6 pași spre progres împreună cu Marian Lupu”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pdm-july-2009-ro.pdf>, accesat la 26 iunie 2013.

„About the Stability Pact”, <http://www.stabilitypact.org/>, accesat la 20 iulie 2013.

„Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Ucrainei privind punctele de trecere a frontierei vamale din 20.03.1993”, http://www.undp.md/border/Acord_RM_si_Ucraina.html, accesat la 7 iunie 2012.

BSEC, 25 iunie 1992, <http://www.bsec-organization.org/Information/Pages/bsec.aspx>, accesat la 22 iulie 2013.

„Central European Initiative, Moldovan Presidency”, 2008, <http://www.mfa.gov.md/img/docs/report-of-the-cei-presidency.pdf>, accesat la 5 august 2013.

CERNENCU, Mihai; RUSNAC, Gheorghe; GALBEN, Andrei; SOLOMON, Constantin, *Republica Moldova: istoria politică (1989-2000), documente și materiale*, vol. I, Centrul Editorial al USM, Chișinău, 2000.

„Chairmanship in Office of the Republic of Moldova to the South-East European Cooperation Process (SEECF)”, 30 ianuarie 2009, <http://www.mfa.gov.md/img/docs/report-chairmanship-2008-2009.pdf>, accesat la 5 august 2013.

„Codul electoral al Republicii Moldova nr. 1381-XIII”, 21 noiembrie 1997, cu modificările introduse prin Legea nr. 64-XIX din 1 aprilie 2001, <http://www.e-democracy.md/legislation/electoralcode/>, accesat la 23 octombrie 2011.

„Commission Staff Working Paper Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008. Progress Report Republic of Moldova”,

- http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_514_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.
- „Concepția politicii externe a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial*, nr. 20, 6 aprilie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306955>, accesat la 20 iunie 2013.
- Constituția Republicii Moldova*, 29 iulie 1994, http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731, accesat la 27 ianuarie 2014.
- „Convenția Democrată din Moldova. Program de guvernare”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-becdm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.
- „Cooperare bilaterală”, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Republica Moldova, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilateral/>, accesat la 27 iulie 2013.
- „Country Strategy Paper for Moldova 2004-2006. National Indicative Programme 2005-2006 Moldova”, http://eeas.europa.eu/moldova/csp/csp04_06_nip05_06_en.pdf, accesat la 20 iulie 2013.
- „Despre GUAM”, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene a Republicii Moldova, <http://www.mfa.gov.md/despre-guam-md/>, accesat la 22 iulie 2013.
- „Dezbateri parlamentare”, 2005 – 2009, <http://old.parlament.md/news/Plenaryrecords//>, accesat la 2 iunie 2012.
- „Doctrina militară a Republicii Moldova”, *Monitorul Oficial*, 14 iulie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=306988>, accesat la 20 iulie 2013.
- „Esența Programului Electoral al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/pcrm/program/>, accesat la 19 martie 2012.
- „European Neighborhood and Partnership Instrument. Republic of Moldova. Country Strategy Paper 2007-2013”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.
- „EU/Moldova Action Plan”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/moldova_enp_ap_final_en.pdf, accesat la 31 iulie 2013.
- „European Neighborhood and Partnership Instrument. Republic of Moldova. National Indicative Programme 2007-2010”, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_en.pdf, accesat la 30 iulie 2013.
- „Hotărârea nr. 686 cu privire la rezultatele vizitelor delegației guvernamentale a Republicii Moldova în Federația Rusă, Ucraina și Republica Belarus și măsurile de realizare a deciziilor adoptate”, 22 septembrie 1994, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=296654>, accesat la 12 octombrie 2011.

- „Hotărârea nr. 913 din 13 septembrie 2001”, *Monitorul Oficial*, nr. 599, 24 septembrie 2001, <http://legestart.ro/Ordonanta-de-urgenta-112-2003-reglementarea-unor-masuri-financiare-%28MTc5MDU-%29.htm>, accesat la 22 mai 2012.
- „Platforma de guvernare a Partidului Popular Creștin Democrat (PPCD)”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/ppcd/program/>, accesat la 26 martie 2012.
- „Platforma electorală a Blocului Țăranilor și Intelectualilor”, 1994, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bti-1994-ro.pdf>, accesat la 12 martie 2012.
- „Platforma electorală a Blocului «Moldova Democrată»”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/bemd/program/>, accesat la 26 martie 2012.
- „Platforma electorală a Partidului Democrat Agrar (Alegeri Parlamentare 1994)”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-pdam-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.
- „Platforma electorală a Blocului Electoral Alianța Braghiș”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/beab/program>, accesat la 19 martie 2012.
- „Platforma Partidului Comuniștilor din Republica Moldova la alegerile parlamentare din 2005”, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2005/opponents/pcrm/program/>, accesat la 26 martie 2012.
- „Platforma electorală a Partidului Socialist și Mișcării «Unitate-Edinstvo»”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-bepsmue-1994-ro.pdf>, accesat la 11 martie 2012.
- „Platforma electorală a PLDM”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary/2009/electoral-program-pldm-2009-ro.pdf>, accesat la 22 iunie 2013.
- „Poziția unui grup de experți cu privire la impactul crizei din Georgia asupra intereselor Republicii Moldova”, IDIS „Viitorul”, 2008, <http://www.viitorul.org/doc.php?l=ro&idc=309&id=1307&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Articole-de-opinie/Pozitia-unui-grup-de-experti-cu-privire-la-impactul-crizei-din-Georgia-asupra-intereselor-Republicii-Moldova>, accesat la 24 octombrie 2013.
- „Programul electoral al Alianței Frontului Popular Creștin Democrat pentru alegerile din 27 februarie 1994”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1994/electoral-program-beafpcd-1994-ro.pdf>, accesat la 13 iunie 2013.
- „Programul electoral al Partidului Popular Creștin Democrat”, 2001, <http://www.e-democracy.md/elections/parliamentary/2001/opponents/ppcd/program/>, accesat la 15 iunie 2013.

- „Programul electoral al Partidului Forțelor Democratice”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-pfd-1998-ro.pdf>, accesat la 15 iunie 2013.
- „Programul Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 2009, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pcrm-2009-ro.pdf>, accesat la 23 iunie 2013.
- „Protocol între Departamentul Trupelor de Grăniceri al Republicii Moldova și Comitetul de Stat pentru paza frontierei de stat al Ucrainei privind interacțiunea la punctele de trecere peste frontiera de stat moldo-ucraineană” din 3 noiembrie 2001, http://www.undp.md/border/Protocol_DTG_si_Comitet.html, accesat la 7 iunie 2012.
- Partidul Liberal, „Program electoral”, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary2009/electoral-program-pl-2009-ro.pdf>, accesat la 16 iunie 2013.
- „Legea nr. 64 cu privire la Guvern”, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312895>, din 31 mai 1990, accesat la 16 aprilie 2013.
- Legea nr. 1137 privind modul de încheiere, aplicare, ratificare și denunțare a tratatelor, convențiilor și acordurilor internaționale”, 4 august 1992, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310837>, accesat la 10 aprilie 2013.
- „Legea nr. 618 a securității statului”, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311700>, 31 octombrie 1995, accesat la 16 aprilie 2013.
- „Legea nr. 619 privind organele securității statului”, art. 3 (1 a, d), 31 octombrie 1995, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311701>, accesat la 22 aprilie 2013.
- „Legea nr. 173 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria)”, 22 iulie 2005, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313004>, accesat la 1 august 2013.
- „Меморандум об основных принципах государственного устройства объединенного государства (2003)”, <http://www.regnum.ru/news/458547.html#ixzz2GRbxhM9R>, accesat la 12 septembrie 2012.
- Ministerul Afacerilor Externe, România, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Republica Moldova, <http://www.mae.ro/bilateral-relations/1677#827>, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/#relations>, accesate la 25 mai 2012.
- Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene, Republica Moldova, „Cooperare bilaterală”, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>, accesat la 31 iulie 2013.
- Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, Ucraina. Relații diplomatice, <http://www.mfa.gov.md/cooperare-bilaterala/>, accesat la 20 februarie 2013.
- OSCE, „Istanbul Document”, 1999, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>, accesat la 20 iulie 2013.

- „Parteneriatul pentru Pace”, <http://nato.md/index.php/ro/despre-nato/programele-de-parteneriat-ale-nato/parteneriatul-pentru-pace>, accesat la 20 iulie 2013.
- „Partnership and Cooperation Agreement, full text signed by the European Union and the Republic of Moldova, 28 November 1994”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2007/august/tradoc_135737.pdf, accesat la 20 iulie 2013.
- „Tratat de bună vecinătate, prietenie și colaborare între Republica Moldova și Ucraina”, 23 octombrie 1992, http://www.undp.md/border/Tratat_RM-Ucaina_frontiera_de_stat.html, accesat la 3 martie 2012.
- „Tratat de prietenie și cooperare între Republica Moldova și Federația Rusă”, art. 5, <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.html?type=html&serial=1020435604807>, accesat la 25 iulie 2013.
- „Ukrainian plan for settling the Transdnistriean conflict”, 2005, http://www.ipp.md/public/files/Comentarii/Yushchenko_plan_eng14.doc, accesat la 13 decembrie 2012.
- „Zece principii ale Platformei preelectorale a Partidului Comuniștilor din Republica Moldova”, 1998, <http://www.e-democracy.md/files/elections/parliamentary1998/electoral-program-prcm-1998-ro.pdf>, accesat la 13 martie 2012.

Presă

Colecția *Sfatul Țării* (1991 – 1993); Colecția *Moldova Suverană* (1991 – 2009); Colecția *Țara* (1991 – 2001); *BBC Romanian* (2005 – 2008); *Moldova și lumea* (1991 – 1994); *Flux*, *Timpul* (2011); *Adevărul* (2012); *România liberă* (2013); *Europa Liberă* (2002); *Ziarul financiar* (2003); *Ziua* (2005); *Gândul* (2011); *Hotnews.ro* (2004); *Ziua* (2009); *Unimedia.md* (2012); *Ziarul de Iași* (2001); *Revista 22* (2008).

Interviuri

- Igor Boțan, fost consilier prezidențial (1992 – 1994), politolog, Chișinău, septembrie 2012.
- Dorin Cimpoșu, fost diplomat la Chișinău, București, 2012.
- Cornelia Cozonac, director al Centrului de Investigații Jurnalistice, Chișinău, septembrie 2012.
- Viorel Cibotaru, fost secretar de presă și director al Departamentului Relații Externe, Ministerul Apărării al Republicii Moldova (1995 – 1997), comandant suprem al forțelor moldovenești de menținere a păcii, supervisor al personalului moldovenesc din forțele de menținere a păcii dislocate în Transnistria (1997 – 1999).
- Mircea Druc, fost premier al RSS Moldovenești (1990 – 1991), București, 2012.
- Oazu Nantoi, fost vicepreședinte al Sfatului Frontului Popular și fost consilier al președintelui Mircea Snegur între 1991 și 1992; Chișinău, septembrie 2012.
- Victor Țvircun, șef adjunct al Direcției Europa și America de Nord (1993 – 1995), consilier al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Turcia (1995 – 1998), consilier și însărcinat cu afaceri al Ambasadei Republicii Moldova în Republica Ungară (1999 – 2001), fost ministru al educației, tineretului și sportului (2005 – 2008), ambasador al Republicii Moldova în Turcia (2001 – 2005), București, octombrie 2011.

Alte referințe

DELETANT, Dennis, <http://www.wilsoncenter.org/staff/dennis-deletant>, accesat la 25 august 2014.

GALLAGHER, Tom, <http://www.bradford.ac.uk/research/our-researchers/gallagher-tom.php>, accesat la 25 august 2014.

KING, Charles, <http://www.charles-king.net/the-moldovans/>, <http://www.wilsoncenter.org/staff/charles-king>, accesate la 25 august 2014.

QUINLAN, Paul Daniel, <http://daviscenter.fas.harvard.edu/about-us/people/paul-quinlan>, <http://www.providence.edu/history/faculty/Pages/pquinlan.aspx>, accesate la 25 august 2014.

ISBN 978-606-035-050-7
ISBN 978-606-035-047-7

5 9 4 8 4 9 3 1 6 6 2 0 7